O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

N.M. Hamdamova

KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH

DARSLIK

Oliy o‘quv yurtlarining 60112300 – Texnologik ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun

“KAMOLOT” nashriyoti
Buxoro-2025

UO‘K: 373.3:331.5
KBK: 74.200.55
H20

N.M. Hamdamova. Kasb-hunarga yo‘naltiirsh / [Matn]: Darslik / N.M.Hamdamova - Buxoro : “BUXORO DETERMINANTI”MCHJning Kamolot nashriyoti, 2025. - 266 b.

Ushbu darslik Oliy o‘quv yurtlarining 60112300-texnologik talim talabalariga mo‘ljallangan o‘quv rejasi asosida tayyorlangan Kasb-hunarga yo‘naltirish fani dasturiga muvofiq tayyorlangan bo‘lib, unda mazkur ta’lim yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun maruza mashg‘ulotlar va amaliy mashg‘ulotlar mavzulariga doir malumotlar hamda bu mavzularni o‘zlashtirishga doir test savollari yoritilgan. Darslikdan oliy o‘quv yurtlarining professor o‘qituvchilari, sohada faoliyat yuritayotgan tadqiqotchilar foydalanishlari mumkin.

Taqrizchilar:

I.I.Raxmatov - BuxDU Geliofizika, qayta tiklanuvchi energiya manbaalari va elektronika kafedrasi professori, t.f.n.

M.X.Shomirzayev - TERDU Texnologik ta’lim kafedrasi mudiri, p.f.d

ISBN: 978-9910-763-85-4

Ushbu o‘quv qo‘llanma Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2025-yil 09-iyuldagi 258-sonli buyrug‘iga asosan nashrga ruxsat berildi.

© “KAMOLOT” nashriyoti
© N.M. Hamdamova

MUNDARIJA:

KIRISH	**5**
MARUZA MASHG‘ULOTLARI	
1-MARUZA MASHG‘ULOTI. KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH FANINING MAQSAD VA VAZIFALARI	**7**
2-MARUZA MASHG‘ULOTI. KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH, UNING TARIXIY TARAQQIYOTI	**23**
3-MARUZA MASHG‘ULOTI. KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISHNING IJTIMOIY VA PSIXOFIZIOLOGIK ASOSLARI	**41**
4-MARUZA MASHG‘ULOTI. KASBLAR XARAKTERISTIKASI PROFESSIOGRAMMA	**49**
5-MARUZA MASHG‘ULOTI. O‘ZBEKISTON XALQ XO‘JALIGINING ASOSIY TARMOQLARI	**64**
6-MARUZA MASHG‘ULOTI. KASBLAR TO‘G‘RISIDA MA’LUMOTLAR BERISH, KASBLARNING TIPLARI, BO‘LIMLARI, GRUPPALARI VA KASB TANLASH FORMULASI	**91**
7-MARUZA MASHG‘ULOTI. KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISHDA O‘QUVCHILARGA KO‘YILADIGAN TALABLAR	**114**
8-MARUZA MASHG‘ULOTI. KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH ISHINING ASOSIY YO‘NALISHLARI VA BOSQICHLARI	**133**
9-MARUZA MASHG‘ULOTI. KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH BO‘YICHA TA’LIM MUASSASASI JAMOASINING FAOLIYATI	**146**
10-MARUZA MASHG‘ULOTI. UMUMIY O‘RTA VA O‘RTA MAXSUS DAVLAT TA’LIM MUASSASALARIDA PSIXOLOGIK XIZMAT FAOLIYATINI TASHKIL ETISH	**159**
11-MARUZA MASHG‘ULOTI. KASB - HUNARGA YO‘NALTIRISH KOMISSIYALARI. O‘QUVCHILAR VA OTA-ONALAR BILAN ISHLASH	**177**
12-MARUZA MASHG‘ULOTI. KASB TANLASHGA DOIR REJA TUZISH	**190**
13-MARUZA MASHG‘ULOTI. TEXNOLOGIK KASB TANLASHDA UCHRAYDIGAN XATOLIKLAR VA ULARNING OLDINI OLISH OMILLARI	**202**
14-MARUZA MASHG‘ULOTI. KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH TAMOYILLARI, SHAKLLARI, METOD VA	**221**

USULLARI
15-MARUZA MASHG‘ULOTI. ILG‘OR XORIJIY MAMLAKATLARDA KASBGA YO‘NALTIRISH TAJRIBASI 233
AMALIY MASHG‘ULOTLAR
1-AMALIY MASHG‘ULOT. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY MALAKALAR RAMKASI VA KASB STANDARTLARI 245
2-AMALIY MASHG‘ULOT. KASBLARNING TIPLARI BILAN TANISHISH 250
3-AMALIY MASHG‘ULOT. TEXNOLOGIYA O‘QITUVCHISINING TEXNOLOGIK KOMPETENTLIGI VA MADANIYATI 277
4-AMALIY MASHG‘ULOT. TEXNOLOGIYA O‘QITUVCHISINING UMUMKASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH 295
5-AMALIY MASHG‘ULOT. TEXNOLOGIYA O‘QITUVCHISINING IJODIY KOMPETENTLIGI 300
6-AMALIY MASHG‘ULOT. KASB HUNARGA YO‘NALTIRISH TASHXIS MARKAZLARINIG FAOLIYATI 308
7-AMALIY MASHG‘ULOT. KASB TANLASHDA ONGLILIK VA MUSTAQILLIK 314
8-AMALIY MASHG‘ULOT. KASBNING INSONGA QO‘YADIGAN TALABLARI 321
9-AMALIY MASHG‘ULOT. KASB TANLASHDA YO‘L QO‘YILADIGAN TIPIK XATOLIKLAR 326
10-AMALIY MASHG‘ULOT. PROFESSIONAL QIZQISH VA MOYILLIKLAR 332
11-AMALIY MASHG‘ULOT. KASBGA YAROQLILIK 337
12-AMALIY MASHG‘ULOT. PROFESSIONAL TA’LIMDA MUTAXASSISLARNI TAYYORLASH TIZIMI 342
13-AMALIY MASHG‘ULOT. PROFESSIONAL REJA UNI AMALGA OSHIRISH BOSQICHLARI 347
14-AMALIY MASHG‘ULOT. PROFESSIONAL REJA UNI AMALGA OSHIRISH BOSQICHLARI 353
15-AMALIY MASHG‘ULOT. KASB HUNARGA QIZIQISHNI ANIQLASH TESTI VA ANKETASINI TUZISH 358
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI 364

KIRISH

Mamlakatimizda ta’lim tizimi, uning moddiy-texnik bazasini shakllantirish va mustahkamlash borasida salmoqli ishlar bajarildi. O‘qitayotgan va bilim olayotgan kadrlar uchun o‘quv-me’yoriy hujjatlarni xalqaro andazalarga moslashtirish borasida ham uzluksiz ishlar davom ettirilmoqda. Maktabgacha, umumiy o‘rta, professional, oliy ta’lim, ilmiy tadqiqotlar va kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash tizimida inson kapitalini rivojlantirish uchun juda katta mablag‘ ajratilyapti. Prezidentimiz “Yangi O‘zbekiston maktab ostonasidan, ta’lim-tarbiya tizimidan boshlanadi” degan fikrni bejiz ta’kidlamagani yaqqol namoyon bo‘ladi. Bu g‘oya ta’lim tizimida mehnat qilayotgan o‘qituvchilarga va bo‘lajak mutaxassis o‘qituvchilar zimmasiga juda katta mas’uliyat yuklamoqda.

Pedagog endi diplomida qayd etilgan muayyan fan bo‘yicha o‘qituvchilik qilishi emas, balki shu sohaning mutaxassisi maqomi uchun o‘z ustida ishlashi davr talabi ekanligi barchamizga ma’lum. Ushbu darslik bo‘lajak Texnologiya fani o‘qituvchilari bilishi zarur bolgan fanga kirish, zamonaviy o‘qituvchining texnologik madaniyati, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning madaniy-texnologik aspekti**,** texnologik madaniyatga qo‘yiladigan shaxsiy va kasbiy sifatlar, tarkibiy kismlari, shakllantirish tizimi va uni baholash, kompetentlikning ilmiy-nazariy asoslari, kompetensiya, kompetentlik tushunchalarining moxiyati va ilmiy maktablar talqini, kompetensiyaviy yondashuvning xorijiy tajribalari, o‘qituvchilar kompetentligini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari, didaktik xususiyatlari, ta’limga an’anaviy va kompetentlikka yo‘naltirilgan yondoshuvlarning qiyosiy tavsifi, kompetentlikni rivojlantirish texnologiyalari, kasbiy shakllari, baholash mezonlari, ko‘rsatkichlari va darajalari kabi bilim, ko‘nikma hosil qilishga mo‘ljallangan. Shuningdek, talabalar amaliy mashgulotlar va mustaqil ta`limda zamonaviy texologiya o‘qituvchisining pedagogik kompetentligi, metodik kompetentligi va uni takomillashtirish, texologiya o‘qituvchisining texnologik kompetentligi va madaniyati, umumkasbiy kompetentligini rivojlantirish, texologiyani rivojlantirish, zamonaviy o‘qitishni takomillashtirish yo‘llari, zamonaviy

texologiya o‘qituvchisining tashkilotchilik va boshqarish kompetentligi va uni rivojlantirish, kommunikativ kompetentligiga qo‘yiladigan talablar va kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish, axborot bilan ishlashga (ma’lumot kidirish, saralash, taxrirlash va olingan axborotlarni samarali qo‘llashga) oid kasbiy kompetentligi, intellektual kompetentligi hamda vaziyatlarni analiz va sintez qila olishi, zamonaviy ta’lim sharoitida o‘qituvchining operatsion-texnologik kompetentligi va uni takomil-lashtirish, Innovatsion xamkorlik sharoitida texologiya o‘qituvchisining amaliy-faoliyatli kompetentligini rivojlantirish, texnologik ta’lim o‘qituvchilarining kompetentligini rivojlantirish texnologiyalari, zamonaviy texologiya o‘qituvchisining jamoani tashkil qilish, nazorat va rag‘batlantiraolish mahoratiga ega bo‘lish kompetentligi, mustaqil ta’lim kompetentligi hamda “Portfolio”si va boshqa ma`lumotlarni o‘rganadi.

1-MARUZA. KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH FANINING MAQSAD VA VAZIFALARI

Reja:

1. Kasb tushunchasining moxiyati, kasb-hunarga yo‘naltiris fanining maqsadi, vazifalari.
2. Ilmiy-texnik taraqqiyotining yuksalish davrida yoshlarni kasbga yo‘llashning maqsad va vazifalar.
3. Kasb - hunarga yo‘naltirish fanining boshqa fanlar bilan aloqasi.

1. Kasb tushunchasining moxiyati, kasb-hunarga yo‘naltiris fanining maqsadi, vazifalari

Kasb — kishining mehnat faoliyati, doimiy mashg‘uloti turi, muayyan ish turini malakali bajarishga imkon beradigan bilim, mahorat, tajribani talab etadi. Kasb inson uchun zarur bo‘lgan,bo‘sh vaqtida shug‘ullanadigan,Vatani uchun xizmat qiladigan ishdir.Kasblarni hamma ham egallay olmaydi. Kasb o‘rganish uchun eng avvalo o‘qish va bilim olish zarurdir.Bilim olish igna bilan quduq qazishdek gap.Agar insonda bilim bo‘lmasa u o‘zi istagan biror bir kasbni egallay olmaydi. Hayotda kasblar shunchalik ko‘pki,ular orasidan bittasini tanlash shunchalik qiyin.Shunga qaramasdan inson o‘zi yoqtirgan,kasbli kishilarni ko‘rib shu kasbni yoqtirib qolib shu kasbni egallashga harakat qiladi. Kasb qanchalik muvaffaqiyatli tanlansa,inson o‘zini shunchalik baxtli his qiladi.Ammo har qanday muttaxassislikni egallash uchun yaxshi o‘qish va tanlanga kasbga ko‘proq qiziqish kerak. Shunday qilib, insonning kasbiy shakllanish muammolarini o‘rganish ham fundamental ham amaliy tadqiqotlarning dolzarb vazifalaridan sanaladi. O‘z-o‘zini anglashning chegaralanganligi bu-erkinlikni chegaralanishi hisoblanadi. Agarda mutaxasis o‘zini chuqur bilsa, boshqalarni ham chuqur tushuna oladi. Shaxsiy ma’suliyatlilikni qabul qilish ham muhim sifatlardan hisoblanadi. Insoniyat paydo bo‘libdiki u har doim o‘zini boqishga, ehtiyojlarini qondirishga harakat qilgan va hozirda ham shu yo‘ldan bormoqda. Inson o‘z ehtiyojlarini eng avvalo oziq – ovqat, boshpana, kiyim – kechaklarga bo‘lgan ehtiyojlarni qondirishdan boshlagan. Keyinchalik yangi sivilizatsiyalar paydo bo‘lgach, ya’ni insoniyat madaniyatlashib borgan sari o‘z ehtiyojlariga kerak bo‘lgan maxsulotlarni ishlab chiqara boshlagan. Bular eng avvalo shu sohadagi kasb egalarini paydo bo‘lishiga va jamiyatni shu maxsulotlarga bo‘lgan ehtiyojini qondirishga intilishlarni paydo qilgan. Jamiyat rivojlana borgan sari yangi kasblar paydo bo‘lgan va rivojlanib

borgan. Insonlar esa yaxshi yashashga intilganlar. Buning uchun kasb tanlaganlar, tajriba oshirganlar va bilimlarni to‘plaganlar. Kasb – inson ish faoliyatining ma’lum tajriba, tayyorgarlik talab etadigan faoliyat turi, sohasi, hunardir. Kasbga umumiy yoki maxsus ma’lumot hamda amaliy tajriba yo‘li bilan erishiladi.

Kasb ichida mehnat faoliyatining eng tor xarakteri bilan ajralib turuvchi ixtisoslari bor. Ba’zi kasblarda bir qancha ixtisoslar masalan: chilangar kasbida – remontchi chilangar, asbobsoz chilangar, yig‘uvchi chilangar kabi yo‘nalishlar mavjud. Dunyoda 60 ming (qiyoslash uchun Rossiyada 20 ming) O‘zbekistonda 6 mingdan ziyod kasblar mavjud.[1] SHuni aytish joyizki jamiyat rivojlangan sari kasblar ham ko‘payib boradi. SHu bilan birga kasb bu jamiyatdagi qabul qilingan huquqiy – normativ qonunlarga amal qilishi zarur bo‘ladi. Kasb – hunarli bo‘lsh inson uchun zarur bir ehtiyoj ekanligini buyuk avlodlarimiz o‘z asarlarida aytib o‘tganlar. Deylik Kaykovus o‘zining “Qobusnoma” asarida Shunday yozadi “Bas, agar aqling bo‘lsa xunar o‘rgang‘il, nedinkim hunarsiz aql – boshsiz tan, suratsiz badandekdir… Ey farzand, ogoh bo‘lki, xunarsiz kishi hamisha foydasiz bo‘lur va hech kishiga naf’ etkurmas.” Hozirda o‘sib kelayotgan yoshlar o‘z qiziqishlaridan kelib chiqib minglab kasblar ichidan o‘zi uchun qiziqarli bo‘lgan kasbni tanlab olishlari va o‘z hayotlarini mazmunli, yaxshi o‘tkazishlari uchun intiladilar. Ularga bu kasblarni tanlashlarida kasb psixologiyasining o‘rni va ahamiyati juda katta. “ Men kelajakda kim bo‘laman?”, “YAxshi yashashim uchun qaysi kasbni tanlashim kerak?”, “Mendagi iqtidor shunga etadimi?”, “Kelajagimdan qoniqamanmikan?” degan ko‘lab savollar yoshlarni o‘ylantiradi. Bu savollarga javob olish uchun ular ko‘plab kuzatadilar, hayotdan ma’lum bir malakalar olishga intiladilar. Kattalarni maslahatlarini o‘ylaydilar va ikkilanib yuradilar. Kasb psixologiyasi esa ularni to‘g‘ri yo‘lga solishga harakat qiladi. Izlanuvchi yoshlar kasb – xunar va uni egallash, hayotlarini, kelajaklarini hal qiluvchi omil ekanligini bilib boradilar. Shulardan kelib chiqib kasb – bu inson hayoti uchun zarur bo‘lgan, jamiyatdagi huquqiy normalarga javob beradigan, insonni kelajagini belgilab beradigan o‘ziga xos murakkab bo‘lgan jarayon deb belgilashimiz mumkin. Kasbga xos bo‘lgan jarayonlar, ularni egallash, tanlash inson psixologiyasi bilan bog‘liq. Kasb psixologiyasi aynan Shunday murakkab jarayonlarni o‘rganish orqali yoshlarni o‘zlari qiziqqan kasbga yo‘nalish beruvchi murakkab fan hisoblanadi. Har bir kasbning o‘ziga xos bo‘lgan tomonlari, insonlarni o‘ziga jalb qila oladigan qirralari mavjud bo‘lib, inson bu jarayonlarni kuzatib borib shu kasbni egallashga

intiladi. Bu jarayonlarda inson o‘zini ruhiyati bilan shu kasbga xos bo‘lgan psixologik tomonlarni ham shakllantirib boradi. Jamiyatda bo‘layotgan o‘zgarishlar yoshlarni ham kasb tanlashda o‘ylantirib qo‘ymoqda. Ko‘plab yangi kasblar paydo bo‘lmoqda, ularni fan yangiliklari, texnika va texnologik yangiliklar asosida ko‘plab mutaxassisliklar bilan tanishishlari kasb tanlashda qiyin ahvolga solib qo‘ymoqda. Bundan tashqari jamiyatni olg‘a rivojlanib borishi yoshlarni olayotgan kasblarini raqobatbardoshligini, kerakligini va yashashlari uchun imkoniyatlar yaratib bera olishlariga ishontira bilishini ham talab qilib bormoqda. Hayotiy jarayonlar, yashashga beriladigan imkoniyatlar, kasbga bo‘lgan intilishlar tabiiy ravishda amaliy psixologiyaning bir bo‘lagi bo‘lgan kasb psixologiyasiga bo‘lgan talabni zaruriy qilib qo‘ydi va bu fanni paydo bo‘lishiga olib keldi. Hozirda O‘zbekistonda bu fan endi rivojlanishi kerak bo‘lgan va yoshlarni tarbiyalashda, ularga kasb tanlashlariga yordam beruvchi asosiy mutaxassislik fani bo‘lib bormoqda. Kasb psixologiyasini mohiyati bu insonni kasbga xos xatti – harakatini va kasb tarixi bilan bog‘liq tomonlarni ko‘rsatib berish, Shuningdek yoshlarni, kasb tanlovchilarni o‘zi qiziqqan kasbni tanlashlarida yo‘nalishlar berish, keyinchalik kasbdan ketishlariga yordam berish kabilar hisoblanadi. Kasb tanlash bu murakkab, lekin zaruriy jarayon bo‘lib, insonni kelajagini va yaxshi yashash imkoniyatlarini yaratuvchi, Shuningdek jamiyatda o‘z o‘rnini topib borib, unga foydali mehnat qilish hisoblanadi. Yaxshi kasb tanlash uchun kerak bo‘lga tomonlar quyidagicha ko‘rsatilishi mumkin. Kasb va kasbiy psixologik jarayonlar kasb tanlovchidan quyidagilarni talab qiladi:

Umumta’lim maktablarida beriladigan ta’lim darajalaridagi bilimlarga ega bo‘lishni;

Kasb tushunchasining ta’rifini, uning tabiatini, xususiyatlarini kasblar sonini va turlarini bilishni;

Kasbni inson hayotida muhim ahamiyatga ega ekanligini tushunish va u haqida tasavvurga ega bo‘lish;

Kasb tanlashga kerak bo‘lgan idrokni , xohishni mavjud bo‘lishi; O‘z maqsadi va manfaatini to‘g‘ri anglab olgan bo‘lishi; · Kelajagi haqida tasavvurlarni bo‘lishi.

Yoshlar o‘z kelajagini anglagandagina, o‘z qiziqishlari va manfaatlarini aniqlab olgandagina, hayotini tashkil etishdagi ehtiyojlarini tushungandagina kasbni tanlashlari onson kechadi. Kasb insonni boquvchi asosiy omil va hayotini tashkil etuvchi asos hisoblanadi.

Kasb haqida ko‘plab olimlar o‘z fikrlarini bildirganlar. Kasbni tushuntirishda va uni psixologiya fani bilan bog‘liqligini taniqli rus psixologi Gurevich K.M. ham o‘zicha tariflab bergan. Kasblar doimiy emas, ular paydo bo‘ladi va yo‘qolib ketadi. Ayrimlari fan – texnikaning rivojlanishi va takomillashib ketganligi sababli faqat otigina saqlanib qolgan bo‘lsada, o‘zlari tubdan o‘zarib ketgandir. Bunga ko‘plab misollar keltirish mumkin. Masalan tikuvchilik kasbi – bu kasb texnikani o‘sganligi sababli hozirda tikuvchilar avtomatlashtirilgan ko‘lab tikuv stanoklarini boshqaradilar. Bu erda matolarni to‘qish nazarda tutilmoqda. SHuni aytish kerakki xozirgi to‘quvchining ishini ilgarigi formatsiyadagi tikuvchining ishi bilan taqqoslab bo‘lmaydi deb ko‘rsatadi psixolog olim.

Gurevich K.M. kasblarni paydo bo‘lishini va shakllanishini quyidagicha ko‘rsatadi. 1) Mehnat taqsimotini yuzaga kelishi bilan; 2) Fan – texnikani paydo bo‘lishi va taraqqiyoti bilan; 3) Farmatsiyalarni o‘zgarib borishi bilan.

Inson faoliyatini ko‘rinishi sifatida kasbning o‘zi nima? degan savol berar ekan Gurevich K.M. unga Shunday javob berishga urinadi.

Mehnatni taqsimlanishi natijasida kasblar ajralib chiqdi va bu jarayon hamon davom etmoqda. Bu mehnat faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan jarayonni kasb deb yuritiladi.

Kasb – bu o‘zoq davom etadigan mehnat kompleksining majburiyatidir. Ma’lum bir jamiyatdagi kasblarning yig‘indisi uning ehtiyojlarini qondiruvchi va jamiyatning xayotiy funksiyalarini ado etuvchi zaruriy jarayondir. Insonning kasbiy mehnati bu uning ijtimoiy mehnatdagi ishtirokini beradi.O‘zining mehnatida inson jismoniy va ruhiy imkoniyatlarini ko‘rsatib, qobiliyatlari va ijodini mehnatda tadbiq etgan holda o‘zining mehtaidan ijodiy qoniqishini olib keladi. Jamiyat o‘z navbatida xar bir mehnat qilgan shaxsni taqdirlab boradi. Mehnat sifati va soni jihatidan taqdirlanadi. Bu esa kasblar o‘rtasida bir xillik yo‘qligini ko‘rsatadi deb yozadi Gurevich K.M.Kasblarni paydo bo‘lishi va insonni unga bo‘lgan ehtiyojini borligi – bu insoniyatni va jamiyatlarni yashashining, hayot jarayonlarining ko‘rinishi va kelajagidir. Kasb tushunchasi quyidagilar bilan tavsifanadi:

Bu mehnatning alohida turi bo‘lib, psixologdan qator mutaxassislar bilan hamkorlik qilishini talab etadi.

Bu doimiy tayyorgarlikni talab etuvchi mehnat.

Bu bajarilgan ishga rag`bat talab etuvchi mehnat.

Bu ijtimoiy foydali mehnat

Bu shaxsga jamiyatda muayyan mavqe beruvchi mehnat. Shu o‘rinda kasb va mutaxassislik terminlarining mazmun va mohiyatiga alohida tuxtalib o‘tgan holda ularning ma’nolarini farqlab o‘tamiz,

Ƙasb – bu jamiyat uchun zarur bo‘lgan, ijtimoiy mehnat taqsimoti natijasida chegaralangan, insondan jismoniy, aqliy, ma’naviy kuch talab etuvchi va sarflangan kuch evaziga insonga mavjud bo‘lish hamda rivojlanish imkonini beruvchi faoliyat sohasi.

Mutaxassislik – bu bitta kasb ichida tor doiradagi faoliyat turi.

“Kasb” tushunchasining mohiyatini chuqurroq anglash uchun mashhur psixolog S.M.Bogoslovskiyning fikrini keltirish joiz. Kasb –bu Shunday faoliyatki, shaxs u orqali jamiyat hayotida faol ishtirok etadi va uning uchun moddiy manba vazifasini bajaradi va kasb orqali shaxs o‘zini o‘zi namoyon etadi.

Ko‘pchilik qandaydir muammoni hal qilib o‘zini “yaxshi psixolog” deb hisoblab adashadi. “Ommaviy psixologiya” mavjud narsa bo‘lib, ayrim psixolog mutaxassislar o‘zlarining ijtimoiy hayot tajribalariga asoslanib, ommaviy psixologiyaga murojaat qiladilar. Biroq mutaxassislar ommaviy va mahalliy psixologlarni farqlab berdilar

Kasb uzi nima? Degan savol tug‘iladi.

Kasb bu – insonga ma’lum, bir talablar quyuvchi faoliyat turidir. Kasb – insonni jamiyat tomonidan tan olinishidir.

Kasb – tiriklik va tirikchilik manbai.

Kasb – tirik organizimdir.

Kasb tanlashga yo‘llash (proforentatsiya) – termini: yo‘naltirish, ajrata bilish, belgilash hayotda to‘g‘ri yo‘lni tanlash degan ma’noni bildiradi.

Kasb tanlashga yo‘llash tushunchasi – o‘quvchi yoshlarni ongli to‘gr’i va erkin kasb tanlashga, kasblar, hunarlarning mehnat yo‘lini to‘g‘ri belgilashga qaratilgan muayyan pedagogik ishni ifoda etadi.

Kasb so‘zining ma’nosi – Insonlarning hunari, faoliyat turi va hayot kechirishlari uchun manba xizmatini o‘taydigan mashg‘ulotni bildiradi.

Kasb yo‘naltirish ishlarini mohiyati: Yosh avlodni ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlashda uni har tomonlama va barkamol rivojlantirishning shart-sharoitidir.

Kasbga yo‘naltirish - O‘quvchining o‘z ehtiyojini oqilona cheklaydigan shaxs sifatida barkamol kamolotga ketishining pedagogik jarayoni bo‘lib, nafaqat pedagogik tashqi ijtimoiy bog‘liq bo‘lgan tafakkuri va hatti – harakatlarini ongli ravishda o‘z-o‘zini boshqaruvchidir.

Kasb tushunchasining mohiyati. "Kasb" tushunchasi, odatda, biror insonning mehnat faoliyatini, maxsus bilim va ko‘nikmalarni talab qiladigan, u bilan shug‘ullanish uchun ma’lum bir o‘quv jarayonidan o‘tishni talab qiladigan soha yoki faoliyat turini anglatadi. Kasb, Shuningdek, insonning ijtimoiy va iqtisodiy hayotdagi o‘rnini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Kasbning mohiyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

Maxsus bilim va ko‘nikmalar: Kasbni egallash uchun shaxs ma’lum bir soha bo‘yicha maxsus bilimga ega bo‘lishi kerak.

Mehnat faoliyati: Kasb — bu insonning mehnat faoliyati orqali turli ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan faoliyatdir.

Ijtimoiy maqsad: Har bir kasb jamiyat uchun muhim xizmatlarni taqdim etadi, bu esa uning ijtimoiy ahamiyatini oshiradi.

Kasb-hunarga yo‘naltirish fanining maqsadi. Kasb-hunarga yo‘naltirish fani o‘quvchilarni o‘zlarining qiziqishlari, qobiliyatlari va imkoniyatlariga mos keladigan kasblarni tanlashga yordam berish uchun tashkil etilgan. Bu fan kasb tanlashda qo‘llaniladigan ilmiy asoslar va metodlarni o‘rganadi. Uning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

Shaxsni kasb tanlashga tayyorlash: O‘quvchilarni turli kasblar bilan tanishtirib, ularga o‘z qobiliyatlari va qiziqishlariga mos keladigan kasbni tanlashda yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish.

Kasblar va ish faoliyatining ijtimoiy ahamiyatini tushuntirish: O‘quvchilarga kasblarning jamiyatdagi o‘rni va ahamiyatini tushuntirish, ularni o‘z ish faoliyatini ijtimoiy foydaga yo‘naltirishga undash.

Professional shakllanishga yordam berish: O‘quvchilarga kasbni tanlashda shaxsiy qiziqish va iste’dodlarini hisobga olishga yordam berish, ular uchun kelajakdagi mehnat faoliyatining muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun zarur bo‘lgan ma’lumot va ko‘nikmalarni taqdim etish.

Kasb-hunarga yo‘naltirish fanining vazifalari

Kasblarni tahlil qilish: Turli kasblar va ularning rivojlanish yo‘nalishlari haqida o‘quvchilarga to‘liq va aniq ma’lumot berish.

Shaxsni kasbga yo‘naltirish: O‘quvchilarning qiziqishlari va imkoniyatlari asosida ularni mos kasblarga yo‘naltirish, Shuningdek, kasb tanlashda ma’lumotli va ongli qaror qabul qilishlariga yordam berish.

Ishchi kuchining sifatini oshirish: Kasb-hunarga yo‘naltirish orqali o‘quvchilarda yuqori sifatli mehnat va professional salohiyatni shakllantirish.

Kasbga oid psixologik jihatlarni o‘rganish: Kasb tanlash jarayonida o‘quvchilarning psixologik holati, qobiliyatlari va xarakter xususiyatlarini hisobga olish.

Kelajakdagi mehnat bozori bilan tanishtirish: O‘quvchilarga bozor talablari, yangi kasblar va kasbga oid o‘zgarishlar haqida ma’lumot berish, ularga kasb tanlashda kelajakni hisobga olishga yordam berish.

Kasb-hunarga yo‘naltirish fanining asosiy maqsadi o‘quvchilarga kelajakda muvaffaqiyatli va jamiyatga foydali bo‘lgan kasbni tanlashda yordam berish, ularni professional rivojlanish va mehnat faoliyatiga tayyorlashdir.

2. Ilmiy-texnik taraqqiyotining yuksalish davrida yoshlarni kasbga yo‘llashning maqsad va vazifalar

Ilmiy-texnik taraqqiyotning tezkor rivojlanishi va jahon miqyosidagi global o‘zgarishlar yoshlarni kasbga yo‘naltirish tizimiga yangi yondashuvlarni talab qiladi. Bu davrda texnologik innovatsiyalar, yangi kasblar va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar kasb tanlashda o‘zgacha yondashuvni taqozo etadi. Shunday qilib, yoshlarni kasbga yo‘llashda quyidagi maqsad va vazifalar muhim ahamiyat kasb etadi:

Yoshlarni kasbga yo‘llashning maqsadlari:

Kelajakdagi mehnat bozoriga tayyorlash: Ilmiy-texnik taraqqiyotning yangi bosqichida ko‘plab yangi kasblar paydo bo‘lishi, eski kasblarning esa yo‘qolishi ehtimoli mavjud. Shuning uchun yoshlarni kasbga yo‘llashda, ularni kelajakdagi mehnat bozorining ehtiyojlari va talablariga mos ravishda tayyorlash zarur. Bu, yoshlarning yuqori malakali ishchi kuchi bo‘lishlarini ta’minlaydi.

Yoshlarning qobiliyatlari va qiziqishlarini hisobga olish: Ilmiy-texnik taraqqiyot davrida, yoshlarning turli sohalarda o‘zlarining qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatlari ko‘paygan. Ularni kasbga yo‘llashda individual qobiliyatlar va qiziqishlar inobatga olinishi kerak. Bu yondashuv yoshlarni o‘zlarining qiziqishlariga mos kasbni tanlashga yordam beradi va shu orqali ularning professional muvaffaqiyatlarini oshiradi.

Ta’lim va kasb-hunar o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni mustahkamlash: Ilmiy-texnik taraqqiyotda yangi texnologiyalar va metodlar talab etilmoqda, Shuning uchun ta’lim tizimi va kasb-hunar sohalari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarur. Bu yoshlarni ilg‘or texnologiyalarni o‘rganishga va kasbiy bilimlarni mukammal egallashga yo‘naltiradi.

Ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash: Ilmiy-texnik taraqqiyotning yuksalishi yoshlarning turli sohalarga bo‘linib ishlashini va jamiyatni rivojlantirishga hissa qo‘shishini ta’minlashga yordam beradi. Shuningdek, kasbga yo‘llash jarayonida ularni barqaror iqtisodiy sharoitlar bilan ta’minlash ham maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Yoshlarni kasbga yo‘llashning vazifalari:

Kasbga yo‘naltirishni yangilash va moslashtirish**:** Ilmiy-texnik taraqqiyot davrida yoshlarni kasbga yo‘llash tizimida yangilanishlar talab qilinadi. Texnologiyalar va innovatsiyalarni o‘rganish, yangi kasblar va mutaxassisliklarni yoshlar orasida targ‘ib qilish kerak. O‘quvchilarga turli kasb turlari haqida aniq ma’lumotlar berish, ularni qiziqtirgan sohaga yo‘naltirish zarur.

Innovatsion va yuqori texnologiyali sohalarga yo‘naltirish: Ilmiy-texnik taraqqiyotda yangi kasblar paydo bo‘lmoqda, masalan, sun’iy intellekt, biotexnologiya, robototexnika, informatsion texnologiyalar va boshqa sohalarda. Yoshlarni shu kabi innovatsion va yuqori texnologiyali kasblarga tayyorlash, ularga zamonaviy bilimlarni o‘rgatish zarur.

Kasbga oid psixologik yondashuvlarni qo‘llash: Yoshlarning kasb tanlashda psixologik holatini va individual qobiliyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Kasbga yo‘llashda ularning ruhiy holati, qiziqishlari, shaxsiy xususiyatlari va ijtimoiy ehtiyojlarini hisobga olish uchun psixologik maslahat va yo‘naltirish xizmati ko‘rsatish kerak.

Kasb tanlashda ota-onalar va o‘qituvchilarni jalb qilish: Ota-onalar va o‘qituvchilarning yoshlarni kasbga yo‘naltirishdagi roli muhimdir. Ular yoshlarning qiziqishlari va imkoniyatlarini aniqlashda yordam berishi, Shuningdek, yoshlarni to‘g‘ri kasbni tanlashga yo‘naltirishi kerak. Shuning uchun ota-onalar va o‘qituvchilarni kasb-hunar sohasidagi yangiliklar va metodikalar bilan tanishtirish muhimdir.

Kasb tanlashda ilmiy asoslarni ta’minlash: Ilmiy-texnik taraqqiyot davrida yoshlarni kasbga yo‘naltirishda ilmiy yondashuvlarni qo‘llash kerak. Bu kasb tanlashning ilmiy-psixologik asoslarini o‘rganish, kasbga yo‘llashda individual yondashuvni ishlab chiqish va ilg‘or ta’lim metodlarini joriy etishni o‘z ichiga oladi.

Ilmiy-texnik taraqqiyotning yuksalish davrida yoshlarni kasbga yo‘llash, ularning kelajakdagi muvaffaqiyatli mehnat faoliyatini ta’minlash uchun zaruriy omil hisoblanadi. Kasbga yo‘naltirishda yangilanish, innovatsiyalarni hisobga olish va yoshlarning qobiliyatlari hamda qiziqishlarini inobatga olish zarur. Shu tarzda, yoshlarni mehnat bozorida raqobatbardosh va muvaffaqiyatli bo‘lishlariga yordam berish mumkin.

3. Kasb - hunarga yo‘naltirish fanining boshqa fanlar bilan aloqasi

Kasb-hunarga yo‘naltirish fanining boshqa fanlar bilan aloqasi juda keng va ko‘p qirrali. Bu fan turli xil ijtimoiy, pedagogik, psixologik va iqtisodiy fanlar bilan o‘zaro bog‘langan. Quyida kasb-hunarga yo‘naltirish fanining boshqa fanlar bilan qanday aloqalari borligini keltiraman:

1. Pedagogika bilan aloqasi**:**Kasb-hunarga yo‘naltirish pedagogika bilan yaqindan bog‘liq, Chunki bu fan o‘quvchilarning kasb tanlashida ularning ehtiyojlari, qobiliyatlari, qiziqishlarini hisobga oladi. Pedagogika kasb-hunarga yo‘naltirishda o‘quvchilarga ta’lim berish metodlari va texnikalari, ularning rivojlanishini kuzatish, psixologik holatini aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

2. Psixologiya bilan aloqasi:Kasb-hunarga yo‘naltirishda psixologiya ahamiyatli o‘rin tutadi, Chunki har bir insonning shaxsiyati, qobiliyatlari, intilishlari va qiziqishlari psixologik jihatdan tahlil qilinadi. Psixologiya kasb tanlashda insonning ongli va noan’anaviy qarorlar qabul qilishiga ta’sir etuvchi omillarni tushunishga yordam beradi.

3. Iqtisodiyot bilan aloqasi:Kasb-hunarga yo‘naltirish iqtisodiyot bilan ham chambarchas bog‘liq. Iqtisodiyotda mamlakatdagi ishchi kuchining talab va taklifi, iqtisodiy sektorlar va tarmoqlar o‘zgarishi kasb tanlash jarayoniga ta’sir qiladi. Kasb-hunarga yo‘naltirishda iqtisodiy sharoitlar, mehnat bozoridagi o‘zgarishlar va iqtisodiy rivojlanishning tahlili muhim o‘rin tutadi.

4. Sotsiologiya bilan aloqasi:Kasb-hunarga yo‘naltirishning sotsiologiya bilan aloqasi odamlarning jamiyatdagi o‘rni, ijtimoiy mavqei va guruhlarga bo‘lgan munosabatlaridan kelib chiqadi. Jamiyatda mavjud bo‘lgan kasb turlari, gender rollari, etnik guruhlar va boshqa ijtimoiy omillar kasb tanlashda rol o‘ynaydi. Sotsiologiya kasb-hunarga yo‘naltirishda odamlarning ijtimoiy talablariga qarab yo‘naltirishni amalga oshiradi.

5. Geografiya bilan aloqasi:Kasb-hunarga yo‘naltirishda geografiya ham o‘z o‘rniga ega. Mahalliy mehnat bozori, geografik hududning ijtimoiy va iqtisodiy xususiyatlari kasb tanlash jarayoniga ta’sir qiladi. Masalan, qishloq joylarda yoki shaharlarda turli kasb-hunarlar talab qilinishi mumkin.

6. Biologiya bilan aloqasi:Biologiya fanining kasb-hunarga yo‘naltirish bilan aloqasi odam organizmining fiziologik va psixologik xususiyatlariga asoslanadi. Masalan, ba’zi kasblar uchun jismoniy kuch va chidamlilik talab qilinishi mumkin, boshqalari esa aqliy qobiliyatni

rivojlantirishni talab qiladi. Kasb-hunarga yo‘naltirish biologik jihatdan mos bo‘lgan kasbni tanlashda yordam beradi.

7. Axborot texnologiyalari bilan aloqasi:Axborot texnologiyalari bugungi kunda kasb-hunarga yo‘naltirishda katta rol o‘ynaydi. Kompyuter va internet yordamida kasbga yo‘naltirishni amalga oshirish, kasb tanlash bo‘yicha onlayn platformalar va testlar yordamida o‘quvchilarni yo‘naltirish mumkin. Axborot texnologiyalari kasb-hunarlar haqida ma’lumotlarni keng ommaga etkazishda yordam beradi.

8. Huquqshunoslik bilan aloqasi:Kasb-hunarga yo‘naltirishda huquqshunoslikning o‘rni ham katta. Mehnat huquqi va inson huquqlari, kasb tanlashda yuridik jihatdan to‘g‘ri qarorlar qabul qilishda yordam beradi. Shu bilan birga, kasblar bo‘yicha o‘qish va ish faoliyati uchun zarur bo‘lgan qonunlar va normalar haqida bilish ham muhimdir.

Xulosa:Kasb-hunarga yo‘naltirish fanining boshqa fanlar bilan o‘zaro bog‘liqligi juda kuchli va ularning hammasi birgalikda kasb tanlashda o‘quvchilarga yordam berish, ularning ehtiyojlarini, qobiliyatlarini va jamiyatdagi talablarni hisobga olishda muhim rol o‘ynaydi. Bu fanlar bir-biri bilan chambarchas bog‘langan bo‘lib, har biri o‘zining o‘rnida kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonini yanada samarali qilishga yordam beradi.

Mavzuni mustahkamlash uchun test savollari

1. Kasb tushunchasi nima?

a) Odamning ish faoliyati
b) Faoliyatning ijtimoiy va iqtisodiy qiymati
c) Odamning shaxsiy qobiliyatlari
d) Har qanday ish

2. Kasb-hunarga yo‘naltirish fanining maqsadi nima?

a) O‘quvchilarga faqat kasb tanlashda yordam berish
b) Mehnat bozorini o‘rganish
c) O‘quvchilarning kasbiy qobiliyatlarini rivojlantirish va ularni ishga joylashtirish
d) O‘quvchilarning psixologik holatini tekshirish

3. Kasb-hunarga yo‘naltirishda asosiy vazifa nima?

a) Yoshlarning shaxsiy hayotini boshqarish
b) Kasb tanlashni osonlashtirish va mehnat bozoriga moslashish
c) O‘quvchilarga huquqiy maslahat berish
d) O‘quvchilarning ijtimoiy hayotini o‘rganish

4. Kasb-hunarga yo‘naltirishning psixologik vazifasi nima?

a) O‘quvchilarning ruhiy holatini aniqlash
b) Mehnat bozoridagi talabni o‘rganish
c) Yangi kasblar yaratish
d) Faqat o‘quvchilarga mehnat huquqini tushuntirish

5. Kasb-hunarga yo‘naltirishda qaysi fan asosiy o‘rin tutadi?

a) Biologiya
b) Pedagogika
c) Matematika
d) Iqtisodiyot

6. Kasb-hunarga yo‘naltirishning asosiy vazifalaridan biri nima?

a) O‘quvchilarga nafaqa to‘lash
b) O‘quvchilarni kasbga qiziqtirish
c) Ishchilarni mehnat bozoriga joylashtirish
d) O‘quvchilarga kasb tanlashda yordam berish

7. Kasb-hunarga yo‘naltirishning pedagogik vazifasi nima?

a) O‘quvchilarga mehnat huquqlarini o‘rgatish
b) O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda ta’lim texnikalarini qo‘llash
c) Yoshlarni texnik ishlar bilan shug‘ullantirish
d) O‘quvchilarning ijtimoiy holatini tahlil qilish

8. Kasb-hunarga yo‘naltirishda qaysi metodlardan foydalaniladi?

a) Yangi kasblarni o‘rganish
b) Psixologik testlar va maslahatlar
c) Ma’lumotlar bazasini yaratish
d) Faqat amaliy mashg‘ulotlar

9. Kasb-hunarga yo‘naltirishda o‘quvchilarning qanday qobiliyatlari hisobga olinadi?

a) Jismoniy qobiliyatlari
b) Faqat ijtimoiy qobiliyatlari
c) Insonning shaxsiy va kasbiy qobiliyatlari
d) Kasbiy tajribasi

10. Kasb-hunarga yo‘naltirishning iqtisodiy maqsadi nima?

a) Kasb tanlashni nazorat qilish
b) Mehnat bozorida kamchiliklarni bartaraf etish
c) O‘quvchilarga iqtisodiy bilimlarni berish
d) Kasblarni ijtimoiy jihatdan targ‘ib qilish

11. Ilmiy-texnik taraqqiyotning yuksalishi yoshlarni kasbga yo‘naltirishga qanday ta’sir qiladi?

a) Kasblar soni kamayadi
b) Yangi kasblar va sohalar paydo bo‘ladi

c) Kasblar bir xil bo‘ladi
d) Yoshlarning kasbga qiziqishi kamayadi

12. Ilmiy-texnik taraqqiyot davrida yoshlarni kasbga yo‘naltirishning asosiy maqsadi nima?

a) Yoshlarni eski kasblarga yo‘naltirish
b) Yangi texnologiyalarni o‘rgatish va kasb tanlashni osonlashtirish
c) Yoshlarni mehnat bozoriga majburlash
d) Kasb tanlashda yoshlarning xohishiga qarab qarorlar qabul qilish

13. Ilmiy-texnik taraqqiyot davrida yoshlarni kasbga yo‘naltirishda qanday muammolar yuzaga keladi?

a) Kasblarning ma’nosi yo‘qoladi
b) Mehnat bozoridagi talab va taklif orasidagi farq oshadi
c) Kasblar bir xil va soddalashadi
d) Yangi kasblar haqida tushuncha yo‘qoladi

14. Ilmiy-texnik taraqqiyot yoshlarning kasbga yo‘naltirilishini qanday o‘zgartiradi?

a) Kasb tanlashda faqat shaxsiy qobiliyatlar e’tiborga olinadi
b) Yangi texnik kasblar va sohalar paydo bo‘ladi
c) Kasblar orasida farq kamayadi
d) Yoshlarni kasbga yo‘naltirishga ehtiyoj qolmaydi

15. Ilmiy-texnik taraqqiyot davrida yoshlarni kasbga yo‘naltirishning asosiy vazifasi nima?

a) Mehnat bozoriga kerakli mutaxassislarni tayyorlash
b) Faqat yangi texnologiyalarni ishlab chiqish
c) Eski kasblarni saqlab qolish
d) Kasb tanlashda ijtimoiy adolatni ta’minlash

16. Yoshlarni kasbga yo‘naltirishda ilmiy-texnik taraqqiyotning ahamiyati qanday?

a) Kasblarning qadriyatini oshirish
b) Kasblar va sohalar o‘rtasidagi farqni bartaraf etish
c) Yoshlarni yuksak texnik bilimlar bilan ta’minlash
d) Kasbga yo‘naltirish jarayonini soddalashtirish

17. Ilmiy-texnik taraqqiyot yoshlarni qanday kasblarga yo‘naltiradi?

a) Faoliyatning an’anaviy sohalariga
b) Faqat jismoniy mehnat talab qiladigan kasblarga
c) Yangi texnologiyalarni talab qiladigan kasblarga
d) Yozuv va tahrir kasblariga

18. Ilmiy-texnik taraqqiyot davrida qanday kasblarga bo‘lgan talab oshadi?

a) Qishloq xo‘jaligi kasblariga
b) Texnologik va raqamli sohalarga
c) Ijtimoiy kasblarga
d) San’at va madaniyat kasblariga

19. Kasb-hunarga yo‘naltirish fanining psixologiya bilan aloqasi qanday?

a) Yoshlarni kasbga tanlashda ularning ruhiy holatini hisobga olish
b) O‘quvchilarning ijtimoiy holatini tahlil qilish
c) Kasbga oid bilimlarni o‘rgatish
d) Yoshlarni yangi texnologiyalarga o‘rgatish

20. Kasb-hunarga yo‘naltirishning iqtisodiyot bilan aloqasi qanday?

a) Mehnat bozorining talablarini o‘rganish va kasb tanlashni optimallashtirish
b) Yoshlarni ijtimoiy faoliyatga o‘rgatish
c) Kasbga yo‘naltirishda psixologik testlar o‘tkazish
d) O‘quvchilarga ilmiy-texnik bilimlar berish

Javoblar

1)b	**11)b**
2)c	**12)b**
3)b	**13)b**
4)a	**14)b**
5)b	**15)a**
6)d	**16)c**
7)b	**17)c**
8)b	**18)b**
9)c	**19)a**
10)b	**20)a**

Mavzuga oid glossariy

1. Kasb-hunarga yo‘naltirish-O‘quvchilarning qobiliyatlari, qiziqishlari va shaxsiy xususiyatlariga mos keladigan kasbni tanlashda ularni yo‘naltirish jarayoni.

2. Kasb - Odamning o‘zining professional faoliyatini, uni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarni talab qiluvchi ijtimoiy faoliyat turi.

3. Kasbga yo‘naltirish fanining maqsadi - Yoshlarni kasbga yo‘naltirishda ularning qobiliyatlari va qiziqishlari asosida to‘g‘ri kasb tanlashni qo‘llab-quvvatlash, ularni mehnat bozoriga tayyorlash.

4. Ilmiy-texnik taraqqiyot - Fan va texnologiyalarning rivojlanishi, yangi innovatsiyalar va ilmiy kashfiyotlar natijasida mavjud kasblar va sohalarning o‘zgarishi.

5. Pedagogika - Ta’lim va tarbiya fanidir. Kasb-hunarga yo‘naltirishda o‘quvchilarga metodik yordam ko‘rsatish, ta’lim berish usullari va strategiyalarini ishlab chiqish.

6. Psixologiya - Insonning ongli va noaniq jarayonlarini, shaxsiy xususiyatlarini, intilishlarini o‘rganadigan fan.

7. Mehnat bozori - Ishchi kuchi va mehnat resurslarining talab va taklif asosida o‘zaro munosabati.

8. Iqtisodiyot - Resurslarni ishlab chiqarish, taqsimlash va iste’mol qilish jarayonlarini o‘rganadigan fan.

9. Sotsiologiya - Jamiyatning ijtimoiy tuzilishi, ijtimoiy munosabatlar va guruhlarning o‘zaro ta’siri haqida ilm.

10. Biologiya - Organizmning tabiiy xususiyatlarini va uning atrof-muhit bilan o‘zaro aloqalarini o‘rganadigan fan.

11. Axborot texnologiyalari - Ma’lumotlarni saqlash, qayta ishlash va uzatish texnologiyalari.

12. Kasb tanlash - Insonning o‘z qobiliyatlari, qiziqishlari, imkoniyatlari va jamiyatdagi talablarni hisobga olgan holda, o‘zi uchun mos keladigan kasbni tanlash jarayoni.

13. Kasbga yo‘naltirishning vazifalari - Yoshlarni kasbga qiziqtirish, mehnat bozorida muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun zarur bilim va ko‘nikmalarni o‘rgatish, kasb tanlashda to‘g‘ri yo‘nalishlar berish

14. Kasbning ijtimoiy qadriyatlari - Kasbning jamiyatdagi o‘rni, uning ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyati.

15. Texnologik kasblar - Ilmiy-texnik taraqqiyot tufayli paydo bo‘lgan, yuqori texnologiyalarni talab qiladigan kasblar. Misollar: Kompyuter muhandisi, dasturchi, robototexnika mutaxassisi.

16. Shaxsiy qobiliyatlar - Insonning individual imkoniyatlari, ko‘nikmalari va qiziqishlari, kasb tanlashda muhim rol o‘ynaydi

17. Yoshlar-kasb-hunarga yo‘naltirishda asosiy guruhni tashkil etadi. Ularning kasb tanlash jarayoni psixologik, iqtisodiy va ijtimoiy omillarga ta’sir qiladi.

18. Pedagogik yondashuv - O‘quvchilarga kasb-hunarga yo‘naltirishda foydalaniladigan ta’lim metodlari, strategiyalar va yondashuvlar.

19. Qobiliyatlar testlari - Yoshlarning kasb tanlashda o‘z qobiliyatlarini aniqlash uchun amalga oshiriladigan psixologik testlar va o‘rganish metodlari.

20. Mehnat huquqi - Mehnat faoliyatini tartibga soluvchi qonunlar va normalar, kasb-hunarga yo‘naltirishda bu huquqiy jihatlar ham inobatga olinadi.

Uyga vazifa

"Kasb-hunarga yo‘naltirishda ilmiy-texnik taraqqiyot va ijtimoiy omillarni hisobga olish"

Topshiriq mazmuni:Yoshlarni kasbga yo‘naltirishda ilmiy-texnik taraqqiyot, jamiyatdagi iqtisodiy va ijtimoiy o‘zgarishlar, Shuningdek, kasb tanlashdagi psixologik va pedagogik yondashuvlarning ta’sirini o‘rganing. Bu jarayonda kasb-hunarga yo‘naltirish fanining boshqa fanlar bilan aloqasini ko‘rsatib, quyidagi savollarga javob bering:

1. Kasb-hunarga yo‘naltirishning mohiyati**ni** tushuntirib bering. Bu jarayonda kasb tanlashda qanday asosiy omillarni hisobga olish kerak?

2. Ilmiy-texnik taraqqiyotning yoshlarni kasbga yo‘naltirishga ta’siri haqida yozing. Yangi texnologiyalar va innovatsiyalar kasblar va ish o‘rinlarini qanday o‘zgartirmoqda?

3. Kasb-hunarga yo‘naltirish fanining boshqa fanlar bilan aloqasini tahlil qiling. Pedagogika, psixologiya va iqtisodiyot kabi fanlar kasb tanlash jarayonida qanday rol o‘ynaydi?

4. Kasb-hunarga yo‘naltirishda zamonaviy yondashuvlar**ni** ko‘rib chiqing. O‘quvchilarga kasb tanlashda qanday metodlar va yondashuvlar yordam berishi mumkin?

5. Yoshlar va kasb tanlash jarayonidagi ijtimoiy omillar haqida fikr yuriting. Jamiyatdagi o‘zgarishlar, mehnat bozoridagi talablar yoshlarning kasb tanlashiga qanday ta’sir ko‘rsatadi?

Topshiriqni bajarayotganda quyidagilarga e’tibor bering:

Har bir savolni aniq va to‘liq javob bering.

Mavzuga oid misollar keltiring.

Kasb-hunarga yo‘naltirishda zamonaviy yondashuvlar va metodlarni o‘rganib chiqib, ularni amaliyotga tatbiq etish mumkinligini ko‘rsating.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Shokirov, B. (2013). Kasb-hunarga yo‘naltirishning pedagogik asoslari. Toshkent: "O‘zbekiston" nashriyoti.
2. Yusupov, E. (2017). Kasb-hunarga yo‘naltirishda pedagogik yondashuvlar. Samarqand: Samarqand universiteti nashriyoti.
3. Mamatov, J. (2016). Ilmiy-texnik taraqqiyot va yoshlarning kasb tanlash jarayoni. Tashkent: "O‘zbekiston" nashriyoti.
4. Mansurov, B. (2018). Yoshlarni ilmiy-texnik sohalarga yo‘naltirishda pedagogik yondashuvlar. Toshkent: O‘zbekiston ta’limi.
5. Qodirov, Sh. (2017). Kasb-hunarga yo‘naltirishda iqtisodiy va ijtimoiy yondashuvlar. Toshkent: Iqtisodiyot va ta’lim nashriyoti.
6. Raxmatov, D. (2016). Kasb-hunarga yo‘naltirishda huquqshunoslik va iqtisodiyot fanlarining integratsiyasi. Toshkent: Oliy ta’lim nashriyoti.

2-MARUZA. KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH, UNING TARIXIY TARAQQIYOTI

Reja:

1. Kasb - hunarga yo‘naltirish ishining tarixiy taraqqiyoti.
2. Ilg‘or xorijiy mamlakatlarda yoshlarni kasbga yo‘naltirish.
3. O‘zbekistonda kasb-hunarga yo‘naltirish tizimining rivojlanishi.

1.Kasb - hunarga yo‘naltirish ishining tarixiy taraqqiyoti

Mehnat va kasbiy tayyorgarlik tizimi bevosita yoshlarning mehnat va kasb tarbiyasini, ta’limini kasbiy axborotlar, kasb tanlash, kasbga yo‘naltirish ishlarini amalga oshiradigan ulkan ishlardan biri bo‘lib, juda manoli o‘tmish taraqkiyotiga egadir. Xalqimizning millat, xalk, elat bo‘lib shakllanishini mehnatsiz, kasblarsiz, xunarsiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Odamzod paydo bo‘lishidan boshlab mehnat bilan shug‘ullangan. turmush buyumlari yasagan yumushlar bajargan. Dastlab fakat kun kechirish uchun qilingan mehnat keyinchalik. kattoroq maksadni, boylik orttirish uchun amalga oshirilib hatto, X asrlarda yirik harbiy qo‘shinlarni. millionlab xalqlarni buyumlar, anjomlar bilan ta’minlay oladigan ishlab chiqarish sohalari darajasigacha tarakkiy etdi.

XII - XV asrlarda Movarounnaxr va Xurosonda xunar ilmi, ko‘lami rivojlanishi eng yuqori pog‘onaga ko‘tarildi. Xar bir xalk ota - bobosidan meros bo‘lib, avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan o‘zining tarixiy - madaniy birligi bilan ajralib, o‘ziga xos xususiyatlarni saklab kelgan. O‘zbeklar ham shular jumlasidandir. Respublikamiz xududida o‘tkazilgan arxeologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, xunarmandchilik bu yerlarda ikki ming yillar oldin rivojlangan. Bu davrda sinfiy jamiyat paydo bo‘lib, yirik mehnat taqsimoti negizida xunarmandchilik mustaqil soha bo‘lib ajralib chiqqan.

IX - XII asrlarda hunarmandchilik keng rivojlanib, xalqimizning xorijiy davlatlar bilan iqtisodiy - madaniy aloqalari avj olgan. Ayrim manbalarda qayd etilishicha, 32 xil hunar turi mavjud bo‘lgan aholi yashaydigan joyni shahar deb atashgan. 1897 yili birinchi aholi ro‘yxati vaqtida katta shaharlarda aholining ko‘pchilik qismi hunarmandlar hisoblangan. Masalan, Namangan axolisining 64 foizi, Qo‘qonning 52 foizi, Chustning 54 foizi, Marg‘ilonning 50 foizi, mustaqil kasb - hunar egasi hisoblangan.

Hunarmandchilikning qadimiy davrlarda eng ko‘p tarqalgan turi temirchilik, zargarlik, misgarlik va tunukasozlik bo‘lgan. Hozirgacha keng

tarqalgan qadimiy kasblardan biri yog‘och buyumlari yasash hunarmandchiligidir. XX asr boshlarida tikuv mashinalarini paydo bo‘lishi bilan yangi hunarmandchilik kasbi - mashinachilik yuzaga keladi. O‘zbeklarning eng keng tarqalgan uy kasblaridan biri do‘ppido‘zlikdir.

Bulardan tashqari, hunarmandlar teridan har xil buyumlar yasaganlar, poyafzalchilar o‘z mahsulotlarni shahar va qishloqlarda yurib aholiga sotganlar. Nonvoylik, qandolatchilik va qassoblik xam kasblardan bo‘lib ularning do‘konlari har qadamda uchragan. Katta to‘y-ma’rakalar o‘tkazish odati maxsus oshpazlik kasbini yuzaga keltirgan.

Sharqning buyuk mutafakkirlari, allomalari deyarli barcha davrlarda o‘z asarlarida, she’r va g‘azallarida, adabiy meroslarida halol mehnatini, kasb-hunar egalashni muqaddasligini va zarurligini ta’kidlab, ulug‘lab o‘tganlar.

Ulug‘ bobokolonimiz A.Navoiy o‘z g‘azallarida yoshlarni ilm - xunar egalashga chaqiradi.

Ilm kasbini qildi to joni bor,

Hunar o‘rgandi onga ki imkoni bor.

X asrda yashab ijod etgan ulug‘ bobokalonimiz Abunasr Al-Forobiy ham kishilarni xalol mehnat kilishga va kasb - hunar egallashga chaqiradi. Forobiyning fikricha, inson - "ojiz banda", "xech narsaga qodir bo‘lmagan mavjudot" emas, balki u eng oliy kamolot bo‘lib "aql-idrok ziyosiga ega, o‘zi uchun zarur bo‘lgan hamma narsani yaratishga qodir borliqdir"2. Forobiy mehnat va kasb - xunar ko‘nikmalarini axloqiy fazilatlarni xosil qilish lozimligini ta’kidlab: "Agar kasb - hunar fazilati tug‘ma bo‘lganda, podsholar ham o‘zlari istab va xarakat qilib emas, balki podshohlik ularga fakat tabiiy ravishda muyassar bulgan, tabiat talab kilgan tabiiy bir majburiyat bo‘lib qolar edi. Kasb - hunar fazilati tug‘ma bo‘lmas ekan, xalklar va shaxar axllarida, axloq-odob, rasm - rusm, kasb-xunar, odat va irodani xosil qilishi uch insondagi zo‘r kuch va qudrat talab qilinadi. Bu ikki yo‘l bilan: ya’ni ta’lim va tarbiya yo‘li bilan xosil qilinadi. Ta’lim degan so‘z xalklar shaxarlar o‘rtasida nazariy fazilat va amaliy kasb - hunar fazilatlari birlashtirish degan so‘zdir" degan edi

Kasb -hunar egallashni axamiyati to‘g‘risida qomusiy olim Abu Ali Ibn Sino (980-1037) ning asarlarida ham ko‘ramiz. Uning fikricha bolaga yoshligidan biror kasb-xunarni o‘rgatish lozim. Bola kasb - xunarni ma’lum darajada o‘zlashtirib bo‘lgandan so‘ng o‘z kasb - xunaridan hayotda foydalanish, yaьni xalol mehnat bilan mustakil xayot kechirishga o‘rgatish kerak.

"Yoshlarga ilm bera borib, ularga hunar o‘rgatmoq muhim ma’suliyatli ishdir. Hunar o‘rganish birla yoshlar har qanday nojo‘ya xatti-harakatlardan holi bo‘ladilar"4, deb taьkidladi. Xunarli bo‘lishga chorlangan nasihatlari hozirgi kunda ham muhim qimmatga ega: Oltin olmaginu o‘rgangin hunar hunarni oldida xasdir oltin zar.

Sharq, Markaziy Osiyolik mutafakkirlar hamda o‘zbek marifatparvar shoirlari ham kasb - hunar egallashni ahamiyati to‘g‘risida o‘z asarlarida qimmatli maslahatlarini qoldirganlar, bu meros xozirgi kunda xam yoshlarni kasb - hunarga yo‘naltirishda muhim ahamiyatga ega.

Insoniyat tarixiy taraqqiyotida Sharqu - Ъarbda xam, Amerikada ham yoshlarni kasb - xunar egallashlariga alohida e’tibor bilan qaralgan. Ularni kasb- hunar egalashlariga otalik, ustozlik maslaxatlarini, yo‘l-yo‘riqlarini muntazam berib kelganlar. Rasman kasbga oid maslahat idoralari asrimiz boshlarida paydo bo‘la boshlagan.

Birinchi kasbiy maslahat byurosi 1908 yil AQSh ning Boston shahrida tashkil etilgan bo‘lib, bu sana kasbga yo‘naltirishning boshlanishi deb yuritilib kelmoqda. Birok tarixiy ma’lumotlarga asoslanib aytishimiz mumkinki, kasbga yo‘naltirish ishlari qadimdan shakllanib kelgan.

Kasbga yo‘naltirish ishlari ham insoniyat jamiyat taraqkiyotining extiyojlaridan kelib chiqqan va u ham jamiyat kabi o‘z rivojlanish tarixiga ega. Tabiiyki, kasbga yo‘naltirish kasblar paydo bo‘lishidan va demak unga ehtiyoj yuzaga kelishidan ilgari paydo bo‘lishi mumkin emas edi.

Insonning bilim, ko‘nikma va qobiliyatlarini tashxis qilish bilan bog‘liq kasbga yaroqlilik darajasini baholash elementlarining paydo bo‘lish tarixi uzoq asrlarga borib taqaladi. Eramizgacha bo‘lgan III ming yillikdayoq qadimgi Vavilonda mirzalar tayyorlovchi maktabda bitiruvchilar sinovdan o‘tkazib borilgan. Usha davrlar bilim darajasidan kelib chiqilganda kasbiy tayyorgarlik ko‘rgan mirza Mesopatamiya sivilizatsiyasida markaziy shaxs bo‘lgan: u maydonlarni o‘lchashni, mulkni bo‘lishni, musiqa asboblarida ijro uslubini va ashula aytishni bilgan. Sinov davrida uning gazlamalarni, metallarni, o‘simliklarni turlarini bilishi, Shuningdek barcha to‘rt arifmetik amallarni bajara olish ko‘nikmalari tekshirib ko‘rilgan. Qadimiy Misrda kasbni egallashga da’vogarlar suhbatdan o‘tkazilib, uning tarjimai holi, bilim saviyasi, tashqi ko‘rinishi xamda suxbatni olib borish qobiliyatlari aniqlangan. So‘ngra mehnat qilish, eshitish sukut saqlash qobiliyatlari olov, suv va o‘lim bilan qo‘rqitish vositasida sinab ko‘rilgan.

Aytilishicha, sinab koʻrish va tanlovdan oʻtkazishning bunday jiddiy tizimini oʻtmishning buyuk allomasi Pifagor oʻz boshidan oʻtkazgan. Oʻqishdan soʻng Gretsiyaga qaytgach, u oʻzi bosib oʻtgan sinovlar tizimi asosida talabalar tanlab olinuvchi maktab ochgan. Pifagor intellektual qobiliyatlarga asosiy e'tiborni qaratgan va badiiy qilib aytganda "har qanday yogʻochdan ham merkuriyni yoʻnib boʻlmaydi"- deb hisoblangan. Shuningdek, u yosh insonlarning oʻzini tutishiga xam alohida e'tiborni karatgan va uni inson xarakterida namoyon boʻluvchi asosiy koʻrsatgichlar deb sanagan. Pifagor oʻqituvchilar va ota-onalar tavsiyalariga eьtibor bilan qaragan, xar bir yangi talabani sinchiklab kuzatib borgan. Shundan soʻng uni oʻz fikrini erkin ifodalashga va suhbatdoshlar bilan baxslashishga oʻrgatgan. Eramizgacha boʻlgan ming yillikda Xitoyda xukumat amaldori kasbi va mansabi keng tarqalgan. Mos ravishda ushbu kasbga tanlashdagi dastlabki elementlar ham shu yerning oʻzida yuzaga kelgan. Bunday kasbni egalashga jazm etgan yeshlar tantanavorlik ruxi bilan sugʻorilgan muxitda davlat imtixonlari topshirgan. Imtixon savollarini koʻpchilik holatlarda imperator oʻzi belgilagan, ham oʻzi sinovdan oʻtkazgan va da'vogarlarni saralash koʻp bosqichli usulda amalga oshirilgan.

Sparta, Afina, Rimning qadimiy tarixida boshqa misollarni koʻrish mumkin. Spartada jangchilarni, Rimda gladiatorlarni tayyorlashning mukammal tizimi yaratilgan va muvvafaqiyatli amalga oshirilgan. "Odamlar - deb yozgan edi Aflotun - bir birlariga u darajada oʻxshash boʻlib tugʻilmaydilar ularning tabiati va qobiliyatlari turlicha boʻladi... Shu sababli barcha vazifalarni amalga oshirishda oʻz tabiiy qobiliyatlariga mos ravishdagi yumushlar tanlaganda uni yaxshiroq, tez va koʻproq darajada amalga oshirish mumkin boʻladi6. Aflotunning "Davlatchilik" asarida qanday amaldorni tanlash kerak degan savoliga Suqrot quyidagicha javob beradi: "Eng ishonchli, jasur va imkoniyatlari kengroq boʻlgan shaxslarga koʻproq eьtiborni qaratish: bundan tashqari nafakat oliy tabaqadagi yuqori ma'naviyatli insonlarni, balki shu darajadagi tarbiya berishga loyiq odamlarni ham topish lozim. Ular bilimlarni tez qabul qila olishlari xamda tez fikrlay olishlari... mustahkam xotirali, oʻz fikrida qatiy turuvchi va barcha munosabatlarda mehnatkash insonlarni topish lozim". Eramizgacha bulgan 900 va 600 yillar oraligidagi xind vedalarida zargarlar, temirchilik, arqonsozlar, toʻquvchilar, boʻyoqchilar, duradgorpar, kulollar, uy xizmatchilarining turli toifalari, akrobatlar, folbinlar, naychilar, raqqoslar kasb sifatida sanab oʻtilgan.

Yana shuningdek aktyorlar, sudxoʻrlar va savdogarlar xam mavjud boʻlgan. Bunday maьlumotlar koʻp boʻlib, ularning barchasi bugungi

kunda kasbiy tashxis qilish yoki kasb tanlash deb ataluvchi tushunchalarning qadimdan shakllanganligini bildiradi.

Shaxs xislatlarini ilmiy tadqiq qilishning asoschisi F.Galton hisoblanadi. Bu turdagi tadqiqotlar maqsadini amalga oshirish uchun u Londonda o‘tkazilgan tibbiyot jixozlari va sog‘liqni saqlash uslublari (1884) Xalqaro ko‘rgazmasidan foydalanadi. Ko‘rgazmaga keluvchilar o‘z jismoniy qobiliyatlari hamda fiziologik imkoniyatlarini 17 ta ko‘rsatgich bo‘yicha sinab ko‘rishlari mumkin bo‘lgan. Bular ichida inson bo‘yi, tanasi og‘irligi, panja va zarb kuchi, xotirasi, ranglarni ajrata olishi, ko‘rish o‘tkirligi va boshqalar bo‘lgan. To‘liq dastur bo‘yicha 9237 kishi ko‘rikdan o‘tkazilgan.

O‘zbekistonning kasb-hunarga yo‘naltirish tarixi, mamlakatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishi bilan bevosita bog‘liqdir. Kasb-hunarga yo‘naltirishning rivojlanishi har bir davrning o‘ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi va ushbu jarayondagi o‘zgarishlar jamiyatning turli qatlamlari va mehnat bozorining talablariga moslashuvni anglatadi. O‘zbekistonda kasb-hunarga yo‘naltirishning asosiy tarixiy bosqichlarini quyidagicha ajratish mumkin:

1. O‘zbekistonning kasb-hunarga yo‘naltirish jarayoni o‘rta asrlar va yangi davrda shakllanib bordi. O‘sha davrlarda kasb-hunarlarga ko‘proq hunarmandchilik, qishloq xo‘jaligi va savdo kasblari kirgan. Jamiyatda kasb tanlash asosan oilaviy an’analarga, qarindoshlik va turmush sharoitlariga asoslangan bo‘lgan.O‘zbekiston hududida hunarmandchilik va qishloq xo‘jaligi kasblari rivojlanib, ijtimoiy tuzilishga qarab turli kasb turlari ajralib chiqdi. Kasbga yo‘naltirishda shaxsiy qobiliyatlar va talablar ko‘proq oilaviy va ijtimoiy holatga bog‘liq edi.

2. (1917–1991)**.** Sovet ittifoqi davrida O‘zbekiston hududida kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini tizimli ravishda amalga oshirish boshlandi. Bu davrda, avvalo, mehnat bozoriga mos mutaxassislar tayyorlash uchun turli xil ta’lim muassasalari va kasb-hunar maktablari tashkil etildi.

1930-yillarda kasb-hunarga yo‘naltirishning asosiy maqsadi, yangi sovet jamiyatining ehtiyojlariga mos kadrlarni tayyorlash bo‘lgan. Bu davrda, mehnatni tashkil etish va kasb-hunar maktablarining tashkil etilishi orqali yoshlarni kasbga tayyorlashda markazlashgan davlat siyosati boshlandi.

Sovet maktablarida kasbga yo‘naltirishning asosiy yo‘nalishlari texnik va sanoat sohalariga qaratildi. Kollejlar, texnikumlar va boshqa

kasb-hunar ta’limi o‘quv yurtlari tashkil etildi va bu yerda o‘qigan yoshlar ko‘pincha sanoat va qurilish sohalarida ishlashga yo‘naltirildi.

1950-1980 yillarda, kasb-hunarga yo‘naltirishning o‘qitish jarayoniga pedagogik yondashuvlar, psixologik metodlar, va ijtimoiy talablar kirib borgan. Bu davrda kasb-hunar ta’limi tizimi ko‘plab kasb-hunar maktablari va texnikumlar orqali amalga oshirildi.

3. Mustaqillik davri (1991-yildan hozirgi kungacha) O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan so‘ng, kasb-hunarga yo‘naltirish tizimida katta o‘zgarishlar ro‘y berdi. Mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga mos kadrlar tayyorlashning yangicha usullariga ehtiyoj tug‘ildi. Mustaqillikdan keyin kasb-hunarga yo‘naltirishning asosiy yo‘nalishlari quyidagilarga qaratildi:

Kasb-hunarga yo‘naltirishning yangi tizimi: O‘zbekiston mustaqillikni qo‘lga kiritgach, ta’lim va kasb-hunarga yo‘naltirish sohasida yangiliklar kiritildi. Ta’lim tizimi modernizatsiya qilindi va iqtisodiyotning barcha sohalarida kerakli mutaxassislar tayyorlashga e’tibor berildi. Xususan, texnik va ilmiy-texnik sohalarga yo‘naltirilgan ta’lim tizimi rivojlantirildi.

Boshqaruv va tizimdagi o‘zgarishlar: Mustaqillikdan so‘ng kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi davlat va xususiy sektor tomonidan birgalikda amalga oshirilmoqda. Kasb-hunar maktablari va kollejlar ochilib, yoshlarni mehnat bozoriga tayyorlashga katta e’tibor qaratilmoqda.

Innovatsion va texnologik kasblar: Ilmiy-texnik taraqqiyot va globalizatsiya jarayonlari kasb-hunarga yo‘naltirishda yangi yo‘nalishlarni talab qildi. Xususan, kompyuter texnologiyalari, axborot texnologiyalari, robototexnika va boshqa texnologik kasblarga ehtiyoj ortdi.

Xalqaro hamkorlik: O‘zbekistonning xalqaro hamkorlikni kengaytirishi va global mehnat bozoriga moslashishi kasb-hunarga yo‘naltirishda xalqaro tajribalarni o‘rganish va integratsiya qilishga imkon yaratdi. Kasb-hunar maktablari va oliy ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega bo‘ldi.

Xulosa qilib aytganda O‘zbekistonning kasb-hunarga yo‘naltirish sohasida tarixan katta o‘zgarishlar yuz berdi. Sovet davrida boshlangan tizimli kasb-hunarga yo‘naltirish mustaqillik davrida yangi yondashuvlar va zamonaviy ta’lim tizimining integratsiyasi orqali yanada rivojlandi. Bugungi kunda O‘zbekistonda kasb-hunarga yo‘naltirishda ilmiy-texnik taraqqiyot, iqtisodiy talablar va ijtimoiy omillar asosida yangi yo‘nalishlar shakllanmoqda. Bu tizim yoshlarni mehnat bozorida muvaffaqiyatli bo‘lishiga yordam berish uchun o‘zgarib bormoqda.

2. Ilg‘or xorijiy mamlakatlarda yoshlarni kasbga yo‘naltirish

Ilg‘or xorijiy mamlakatlarda yoshlarni kasbga yo‘naltirish tizimi rivojlanishning yuqori bosqichiga yetgan va bu sohada ko‘plab innovatsion yondashuvlar mavjud. Turli mamlakatlarda yoshlarni kasbga yo‘naltirishning samarali tizimlari ta’lim, iqtisodiyot va ijtimoiy sohalar bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, yoshlarning qobiliyatlari va mehnat bozorining talablariga mos kasb tanlashlariga yordam beradi. Quyida ba’zi ilg‘or xorijiy mamlakatlardagi kasbga yo‘naltirish tizimi va tajribalari haqida ma’lumot beriladi.

1. Germaniya - Germaniya dunyoda kasbga yo‘naltirish tizimi eng rivojlangan va muvaffaqiyatli tizimlardan biriga ega. Ularning kasbga yo‘naltirish tizimi **Dual ta’lim tizimi** deb ataladi. Bu tizimda o‘quvchilar nafaqat maktabda nazariy bilimlar olishadi, balki ular amaliyotga ham qatnashadilar. Dual ta’lim tizimi quyidagi asosiy xususiyatlarga ega:

Teoriya va amaliyotning uyg‘unligi: O‘quvchilar kasb-hunar maktablarida nazariy bilimlarni oladilar va ularni korxonalarda amaliyotda qo‘llashadi.

Korxona va maktabning hamkorligi: Kasbga yo‘naltirish tizimi mamlakatdagi turli kompaniyalar bilan hamkorlikda ishlaydi. Kompaniyalar o‘quvchilarni o‘z tizimlariga qabul qilishadi va amaliyotlarni taqdim etishadi.

Mehnat bozoriga mos mutaxassislar tayyorlash: Germaniyada kasb-hunar ta’limi mehnat bozorining ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etilgan. Bu, yoshlarni kasbga yo‘naltirishda samarali yondashuv hisoblanadi.

Germaniya tizimi ko‘plab boshqa mamlakatlarga ham model sifatida qo‘llaniladi, Chunki bu tizim o‘quvchilarning ish topishda muvaffaqiyatini oshiradi va ularni ish o‘rinlariga tezda moslashtiradi.

2. Shvetsiya - Shvetsiya kasb-hunarga yo‘naltirishda ham juda samarali tizimga ega. Bu mamlakatda yoshlarni kasbga yo‘naltirishning asosiy yo‘nalishlari quyidagilar:

Kasb-hunar maktablarining rivojlanishi: Shvetsiyada kasb-hunar maktablari o‘quvchilarga o‘z qobiliyatlariga mos kasb tanlashda yordam beradi. Maktablar yoshlarni amaliy ko‘nikmalar bilan ta’minlaydi, ularni kasbga tayyorlaydi.

Kasbga yo‘naltirishda individual yondashuv: Har bir o‘quvchining qobiliyatlari va qiziqishlariga asoslanib, unga mos kasb tanlashda yordam berishadi. Psixologik va pedagogik maslahatlar bilan o‘quvchilarni to‘g‘ri kasbga yo‘naltirishadi.

Mehnat bozoriga integratsiya: Shvetsiyada kasb-hunar ta’limi nafaqat o‘quvchilarga amaliy ko‘nikmalarni o‘rgatish, balki ularni mehnat bozoriga ham tayyorlashga qaratilgan.

Shvetsiyada kasbga yo‘naltirish tizimi ta’limni va mehnat bozorini o‘rtasidagi aloqani mustahkamlashga katta e’tibor qaratadi.

3. Yaponiya - Yaponiya kasb-hunarga yo‘naltirish tizimida ilg‘or yondashuvlarni qo‘llab-quvvatlaydi. Yaponiyada yoshlarni kasbga yo‘naltirishda quyidagi jihatlar muhim o‘rin tutadi:

Kasb-hunar ta’limi tizimi: Yaponiyada kasb-hunar maktablari va texnik institutlar yoshlarni nafaqat kasbga tayyorlash, balki ularni innovatsion fikrlash va yangi texnologiyalarni joriy etishga o‘rgatadi.

Yoshlarni mehnat bozoriga tayyorlash: O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda, ularga ish o‘rinlaridagi talablarni tushuntirish va malakalarini oshirishda yordam beriladi.

Korporativ madaniyat va jamoaviy ish: Yaponiyada kasbga yo‘naltirishda kompaniyalar va tashkilotlar o‘quvchilarga ishlash madaniyatini va jamoada ishlashni o‘rgatadi. Bu, o‘z navbatida, yoshlarni jamoaviy ishga va professional hayotga tayyorlaydi.Yaponiyada kasb-hunar ta’limi juda yuqori darajada va bu tizim nafaqat jismoniy, balki intellektual qobiliyatlarni rivojlantirishga ham qaratilgan.

4. Kanada - Kanada ham yoshlarni kasbga yo‘naltirishda ilg‘or tizimga ega. Bu mamlakatda kasb-hunarga yo‘naltirishda quyidagi yondashuvlar mavjud:

Kasbga yo‘naltirishda individual yondashuv: Kanada ta’lim tizimi yoshlarni o‘z qobiliyatlariga va qiziqishlariga asoslangan holda kasb tanlashda qo‘llab-quvvatlaydi.

Mehnat bozoriga tayyorlash: Kasb-hunar ta’limi yoshlarni joriy ish joylariga tayyorlaydi, ularni amaliy ko‘nikmalar bilan ta’minlaydi. O‘quvchilar kasb-hunar ta’limi o‘rganganlaridan so‘ng tezda ishga joylashishadi.

Xalqaro hamkorlik: Kanada ta’lim tizimi xalqaro miqyosda mashhur bo‘lib, boshqa davlatlarning yoshlarini ham kasb-hunarga yo‘naltirishga yordam beradi.

Kanadada kasbga yo‘naltirish tizimi mehnat bozoridagi talablarni va ijtimoiy ehtiyojlarni inobatga olgan holda shakllanadi.

5. Buyuk Britaniya - Buyuk Britaniyada kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi davomli rivojlanib kelmoqda. Bu mamlakatda quyidagi asosiy xususiyatlar mavjud:

Birinchi va ikkinchi darajali kasb-hunar ta’limi: Buyuk Britaniya yoshlarni kasbga yo‘naltirishda ikki darajali ta’limni taklif etadi. Birinchi daraja — bu maktabdan keyingi ta’lim, ikkinchi daraja esa oliy ta’limni o‘z ichiga oladi.

Kasbga yo‘naltirishda ko‘p tarmoqli yondashuv: Bu tizimda o‘quvchilar turli kasb-hunar sohalarida ta’lim olishadi va ularni iqtisodiyotning barcha tarmoqlariga moslashtirishga yordam beradi.

Mehnat bozoriga integratsiya: Buyuk Britaniyada kasb-hunar ta’limi orqali yoshlarni nafaqat ishga tayyorlash, balki ijtimoiy va iqtisodiy o‘zgarishlarga ham moslashtirishga katta e’tibor qaratiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak ilg‘or xorijiy mamlakatlarda yoshlarni kasbga yo‘naltirishning samarali tizimlari jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy ehtiyojlariga mos keladi. Germaniya, Shvetsiya, Yaponiya, Kanada va Buyuk Britaniya kabi mamlakatlar o‘z tizimlarida yoshlarni kasbga tayyorlashda innovatsion yondashuvlar, amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish va mehnat bozoridagi talablarni hisobga olishga katta e’tibor beradilar. Bu mamlakatlardagi tajribalar O‘zbekistonda ham kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini takomillashtirish uchun yaxshi model bo‘la oladi.

3. O‘zbekistonda kasb-hunarga yo‘naltirish tizimining rivojlanishi

O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi qonuniga muofiq o‘rta maxsus ta’lim bosqichining majburiy bo‘lganligi o‘zbek o‘quvchilariga mehnat tarbiyasi berishda alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki, bu bosqich to‘liq kasbga yo‘naltirilgan bo‘lib, kasb-hunar kollejlari o‘quvchilari bevosita o‘zlari tanlagan kasblarga doir ko‘nikma va malakalar shakllantirsalar, akademik litsey o‘quvchilari kelajakda egallaydigan kasblarning nazariy asoslarini o‘zlashtiradilar. Oliy ta’limning bakalavriat va magistratura bosqichlarida Mehnat tarbiyasi bevosita kasb ta’limi bilan qo‘shib amalga oshiriladi. Mehnat tarbiyasi berishda o‘quvchilarning bo‘sh vaqtidan to‘g‘ri foydalanish ham muhim ahamiyatga ega.

Bolalarning o‘quv rejasida ko‘zda tutilgan, mehnat amaliyotini o‘tashlarini to‘g‘ri tashkil etish, ularni bolalar, o‘smirlar ijodiyoti saroylari, uylari, klublari va markazlari qoshidagi to‘garaklarga ko‘proq jalb qilish yosh avlodning komil shaxslar sifatida shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Mehnat va kasb ta’lim-tarbiyasi – ta’lim va tarbiyaning muhim turi, shaxsni shakllantirishning zarur shartlaridan biri bo‘lgan pedagogik jarayon. Mehnat inson ehtiyojlarini qondirishning birinchi va asosiy

vositasi bo‘lganligi uchun ham mehnat tarbiyasi tarbiyaning boshqa hamma turlaridan oldin paydo bo‘lgan. Mehnat tarbiyasi kishidan ijtimoiy foydali mehnatga ichki ehtiyoj, institutizom, batartiblik, tashkilotchilik, tashabbuskorlik, ishchanlik, ishning ko‘zini bilish singari sifatlarni qaror toptirishga xizmat qiladi

Mehnat tarbiyasi g‘oyat keng falsafiy-pedagogik kategoriya bo‘lib, "mehnat ta’limi", "kasbga yo‘naltirish", "politexnik ta’lim", "kasb ta’limi" singari tushunchalarni o‘z ichiga oladi. Mehnat tarbiyasi berish hamma zamonlarda ham jamiyat taraqqiyotining asosi, yoshlarni hayotga tayyorlashning eng muhim vositasi bo‘lib kelgan. Shuning uchun ham barcha ilo-hiy kitoblar va hamma mutafakkirlar tomonidan yaratilgan bitiklarda Mehnat tarbiyasiga katta e’tibor berilgan. Lekin ularga materialist (moddiyunchi)lardan farqli tarzda Mehnat tarbiyasi deyilganda faqat jismoniy mehnatga doir ko‘nikma va malakalarni shakllantirish ko‘zda tutilmagan. Mehnat tarbiyasi, avvalo, oilada bola o‘zini anglay boshlashi b-noq amalga oshirila boradi. Jumladan, chaqaloklar go‘daklik bosqichiga o‘tishlari b-noq, ularga dastlabki mehnat tarbiyasi berila boshlanadi. Shunday qilinmasa, bola faqat iste’molchiga aylanib qoladi va natijada u noshud va yalqovgina emas, ma’naviyati kemtik shaxs ham bo‘lib shakllanishi mumkin.

Bolalarga mehnat tarbiyasi berishda maktab, kasb-xunar kollejlari singari ijtimoiy pedagogik muassasalar katta o‘rin tutadi. Chunki bu muassasalarda mehnat tarbiyasi ilmiy asosda tegishli mutaxassislar tomonidan uyushtiriladi. Mehnat tarbiyasini tashkil etishdagi asosiy jihat shundaki, u bolalarning yosh xususiyatlari, ruhiy, akliy va jismoniy imkoniyatlariga muvofiq bo‘lishi lozim. Bolaning imkoniyatlaridan engil mehnat tarbiyasi ularni zeriktirgani kabi ularning imkoniyatlaridan og‘ir topshiriqlar bolalarni bezdirishi mumkin. Mehnat tarbiyasini amalga oshirishda tizimlilik va institutizom bo‘lishiga qat’iy amal qilinishi joiz. Aks holda, har qanday qobiliyatli bola ham etarlicha mehnat tarbiyasi ololmasligi mumkin. Mehnat tarbiyasi uchun maktab davri eng qulay fursatdir. Birinchi navbatda, o‘qish jarayonining o‘zi og‘ir akdiy jismoniy mehnatdir. Maktabga o‘z vaqtida kelib-ketish, o‘qish-yozishni o‘rganish, berilgan bilimlarni egallash uchun o‘quvchilarga mehnat tarbiyasi berilgan bo‘lishi kerak. Chunki o‘quv topshiriqlarini bajarish, dars o‘zlashtirish, o‘tilganlarni takrorlash, yozma ishlar bajarish, kerakli matnlarni yodlash, ko‘chirmalar olish, lug‘atlar bilan ishlay olishi uchun o‘quvchi muayyan institutizomga rioya etishi, tashkilotchilik qobiliyati va ishchanlik xususiyatiga ega bo‘lishi, ishning ko‘zini bilishi kerak. Mehnat

tarbiyasida, avval aytilganidek, mehnat ta’limi va kasbga yo‘naltirish jarayonlarining ham o‘rni katta. Chunki bu jarayonlarda o‘quvchilar bevosita tegishli mehnat ko‘nikmalarini egallash va ularni mustaqil ravishda qo‘llash bosqichini o‘taydilar. Shuningdek, ular bu asnoda qaysi bir mehnat yo‘nalishi o‘ziga muvofiqroq ekanligini bilib oladilar. Shuning uchun ham mehnat ta’limi imkon qadar xilma-xil bo‘lishi hamda o‘quvchilarning aqliy, jismoniy imkoniyatlari va jinsiy xususiyatlariga muvofiq kelishi zarur.

Darvoqe, yaqin va O‘rta sharqda hamda O‘rta Osiyo xalqlarining taxminan eramizdan oldingi IX asrdan IV asrga qadar to‘zilgan mukaddas kitob “Avesto”da bolalar kamolotida mehnatning va kasb – xunarning ahamiti tugrisida goyat qiziq ma’lumotlar bor.

“Avestoda” insonda oliy mavjudod sifatida mehnat kilish, moddiy noz-nematlar yaratish va ishlab chikarish, kobilyati mavjud. Inson bu kobilyatni ishga solmas ekan, u insoniy kiyofasini yukotadi, vaxshilashada , yovuzlashadi. Ikkinchidan mehnat insodagi insonilikni ko‘rsatadi, uning ma’naviy xatti- xarakatini va xulk atvorini baxolashda asosiy mezon bulib xizmat kiladi.

Demokrit (er. av.460-370) o‘z asarlarida «talim mehnat asosidagina go‘zal narsalarni hosil kiladi » deb kursatib utadi va tarbiya ishida mehnatning roli juda katta ekanligini takidlaydi. Demokrit doimo mehnat kilib turishni talab kiladi. «Mehnatga odatlana borgan sari mehnat engil bulib koladi » deydi.

Aristotel (er.av.384-322.) bolalarga aqliy tarbiya bilan jismoniy mehnat tarbiyasini berishini ta’kidlaydi: bunda u bolalarni xaddan tashkari charchatib kuymaslik kerakligini aytib, ularning organizimi mustaxkamlanib olguncha engil ishlar bilan shugullantirishni tavsiya kilidi. Aristotelning fikricha, mehnat tarbiyasi bolaning iroda, xulk odatlari va ko‘nikmalari, iste’dodining tarkib topishida muxim rol uynaydi. O‘sha vaktlarda xunarmandlarning oilasi va ustaxonalarida bolalarni shogird kilib olish xunar o‘rgatish rasm bula boshladi. SHogirdlar mehnat kilishni shu mehnat jarayoning o‘zida o‘rganar edilar, ular mehnat ko‘nikmalarini egallab, chakkon va epchil ishlaydigan bulib koladilar.

Mehnatsevarlik - insonning butun hayoti va faoliyatida amalga oshadigan jarayondir. Halol mehnat - kishi hayotining mazmunini tashkil etadi. Halol mehnat bilan tirikchilik qilish va yashash inson hayotining eng oliy bezagidir.

Shu bois donolar «Mehnat kishilik jamiyatining eng zarur yashash shartidir», «Inson nima bilan faxrlansa yoki e’zozlansa hammasi

mehnatning natijasidir», deb bejiz aytmaganlar. Ushbu o‘rinda Bahouddin Naqshbandning «Dil ba yoru dast ba kor» degan mashhur hikmati bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Buyuk allomaning o‘zi bunga amal qilib kelgan. Ul zot talabalarni madrasaga qabul qilish paytida biron kasbi bormi deb so‘rar ekan. Hunarsiz odam o‘qishga qabul qilinmagan. Buning sababini buyuk alloma Shunday izohlagan. «Agar kishi hunarli bo‘lsa, u bilimini haqiqatga bag‘ishlaydi, o‘z mehnati bilan kun kechiradi, bordi-yu kasbi bo‘lmasa, bilimini kun kechirishga sarflaydi, halol mehnatni unutadi». Hazrati Baxouddin Naqshbandning bu ta’limoti XIV-XV asrda O‘rta Osiyo va Xurosonda keng tarqaldi. U har bir kishining dehqonchilik qilishi, savdo ishi bilan shug‘ullanishi, naqqoshlik, quruvchilik kabi hunarlarni egallashi va uning halol mehnatini ulug‘ladi.

XV asrda yashagan Sharqning etuk allomasi Jaloliddin Davoniy ham Baxouddin Naqshband ta’limotiga asoslangan holda ijod qildi.

Davoniy insonning axloq-odobli bo‘lishida mehnatning ahamiyatini yuksak baholaydi. Insonning har bir harakati har bir bosgan qadami mehnat tufayli ekanligini va uni amalga oshirishdan oldin puxta o‘ylab ko‘rishi, aql tarozisi bilan o‘lchashi lozimligini ta’kidlaydi. Ayniqsa birgalashib ishlashga alohida ahamiyat beriladi.

«Inson bir o‘zi mehnat qilib, yashash uchun va har kuni zarur bo‘ladigan narsalarni qo‘lga kiritishi qiyin. Yakka holda hayot kechirish uchun u o‘zi ovqat pishirishi, kiyim-kechak tikishi, mehnat qurollari yasashi va shunga o‘xshash ko‘p ishlarni bajarishi kerak bo‘lar, bir necha kasb-hunarni egallashga majbur edi. Bu esa hammaga ham nasib bo‘lavermaydi. «Odamlar birlashib, bir-birlariga yordamlashganda boshqalar to‘g‘risida chinakam qayg‘uradi, o‘zaro yordam va aloqa o‘rnatilganda adolatning sinalgan yo‘llari paydo bo‘ladi, yashash vositalari tartibga tushadi, kishilarning ahvoli mustahkamlanadi va inson zoti saqlanadi»

Davoniy bu bilan yashash vositalarining bunyod etilishi uchun, kishilar bir- birlariga yordam ko‘rsatishlari natijasidagina kerakli mashg‘ulotlarni etishtirish mumkinligini ko‘rsatadi.

Xalqimizda «Mehnat - rohat poydevori», «Suvsiz hayot bo‘lmas, mehnatsiz rohat», «Mehnatsiz rohat yo‘q», «YOshlikdagi mehnat qarilikda davlat keltirar», «Mehnat bilan qarisang rohat bilan yasharsan» kabi maqollar mavjud. Bundan ko‘rinib turibdiki, o‘zbek xalqi orasida mehnat qilish, uy qurish, hovli-joy qilish, imorat qurish qadim-qadimdan ota meros bo‘lib kelmoqda. Shuning uchun ham o‘zbek oilalarida farzandlar

ko‘paysa yoki o‘g‘ilni uylantirish oldidan ota merosga amal qilish uni qadrlash, boyitish hozirgi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

Mavzu yuzasidan test savollari

1. **Kasb-hunarga yo‘naltirishning tarixiy taraqqiyoti qanday boshlanadi?**
   a) Qadimgi zamonlardan
   b) Yangi davrda
   c) O‘rta asrlarda
   d) Sanoat inqilobi davrida
2. **Kasb-hunarga yo‘naltirishni rivojlantirishda qaysi faktorlar muhim hisoblanadi?**
   a) Faqat iqtisodiy omillar
   b) Madaniy omillar
   c) Ta’lim, iqtisodiyot va ijtimoiy sohalar
   d) Faqat ijtimoiy omillar
3. **Kasbga yo‘naltirish tizimi qaysi davrda kengaygan?**
   a) Feodalizm davrida
   b) Iqtisodiy o‘sish va sanoat inqilobi davrida
   c) Ilg‘or zamonlarda
   d) Hozirgi kunda
4. **Ilg‘or xorijiy mamlakatlarda yoshlarni kasbga yo‘naltirishning asosiy maqsadi nima?**
   a) Yoshlarni faqat ta’lim olishga yo‘naltirish
   b) Ishlab chiqarishga yo‘naltirish
   c) Ularning kasbiy qobiliyatlarini rivojlantirish
   d) Madaniyatni o‘rganish
5. **Kasb-hunarga yo‘naltirishning O‘zbekistondagi rivojlanishida qaysi yilni muhim deb hisoblash mumkin?**
   a) 2000 yil
   b) 2010 yil
   c) 2020 yil
   d) 1991 yil
6. **Kasb-hunarga yo‘naltirishda xalqaro tajribaning ahamiyati qanday?**
   a) Ta’lim tizimini mustahkamlash
   b) Madaniy aloqalarni rivojlantirish
   c) Kasb tanlashda to‘g‘ri yo‘naltirish
   d) Ijtimoiy tarmoqlarni kuchaytirish

7. Kasbga yo‘naltirishda eng muhim bosqichlardan biri nima?

a) Ta’lim muassasalarining sonini oshirish

b) Yoshlar uchun amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish

c) Kasbga yo‘naltirish bo‘yicha davlat siyosatining amalga oshirilishi

d) Keng tarqatilgan reklama va axborotlar

8. Yoshlarni kasbga yo‘naltirishda qaysi tizim ko‘proq ishlatiladi?

a) Ta’lim tizimi

b) Oilaviy maslahatlar

c) Internet va tarmoqlar

d) Mahalliy fuqarolar yig‘ini

9. Kasb-hunarga yo‘naltirishda qanday metodlardan foydalaniladi?

a) Maktabda o‘qish

b) Praktik va nazariy mashg‘ulotlar

c) Tezkor biznes treninqlar

d) Hech qanday metodlar ishlatilmaydi

10. O‘zbekistonda kasb-hunarga yo‘naltirishda yoshlar uchun qaysi ta’lim turi keng qo‘llaniladi?

a) Yuksak texnologiyalar ta’limi

b) Kollej va kasb-hunar ta’limi

c) Kichik biznesni rivojlantirish

d) Diniy ta’lim

11. O‘zbekistonda yoshlarni kasbga yo‘naltirish bo‘yicha davlat siyosatini kim olib boradi?

a) O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti

b) Ta’lim vazirligi

c) Yoshlar masalalari bo‘yicha vazirlik

d) Oliy Majlis

12. **Yoshlarni kasbga yo‘naltirishda, qaysi faoliyat turi xorijda ko‘proq rivojlangan?**

a) Tibbiyot sohasi

b) San’at va madaniyat

c) Iqtisodiyot va texnologiya

d) Tarix va arxeologiya

13. **O‘zbekistonda kasb-hunarga yo‘naltirishning asosiy maqsadi nima?**

a) Yoshlarni faqat ilm olishga undash

b) Iqtisodiyotni kuchaytirish

c) Yoshlarni samarali kasbga yo‘naltirish

d) Ijtimoiy xizmatlarni taqdim etish

14. Kasbga yo‘naltirishda ilg‘or xorijiy mamlakatlar qaysi yo‘nalishda ish olib boradi?

a) Ijtimoiy xizmatlar

b) Ta’lim va kasbga yo‘naltirish tizimlarini integratsiya qilish

c) Tabiatni muhofaza qilish

d) Madaniy merosni saqlash

15. O‘zbekistonda kasb-hunarga yo‘naltirish tizimida qanday metodlar ko‘proq qo‘llaniladi?

a) Nazariy ta’lim

b) Amaliy mashg‘ulotlar va ko‘nikmalar

c) Faqat ma’lumotlarni taqdim etish

d) Mustaqil o‘qish

16. Xorijiy mamlakatlarda kasbga yo‘naltirish tizimlari nimalarga asoslanadi?

a) Faoliyatga qiziqish

b) Oilaviy maslahatlar

c) Ish bozori va uning ehtiyojlari

d) Faqat madaniy ehtiyojlar

17. Kasbga yo‘naltirish jarayonida qaysi muhim elementni hisobga olish kerak?

a) Yoshning psixologik holati

b) Faqat texnik ko‘nikmalar

c) O‘qituvchilarni tanlash

d) Tashkiliy masalalar

18. Kasb-hunarga yo‘naltirishda shaxsiy va jamoaviy ko‘nikmalarni rivojlantirish qaysi tizimda alohida ahamiyatga ega?

a) Xorijiy mamlakatlar tizimlarida

b) O‘zbekiston tizimida

c) Faqat davlat tizimida

d) Mamlakatdan tashqarida

19. O‘zbekistonda kasb-hunarga yo‘naltirishda qaysi yondashuv ko‘proq ishlab chiqilgan?

a) Yoshlarni ijtimoiy xizmatlarga yo‘naltirish

b) Kasbiy ta’lim va o‘qitish tizimini rivojlantirish

c) Madaniyat va san’atga yo‘naltirish

d) Faoliyatni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash

Javoblar

1. **a)** Qadimgi zamonlardan
2. **c)** Ta’lim, iqtisodiyot va ijtimoiy sohalar
3. **b)** Iqtisodiy o‘sish va sanoat inqilobi davrida
4. **c)** Ularning kasbiy qobiliyatlarini rivojlantirish
5. **d)** 1991 yil
6. **c)** Kasb tanlashda to‘g‘ri yo‘naltirish
7. **c)** Kasbga yo‘naltirish bo‘yicha davlat siyosatining amalga oshirilishi
8. **a)** Ta’lim tizimi
9. **b)** Praktik va nazariy mashg‘ulotlar
10. **b)** Kollej va kasb-hunar ta’limi
11. **c)** Yoshlar masalalari bo‘yicha vazirlik
12. **c)** Iqtisodiyot va texnologiya
13. **c)** Yoshlarni samarali kasbga yo‘naltirish
14. **b)** Ta’lim va kasbga yo‘naltirish tizimlarini integratsiya qilish
15. **b)** Amaliy mashg‘ulotlar va ko‘nikmalar
16. **c)** Ish bozori va uning ehtiyojlari
17. **a)** Yoshning psixologik holati
18. **a)** Xorijiy mamlakatlar tizimlarida
19. **b)** Kasbiy ta’lim va o‘qitish tiz

Mavzuga oid glossariy

Kasb-hunarga yo‘naltirish – Bu jarayon yoshlarni kelajakdagi kasbiy faoliyatlari uchun tayyorlash, ularga turli kasb va mutaxassisliklar haqida ma’lumot berish, ularni tanlashda yordam berish va ularning kasbiy ko‘nikmalarini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi.

Tarixiy taraqqiyot – Kasb-hunarga yo‘naltirishning tarixiy rivojlanishi qadim zamonlardan boshlangan. O‘rta asrlar va sanoat inqilobi davrida kasbga yo‘naltirishning tizimlashtirilgan shakllari vujudga keldi.

XX asrda esa ta’lim tizimi va iqtisodiy o‘zgarishlar kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonini kengaytirdi.

Ta’lim tizimi – Kasb-hunarga yo‘naltirishda ta’lim tizimi markaziy o‘rinda turadi. Maktab, kollejlar, kasb-hunar o‘quv yurtlari yoshlarni malakali mutaxassislar etib tayyorlashda asosiy vositadir.

Ijtimoiy va iqtisodiy omillar – Kasb-hunarga yo‘naltirishda ijtimoiy va iqtisodiy omillar katta rol o‘ynaydi. Iqtisodiy sohalarning rivojlanishi, yangi texnologiyalar va ishchi kuchiga bo‘lgan talab kasb tanlash jarayoniga ta’sir ko‘rsatadi.

Yoshlarni kasbga yo‘naltirish tizimi – Bu tizim yoshlarni kasbiy faoliyatga tayyorlash, ularni eng kerakli va istiqbolli kasblarga yo‘naltirish, kasbiy ko‘nikmalarni rivojlantirish va ularni ishga joylashishda qo‘llab-quvvatlashni o‘z ichiga oladi. Tizimning samarali ishlashi uchun davlat siyosati va ilg‘or tajribalar muhim hisoblanadi.

Xorijiy tajriba – Ilg‘or xorijiy mamlakatlarda yoshlarni kasbga yo‘naltirish tizimi ancha rivojlangan bo‘lib, bu tizim ish bozori ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etilgan. Yangi texnologiyalar va kasbiy o‘quv dasturlari orqali yoshlarga samarali kasbiy ko‘nikmalarni berishning muhim yo‘nalishlari mavjud.

Kasb tanlash – Kasb tanlash jarayoni yoshlarning qobiliyatlari, qiziqishlari, jamiyatdagi talablar va iqtisodiy sharoitlar asosida amalga oshiriladi. Bu jarayon ta’lim muassasalari, pedagoglar va ota-onalar ishtirokida boshqariladi.

Kasb-hunar ta’limi – Kasb-hunar ta’limi — bu yoshlarni amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lishi uchun o‘rgatish jarayoni bo‘lib, u kasbga tayyorlashning asosiy vositasi hisoblanadi. O‘zbekiston va xorijda kasb-hunar ta’limining rivojlanishi yoshlarni yangi bozor talablariga moslashtirishga yordam beradi.

Davlat siyosati – Kasb-hunarga yo‘naltirishda davlatning roli juda katta. O‘zbekistonda yoshlarni kasbga yo‘naltirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan davlat siyosati kasb-hunar ta’limini takomillashtirishga, ishga joylashishni osonlashtirishga va ijtimoiy himoyani ta’minlashga qaratilgan.

Karyera rejalashtirish – Yoshlarni karyera rejalashtirishda ular qanday kasblarga qiziqish bildirishlari, ularning individual qobiliyatlari va jamiyatdagi talablarni hisobga olgan holda rejalashtirish jarayoni hamda unga qo‘llab-quvvatlash tizimi muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Qodirov, M. (2017). Kasb-hunarga yo‘naltirish va uning jamiyatdagi o‘rni. Tashkent: Fan va texnologiya.
2. Yusupov, A. (2020). O‘zbekistonda kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi: muammolar va istiqbollar. Tashkent: O‘qituvchi.
3. Ismailova, S. (2019). Xorijiy tajribalar va yoshlarni kasbga yo‘naltirish. Tashkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti.
4. Abduqodirov, A., & Shodmonov, Z. (2018). Kasb-hunarga yo‘naltirish va mehnat bozori: yangi yondashuvlar. Tashkent: Akademiya.
5. Berdieva, Z. (2015). Ta’lim va kasb-hunarga yo‘naltirishda davlat siyosati. Tashkent: O‘zbekiston Yuridik Akademiyasi.

3-MARUZA. KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISHNING IJTIMOIY VA PSIXOFIZIOLOGIK ASOSLARI

Reja:

1.Kasb-hunarga yo‘naltirishning ijtimoiy-psixofiziologik asoslari.
2.O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda o‘qituvchining shaxsi.

1.Kasb-hunarga yo‘naltirishning ijtimoiy-psixofiziologik asoslari

Ongli ravishda kasb tanlash uchun o‘quvchining bir qator kasblarni yetarlicha bilishi, bilganda ham ularning kishini o‘ziga jalb qiladigan tomonlarini emas, balki qiyinchiliklarini ham yaxshi bilishi, o‘zining shaxsiy sifatlariga ko‘ra tanlangan kasbini muvaffaqiyatli egallay olishi va keyingi ish jarayonida o‘z malakasini takomillashtirishi talab qilinadi.

Hozirgi vaqtga qadar kasbga yo‘naltirish ishlari yetarlicha yuqori saviyada olib borilmadi, ko‘pincha rasmiy tusda bo‘ldi. Natijada maktabni tamomlaganlarning kasb tanlashi tasodifiy bo‘lardi. Ishlarning ko‘pchiligi u yoki bu kasbning nimadan iborat ekanligini aniq tasavvur qilmas edi. Kasb-hunar kollejlarning besh mingga yaqin o‘quvchilari bilan savol-javob qilinganda shu narsa aniqlandiki, ularning faqat 25% i kasbini maktabning tavsiyasiga binoan, 10% i o‘rtoqlarining maslahatiga ko‘ra, 10% i ro‘znoma, radio, televideniye orqali berilgan e’lonlarga, qo‘shnilar, tanish-bilishlarning maslahatlariga muvofiq, 25% i ota-onalarning maslahati, 10% kasb-hunar kollejlarning xodimlarining, 20% i tashxiz markazi tavsiyalari bo‘yicha tanlanganlar. Albatta, bu ma’lumotlar har davrda va har xil mintaqalarda ob’yektiv holda turlicha, ammo shu narsa ravshanki, o‘quvchilarning aksariyat ko‘pchiligi kasblarni tasodifiy ravishda tanlaydilar. «Siz nima uchun shu kasbni tanladingiz?, — degan savolga 30% o‘quvchi: «Bu haqda o‘ylab ko‘rganim yo‘q», — deb javob bergan.

Kasbni anglamay turib, tasodifiy tanlash shunda namoyon bo‘ladiki, o‘qishning dastlabki paytlarida o‘quvchi qandaydir qiziqish bilan qaraydi. Qeyinchalik esa bu qiziqish so‘nib boradi. Kasb-hunar kollejlarning birinchi yil o‘qiyotgan o‘quvchilardan so‘ralganda ularning 30% i, ikkinchi va uchinchi yil o‘qiyotganlardan so‘ralganda esa faqat 15% i tanlagan kasbidan mamnunligini aytgan.

Hozirgi vaqtda yoshlarni kasbga yo‘naltirish masalalari bilan davlat, jamoat va yoshlar tashkilotlari, sanoat korxonalari shug‘ullanadilar. Biroq bu ishda maktab asosiy o‘rin egallaydi.

Hozirgi kunda bozor munosabatlariga va uzluksiz ta’limga o‘tish munosabati bilan maktab yoshlarni ongli ravishda kasb tanlashga, jamiyat uchun foydali va zarur bo‘lgan muayyan mehnat faoliyatiga tayyorlashda yana ham katta axamiyat o‘ynaydi. O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish ularning har biriga alohida-alohida yondashishni talab etadi. Bunda shaxsning temperamenti, irodasi, diqqatligi, belgilangan maqsadga erishishda qat’iylik, tashabbuskorlik, uyushqoqlik, intizomlilik, topshirilgan ishni bajarishga mas’uliyat bilan munosabatda bo‘lish kabi fazilatlarini e’tiborga olish zarur. Bundan tashqari, kasbga yo‘naltirish davomida kasbni tanlash sabablarini; kasbning ijtimoiy ahamiyati, qiziqish va havas, kasbga tayyorgarlik, oila an’analari, ota-onalar, pedagoglar, o‘rtoqlarining maslaxatini hisobga olish lozim.

O‘quvchilarni uzoq vaqt o‘rganish natijasida sinf rahbarlari ularning har biriga tavsifnoma tuzadilar. Bunday tavsifnoma kasb tanlash va o‘quvchiga u yoki bu kasbni tanlashni taklif qilish uchun asos bo‘ladi. Kasbga layoqatlilikni tanlash maxsus komissiya tomonidan amalga oshiriladi. Unga o‘qituvchilar, psixologlar, ishlab chiqarishdagi muhandis yoki boshqa mutaxassislar, sotsiologlar, vrachlar kiradi. Ular har bir o‘quvchiga qanday kasbni tanlash kerakligini aytadilar va buning sababini asoslab beradilar. Masalan, xolerik temperamentli bola yaxshi andaza yasovchi usta slesar bo‘la olmaydi, Chunki unga mikronning o‘ndan bir ulushigacha aniqlikka erisha borib, uzoq vaqt o‘lchov asboblarini ishlash qiyinlik qiladi, yoki melanxolik tez javob berishni talab qiladigan mashinalarni boshqarishni muvaffaqiyat-li egallab ololmaydi. Sezgi a’zolarida bironbir nuqsoni bo‘lgan bolalarga bu kasblarni tavsiya qilib bo‘lmaydi. Masalan ba’zi rang-tuslarni farq qila olmaydigan (dalьtonik) bolani xar qanday transport turini boshqarishga qo‘yib bo‘lmaydi. Ko‘rishida Shunday kamchiligi bo‘lganlar metallurg bo‘lib ishlashi mumkin emas. Vestibulyar apparati buzilgan o‘quvchilar uchuvchi, dengizchi, yuqori inshootlar montajchisi bo‘la olmaydilar.

2.O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda o‘qituvchining shaxsi

O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda o‘qituvchining shaxsiy roli juda katta. O‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchilarni to‘g‘ri kasb tanlash va kasbiy yo‘nalishda o‘zlarini anglashda yordam beruvchi murabbiy, maslahatchi va qo‘llab-quvvatlovchi shaxsdir. O‘qituvchining shaxsi va uning pedagogik mahorati o‘quvchilarning kelajakdagi kasb tanlashda muhim ahamiyatga ega.

O‘qituvchining pedagogik mahorati**.**O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda o‘qituvchining pedagogik mahorati yuqori darajada bo‘lishi kerak. O‘qituvchi o‘zining bilim va tajribasini o‘quvchilarga to‘g‘ri va samarali yetkazish orqali ularning kasbga yo‘naltirish jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshiradi. Bunga quyidagilar yordam beradi.

O‘qituvchining kasbiy bilimlari**:** O‘qituvchining o‘z sohasi bo‘yicha chuqur bilimga ega bo‘lishi, o‘quvchilarga turli kasblar, ularning vazifalari va ularni talab qiluvchi ko‘nikmalar haqida ma’lumot berishi zarur. O‘qituvchi o‘zining ilmiy darajasini oshirib, kasb-hunarga yo‘naltirishda aniq va batafsil maslahatlar berishi mumkin.

Psixologik tushuncha va empatiya: O‘qituvchi o‘quvchilarning psixologik holatini tushunishi va ular bilan muloqotda empatiya ko‘rsatishi zarur. Bu o‘quvchilarga o‘zlarini erkin va qulay his qilishlariga yordam beradi, bu esa ularning kasb tanlashda ishonchli va aniq qarorlar qabul qilishlariga imkon yaratadi.

Kasbga yo‘naltirish metodikasi: O‘qituvchi o‘quvchilarning qobiliyatlari va qiziqishlariga qarab turli kasblarga yo‘naltirishda metodik yondashuvlarni qo‘llashni bilishi kerak. Bu usullar yordamida o‘qituvchi o‘quvchilarning kasbiy imkoniyatlarini aniqlash va ularga tegishli yo‘nalishlar bo‘yicha maslahatlar berish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

O‘qituvchining shaxsiy xususiyatlari.O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda o‘qituvchining shaxsiy xususiyatlari ham katta rol o‘ynaydi. O‘qituvchining o‘quvchilarga bo‘lgan munosabati, uning shaxsiy fazilatlari, ijtimoiy kompetentsiyasi va etika qoidalariga rioya qilishi o‘quvchilarning kasbga bo‘lgan munosabatini shakllantiradi.

O‘qituvchining ishonchli va qo‘llab-quvvatlovchi bo‘lishi**:** O‘quvchilar o‘qituvchiga ishonishi va uning maslahatlariga e’tibor berishi uchun o‘qituvchi ishonchli, odil va do‘stona munosabatda bo‘lishi zarur. O‘qituvchining ijobiy xulq-atvori va o‘quvchilarga yordam berishga tayyorligi kasb tanlash jarayonini engillashtiradi.

O‘qituvchining ijtimoiy faolligi**:** O‘qituvchining jamiyatdagi o‘rni va uning o‘quvchilar bilan o‘zaro aloqalari kasbga yo‘naltirishda ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘qituvchining o‘quvchilar bilan faol muloqotda bo‘lishi, ularni jamiyatga integratsiyalashgan holda kasb tanlashga yo‘naltirishi muhimdir.

O‘qituvchining motivatsiya yaratish qobiliyati: O‘qituvchi o‘quvchilarga kelajakdagi kasbni tanlashda yordam bera turib, ularning motivatsiyasini oshirishi kerak. O‘qituvchining maqsadga yo‘naltirilgan,

o‘quvchilarning qiziqishlariga mos yondashuvlari kasbga yo‘naltirish jarayonini samarali qiladi.

O‘qituvchining kasbga yo‘naltirishdagi roli. O‘qituvchining kasbga yo‘naltirishdagi roli nafaqat o‘quvchilarga to‘g‘ri yo‘lni ko‘rsatish, balki ularning kasb tanlashda o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirish va kelajakdagi professional muvaffaqiyatlariga yordam berishdan iboratdir. Bunda o‘qituvchining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

Kasb tanlashda maslahat berish: O‘qituvchi o‘quvchilarga o‘z qobiliyatlari, qiziqishlari va bozor talablariga mos kasbni tanlashda yordam beradi. Bu jarayonda o‘qituvchi o‘quvchilarga turli kasblar haqida ma’lumot berishi, ularga mos keladigan yo‘nalishlarni ko‘rsatishi zarur.

Psixologik qo‘llab-quvvatlash**:** O‘qituvchi o‘quvchilarga psixologik yordam ko‘rsatishi, ularning o‘zini qadrli va muvaffaqiyatli his qilishlariga yordam berishi zarur. Bu kasbga yo‘naltirish jarayonida o‘quvchilarga tasavvur qilish imkonini beradi.

Ko‘nikmalarni rivojlantirish: O‘qituvchi o‘quvchilarga kasbga tayyorlovchi amaliy ko‘nikmalarni o‘rgatish bilan birga, ular o‘z maqsadlariga erishish uchun kerakli bilim va ko‘nikmalarni olishga rag‘batlantiradi.

O‘qituvchining ijtimoiy ta’siri. O‘qituvchining o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishdagi ijtimoiy ta’siri katta. O‘qituvchi o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ta’sir etib, ularning o‘zaro munosabatlaridagi ijtimoiy qoidalar va me’yorlarni ham shakllantiradi. Ijtimoiy faollik, o‘quvchilarning jamiyatdagi o‘rnini topishlariga yordam beradi va kelajakda kasbiy muvaffaqiyatga erishishlarini ta’minlaydi.

O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda o‘qituvchining shaxsiy va pedagogik sifatlari, uning bilim va tajribasi, o‘quvchilar bilan bo‘lgan munosabati juda muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi nafaqat o‘quvchilarga kasb tanlashda yordam beradi, balki ularning kasbiy yo‘nalishlarini aniqlash va ularni kelajakdagi muvaffaqiyatlariga tayyorlashda ham asosiy rol o‘ynaydi. O‘qituvchining shaxsiy fazilatlari va pedagogik qobiliyatlari o‘quvchilarga kasbga yo‘naltirish jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirishda yordam beradi.

Mavzuni mustahkamlash uchun test savollari

1. O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda o‘qituvchining asosiy vazifasi nima?

a) O‘quvchilarga faqat akademik bilimlarni berish

b) O‘quvchilarni kasbiy yo‘nalishlarda yordam berish

c) O‘quvchilarning o‘zini-o‘zi rivojlantirishini ta’minlash
d) O‘quvchilarga faqat ijtimoiy masalalarni tushuntirish

2. O‘qituvchining qaysi xususiyati kasbga yo‘naltirishda eng muhimdir?

a) Yaxshi mantiqiy fikrlash qobiliyati
b) O‘quvchilarga nisbatan ishonchli va qo‘llab-quvvatlovchi munosabatda bo‘lish
c) Yaxshi yozma va og‘zaki nutq
d) Yuqori jismoniy chidamlilik

3. O‘qituvchi o‘quvchiga kasb tanlashda qanday yordam beradi?

a) Unga faqat yaxshi o‘qish kerakligini aytib, kasbni tanlashni o‘ziga qoldiradi
b) Unga qaysi kasbni tanlashni aniq belgilab beradi
c) Unga kasblar haqida ma’lumot berib, uning qiziqishlari va qobiliyatlariga mos keladigan kasbni tanlashga yordam beradi
d) Unga faqat ilmiy yo‘nalishlarni tavsiya qiladi

4. O‘quqituvchining kasbga yo‘naltirishdagi rolini qanday tavsiflash mumkin?

a) O‘quvchilarni faqat akademik jihatdan tayyorlash
b) O‘quvchilarni ijtimoiy faollik va kelajakdagi kasb tanlashda qo‘llab-quvvatlash
c) O‘quvchilarni faqat o‘z-o‘zini anglashga yo‘naltirish
d) O‘qituvchining faqat o‘quvchilarga o‘z qobiliyatlarini o‘rgatish

5. O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda o‘qituvchining shaxsiy fazilatlari qanday rol o‘ynaydi?

a) Ularning o‘quvchilarga bilim berish samaradorligini oshiradi
b) O‘qituvchi bilan o‘quvchilarning munosabati to‘g‘ri rivojlanadi
c) O‘quvchilar o‘zini ko‘proq o‘qituvchi kabi his qilishadi
d) O‘qituvchi o‘zining kasbini yaxshiroq o‘rgatadi

6. Kasbga yo‘naltirishda o‘qituvchining psixologik yordamining ahamiyati nimada?

a) Faqat o‘quvchilarga ilmiy yordam ko‘rsatishda
b) O‘quvchilarning o‘zini qadrli va ishonchli his qilishlarini ta’minlashda
c) O‘quvchilarga jismoniy mashqlarni o‘rgatishda
d) Faqat qattiq intizomni saqlashda

7. O‘qituvchining o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishdagi motivatsiya yaratishdagi roli qanday?

a) O‘quvchilarga turli kasb haqida bilim berish

b) O‘quvchilarning kelajakdagi maqsadlariga erishish uchun motivatsiya yaratish

c) O‘quvchilarga faqat akademik fanlarni o‘rgatish

d) O‘quvchilarni doimiy ravishda yod olishga majbur qilish

8. O‘qituvchi o‘quvchilarga kasb tanlashda qanday metodlarni qo‘llaydi?

a) Faqat nazariy metodlarni

b) Kasblar haqida ma’lumot berib, tajribaviy yondashuvlar orqali maslahatlar beradi

c) Faqat ijtimoiy maslahatlar beradi

d) Yangi texnologiyalarni o‘rgatadi

9. O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda o‘qituvchining o‘quvchilarga bo‘lgan ishonchli munosabati qanday ta’sir qiladi?

a) O‘quvchilarning kasbga bo‘lgan ishtiyoqi va ishonchini oshiradi

b) O‘quvchilarni faqat o‘z-o‘zini anglashga yo‘naltiradi

c) O‘quvchilarni faqat ilmiy sohalarga qiziqtiradi

d) O‘quvchilarga qattiq intizomni o‘rgatadi

10. O‘qituvchining ijtimoiy faolligi o‘quvchilarga qanday yordam beradi?

a) O‘quvchilarga faqat ilmiy bilimlarni beradi

b) O‘quvchilarga jamiyatda o‘z o‘rnini topishda yordam beradi

c) O‘quvchilarga faqat kasbni o‘rgatadi

d) O‘quvchilarning psixologik holatini yaxshilaydi

Javoblar

1. b) O‘quvchilarni kasbiy yo‘nalishlarda yordam berish

2. b) O‘quvchilarga nisbatan ishonchli va qo‘llab-quvvatlovchi munosabatda bo‘lish

3. c) Unga kasblar haqida ma’lumot berib, uning qiziqishlari va qobiliyatlariga mos keladigan kasbni tanlashga yordam beradi

4. b) O‘quvchilarni ijtimoiy faollik va kelajakdagi kasb tanlashda qo‘llab-quvvatlash

5. b) O‘qituvchi bilan o‘quvchilarning munosabati to‘g‘ri rivojlanadi

6. b) O‘quvchilarning o‘zini qadrli va ishonchli his qilishlarini ta’minlashda

7. b) O‘quvchilarning kelajakdagi maqsadlariga erishish uchun motivatsiya yaratish

8. b) Kasblar haqida ma’lumot berib, tajribaviy yondashuvlar orqali maslahatlar beradi

9. a) O‘quvchilarning kasbga bo‘lgan ishtiyoqi va ishonchini oshiradi
10. b) O‘quvchilarga jamiyatda o‘z o‘rnini topishda yordam beradi.

Mavzuga oid glossariy

Kasbga yo‘naltirish - O‘quvchilarning kelajakdagi kasbini tanlashda yordam berish, ularga turli kasblar haqida ma’lumot berish va qobiliyatlariga mos keladigan soha yoki yo‘nalishni aniqlash jarayoni.

O‘qituvchining shaxsiy fazilatlari - O‘qituvchining kasbga yo‘naltirishda o‘quvchilarga ta’sir qiluvchi shaxsiy sifatlari, jumladan, ishonch, sabr-toqat, empatiya, va kommunikativ qobiliyatlar.

Motivatsiya - O‘quvchilarning kasbga qiziqishlarini va maqsadlariga erishish istagini rag‘batlantirish jarayoni. O‘qituvchi o‘quvchini motivatsiya qilish orqali kasb tanlashda yo‘l-yo‘riq ko‘rsatishi mumkin.

Kasbiy yo‘nalishlar - O‘quvchilarga taklif etiladigan turli kasblar yoki sohalar, ular o‘zlarini rivojlantirishi va kasbiy maqsadlariga erishishi uchun mos keladigan variantlar.

Ijtimoiy faollik - O‘quvchilarning jamiyatdagi roli va ijtimoiy mas’uliyatni anglash qobiliyati. O‘qituvchi o‘quvchilarga kasb tanlashda ijtimoiy omillarni hisobga olishga yordam beradi.

Psixologik yordam - O‘qituvchining o‘quvchiga ruhiy va emotsional yordam ko‘rsatish, uning o‘zini anglashiga va kasb tanlashda qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan yordam.

Kasbga yo‘naltirish metodlari - O‘qituvchining o‘quvchilarga kasb tanlashda yordam berish uchun qo‘llaydigan usullar va yondashuvlar, masalan, seminarlar, individual suhbatlar, kasb haqidagi taqdimotlar.

O‘qituvchining roli - O‘qituvchining o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishdagi vazifalari va ta’sirini anglatadi. Bu o‘qituvchi o‘quvchilarga o‘z imkoniyatlarini anglash va kelajakdagi kasb yo‘nalishini tanlashda yo‘l ko‘rsatuvchi sifatida harakat qiladi.

Ishonchli munosabat - O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida ishonch va o‘zaro hurmatga asoslangan munosabatlar. Bunday munosabat o‘quvchilarning kasb tanlashdagi qarorlarini qo‘llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega.

10. Kognitiv qobiliyatlar - O‘quvchining bilim olish va muammolarni hal qilishdagi qobiliyatlari. Kasbga yo‘naltirish jarayonida o‘quvchining kognitiv qobiliyatlari uning qaysi kasbga mos kelishini aniqlashda yordam beradi.

Uyga vazifa

Krossvord. Gorizontal.

1. O‘quvchilarga kasb tanlashda yordam beradigan va ularning qobiliyatlariga mos keladigan yo‘nalishni aniqlaydigan shaxs.
2. O‘quvchilarni kasb tanlashda qo‘llab-quvvatlaydigan va motivatsiya beradigan sifat.
3. O‘qituvchining o‘quvchiga bo‘lgan ishonchli va ijobiy munosabatlarini anglatadi.
4. Kasbga yo‘naltirishda o‘qituvchining yordam beradigan metodlari, usullari va yondashuvlar.

1										
2										
3										
4										

Javoblar

1. O‘qituvchi
2. Motivatsiya
3. Ishonch
4. Metodlar

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Alimov, Sh. B. "Kasb-hunarga yo‘naltirish va uning pedagogik asoslari", 2010, "O‘qituvchi" nashriyoti
2. Zainutdinov, S. G. "Kasbga yo‘naltirish: nazariy va amaliy asoslar", 2015, "Fan" nashriyoti
3. Shukurov, B. E. "Kasb-hunar ta’limining asoslari", 2012, "Iqtisodiyot" nashriyoti
4. Sultonov, A. D. "Pedagogik psixologiya: O‘qituvchining shaxsiyati va kasbga yo‘naltirishdagi roli", 2018, "O‘zbekiston" nashriyoti

4-MARUZA. KASBLAR XARAKTERISTIKASI PROFESSIOGRAMMA

Reja:

1.Professiografiya va uning mohiyati.
2.Professiogramma va uning mohiyati.

Professiografiya — bu kasb yoki mutaxassislikning tavsifi va tahlili bilan shug‘ullanadigan ilmiy yo‘nalishdir. Uning asosiy vazifasi, kasbni yoki mutaxassislikni o‘rganish, ularning talablarini, xususiyatlarini va o‘ziga xosligini aniqlash, Shuningdek, shu kasbga mos keladigan shaxsiy va professional sifatlarni belgilashdir.

1. Professiografiya va uning mohiyati

Professiografiyaning maqsadi va vazifalari**:**

Professiografiya kasbga yo‘naltirish va kadrlar tayyorlash tizimida muhim ahamiyatga ega. U kasblarning tavsifini yaratishda va kasbga tayyorlashda o‘quvchilarga, talabalar va ishchilarga qanday ko‘nikmalar, bilimlar va qobiliyatlar kerakligini aniqlaydi. Professiografiyaning asosiy vazifalariga quyidagilar kiradi:

Kasbning mohiyati va uning funksiyalarini o‘rganish.

Kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarni belgilash.

Kasbning ijro etilishi uchun talab qilinadigan shaxsiy xususiyatlarni aniqlash.

Kasbga mos keladigan jismoniy, psixologik va ijtimoiy shart-sharoitlarni tahlil qilish.

Professiografiyaning tuzilishi:

Professiografiya kasbning quyidagi jihatlarini tahlil qiladi:

Kasbning ta’rifi: Kasbning nima ekanligi, uning asosiy vazifalari va roli.

Kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan bilimlar: Kasbning bajarilishi uchun kerakli nazariy bilimlar va amaliy ko‘nikmalar.

Kasbga kerakli ko‘nikmalar: Kasbni muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur bo‘lgan amaliy va texnik ko‘nikmalar.

Kasbga mos keladigan shaxsiy sifatlar: Kasbga muvaffaqiyatli kirish uchun zarur bo‘lgan psixologik va shaxsiy xususiyatlar (masalan, qat’iyatlilik, javobgarlik, ijtimoiy ko‘nikmalar).

Kasbga tegishli jismoniy sharoitlar**:** Kasbning bajarilishi uchun zarur bo‘lgan jismoniy shart-sharoitlar (masalan, tananing chidamliligi, ish joyining ekologik xavfsizligi va boshqa omillar).

Professiografiyaning o‘quvchilarga va kadrlar tayyorlash tizimiga ahamiyati**:**

O‘quvchilarga kasb tanlashda yordam beradi**:** Professiografiya kasbga yo‘naltirish tizimida o‘quvchilarga ularning shaxsiy xususiyatlariga mos kasb tanlashda yordam beradi.

Kasb ta’limini yaxshilashga yordam beradi: Kasblarga oid professionallarni tayyorlash va ularning bilimlari bilan shug‘ullanishda professionallarni tayyorlash va ularni o‘quv jarayoniga integratsiya qilishda katta ahamiyatga ega.

Ishchi kuchi bozorini tahlil qilishga yordam beradi: Professiografiya yordamida mutaxassislar va ishchi kuchi bozorini tahlil qilish orqali kadrlar siyosatining samarali yo‘nalishlarini belgilash mumkin.

Kasbga oid yangi bilim va texnologiyalarni joriy etishda yordam beradi: Professiografiya o‘zgaruvchan kasb talablari va yangi texnologiyalarni hisobga olishda muhim rol o‘ynaydi.

Professiografiyaning ahamiyati kasbga yo‘naltirishda**:** Professiografiya o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda, ularning qobiliyatlari va istaklarini hisobga olgan holda to‘g‘ri tanlov qilishlariga yordam beradi. Bu nafaqat shaxsiy muvaffaqiyatga, balki iqtisodiyot va jamiyatning samarali rivojlanishiga ham hissa qo‘shadi.

Professiografiya kasbga yo‘naltirishning nazariy va amaliy asoslarini o‘rganish, kasblarni tahlil qilish va kasbga mos keladigan talablarga javob beruvchi shaxslarni tayyorlashda muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, u o‘quvchilarni kasb tanlashda yo‘naltirish va kasblar o‘rtasida to‘g‘ri tanlov qilishda qo‘llaniladigan ilmiy metodlardan biridir.

1920-yillarning ikkinchi yarmida rus psixotexniklari tez sur’atlarda kasbiy faoliyatning tamoyil va usullarini ishlab chiqdilar. Shu tadqiqotlarni umumlashtirishi natijasida psixotexnikada maxsus yondoshuv professiografiyani shakllanishiga olib keldi. Bu yondashuvning mohiyati – kasblar tasviri umuman olganda professiografiyani o‘rganish, kasbning psixologik tavsifi va loyihalashtirishini o‘z ichiga oladi.

Professiografiya - deganda kasblar va ularning bir – biridan farqlanuvchi ixtisoslar tomonidan inson oldiga qo‘yiladigan talablarni bayon qilish majmuasi tushuniladi. **Professigrafiya** – bu biror bir soha egasining shaxsiy hislatlariga, psixologik qobiliyatlariga,psixologik va fiziologik imkoniyatlariga qo‘yilgan talablarni o‘rganish usullari.

Professiografiya natijalari **professiogramma**da aks etadi, u mehnat sharoitlari tasviri, ishchi huquq va majburiyatlari, muhim kasbiy sifatlari Shuningdek, sog‘lig‘iga qarshi ko‘rsatmalarni o‘z ichiga oladi. Professiogrammaning muhim tarkibiy qismi - psixogramma bo‘lib, u mutaxassisning motivatsion, iroda va emotsional sohasining tavsifi hisoblanadi. **Psixogramma** - kasbning psixologik portreti bo‘lib, u aniq kasbda dolzarb bo‘lgan psixologik funksiya guruhi bilan namoyon bo‘ladi. Professiografiyada ma’lum mehnat jarayonini tashkil etuvchi ob’yektlar belgilari, mehnat sub’yekti, mehnat predmeti vazifalari, vositalari va sharoitlari o‘rganiladi. Professiografiyaning asosiy tamoyillaridan biri kasbiy faoliyatni o‘rganishda differensial yondashuv tamoyili hisoblanadi. Bu tamoyilning mohiyati professiografiyaning aniq amaliy masalalarini echishga bo‘ysunishidir. Masalan, kasbiy konsultatsiya va kasbiy tanlov uchun Shunday kasbiy muhim belgilarni ajratish kerakki, ular sinovdagilarning kasbiy layoqatiga ko‘ra farqlanishi lozim.

Professiografiyaning psixologik asoslari

Malaka darajasini aniqlash uchun mehnat vazifalari, kasbiy bilim, malaka, ko‘nikma tavsifi muhim ahamiyatga ega. Kasbiy toliqishni o‘rganish uchun Shunday belgilardan foydalanildiki, ular yordamida kasbiy toliqishning keltirib chiqaradigan omillarini aniqlaydi. Shunday qilib, profesiografiyaning differensial tamoyili kasbning o‘rganish usullarini b tavsifi, mazmuni, Shuningdek, qo‘llanilish sohasi ya’ni professiografiya o‘tkazish xususiyatlari uning maqsadlari bilan belgilanadi. Maqsadlari quyidagi faoliyat sohalari bilan bog‘langan bo‘lishi mumkin:

1.Ishchilar attetsatsiyasi.

2.Yangi kasblar mutaxassisliklarni loyihalashtirish.

3.Optantlar profkonsultasiyasi va mutaxassislar tanlovi.

4.Kasbiy ta’lim malaka tayyorgarligi va malaka oshirishni takomillashtirish.

5.Shaxs kasbiy rivojlanishi bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar.

E.M.Ivanova professiografiyaning 4 ta guruhini taklif etadi:

-ma’lumotli

-diagnostik

-prognostik va

- metodik.

Informatsion (ma’lumotli) professiografiya oktantlar, ya’ni, kasb tanlash zaruriyati oldida turgan shaxslar bilan kasbiy maslahat ishlari uchun mo‘ljallangan. Ular qatoriga o‘quvchilar, kasb bilim yurtlari

bitiruvchilari, ishsizlar va kasblarni almashtirmoqchi bo‘lganlar kirishi mumkin. Informatsion professiografiya ishlari maxsus kasbiy adabiyotlarni tahliliy va hujjatlarni o‘rganish orqali amalga oshiriladi.

Diagnostik professiografiyalash mehnat samaradorligining pastligi mahsulot sifatining pastligi, avariya holati, travmatizm, kadrlar qo‘nimsizligi sabablarini aniqlash uchun o‘tkaziladi.

Diagnostik professiografiyalash quyidagi masalalarni o‘z ichiga oladi.

1. Faoliyat mazmuni: Mehnat predmeti va masalalari. Ish natijalari sifatiga qo‘yiladigan talablar.

2. Mehnat qurollari: Ish turi va tartibi. Boshqarish organlari. Ish joyini tashkil etish.

3. Mehnat sub’yektining faoliyati: Harakat turlari va ularning tavsifi. Ishni rejalashtirish va bajarish xarakteri. Kasb faoliyatiga xalaqit beruvchi omillar. Mehnat jarayonida uchraydigan xatolar, brak, travmalar turi.

4. Mehnat sub’yektining faoliyati: Ishchilarning o‘zaro aloqalari tuzilmasi. Ishni rejalashtirish va nazorat.

5. Kasbning mehnat sub’yekti shaxsiy psixologik va psixofiziologik sifatlariga qo‘yiladigan talablar.

6. Mehnat sub’yekti faoliyatining past samaradorligi sabablarini tashxisi.

7. Kasbiy faoliyatni takomillashtirish bo‘yicha amaliy - eksperimental tekshiruv

Diagnostik professiografiyalash empirik ma’lumotlarni yig‘ish usullari orqali amalga oshiriladi.

Prognostik professiografiyalash kasbiy faoliyatni takomillashtirish bo‘yicha asoslangan tavsiyalarni berish maqsadida qo‘llaniladi.

1. Kasbning umumiy tavsifi: Kasb rivojlanishi tarixi va istiqbollari. Kasbiy faoliyatni bajarilishining ijtimoiy - iqtisodiy sharoitlari. Kasbiy muhit.

2. Kasbiy dala va mazmuni va jihati: Kasbiy dala tavsifi. Kasbiy bilimni aniqlovchi omillar. Kasbiy bilimni rivojlanishi prognozi.

3. Kasbiy ta’lim malaka oshirish: Kasbiy ta’lim darajasi. Kasbiy tayyorgarlik. Malaka oshirish.

4. Ishchining kasbiy moyilligi: Mutaxassislik sohasining kengligi. Asosiy malakalar darajasi. Mutaxassislik va kasbni o‘zgartirish imkoniyati.

5. Kasb istiqbolini baholash: Shaxsning kasbiy - psixologik potensiali. Ishchining kasbiy faolligi. Kasbiy o‘zini o‘zi takomillashtirish karyera.

Pragnostik professiografiyalash genetik usullarni, Shuningdek modellashtiruvchi eksperimentlarni qo‘llaydi. Metodik professiografiyalash psixologga mehnat sub’yektining holati va muhim kasbiy sifatlarni o‘rganish usullarini ishlab chiqish imkonini beradi. Tadqiqot maqsadi va vazifalariga ko‘ra metodik professiografiyalash sxemasi ham o‘zgaradi. Masalan, kasbiy mehnat va hordiq tartibi, kasbiy toliqish, befarqlik, passivlikka bo‘lgan ta’sirini o‘rganishda Shunday sxema qo‘llaniladi.

1. Mehnat sub’yekti faoliyatining mazmuni: Haraktlar turi va ularning tavsifi. Ishni rejalashtirish va bajarish xarakteri. Emotsional ko‘rinishlar. Ish joyidagi noqulaylik turlari. Faoliyat jarayonida paydo bo‘ladigan xatolar, brak travma turlari.

2. Mehnat sharoitlari: Sanitariya - gigienik muhit (havo darajasi, chang, namgarlik va boshqa). Jismoniy muhitning yoritilganligi, shovqin. Ish tartibi. Haq to‘lash va rag‘bat shakli.

Mutaxassisning kasbiy mahoratini o‘rganishda professiografiyalashning quyidagi sxemasi qo‘llaniladi.

1. Faoliyat mazmuni: Ishchilar malakasiga qo‘yiladigan talablar (kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalar, Shuningdek, sifatlar va qobiliyatlar). Ishchilarning huquq va majburiyatlari.

2. Mehnatni tashkillashtirish: Malaka oshirish. Kasbiy psixologik potensial. Ijodiy qobiliyatlar.

3. Mehnat sub’yekti faoliyati: Harakatlar turi va ularning tavsifi. Ishni rejalashtirish va uni nazorat qilish. Faoliyat individualligining xususiyatlari.

2. Professiogramma va uning mohiyati

Professiogramma — bu kasb yoki mutaxassislikning detallangan tavsifi bo‘lib, uni bajarish uchun zarur bo‘lgan bilimlar, ko‘nikmalar, qobiliyatlar, shaxsiy sifatlar, jismoniy va psixologik talablar haqida ma’lumot beradi. Professiogramma kasbni to‘liq tasvirlab beradigan ilmiy asbob bo‘lib, o‘quvchilarni yoki ishchilarga kerakli kasbni tanlashda yordam beradi. Professiogramma kasbga yo‘naltirishda, kadrlar tayyorlash tizimida va kasbga oid bilimlarni ishlab chiqishda muhim vosita sifatida ishlatiladi.

Kasbning tavsifi va asosiy vazifalari**:**

Professiogramma, avvalo, kasbning umumiy ta’rifini beradi. U kasbning asosiy vazifalarini, ularni bajarish jarayonlarini va kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarni aniqlaydi. Misol uchun, o‘qituvchi professiogrammasi o‘qituvchi ishining asosiy vazifalarini (dars berish, o‘quvchilarga bilim berish, psixologik yordam ko‘rsatish va h.k.) o‘z ichiga oladi.

Zarur bilimlar, ko‘nikmalar va qobiliyatlar**:**

Professiogramma kasbni bajarish uchun kerakli bilimlar (nazariy bilimlar, texnik bilimlar, kasbga oid maxsus bilimlar) va ko‘nikmalarni (amaliy ko‘nikmalar, texnik ko‘nikmalar, kommunikativ ko‘nikmalar) ko‘rsatadi. Shuningdek, kasbni muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur bo‘lgan qobiliyatlar (masalan, analitik fikrlash, kreativlik, qaror qabul qilish) haqida ma’lumot beradi.

Shaxsiy sifatlar va psixologik talablar**:**

Professiogramma, kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan shaxsiy sifatlarni (masalan, tashabbuskorlik, javobgarlik, qat’iyatlilik) va psixologik fazilatlarni (stressni boshqarish, xotira, ijtimoiy moslashuvchanlik) belgilaydi. Bunday sifatlar kasbning o‘ziga xosligini va muvaffaqiyatli bajarilishi uchun muhim rol o‘ynaydi.

Jismoniy va ijtimoiy talablar:

Ba’zi kasblar jismoniy kuch va chidamlilikni talab qiladi, masalan, quruvchi yoki temiryo‘l ishchisi. Professiogramma jismoniy talablarni va ularni bajarish uchun zarur bo‘lgan fizikal jihatlarni ham o‘rganadi. Shuningdek, kasbning ijtimoiy talablariga, ya’ni kasbni bajarishda o‘zaro munosabatlar va jamiyat bilan ishlash ko‘nikmalariga ham e’tibor qaratiladi.

Kasbga oid xavf va mas’uliyatlar:

Professiogramma kasbni bajarishda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavf-xatarlarni ham o‘z ichiga oladi. Misol uchun, ba’zi kasblar xavfli yoki xavfli ish sharoitlarini o‘z ichiga olishi mumkin, masalan, sanoat ishlarida yoki gumanitar sohalarda.

Professiogrammaning ahamiyati:

Kasbga yo‘naltirishda yordam: Professiogramma o‘quvchilarga yoki yosh avlodga o‘z qobiliyatlari va shaxsiy xususiyatlariga mos kasb tanlashda yordam beradi. Ular kasbning talablarini yaxshiroq tushunib, o‘zlariga eng mos bo‘lgan kasbni tanlash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish: Kasbga tayyorlashda professiogramma yordamida, o‘quv dasturlari va o‘qituvchilarning

malakasini shakllantirish mumkin. Bu kasbga yo‘naltirish va kadrlar tayyorlashning samaradorligini oshiradi.

Shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishga hissa qo‘shish: Professiogramma yordamida, kasbni bajarishga zarur bo‘lgan shaxsiy fazilatlarni rivojlantirishga, o‘quvchilarda ijtimoiy ko‘nikmalarni oshirishga qaratilgan yo‘nalishlar ishlab chiqish mumkin.

Professiogramma kasbni to‘liq tahlil qiluvchi ilmiy vosita bo‘lib, kasbga yo‘naltirishda, o‘quvchilarga kasb tanlashda yordam beradi va kasbni muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va shaxsiy xususiyatlarni belgilaydi. Bu esa kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirishga, shaxsiy rivojlanish va jamiyatning ijtimoiy rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

Shifokorlik kasbining professiogrammasi — shifokorning kasbini bajarishda zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikmalar, qobiliyatlar, shaxsiy sifatlar va jismoniy talablarni belgilaydigan tavsifdir. Shifokor kasbi nafaqat yuqori professional bilim va ko‘nikmalarni, balki kuchli psixologik va jismoniy chidamlilikni talab qiladi. Quyida shifokorlik kasbi uchun professiogramma keltirilgan.

1. Kasbning umumiy tavsifi:

Kasb nomi: Shifokor

Kasbning maqsadi: Odamlarning salomatligini saqlash, kasalliklarni davolash, xavfli holatlar va infeksiyalarning oldini olish, sog‘liqni yaxshilash va tibbiy xizmat ko‘rsatish.

Asosiy vazifalar:

Bemorlarni tashxislash va davolash.

Kasalliklarning oldini olish, profilaktik choralarni amalga oshirish.

Davolash va reabilitatsiya usullarini belgilash.

Bemorlar bilan muloqot qilish, ularning salomatligi haqida maslahatlar berish.

Shifoxona va klinikada tibbiy jarayonlarni nazorat qilish.

2. Zarur bilimlar:

Tibbiyot:

Anatomiya, fiziologiya, patofiziologiya va farmakologiya asoslari.

Tashxis qo‘yish, davolash va reabilitatsiya usullari.

Kasalliklarning tarixi, sabablari va ularning klinik alomatlari.

Inokulyatsiya va vaktsinatsiya kabi profilaktik choralarning muhimligi.

Tibbiy etik va huquq.

Psixologiya:

Bemorlar bilan to‘g‘ri muloqot qilish va psixologik yordam ko‘rsatish.

Stressni boshqarish va inson ruhiy holatini baholash.

Teknik bilimlar:

Tibbiy asbob-uskunalar va ularning ishlashini bilish.

Zamonaviy tibbiyot texnologiyalarini qo‘llash.

3. Zarur ko‘nikmalar:

Tashxis qo‘yish va davolash ko‘nikmalari:

Kasalliklar va jarohatlarni aniqlashda yuqori malakaga ega bo‘lish.

Tibbiy asboblarni ishlatishda noziklik va ehtiyotkorlik.

Xirurgik amaliyotlarni muvaffaqiyatli bajarish (agar tegishli soha bo‘lsa).

Kommunikatsiya ko‘nikmalari**:**

Bemorlar bilan samarali muloqot qilish.

Bemorlarning his-tuyg‘ularini tushunish va ularga psixologik yordam berish.

Jamoa bilan yaxshi aloqada bo‘lish, tibbiy guruhda ishlash ko‘nikmalari.

Vaqtni boshqarish:

Bemorlarning ahvolini tez va samarali baholash.

O‘z vaqtida va to‘g‘ri qarorlar qabul qilish.

4. Zarur qobiliyatlar:

Tez fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyati**:**

Shoshilinch va og‘ir holatlarda tez va to‘g‘ri qaror qabul qilish.

Tibbiy favqulodda holatlar (masalan, yurak xurujlari, nafas olishni to‘xtatish) paytida tez va samarali harakat qilish.

Empatiya va insonga nisbatan mehr-muhabbat:

Bemorlarning og‘riqlarini va tashvishlarini his qilish, ularga mehribonlik bilan yondashish.

Ijtimoiy moslashuvchanlik:

Bemorlar, ularning oila a’zolari va boshqa tibbiy xodimlar bilan samarali ishlash.

5. Shaxsiy sifatlar:

Mas’uliyat:

Har bir bemorning ahvoli va salomatligiga to‘liq javobgarlikni olish.

Qat’iyatlilik va chidamlilik**:**

O‘zgargan sharoitlar va qiyin holatlarda o‘zini ushlab turish.

Ijobiy fikrlash:

Kasalliklar bilan kurashishda optimismni saqlash va bemorlarga umid berish.

Mehnatga muhabbat va intizom:

O‘z ishiga e’tiborli bo‘lish, mehnatga hurmat bilan yondashish.

6. Jismoniy talablar:

Chidamlilik:

Uzun ish soatlarida ham samarali ishlash, bemorlar bilan tez-tez uchrashish.

Boshqaruv va nazorat qilish:

Bemorlarning holatini nazorat qilish va zarur bo‘lsa, tezda aralashish.

Ko‘z va qo‘l koordinatsiyasi:

Xirurgik yoki boshqa tibbiy amaliyotlarni bajarishda yuqori darajadagi qo‘l va ko‘z koordinatsiyasi talab qilinadi.

7. Kasbga oid xavf va mas’uliyatlar:

Xavfli infektsiyalar:

Shifokorlar turli infektsiyalar va kasalliklarni yuqtirish xavfini boshdan kechirishi mumkin (masalan, virusli infektsiyalar, bakteriologik kasalliklar).

Hissiy va ruhiy charchoq:

Uzoq soatlar davomida ishlash, ba’zida og‘ir holatlarda bemorlar bilan ishlash shifokorlarni hissiy charchoqka olib kelishi mumkin.

Qonuniy mas’uliyat:

Tibbiy xatolar va noto‘g‘ri tashxis qo‘yish shifokor uchun qonuniy javobgarlikni keltirib chiqarishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda shifokorlik kasbi o‘zining yuqori darajadagi bilim va ko‘nikmalarni, jismoniy va psixologik chidamlilikni talab qiladi. Bu kasbga tayyor bo‘lish uchun nafaqat tibbiy bilimlar, balki ijtimoiy ko‘nikmalar, hamda yuqori mas’uliyatni his qilish kerak. Professiogramma shifokor kasbining barcha tomonlarini tahlil qilib, kasbga yo‘naltirishda va kadrlar tayyorlashda asosiy vosita sifatida ishlatiladi.

O‘qituvchilik kasbining professiogrammasi:

1. Kasbga oid bilimlar:

Pedagogik bilimlar: O‘qituvchilik faoliyatining asosiy mohiyatini tushunish, ta’lim jarayonining metodikasi, o‘quvchilarni tarbiyalash va o‘qitish usullarini bilish.

Psyxologiya: O‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini o‘rganish, ularning intellektual va emotsional holatini tushunish.

O‘quv predmetiga oid bilimlar: O‘qitilayotgan fan (masalan, matematika, adabiyot, tarix va boshqalar) bo‘yicha chuqur bilimlar.

Pedagogik texnologiyalar: Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya vositalarini o‘qitishda samarali foydalanish.

2. Ko‘nikmalar:

Komunikatsiya ko‘nikmalari: O‘quvchilar bilan samarali muloqot qilish, ularni tushunish, tinglash va so‘zlash qobiliyati.

Pedagogik ko‘nikmalar: Darsni tashkil etish va o‘qitish metodologiyalarini qo‘llash, o‘quvchilarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish.

Baholash va tahlil qilish ko‘nikmalari: O‘quvchilarning bilim va malakalarini baholash, ularning rivojlanishini tahlil qilish, qayta ishlash va rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar berish.

Ruxsat berish va etika ko‘nikmalari: O‘quvchilarga ijtimoiy va axloqiy qoidalarni o‘rgatish, ularga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish.

3. Qobiliyatlar:

Ta’lim berish qobiliyati: O‘quvchilarga murakkab bilimlarni sodda va aniq tarzda yetkazish qobiliyati.

Tashkilotchilik qobiliyati: Darsni samarali tashkil etish, vaqtni rejalashtirish, o‘quvchilarga sharoit yaratish.

Emotsional barqarorlik: O‘quvchilarning turli holatlariga javob berishda muvozanatni saqlash, stress va jiddiy vaziyatlarda ham samarali ishlash.

Ijodiy qobiliyatlar: Yangi pedagogik usullarni ishlab chiqish, o‘quvchilarga turli xil ijodiy yondashuvlarni taqdim etish.

4. Shaxsiy sifatlar:

Sabrlilik: O‘qituvchi o‘quvchilarni tushunish va ularning o‘rganish jarayonidagi muvaffaqiyatsizligini sabr bilan qabul qilish.

Mas’uliyatlilik: O‘qituvchi o‘quvchilarning ta’lim-tarbiya jarayonida javobgarlikka ega bo‘lishi, shaxsiy sifatlari va o‘quvchilarga ta’siri.

Empatiya: O‘quvchilarni tushunish, ularning muammolariga empatiya bilan yondashish.

Ijobiy fikrlash: O‘qituvchi o‘quvchilarni doimo qo‘llab-quvvatlash va ularni rivojlantirishga intilish.

5. Psixologik talablar:

Stressga chidamlilik: O‘qituvchi, ayniqsa, sinfda ko‘p sonli o‘quvchilar bilan ishlashda stressni boshqarish qobiliyatiga ega bo‘lishi kerak.

Ijtimoiy psixologik moslashuvchanlik: Turli yoshdagi o‘quvchilar bilan ishlash, ularning psixologik holatini hisobga olish.

Motivatsiya yaratish: O‘quvchilarni darsga qiziqtirish va ularning faoliyatini rag‘batlantirish.

6. Jismoniy talablar:

Jismoniy chidamlilik: Dars davomida uzoq vaqt turish, sinfda faol bo‘lish, o‘quvchilar bilan muloqot qilish uchun jismoniy chidamlilik.

Ko‘z va qo‘l koordinatsiyasi: Darslikni o‘qish va yozish, o‘quvchilar bilan ishlashda ko‘z va qo‘lni samarali ishlatish.

7. Kasbga oid vazifalar:

Dars o‘qitish: O‘quvchilarga o‘quv fanlari bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarni o‘rgatish.

O‘quvchilarni baholash**:** O‘quvchilarning bilimlarini doimiy ravishda baholash va ularga tavsiyalar berish.

O‘quv jarayonini monitoring qilish: O‘quvchilarni dars davomida kuzatish, ularga yordam berish va rivojlanishini tahlil qilish.

8. Kasbga oid vazifalar:

O‘quvchilarga tarbiya berish: O‘quvchilarning axloqiy va ijtimoiy rivojlanishiga yordam berish.

Xulq-atvorni tahlil qilish: O‘quvchilarning xulq-atvorini kuzatib borish va zarur holatlarda o‘zgartirish.

Mavzuni mustahkamlash uchun test savollari

1. **Professiografiya nima?**
   a) Kasbni tanlash jarayonining o‘ziga xos usuli
   b) Kasbga oid bilimlar, ko‘nikmalar va qobiliyatlarni tahlil qiluvchi ilmiy soha
   c) Tibbiy xizmatni tashkil etish
2. **Professiografiyaning maqsadi nima?**
   a) Shaxsiy sifatlarni baholash
   b) Kasbni bajarish uchun zarur bilim, ko‘nikma va qobiliyatlarni belgilash
   c) Kasb tanlashda maslahat berish
3. **Professiogramma nima?**
   a) Kasbga yo‘naltirish dasturi
   b) Kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va qobiliyatlarni tasvirlaydigan hujjat
   c) Kasbga oid iqtisodiy tahlil
4. **Professiogrammaning mohiyati nima?**

a) Kasbga yo‘naltirishning psixologik jihatlarini ko‘rsatish
b) Kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan psixologik, jismoniy va intellektual talablarni belgilash
c) O‘qituvchilarni tayyorlashni boshqarish

5. **Professiografiya va professiogramma o‘rtasidagi farq nima?**
a) Professiogramma faqat kasbning tavsifini beradi, professiografiya esa kasbni o‘rganadi
b) Professiografiya faqat tibbiy kasbni o‘rganadi, professiogramma esa barcha kasblarni tasvirlaydi
c) Farq yo‘q

6. **Kasbni o‘rganishning asosiy vositasi nima?**
a) Professiografiya
b) Professiogramma
c) Kasbga yo‘naltirish

7. **Professiogramma quyidagi omillardan qaysisini o‘z ichiga oladi?**
a) Kasbning tashkilot tuzilmasi
b) Kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va shaxsiy sifatlar
c) Kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan iqtisodiy talablar

8. **Professiogramma qanday yordam beradi?**
a) Kasb tanlashda yordam beradi
b) Yangi kasb turlarini yaratishda yordam beradi
c) Kasbga yo‘naltirishdagi muammolarni hal qiladi

9. **Professiografiyaning ijtimoiy ahamiyati nima?**
a) Kasbni tashkil qilish
b) Kasblarning rivojlanishini ilmiy asoslash
c) Kasbga yo‘naltirishning metodologik asoslarini ishlab chiqish

10. **Professiogramma qanday tibbiy kasbga mos ravishda ishlab chiqiladi?**
a) Faqat psixologlar uchun
b) Har bir shifokor va mutaxassis uchun
c) Faoliyat turi va ko‘nikmalarga qarab turlicha

11. **Professiografiya quyidagi sohalardan qaysisiga kiradi?**
a) Ijtimoiy fanlar
b) Tibbiyot
c) Gumanitar fanlar

12. **Professiogrammada ko‘rsatiladigan narsalardan qaysi biri kirmaydi?**
a) Kasbning asosiy vazifalari

b) Shaxsiy fazilatlar
c) Kasbning iqtisodiy ta’siri

13. **Professiogramma qaysi fan bilan chambarchas bog‘liq?**
a) Tibbiyot
b) Pedagogika
c) Iqtisodiyot

14. **Professiografiya o‘quvchilarga qanday yordam beradi?**
a) O‘quvchilarning ish joyini tanlashda yordam beradi
b) O‘quvchilarning qobiliyatini oshiradi
c) O‘quvchilarning kasbga yo‘naltirishini takomillashtiradi

15. **Professiogramma bilan shug‘ullanadigan mutaxassislar kimlardir?**
a) Psixologlar va pedagoglar
b) Iqtisodchilar va sotsiologlar
c) Yuridik mutaxassislar

16. **Professiogramma tarkibiga kiruvchi muhim elementlardan biri nima?**
a) Kasbni bajarishda zarur bo‘lgan iqtisodiy bilimlar
b) Kasbni bajarishda zarur bo‘lgan texnik bilimlar
c) Kasbni bajarishda zarur bo‘lgan shaxsiy sifatlar

17. **Professiografiyaning asosiy vazifasi nima?**
a) Kasbning amaliyotini o‘rganish
b) Kasbga yo‘naltirishni samarali tashkil etish
c) Kasblarning iqtisodiy jihatlarini tahlil qilish

18. **Professiogramma qanday o‘zgarishlarni ko‘rsatadi?**
a) Kasbning iqtisodiy jihatlari va tashkilot tuzilishini
b) Kasbni bajarishda zarur bo‘lgan bilim va qobiliyatlarni
c) Kasbni bajarishda yuzaga keladigan ijtimoiy va psixologik o‘zgarishlarni

19. **Professiogramma qanday psixologik jihatlarni ko‘rsatadi?**
a) Kasbga mos shaxsiy sifatlarni va intellektual talablarni
b) Kasbning iqtisodiy natijalarini
c) Kasbning o‘ziga xos metodologiyasini

20. **Professiografiya va professiogramma nima uchun muhimdir?**
a) Kasbga yo‘naltirishni yanada samarali qilish uchun
b) Yangi kasb turlarini yaratish uchun
c) Kasbning iqtisodiy ta’sirini oshirish uchun

Javoblar

1. b) Kasbga oid bilimlar, ko‘nikmalar va qobiliyatlarni tahlil qiluvchi ilmiy soha
2. b) Kasbni bajarish uchun zarur bilim, ko‘nikma va qobiliyatlarni belgilash
3. b) Kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va qobiliyatlarni tasvirlaydigan hujjat
4. b) Kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan psixologik, jismoniy va intellektual talablarni belgilash
5. a) Professiogramma faqat kasbning tavsifini beradi, professiografiya esa kasbni o‘rganadi
6. a) Professiografiya
7. b) Kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va shaxsiy sifatlar
8. a) Kasb tanlashda yordam beradi
9. c) Kasbga yo‘naltirishning metodologik asoslarini ishlab chiqish
10. b) Har bir shifokor va mutaxassis uchun
11. a) Ijtimoiy fanlar
12. c) Kasbning iqtisodiy ta’siri
13. b) Pedagogika
14. c) O‘quvchilarning kasbga yo‘naltirishini takomillashtiradi
15. a) Psixologlar va pedagoglar
16. c) Kasbni bajarishda zarur bo‘lgan shaxsiy sifatlar
17. b) Kasbga yo‘naltirishni samarali tashkil etish
18. b) Kasbni bajarishda zarur bo‘lgan bilim va qobiliyatlarni
19. a) Kasbga mos shaxsiy sifatlarni va intellektual talablarni
20. a) Kasbga yo‘naltirishni yanada samarali qilish uchun

Mavzuga oid glossariy

Professiografiya - Kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, qobiliyatlar, jismoniy va psixologik talablarni tahlil qiluvchi ilmiy soha. Bu soha kasbga oid zaruriyatlarni aniqlashga yordam beradi.

Professiogramma - Kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan bilimlar, ko‘nikmalar, qobiliyatlar, shaxsiy sifatlar va jismoniy talablarni tasvirlaydigan hujjat.

Kasbga yo‘naltirish - O‘quvchilarga o‘z qobiliyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlariga mos kasb tanlashda yordam berish jarayoni.

Kasb tanlash - Shaxsning o‘z qobiliyatlari, qiziqishlari va jamiyatdagi talablar asosida o‘zining kelajakdagi mehnat faoliyatini tanlashi.

Ko‘nikmalar - Shaxsning o‘z faoliyatini samarali va muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur bo‘lgan amaliy qobiliyatlar va tajriba.

Psixologik talablar - Kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan ruhiy va psixologik holatlar, masalan, stressga bardoshlilik, emotsional barqarorlik.

Shaxsiy sifatlar - Biror shaxsning ichki fazilatlari, masalan, qat’iyatlilik, mas’uliyatlilik, ijobiy fikrlash, muloqotga ochiqlik.

Jismoniy talablar - Kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan jismoniy chidamlilik, qo‘l va ko‘z koordinatsiyasi, uzoq vaqt davomida diqqatni jamlash qobiliyati.

Kasb faoliyati - Shaxsning kasbiy ishini amalga oshirish jarayoni, bu jarayonda shaxs o‘z bilimlari, ko‘nikmalari va qobiliyatlarini qo‘llaydi.

Kasbga moslik - Shaxsning o‘zining qobiliyatlari, qiziqishlari va shaxsiy xususiyatlari asosida kasbga mos kelishi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Gulomov X.S. (2017). Kasbga yo‘naltirish va profesiografiya — Tashkent: "O‘qituvchi" nashriyoti.
2. Berdiev A.A. (2018). Kasbga yo‘naltirish psixologiyasi — Tashkent: "Fan" nashriyoti.
3. Mamatqulov, A. Z. (2019). Professiogramma va uning metodologiyasi — Tashkent: "Ta’lim" nashriyoti.
4. Tursunov M.R**.** (2020). Professiografiya: nazariya va amaliyot — Tashkent: "O‘qituvchi" nashriyoti.
5. Shokirov R.T**.** (2021). Kasb tanlashda metodik yondashuvlar — Tashkent: "Ziyo-nuri" nashriyoti.

5-MARUZA. O‘ZBEKISTON XALQ XO‘JALIGINING ASOSIY TARMOQLARI

Reja:

1. Xalq xo‘jaligi tarmoqlari, sanoat-qishloq xo‘jaligi, kichik korxonalar, kichik biznes.
2. O‘MKHT tayyorlov yo‘nalishlari, kasblar va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichi.
3. O‘zbekiston Respublikasi Milliy malakalar ramkasi va kasb standartlari.

1. Xalq xo‘jaligi tarmoqlari, sanoat-qishloq xo‘jaligi, kichik korxonalar, kichik biznes

1.Xalq xo‘jaligi tarmoqlari — iqtisodiyotning turli sohalarida ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va boshqa faoliyatlarni amalga oshiruvchi tarmoqlar va sektorlardan tashkil topgan tizim. Xalq xo‘jaligi tarmoqlari o‘rtasidagi aloqalar va o‘zaro bog‘liqliklar orqali mamlakat iqtisodiyoti rivojlanadi va xalqning turmush darajasi oshadi. Xalq xo‘jaligida barcha ishlab chiqarish tarmoqlari birgalikda muayyan iqtisodiy maqsadlarga xizmat qiladi.

Xalq xo‘jaligi tarmoqlari quyidagilarga bo‘linadi:

1. Sanoat sektori (Iqtisodiyotning ishlab chiqarish sohalari) Sanoat sektori ishlab chiqarish jarayonlarini amalga oshiradigan tarmoqlarni o‘z ichiga oladi. Bu tarmoqlar quyidagilarga bo‘linadi:

Qishloq xo‘jaligi sanoati: O‘simlik va hayvonot mahsulotlarini ishlab chiqarish, ularni qayta ishlash, oziq-ovqat sanoati.

Yengil sanoat: Matolar, poyabzal, kiyim-kechak, to‘qimachilik va boshqa iste’mol mollari ishlab chiqarish.

Og‘ir sanoat: Metallurgiya, mashinasozlik, kimyo sanoati, energetika sanoati va boshqa og‘ir sanoat tarmoqlari.

Kimyo sanoati: Kimyoviy moddalar va materiallar, o‘g‘itlar, plastiklar va boshqa mahsulotlarni ishlab chiqarish.

2. Qishloq xo‘jaligi Qishloq xo‘jaligi tarmog‘i yer ishlov berish va turli o‘simliklarni ekish, Shuningdek, chorvachilik, parrandachilik, baliqchilik va boshqa shu kabi sohalarni o‘z ichiga oladi. Asosiy tarmoqlar:

O‘simlikchilik: Don, meva-sabzavot, paxta, paxta tolasini yetishtirish.

Hayvonchilik: Sut, go‘sht, tuxum ishlab chiqarish, chorvachilik.

Oziq-ovqat sanoati: Qishloq xo‘jaligidan olingan xom ashyolarni ishlab chiqarish va qayta ishlash.

3. Xizmatlar sektori. Xizmatlar sektori ishlab chiqarish bilan bevosita bog‘liq bo‘lmagan, lekin iqtisodiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlaydigan xizmatlarni taqdim etadi. Bu soha ham juda kengdir va quyidagi tarmoqlarga bo‘linadi:

Savdo: Mahsulotlar va xizmatlarni iste’molchilarga yetkazish.

Transport va logistika: Yuki va yo‘lovchilarni tashish, logistika va ta’minot zanjirini tashkil etish.

Moliyaviy xizmatlar: Banklar, sug‘urta kompaniyalari, investitsiya xizmatlari, kredit tashkilotlari.

Ta’lim: Maktablar, oliy ta’lim muassasalari va boshqa o‘quv yurtlari.

Sog‘liqni saqlash: Kasalxonalar, poliklinikalar va boshqa sog‘liqni saqlash muassasalari.

Davlat xizmatlari: Davlat idoralari tomonidan taqdim etiladigan xizmatlar.

4. Aholi turmushini qo‘llab-quvvatlash. Bu tarmoq aholining turmush darajasini yaxshilash, ijtimoiy himoyani ta’minlash va ularning ehtiyojlarini qondirishga yo‘naltirilgan xizmatlarni o‘z ichiga oladi:

Ijtimoiy xizmatlar: Pensiya ta’minoti, sog‘liqni saqlash va ta’limga bo‘lgan ehtiyojlarni qondirish.

Madaniyat va san’at: Madaniy tadbirlar, teatrlash, kino, musiqa va san’at sohalari.

5. Energetika sektori. Bu tarmoq energiya ishlab chiqarish va uni iste’molchilarga etkazish bilan shug‘ullanadi:

Elektr energetikasi: Elektr energiyasini ishlab chiqarish va ta’minlash.

Gaz va neft sanoati: Neftni qazib olish, qayta ishlash va tabiiy gazni ishlab chiqarish.

Yadroviy energiya: Yadro energiyasidan foydalanish va unga asoslangan energiya ishlab chiqarish.

6. Boshqa tarmoqlar. Qurilish: Inshootlarni qurish va infrastruktura ob’ektlarini yaratish.

Telekommunikatsiya: Internet, telefon va boshqa aloqa tarmoqlarini yaratish va rivojlantirish.

Sanoat va qishloq xo‘jaligi — bu xalq xo‘jaligining ikki asosiy tarmog‘i bo‘lib, ular iqtisodiy rivojlanishda muhim rol o‘ynaydi va bir-biri bilan chambarchas bog‘liqdir. Har bir tarmoq o‘ziga xos xususiyatlar va

vazifalarga ega bo‘lib, mamlakat iqtisodiyotining barqaror ishlashini ta’minlaydi.

1. Sanoat

Sanoat — iqtisodiyotning ishlab chiqarish sohasini tashkil etuvchi tarmoq bo‘lib, xom ashyo, materiallar va energiya resurslarini qayta ishlash, mahsulotlarni ishlab chiqarish va xizmatlar ko‘rsatish bilan shug‘ullanadi. Sanoat sohalari bir necha tarmoqlarga bo‘linadi:

Og‘ir sanoat: Metallurgiya, kimyo sanoati, mashinasozlik, energetika va boshqa og‘ir sanoat tarmoqlari mavjud. Bu tarmoqda og‘ir mashinalar va qurilmalar ishlab chiqariladi, energetika tizimi va sanoat quvvatlarini ta’minlash maqsadida ishlaydi.

Yengil sanoat: To‘qimachilik, oziq-ovqat sanoati, yengil mashinasozlik (poyabzal, kiyim-kechak) va boshqa mahsulotlar ishlab chiqariladi. Yengil sanoat asosan iste’mol mollari ishlab chiqarishga yo‘naltirilgan.

Kimyo sanoati: Kimyoviy moddalar, plastmassa, o‘g‘itlar va boshqa mahsulotlarni ishlab chiqaradi.

Energetika sanoati: Elektr energiyasini ishlab chiqarish, gaz, neft va boshqa energiya resurslarini qazib olish va qayta ishlash tarmoqlarini o‘z ichiga oladi.

Sanoatning qishloq xo‘jaligi bilan bog‘liqligi:

Sanoat va qishloq xo‘jaligi o‘rtasida o‘zaro bog‘liqlik mavjud, Chunki:

Sanoat qishloq xo‘jaligi uchun zarur texnik vositalar, o‘g‘itlar, mashinalar va boshqa materiallarni ishlab chiqaradi.

Qishloq xo‘jaligi sanoatni oziq-ovqat va xom ashyo bilan ta’minlaydi, sanoat esa o‘z navbatida qishloq xo‘jaligiga texnologiya va jihozlar taqdim etadi.

2. Qishloq xo‘jaligi

Qishloq xo‘jaligi — yerda ishlab chiqarish va qayta ishlash bilan shug‘ullanadigan tarmoq bo‘lib, o‘simlikchilik, hayvonchilik, baliqchilik va boshqa sohalarni o‘z ichiga oladi. Qishloq xo‘jaligi tarmoqlarining asosiy bo‘limlari:

O‘simlikchilik: O‘simliklarni yetishtirish, jumladan, don, paxta, meva-sabzavot, yong‘oqlar va boshqa ekinlarni ishlab chiqarish.

Hayvonchilik: Chorvachilik, parrandachilik, baliqchilik, arig‘ichilik va boshqa hayvonlarni boqish, ulardan go‘sht, sut, tuxum, teri va boshqa mahsulotlarni olish.

Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash: O‘simlik va hayvon mahsulotlarini qayta ishlash va ularni turli mahsulotlarga aylantirish (masalan, sutni qayta ishlash, non pishirish).

Qishloq xo‘jaligining sanoat bilan bog‘liqligi:

Qishloq xo‘jaligi sanoat bilan chuqur bog‘langan, Chunki:

Sanoat qishloq xo‘jaligi uchun zarur bo‘lgan o‘g‘itlar, pestitsidlar, traktorlar va boshqa texnik vositalarni taqdim etadi.

Qishloq xo‘jaligi sanoatni xom ashyo bilan ta’minlaydi (masalan, paxta, don, meva-sabzavot).

Sanoat va qishloq xo‘jaligining o‘zaro ahamiyati

Sanoat va qishloq xo‘jaligi tarmoqlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘lanish iqtisodiyotning o‘sishi va barqaror rivojlanishini ta’minlaydi. Bu tarmoqlar bir-birini to‘ldiradi va muvozanatni saqlashda muhim rol o‘ynaydi. Misol uchun:

Sanoat qishloq xo‘jaligi uchun texnik va tashkiliy resurslar ishlab chiqaradi.

Qishloq xo‘jaligi esa sanoatni xom ashyo va iste’mol mahsulotlari bilan ta’minlaydi.

Kichik korxonalar — bu ishlab chiqarish yoki xizmat ko‘rsatish sohalarida faoliyat yurituvchi, o‘rtacha ishchi xodimlar soni cheklangan va moliyaviy resurslar nisbatan kichik bo‘lgan tijorat subyektlari hisoblanadi. Kichik korxonalar iqtisodiyotning rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi, Chunki ular yangi ish o‘rinlarini yaratish, raqobatni oshirish va mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Kichik korxonalar xususiyatlari:

Ishchi kuchi soni: Kichik korxonalarda ishchi kuchi soni nisbatan kam bo‘ladi, ko‘pincha 10-50 nafar ishchi xodimni tashkil qiladi (bu raqam davlatning o‘ziga xos tartibga solish tizimiga qarab farq qilishi mumkin). Ko‘pchilik kichik korxonalar oilaviy yoki bir necha kishidan iborat bo‘lishi mumkin.

Moliyaviy resurslar: Kichik korxonalar ko‘pincha kichik miqdordagi kapitalga ega bo‘lib, ular o‘z faoliyatini rivojlantirish uchun bank kreditlari yoki o‘z resurslaridan foydalanishlari mumkin. Moliyaviy resurslar cheklangan bo‘lishi, ammo ular shunga qaramay iqtisodiy faoliyat yuritadilar.

Moslashuvchanlik va tezkor qarorlar qabul qilish: Kichik korxonalar katta tashkilotlarga nisbatan tezroq va moslashuvchan qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega. Bu korxonalarga bozor talablariga va o‘zgaruvchan sharoitlarga tezda moslashish imkoniyatini yaratadi.

Innovatsiyalarni amalga oshirish: Kichik korxonalar, o‘zining kam resurslari bilan ham, innovatsion yondashuvlarni amalga oshirishda yuqori samaradorlikka ega bo‘lishi mumkin. Ko‘pincha ular yangi mahsulotlar, xizmatlar yoki texnologiyalarni ishlab chiqishga intilishadi.

Mahalliy bozor va xizmatlar: Kichik korxonalar asosan mahalliy bozorni qamrab oladi va o‘z mijozlariga yaqin joylashgan bo‘ladi. Ular ko‘pincha mintaqaviy yoki mahalliy ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan.

Kichik korxonalar turlari:

Ishlab chiqarish kichik korxonalari: Bu turdagi korxonalar mahsulotlar ishlab chiqarish bilan shug‘ullanadi. Masalan, kiyim-kechak, yog‘lar, taomlar, qurilish materiallari va boshqa mahsulotlarni ishlab chiqarish.

Xizmat ko‘rsatish kichik korxonalari: Bunday korxonalar ma’lum bir sohada xizmatlar ko‘rsatadi. Masalan, turizm, ta’lim, sog‘liqni saqlash, hisob-kitob va yuridik xizmatlar, transport xizmatlari va boshqalar.

Savdo kichik korxonalari: Kichik savdo korxonalari mahsulotlar sotish yoki savdo qilish bilan shug‘ullanadi. Bunga do‘konlar, bozorlarda sotuvchilar, onlayn do‘konlar kiradi.

Texnologik kichik korxonalar: Yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va ulardan foydalangan holda xizmatlar ko‘rsatish yoki mahsulotlar ishlab chiqarish bilan shug‘ullanuvchi korxonalar.

O‘ziga xos kichik xizmat ko‘rsatuvchi korxonalar: Bu turdagi korxonalar bir qancha kichik xizmat turlarini taqdim etadi, masalan, go‘zallik saloni, avtomobil ta’miri, oziq-ovqat xizmatlari va hokazo.

Kichik korxonalar va iqtisodiyotdagi o‘rni:

Ish o‘rinlari yaratish: Kichik korxonalar mahalliy darajada yangi ish o‘rinlarini yaratishda muhim ahamiyatga ega. Ular ko‘plab odamlarni ish bilan ta’minlaydi va shu bilan ijtimoiy farovonlikka hissa qo‘shadi.

Raqobatni kuchaytirish: Kichik korxonalar iqtisodiy raqobatni oshiradi, katta korxonalarga qarshi hamda o‘z sohalarida yangi innovatsiyalarni kiritish imkoniyatlarini yaratadi.

Innovatsion yondashuvlar: Kichik korxonalar o‘z faoliyatida ko‘pincha innovatsiyalarni qo‘llashga intiladi, bu esa yangi mahsulotlar va xizmatlarni yaratishga olib keladi.

Mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirish: Kichik korxonalar mahalliy bozorlar va tarmoqlarni rivojlantirishga hissa qo‘shadi. Ular o‘z mahsulotlarini va xizmatlarini mahalliy ehtiyojlarga mos ravishda ishlab chiqaradi, bu esa iqtisodiy barqarorlikka yordam beradi.

Tashqi bozorga chiqish: Ba’zi kichik korxonalar mahsulotlarini yoki xizmatlarini xorijiy bozorga chiqarish orqali global iqtisodiyotga ham qo‘shilishlari mumkin.

Kichik korxonalar uchun muammolar va imkoniyatlar:

Muammolar:

Moliyaviy resurslarning cheklanganligi: Kichik korxonalar ko‘pincha moliyaviy yordam yoki investitsiyalarga muhtoj.

Bozor raqobati: Kichik korxonalar yirik korxonalarga qaraganda raqobatbardosh bo‘lishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

Texnologik imkoniyatlar: Kichik korxonalar ba’zida zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash uchun zarur resurslarga ega bo‘lmaydi.

Imkoniyatlar:

Moslashuvchanlik: Kichik korxonalar bozor talablariga tezda moslashish imkoniyatiga ega.

Ijtimoiy ahamiyat: Mahalliy aholi uchun ish o‘rinlarini yaratish va iqtisodiy farovonlikni oshirish imkoniyatini taqdim etadi.

Innovatsiyalar: Kichik korxonalar yangi texnologiyalar va g‘oyalarni hayotga tatbiq etishga qodir.

Kichik biznes — bu o‘rtacha darajada investitsiya va resurslarga ega, odatda kichik miqdordagi ishlab chiqarish yoki xizmat ko‘rsatish faoliyatlarini amalga oshiradigan tijorat subyektlaridir. Kichik bizneslar, asosan, bir yoki bir nechta kishi tomonidan boshqariladi va o‘z faoliyatini cheklangan hududda yoki niş bozorlarida amalga oshiradi. Ular ko‘pincha mahalliy darajada ishlaydi, ammo ba’zi kichik bizneslar global bozorga ham chiqish imkoniyatiga ega.

Kichik biznesning xususiyatlari:

Ishlab chiqarish va xizmatlar: Kichik bizneslar o‘z mijozlariga turli mahsulotlar yoki xizmatlar taqdim etadi. Bu bizneslar ko‘pincha kichik o‘lchamdagi ishlab chiqarish, savdo, xizmat ko‘rsatish, ta’mir, ta’lim, turizm kabi sohalarda faoliyat yuritadi.

O‘rtacha resurslar: Kichik bizneslarning moliyaviy resurslari va texnologik imkoniyatlari cheklangan bo‘ladi. Biroq, ular ko‘pincha o‘z faoliyatini kichik miqdordagi kapital bilan boshlashadi.

Moslashuvchanlik: Kichik bizneslar katta korxonalarga nisbatan tezkor va moslashuvchan qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega. Ular bozordagi o‘zgarishlarga tezda javob bera olishadi.

Yuqori darajadagi shaxsiy boshqaruv: Kichik bizneslarda, ko‘pincha, asosiy boshqaruv funksiyalarini egasi yoki bir necha odam

amalga oshiradi. Bu ularning qarorlar qabul qilishda samarali va tezkor bo‘lishini ta’minlaydi.

Mahalliy bozorlar: Kichik bizneslar odatda o‘z faoliyatini lokal yoki mahalliy bozorga yo‘naltiradi. Biroq, ba’zi kichik bizneslar onlayn savdo va boshqa texnologiyalar yordamida kengroq bozorga chiqish imkoniyatiga ega.

Kichik biznes turlari:

Savdo va chakana savdo:

Do‘konlar (supermarketlar, kichik do‘konlar)

Onlayn savdo

Bazar va bozor savdosi

Xizmat ko‘rsatish:

Go‘zallik saloni, sartaroshxona

Ta’lim va o‘qitish xizmatlari

Oziq-ovqat va restoran biznesi

Transport xizmatlari (masalan, taksi, yuk tashish)

Ta’mirlash va qurilish xizmatlari

Ishlab chiqarish:

Yengil sanoat: kiyim-kechak, poyabzal, to‘qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarish

Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari (meva, sabzavot, sut mahsulotlari)

Mahalliy hunarmandchilik va qo‘l mehnati mahsulotlari

Texnologiya va innovatsion bizneslar**:**

IT startaplar, veb-sayt yaratish va dasturiy ta’minot ishlab chiqish

Onlayn xizmatlar va platformalar

Digital marketing va reklama

Kichik biznesning iqtisodiy roli**:**

Ish o‘rinlari yaratish**:** Kichik bizneslar yangi ish o‘rinlarini yaratadi va mahalliy jamoalarda bandlikni oshiradi. Bu, o‘z navbatida, ijtimoiy farovonlikni ta’minlashga yordam beradi.

Iqtisodiy o‘sish va raqobat**:** Kichik bizneslar iqtisodiyotning turli sohalarida raqobatni oshiradi, bu esa innovatsiyalarni joriy etishga va ishlab chiqarish samaradorligini yaxshilashga olib keladi.

Mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirish**:** Kichik bizneslar ko‘pincha o‘z mahsulotlarini yoki xizmatlarini mahalliy ehtiyojlarga mos ravishda taqdim etadi. Bu esa mahalliy iqtisodiyotga bevosita ta’sir ko‘rsatadi va unga hissa qo‘shadi.

Innovatsiyalar va yangi mahsulotlar**:** Kichik bizneslar ko‘pincha yangi g‘oyalar va mahsulotlarni yaratishga intiladi. Ular tezkor ravishda

bozorda mavjud bo‘lgan ehtiyojlarni tahlil qilib, yangi mahsulotlar yoki xizmatlarni ishlab chiqarishadi.

Samaradorlikni oshirish**:** Kichik bizneslarning ko‘pchiligi yuqori samaradorlikka ega, Chunki ular tezkor qarorlar qabul qiladi va operatsion jarayonlarni tezda optimallashtiradi.

Kichik biznesning afzalliklari:

Moslashuvchanlik**:** Kichik bizneslar bozordagi o‘zgarishlarga tezda moslasha oladi, yangi ehtiyojlarni qondirish uchun tezkor choralar ko‘radi.

Yuqori shaxsiy xizmat: Kichik bizneslar odatda mijozlarga yaxshiroq va shaxsiy xizmat ko‘rsatadi.

Kam xarajatlar bilan boshlanishi mumkin: Kichik biznes ko‘pincha kam xarajat bilan tashkil etilishi mumkin va uni boshlash uchun kichik kapital zarur.

Kichik biznesning kamchiliklari:

Moliyaviy cheklovlar: Kichik bizneslar ko‘pincha katta miqdordagi moliyaviy resurslarga ega emas, bu esa ularga keng miqyosda faoliyat yuritishga to‘sqinlik qilishi mumkin.

Raqobatbardoshlikni ta’minlashda qiyinchiliklar: Kichik bizneslar katta korxonalarga qaraganda kamroq resurslarga ega bo‘lishi sababli raqobatlashishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

Samarali boshqaruv zarurati**:** Kichik bizneslar uchun samarali boshqaruv va operatsion nazorat zarur, Chunki bu korxonaning muvaffaqiyatli ishlashida muhim omil hisoblanadi.

Kichik biznesni rivojlantirish uchun tavsiyalar**:**

Innovatsiyalarni qo‘llash: Kichik bizneslar yangi texnologiyalarni va innovatsion yondashuvlarni qo‘llash orqali raqobatbardoshligini oshirishi mumkin.

Marketing va brending: Samarali marketing strategiyalari va brend yaratish kichik biznesning muvaffaqiyatini ta’minlashga yordam beradi.

Tarmoqlar va hamkorlik: Kichik bizneslar boshqa tashkilotlar bilan hamkorlik qilish orqali o‘z faoliyatini kengaytirishi va resurslarni samarali taqsimlashlari mumkin.

O‘zbekiston Respublikasining ta’lim tizimi rivojlanishining muhim tarkibiy qismi sifatida kasb-hunar ta’limi, uning turli yo‘nalishlari, kasblari va ixtisosliklari ahamiyatli o‘rin tutadi. O‘zbekiston Respublikasi kasb-hunar ta’limi tizimi, ayniqsa, o‘rta maxsus va kasb-hunar ta’limi muassasalari orqali amalga oshiriladi. Kasb-hunar ta’limi nafaqat yoshlarni mehnat bozoriga tayyorlashni, balki iqtisodiyotning ehtiyojlariga mos keladigan malakali ishchi kuchini shakllantirishni ham maqsad qiladi.

2. O‘MKHT tayyorlov yo‘nalishlari, kasblar va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichi

O‘MKHT (O‘rta maxsus kasb-hunar ta’limi) tayyorlov yo‘nalishlari:

O‘rta maxsus kasb-hunar ta’limi tizimi, o‘quvchilarni turli kasb va ixtisosliklar bo‘yicha tayyorlashni maqsad qilgan ta’lim tizimidir. Bu yo‘nalishlar mamlakatning iqtisodiy ehtiyojlari va mehnat bozorining talablariga mos ravishda shakllantirilgan. O‘MKHT yo‘nalishlari quyidagi asosiy guruhlarga bo‘linadi:

Texnik yo‘nalishlar**:**
Muhandislik va texnologiya
Qurilish va arxitektura
Elektronika va informatika
Avtomobilsozlik
Energetika va elektr texnikasi
Kimyo va neft sanoati
Ijtimoiy va gumanitar yo‘nalishlar**:**
Pedagogika va ta’lim
Psixologiya
Sog‘liqni saqlash (tibbiyot, hamshiralik)
Huquq va qonun hujjatlari
Madaniyat va san’at
Qishloq xo‘jaligi yo‘nalishlari**:**
Agronomiya
Melioratsiya va qishloq xo‘jaligi texnikasi
Veterinariya
Xizmat ko‘rsatish sohalari**:**
Turizm va mehmonxona xizmatlari
Transport va logistika
Marketing va savdo
Ta’mirlash va qurilish xizmatlari

Kasblar va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichi (KIKT):

Kasblar va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichi (KIKT) — bu kasblar va ixtisosliklarni ma’lum bir mezonlar asosida tasniflash, tasniflash jarayonini yagona tizimga keltirish maqsadida yaratilgan normativ hujjatdir. Bu tasniflagich, kasb-hunar ta’limining mazmunini aniqlash, kasblarni va ixtisosliklarni izchil ravishda tasniflash, ishchi kuchi talablarini prognoz qilish va boshqa hujjatlar bilan birga foydalanish uchun zarur hisoblanadi.

KIKT ning asosiy funksiyalari:

Kasblarni tasniflash**:** Kasblar va ixtisosliklar mehnat bozorining ehtiyojlariga mos ravishda tasniflanadi. Kasblar ixtisosliklar, mehnat faoliyatining turiga, jamiyatda o‘rni va ahamiyatiga qarab guruhlarga bo‘linadi.

Tasniflagichning tuzilishi**:**

Birinchi daraja**:** Kasbga oid umumiy guruhlar (masalan, sanoat, qishloq xo‘jaligi, xizmat ko‘rsatish, ijtimoiy xizmatlar).

Ikkinchi daraja: Kasbning turli yo‘nalishlari (masalan, qurilish, dasturiy ta’minot, elektronika).

Uchinchi daraja**:** Kasbning ixtisosliklari yoki maxsus yo‘nalishlari (masalan, qurilish mutaxassisi, dasturchi, elektronika texnigi).

Kasb-hunar ta’limini rejalashtirish**:** KIKT ta’lim muassasalarining o‘quv rejalari va dasturlarini tuzishda, o‘quvchilarga kasblarni tanlashda yordam beradi. Har bir kasbga mos malaka va ko‘nikmalarni belgilab beradi, ta’lim mazmunini moslashtiradi.

Mehnat bozorini tahlil qilish**:** KIKT, mehnat bozoridagi kasb va ixtisosliklarga bo‘lgan talabni tahlil qilishda yordam beradi. Kasb-hunar tizimini optimallashtirish, yangi kasblarni yaratish yoki mavjudlarini yangilashda tahliliy vazifani bajaradi.

Kasbga yo‘naltirish va psixologik maslahatlar**:** Kasblar tasniflagichi yoshlarni kasbga yo‘naltirish, Shuningdek, ular uchun psixologik maslahatlar berish tizimini ham qo‘llab-quvvatlaydi. KIKT kasbning talablari, shartlari va uning mehnat bozoridagi o‘rni haqida ma’lumot beradi.

KIKT tarkibi va qismlari:

Kasblar guruhlari**:** Kasblar va ixtisosliklar o‘zining asosiy yo‘nalishlariga qarab guruhlarga ajratiladi. Masalan, sanoat, qurilish, qishloq xo‘jaligi, madaniyat va san’at kabi yo‘nalishlar guruhlar sifatida tasniflanadi.

Kasbning maqsadlari va vazifalari**:** Har bir kasb uchun uning asosiy maqsadlari va vazifalari aniqlanadi. Kasbni o‘rganuvchilar bu maqsadlar asosida o‘z faoliyatini tashkil qilishlari kerak.

Kasbda ishlash uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalar**:** KIKT kasblar bo‘yicha zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarni aniq belgilab beradi. Bu talablar kasbga tayyorlanish, o‘quv rejalari tuzish, malakali ishchilarni tayyorlashda muhim omildir.

Kasb-hunar ta’limini rivojlantirishda KIKT ning roli:

Kasbga yo‘naltirish tizimini yaxshilash: KIKT kasb-hunar ta’limini rivojlantirishda asosiy yo‘nalishlardan biridir. Bu tasniflagich mehnat bozorining ehtiyojlariga mos ravishda kasb-hunar ta’limi yo‘nalishlarini shakllantirishga yordam beradi.

Kadrlar tayyorlash**:** KIKT orqali tayyorlanadigan kadrlar, mehnat bozoridagi talablar va ish joylarining ehtiyojlariga mos bo‘ladi. Bu tizim orqali xalq xo‘jaligi sohalarining malakali kadrlar bilan ta’minlanishiga erishiladi.

Ta’lim tizimini optimallashtirish**:** KIKT yordamida kasb-hunar ta’limi tizimi o‘zgarayotgan ehtiyojlarga moslashtiriladi. Bu esa ta’lim tizimining samaradorligini oshiradi va yoshlarni yanada malakali kadrlar sifatida tayyorlashga imkon yaratadi.

O‘zbekiston Respublikasining kasb-hunar ta’limi tizimi, shu jumladan, O‘MKHT va kasblar tasniflagichi mehnat bozorining ehtiyojlarini qondirishga, o‘quvchilarning kasbga tayyorlanishini yaxshilashga qaratilgan muhim vosita hisoblanadi. Bu tizimning samarali ishlashi iqtisodiyotning turli sohalaridagi malakali ishchi kuchini yetishtirish, ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda katta rol o‘ynaydi.

3. O‘zbekiston Respublikasi Milliy malakalar ramkasi va kasb standartlari

O‘zbekiston Respublikasi Milliy malakalar ramkasi va kasb standartlari — bu kasb-hunar ta’limining samaradorligini oshirish, mehnat bozorining talablariga javob beradigan malakali ishchi kuchini tayyorlash hamda kasblar va ixtisosliklar bo‘yicha umumiy talablarni belgilashga xizmat qiladigan hujjatlarning tizimidir. Ular, o‘z navbatida, O‘zbekiston Respublikasining iqtisodiy rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan kadrlarni tayyorlashda, malakalarni belgilashda va kasb-hunar ta’limi tizimini optimallashtirishda asosiy rol o‘ynaydi.

Milliy malakalar ramkasi (MMR)

Milliy malakalar ramkasi (MMR) — bu O‘zbekiston Respublikasida kasblar bo‘yicha malakalarni aniqlash, tasniflash va tasdiqlash uchun belgilangan umumiy mezonlar va standartlar tizimidir. U mehnat bozoridagi malakali kadrlarni tayyorlash, kasb-hunar ta’limini yaxshilash va mehnat bozorida talab etiladigan malakalarga mos ravishda o‘quv jarayonlarini tashkil etish maqsadida joriy etilgan.

MMR quyidagi asosiy funksiyalarga ega:

Malakalarni aniqlash va belgilash: MMR kasb-hunar ta’limi tizimining barcha bosqichlari uchun zarur bo‘lgan malakalarni belgilaydi. Har bir kasb yoki ixtisoslik bo‘yicha zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarni aniqlaydi.

Mehnat bozorining talablariga moslashtirish: MMR o‘quv jarayonlarini mehnat bozoridagi o‘zgarishlarga moslashtirishga yordam beradi. U kasblar va ixtisosliklar bo‘yicha talab va taklifni tahlil qilishga imkon beradi.

Yoshlarni kasbga tayyorlashda qo‘llaniladi: MMR ta’lim muassasalarida o‘quv rejalari va dasturlarini tuzishda asosiy manba bo‘lib xizmat qiladi. U orqali o‘quvchilarni kasbga tayyorlashda aniq va izchil talablar belgilanadi.

Mehnat huquqi va ijtimoiy mas’uliyatni belgilash: MMR kasb-hunar ta’limi tizimining mehnat bozoridagi muvofiqligini ta’minlash, Shuningdek, kasblar bo‘yicha ishchilarning huquq va majburiyatlarini belgilashga yordam beradi.

Kasbga yo‘naltirish: MMR orqali o‘quvchilarga kasbga yo‘naltirish tizimi tizimli ravishda tashkil etiladi, bu esa kasb-hunar ta’limining samaradorligini oshiradi.

Kasb standartlari

Kasb standartlari — bu kasblar bo‘yicha belgilangan professional talablar va malaka mezonlarining hujjatli tasnifidir. Kasb standartlari O‘zbekiston Respublikasining mehnat bozorining ehtiyojlariga mos ravishda ishlab chiqilgan va ma’lum kasblar yoki ixtisosliklar bo‘yicha o‘quv jarayonini, malaka oshirish va qayta tayyorlashni belgilaydi. Kasb standartlari quyidagi asosiy jihatlarga ega:

Kasbning ta’rifi: Har bir kasb yoki ixtisoslikning asosiy maqsadlari, vazifalari va mehnat faoliyatining yo‘nalishlari aniqlanadi. Bu ta’rif kasbni tanlashni rejalashtirayotgan yoshlar uchun o‘rnak bo‘lib xizmat qiladi.

Malaka darajalari: Kasb standartlari kasbga oid malakalar darajasini belgilaydi. Masalan, har bir kasbda birinchi, ikkinchi va uchinchi darajadagi malakalar bo‘lishi mumkin, bu esa kadrlarni tayyorlashda aniq yo‘nalishlarni ta’minlaydi.

Bilim, ko‘nikmalar va malakalar: Kasb standartlari har bir kasbni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarni aniq belgilaydi. Bu malakalar kasbga tayyorlanayotgan o‘quvchilar va ishchilar uchun o‘quv dasturlari va kurslarni tuzishda asos bo‘ladi.

Kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan shartlar: Har bir kasbning professional faoliyatini bajarishda zarur bo‘lgan shartlar, resurslar va

vositalar belgilanishi kerak. Kasb standartlarida bu shartlar ham ko‘rsatiladi.

Mehnat muhofazasi va xavfsizlik talablar: Kasb standartlari ishchilarning mehnat sharoitlarini va xavfsizligini ta’minlashga oid talablarni o‘z ichiga oladi. Kasbni bajarish jarayonida ishchining sog‘lig‘i va xavfsizligi uchun zarur bo‘lgan qoidalar va me’yorlar belgilangan.

Milliy malakalar ramkasi va kasb standartlarining o‘zaro bog‘liqligi

Mehnat bozorining talablarini qondirish: Milliy malakalar ramkasi va kasb standartlari birgalikda mehnat bozorining ehtiyojlarini qondiradi. KIKT (Kasblar va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichi) va kasb standartlari malakali ishchilarni tayyorlash, kadrlar ehtiyojini prognoz qilishda qo‘llaniladi.

Kasb-hunar ta’limi tizimini optimallashtirish: Milliy malakalar ramkasi va kasb standartlari yordamida kasb-hunar ta’limi tizimi mehnat bozorining talablariga javob beradigan malakali kadrlarni tayyorlashga qaratilgan. Bu tizimni rivojlantirish orqali o‘quvchilarni tegishli kasblarga tayyorlash jarayoni yanada samarali bo‘ladi.

O‘quv dasturlarini moslashtirish: Kasb standartlari ta’lim dasturlarini tayyorlashda yordam beradi. O‘quv rejalari va kurslar kasb standartlari asosida tuziladi, bu esa o‘quvchilarga zarur bilimlarni va ko‘nikmalarni egallashga imkon yaratadi.

O‘zbekiston Respublikasining Milliy malakalar ramkasi va kasb standartlari — bu kasb-hunar ta’limi va mehnat bozorini rivojlantirishdagi muhim vositalardan biridir. Ular, mehnat bozorining talablariga mos ravishda, malakali ishchi kuchini tayyorlashni va kasb-hunar ta’limining samaradorligini oshirishni ta’minlaydi. Kasb standartlari va malakalar ramkasi nafaqat yoshlarni kasbga tayyorlash, balki mehnat bozorining ehtiyojlarini qondirish, iqtisodiyotni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 15-maydagi 287-son qaroriga
1-ILOVA

O‘zbekiston Respublikasi Milliy malakalar ramkasi

1-bob. Umumiy qoidalar

1. O‘zbekiston Respublikasi Milliy malakalar ramkasi (keyingi o‘rinlarda — Milliy malakalar ramkasi) tarmoqlar malakalar ramkalari, kasb va ta’lim standartlari, milliy va xalqaro darajada malakalarni tan olishning kasbiy ta’limning barcha darajalari uchun yagona mexanizmlarni nazarda tutuvchi, malakalarni tarmoqlararo va xalqaro taqqoslashni

ta’minlovchi kompetensiyani baholash tizimi Kasbiy malakalar, bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirish milliy tizimining institutsional komponenti va asosi hisoblanadi.

2. Milliy malakalar ramkasi mehnat bozori va ta’lim sohasini integratsiyalash vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

3. Milliy malakalar ramkasi:

kasbga o‘qitish natijalari va o‘qitish natijasida olinadigan bilimlar, mahoratlar, ko‘nikmalar va kompetensiyalarni uyg‘unlashtirish;

kasbga o‘qitish va mehnat bozorining malakalarga ehtiyojlari orasida o‘zaro aloqadorlikning mustahkam tizimini shakllantirish;

kasbga o‘qitish, mehnat tajribasi natijalarining malaka talablariga va kasb standartlariga mosligini baholash jarayonini amalga oshirishni;

milliy va xalqaro darajalarda malakalarni tan olishni ta’minlaydi.

4. Milliy malakalar ramkasini joriy qilish:

kasb standartlarini ishlab chiqishda — xodimlar malakasiga, ta’lim standartlarini ishlab chiqishda — bitiruvchilarning bilim darajalariga talablarni yagona nuqtai nazardan yoritish;

xodimlarni ishga qabul qilishda, tashkilot ichida va tashkilotlar orasida vertikal va gorizontal harakatlantirishda malaka talablarini belgilash;

xodimlar va ishga da’vogarlarning malakasini aniqlash materiallari va tartibotlarini ishlab chiqish;

respublika, hudud va tarmoq darajalarida, Shuningdek, tashkilotlarda kadrlar tayyorlash bo‘yicha tadbirlarni rejalashtirish;

malakalarni rivojlantirish monitoringini va statistik tahlilni amalga oshirish uchun imkon yaratadi.

2-bob. Milliy malakalar ramkasining tuzilishi

5. Milliy malakalar ramkasi Yevropa malakalar ramkasiga va O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuniga mos bo‘lgan sakkizta malaka darajasini, Shuningdek, mos malakalar darajalariga erishishning asosiy yo‘llarini ilovaga muvofiq o‘z ichiga olgan.

6. Milliy malakalar ramkasi jadval ko‘rinishidagi konstruksiya bo‘lib, unda har bir malaka darajasi bo‘yicha kasb faoliyatini amalga oshirish uchun talab qilinadigan bilimlar, mahorat va ko‘nikma, shaxsiy va kasbiy kompetensiyalar, Shuningdek, tegishli malaka darajasini egallash yo‘llari belgilanadi, aynan:

1) bilimlar — kasbiy faoliyatning quyidagi xususiyatlarini aks ettiradi:

a) foydalanilayotgan axborotning hajmi va murakkabligi;

b) bilimlarning innovatsiyaviyligi;

v) nazariy va amaliy bilimlar nisbati.

2) mahorat va ko‘nikmalar — quyidagi ko‘rsatkichlar bilan ifodalanadi:

a) kasb vazifalarini bajarishning variantliligi, vazifalarni hal qilish variantlarini tanlash zarurati va uning yo‘llarini ishlab chiqish;

b) ish holatining noaniqligi va uning rivojlanishini oldindan aniqlash imkoni yo‘qligi;

3) kompetensiyalar quyidagi ko‘rsatkichlar bilan ifodalanadi:

a) rahbarlik ostidagi faoliyat;

b) mustaqil ijro intizomi;

v) rahbarlik faoliyati;

g) faoliyat ko‘lami — vakolat va mas’uliyatning kengligi, kasbiy faoliyatdagi mumkin bo‘lgan xatoning oqibatlari;

4) malakani egallash yo‘llari O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligida belgilangan ta’lim darajalari bilan ifodalanadi.

7. Milliy malakalar ramkasi asosida davlat boshqaruvi organlari va xo‘jalik birlashmalari ish beruvchilar birlashmalari bilan hamkorlikda tarmoqlar malaka ramkalarini ishlab chiqadi va tasdiqlaydi, tegishli malaka darajalarining o‘ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi kasb standartlarini ishlab chiqadi.

8. Malaka muayyan ta’lim dasturi va/yoki amaliy tajriba natijasi hisoblanadi. Malakaning o‘zgarishi va darajasining o‘sishi, odatda, tegishli litsenziyaga ega bo‘lgan muassasalarda malaka oshirish, kadrlarni qayta tayyorlash va qo‘shimcha ta’lim berish tizimining qo‘shimcha o‘qitish dasturlari bo‘yicha o‘qitish natijasi hisoblanadi.

Ta’lim va o‘qitishning turli ko‘rinishlari tarmoqlar, malakalar tizimlarida hisobga olinadi.

3-bob. Yakunlovchi qoidalar

9. Zarur bo‘lganda Milliy malakalar ramkasiga, uning amalda qo‘llanish tajribasidan kelib chiqib, o‘zgarishlar kiritiladi.

10. Milliy malakalar ramkasiga Yevropa Ittifoqi mamlakatlari, Koreya Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi va Shunday tajriba to‘plangan boshqa mamlakatlar ramkalari tuzilmalariga xos bo‘lgan quyidagi tamoyillar asos qilib olinadi:

malakalar darajalarining quyidan yuqoriga rivojlanishining uzluksizligi va izchilligi;

malakalar darajalari tavsifining barcha foydalanuvchilar uchun shaffofligi;

malakalar darajalari iyerarxiyasining mehnat taqsimoti tuzilmasiga va milliy ta’lim tizimiga mosligi;

Milliy malakalar ramkasi tuzilmasi va mazmunini ishlab chiqishda jahon tajribasi.

1-§. Kasb standartlarining maqsadi va tamoyillari

134. Kasb standartlari kadrlarni baholash, attestatsiyadan o‘tkazish, kasbga tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish uchun asos sifatida ishlab chiqiladi va foydalanuvchilarning keng doirasiga mo‘ljallangan, shu jumladan:

xodimlarga — tarmoqda kasbga qo‘yilgan talablarni tushunish, o‘z malakalarini oshirishni rejalashtirish va xizmatda o‘sish;

ish beruvchilarga — xodimlarga nisbatan qo‘llaniladigan talablar, yo‘riqnomalar va majburiyatlarni ishlab chiqish, xodimlarni yollash va attestatsiyadan o‘tkazish, Shuningdek kadrlarning malakasini oshirish, rivojlantirish, o‘sishi va rotatsiyalash dasturlarini tuzishda;

ta’lim tizimi vakillariga — ta’lim dasturlari va modullarini ishlab chiqish uchun;

malakani tasdiqlash va sertifikatlash faoliyati bilan shug‘ullanuvchi tashkilotlarga — xodimlarni sertifikatlash uchun baholash materiallarini ishlab chiqishda va moslik darajalari bo‘yicha xodimlarning malaka mezonlarini ishlab chiqishda;

davlat organlariga — kasb standartlaridan mehnat bozori va uning ishtirokchilarini baholash, monitoringini yuritish va prognozlash mezonlari sifatida foydalanish uchun.

135. Kasb standartini ishlab chiqarishda quyidagi asosiy tamoyillarga rioya etilishi kerak:

ketma-ketlik — ishlab chiqishning har bir bosqichi ketma-ketlikda, oldingi bosqich natijalarini hisobga olib bajariladi;

xolislik — kasb standartini ishlab chiqishda tarmoqning xususiyatlari, shakllangan amaliyoti va dolzarb tendensiyalari atroflicha tahlil qilinadi;

manfaatdor tomonlar ishtiroki — standartni ishlab chiqishda barcha manfaatdor tomonlar fikrlari hisobga olinadi;

aksincha aloqa — kasb standartini ishlab chiqish jarayonida ham, amaliyotda uni qo‘llashda ham manfaatdor tomonlar e’tirozlari va takliflarini hisobga olish.

146. Kasb standartining mazmuni (maketi) ushbu Nizomga 11-ilovada aks ettirilgan muqaddima va to‘rt bo‘limdan iborat.

Muqaddimada:

kasb standarti nomlanishi — kasb (lavozim)ning Xizmatchilarning asosiy lavozimlari va ishchi kasblari klassifikatoriga mos, ishlab chiquvchilar shakllantirgan kasbiy guruhning nomlanishiga va Iqtisodiy faoliyat turlari umumdavlat tasniflagichida belgilangan iqtisodiy faoliyat turlari bilan bog‘langan bo‘lishi kerak;

ro‘yxatga olish raqami ko‘rsatiladi (kasb standarti vakolatli organ tomonidan ro‘yxatga olinganidan keyin to‘ldiriladi);

kasbiy faoliyat turining asosiy maqsadi — kasbiy faoliyatning mazmuni va jozibadorligi, kutilayotgan natija, hal qilinadigan muammolar, qo‘llaniladigan vositalar va usullarning qisqa ifodasi. Kasbiy faoliyat maqsadi natijalarga qaratilgan mehnat jarayonlarini, umumlashtirilgan mehnat vazifalarini integratsiyalash orqali ifodalanadi.

Birinchi bo‘lim (umumiy ma’lumotlar) quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

kasbiy faoliyat turining nomlanishi;

kasb standartida foydalaniladigan asosiy tushunchalar hamda umumiy qabul qilingan abbreviatura va qisqartmalar mazmuni;

kasbiy faoliyat turi deskriptori bo‘yicha kodi;

kasb standarti rekvizitlari:

kasb standarti qo‘llaniladigan soha;

O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiy faoliyat turlari umumdavlat klassifikatoriga muvofiq iqtisodiy faoliyat turlariga taalluqliligi bo‘yicha kodi va nomlanishi (iqtisodiy faoliyatning bitta yoki bir nechta seksiyalari, bo‘limlari, guruhlari va/yoki kichik guruhlarining kodi va nomlari);

kasb (lavozim)ning Mashg‘ulotlarning Xalqaro standart klassifikatori bo‘yicha kodi va guruh nomi;

Xizmatchilarning asosiy lavozimlari va ishchilar kasblarining klassifikatori bo‘yicha kodi;

kasb standarti tasdiqlangan hujjat raqami va sanasi;

amal qilish muddati (kasb standartini qayta ko‘rib chiqish va zarur bo‘lganda yangilash vaqt oralig‘i);

versiyasi.

Ikkinchi bo‘lim (kasb standarti mehnat vazifalarining tasnifi, kasbiy faoliyat turining vazifalari xaritasi) quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

umumlashtirilgan mehnat vazifalarining bosh harflardagi belgisi, ish joylarining funksional tahlili asosida nomlanishi va talab etiladigan Milliy malaka ramkasi bo‘yicha malaka darajasi;

umumlashtirilgan mehnat vazifalari doirasidagi mehnat funksiyalarining nomlanishi va kodi. Ushbu kod umumlashtirilgan mehnat vazifasining belgisi bo‘lgan bosh harf, nuqta, tartib raqami, nuqta va malaka darajasidan iborat bo‘ladi (masalan, A.01.6).

Ish joylarining funksional tahlili quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga olishi kerak:

qonunchilik hujjatlari hamda mahalliy, xalqaro va xorijiy tashkilotlar hujjatlarining, ilmiy va uslubiy adabiyotlarning tadqiqotlari;

taqqoslash-qiyoslash tahlili (kasbiy faoliyat turining umumlashtirilgan mehnat vazifalari bajariladigan funksiyalar va mehnat harakatlarining tarkibini, xodimlarning mahorati va bilimlariga bo‘lgan talablarni ekspertli aniqlash asosida kasb faoliyatining bir-biridan haqiqatan farq qiladigan turi sifatida ajratiladi);

empirik usul (xodimlarning vakillaridan iborat bo‘lgan ekspert guruhlarda tuzilmaviy guruhli muhokamalarni o‘tkazish hamda mehnat funksiyalarini aniqlash);

ekspertli baholash (mehnat funksiyalari haqidagi ma’lumotlarni to‘plash, tahlil qilish va ularga statistik ishlov berish);

natijalarni amalda sinab ko‘rish.

Umumlashtirilgan mehnat vazifalari hamda funksiyalari bir nechta bo‘lishi mumkin.

Uchinchi bo‘lim (ish joyining funksional tahlili natijalari) quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

umumlashtirilgan mehnat vazifasi tavsifi:

umumlashtirilgan mehnat vazifasining ish joylarining funksional tahlili asosida nomlanishi;

kelib chiqishi — kasbiy standartning aslligi “+” belgisi bilan ko‘rsatiladi;

aslining deskriptorlik kodi;

boshqa kasb standartidan foydalangan bo‘lsa “-” belgisi va ro‘yxatdan o‘tkazilgan raqami bilan ko‘rsatiladi, ishlab chiquvchi o‘xshash

faoliyat sohalaridagi boshqa standartni (yoki uning qismini) olganligini aniqlash imkonini beradi;

mos lavozimlar (ishchi kasblar) nomlanishi;

Milliy malakalar ramkasiga muvofiq talab etiladigan ta’lim va kasbiy tayyorgarlik darajasi;

kasbiy tajriba va ish stajiga qo‘yiladigan talablarda sohada, rahbarlik lavozimlarida yoki ma’lum bir lavozimlardagi ish stajiga bo‘lgan talablar ko‘rsatiladi;

layoqatiga qo‘yilgan talablarda mehnat qilish huquqi, yoshi, sog‘ligi holati va boshqa holatlar ko‘rsatiladi;

mehnat sifati va shart-sharoitlariga doir talablarda mehnat funksiyalarini belgilangan muddatlarda va talab etiladigan darajada bajarilishi, mehnatni muhofaza qilish, texnika xavfsizligi va mehnat gigiyenasi va boshqa mehnat sharoitlari ko‘rsatiladi;

vakolatlar ko‘lami, mas’uliyat va mustaqillik bo‘yicha talablarda kasb (lavozim) bo‘yicha kasbiy faoliyat uchun belgilangan, Milliy malakalar ramkasi va tarmoq malaka ramkalariga muvofiq ravishda aniqlanadigan kompetensiyalar, vakolatlar ko‘lami, mas’uliyat va mustaqillik tavsiflari ko‘rsatiladi;

faoliyatni amalga oshirishga ruxsat berish uchun maxsus talablarda ushbu kasbni (lavozimni) egallagan xodimni ishga qabul qilish uchun zarur bo‘lgan qo‘shimcha talablar ko‘rsatiladi;

kasbiy faoliyatni amalga oshirishda foydalaniladigan mehnat vositalari — kasb (lavozim) bo‘yicha kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan mehnat qurollari, jihozlar va asbob-uskunalar, materiallar, inventarlar, aloqa vositalari, ish yuritish tizimlari va boshqalar;

qo‘shimcha tavsiflar jadvalida kasb standartini ishlab chiqishga asos bo‘lgan hujjatning nomlanishi, tegishli kodi va/yoki raqami ko‘rsatiladi;

mehnat funksiyalarining har biri alohida quyidagilarni o‘z ichiga olgan holda ko‘rsatiladi:

ikkinchi bo‘limda ko‘rsatilgan kodi va nomlanishi;

mehnat funksiyasining kelib chiqishi — ishlab chiqilayotgan kasbiy standartning aslligi “+” belgisi bilan ko‘rsatiladi;

aslining deskriptorlik kodi;

boshqa kasb standartidan foydalangan bo‘lsa “-” belgisi va ro‘yxatdan o‘tkazilgan raqami bilan ko‘rsatiladi, ishlab chiquvchi o‘xshash faoliyat sohalaridagi boshqa standartni (yoki uning qismini) olganligini aniqlash imkonini beradi;

mehnat harakatlari — kasb (lavozim) bo‘yicha kasbiy faoliyatning funksional tahlili jarayonida aniqlanadigan, lavozim majburiyatlari doirasida xodim tomonidan bajariladigan barcha mehnat harakatlari. Mehnat harakatlari mehnat vazifalarining ijrosiga yo‘naltirilgan va o‘z natijasiga ega bo‘lgan elementlari sanaladi. Mehnat harakati muayyan ko‘nikma orqali amalga oshiriladi;

zarur mahorat va ko‘nikmalar — xodimlarning muayyan kasb (lavozim) bo‘yicha har bir mehnat funksiyasi bo‘yicha nimalarni bajara olishlari kerakligi bayonini o‘z ichiga olgan tajriba. Mehnat harakatini amalga oshirishning xodim tomonidan o‘zlashtirilishi lozim bo‘lgan eng maqbul usuli hisoblanadi. Ko‘nikma biror-bir narsani tanlash, aniqlash, baholash, taqqoslash, tahlil qilish kabi aqliy harakatlar bilan sodda va tushunarli tarzda ifodalanadigan jarayon bo‘lib, u amalga oshirilayotgan mehnat harakatiga bog‘liq kasbni o‘rganish jarayonida shakllanadi;

zarur bilimlar — har bir mehnat funksiyasi bo‘yicha xodim mehnat funksiyasini muvaffaqiyatli bajarishi uchun nimalarni bilish kerakligining bayonini o‘z ichiga oladi. Zarur bilimlar mehnat harakati va uni amalga oshirish uchun zarur bo‘ladigan ko‘nikma bilan bog‘liq bo‘ladi hamda axborotning aniq va muayyan qismini ifodalashi, ortiqcha bilimlarni o‘zida saqlamasligi kerak;

boshqa tavsiflar.

Ikkinchi bo‘limdagi har bir umumlashtirilgan mehnat vazifalari hamda mehnat funksiyalari alohida tartib bilan tavsiflanadi.

To‘rtinchi bo‘lim kasb standartining texnik ma’lumotlaridan iborat bo‘lib, quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

tarmoq kengashining nomi, qarori sanasi va raqami — kasbiy standartni tarmoq kengashida ko‘rib chiqishga oid ma’lumotlar. Bu bandda tarmoq kengashining nomi, kengash qarori va qaror qabul qilingan majlis bayonnomasining raqami va sanasi ko‘rsatiladi;

ishlab chiquvchi tashkilotlarning nomlari — kasbiy standartni ishlab chiqish bilan bevosita shug‘ullangan tashkilotlarning nomlari, muayyan tartib bo‘yicha ro‘yxati keltiriladi;

ishlab chiqishga mas’ul tashkilot — kasbiy standartni ishlab chiqishga mas’ul bo‘lgan vazirlik, idoralar yoki xo‘jalik birlashmalari. Bu bo‘limda tashkilot nomi, uning rekvizitlari, rahbarning familiyasi, ismi, otasining ismi va imzosi ko‘rsatiladi.

(146-band O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 18-martdagi 144-sonli qarori tahririda — Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 19.03.2024-y., 09/24/144/0225-son)

147. Kasb standarti quyidagi qoidalarga muvofiq rasmiylashtiriladi:

Matn A4 formatdagi qog‘ozda ifodalanadi;

varaq o‘lchamlari — kitob oriyentatsiyasi bo‘yicha quyidagi o‘lchamlardagi kenglikda: o‘ng tomoni — 20 mm, chap tomoni — 25 mm, yuqori va pastki kengligi — 20 mm;

yozuv: Times New Roman, 13-kegel, qator oralig‘i — 1,2 ko‘paytirgichli;

barcha bandlar va kichik bandlar, Shuningdek, varaqlar (titul varag‘idan tashqari) arab raqamlari bilan raqamlanadi. Bet raqami yuqoridan betning markazi bo‘yicha qo‘yiladi;

kasb standartlari nomi va uning bo‘limlari yozuvi qalinlashtirib belgilanadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun test savollari

1. **Xalq xo‘jaligi tarmoqlariga qaysi sohalar kiradi?**
   a) Sanoat, qishloq xo‘jaligi, xizmat ko‘rsatish
   b) Tadbirkorlik, ta’lim, xizmat ko‘rsatish
   c) Transport, ta’lim, sog‘liqni saqlash
   d) Sanoat, moliya, davlat boshqaruvi
2. **Sanoat-qishloq xo‘jaligi o‘rtasidagi asosiy farq nima?**
   a) Sanoat asosan ishlab chiqarishni tashkil etsa, qishloq xo‘jaligi - tabiiy resurslardan foydalanishni tashkil etadi
   b) Sanoat qishloq xo‘jaligiga qaraganda ko‘proq ekologik xavf tug‘diradi
   c) Sanoat faqat katta korxonalarda mavjud, qishloq xo‘jaligi kichik fermerliklarda
   d) Sanoat faqat qayta ishlash sanoatini o‘z ichiga oladi, qishloq xo‘jaligi esa faqat oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqaradi
3. **Kichik korxonalar nima?**
   a) Yirik ishlab chiqarish korxonalari
   b) Sanoatning muhim qismini tashkil etadigan korxonalar
   c) Faqat xizmat ko‘rsatish bilan shug‘ullanuvchi korxonalar
   d) Mehnatga ixtisoslashgan kichik ishlab chiqarish korxonalari
4. **Kichik biznes qanday tashkilotlarni o‘z ichiga oladi?**
   a) Mamlakatda yirik ishlab chiqarish tizimlari

b) Tashabbuskorlar tomonidan tashkil etilgan, kichik miqyosdagi bizneslar

c) Davlat boshqaruvi tizimidagi tashkilotlar

d) Faqat xalqaro miqyosda faoliyat yuritadigan tashkilotlar

5. **O‘MKHT (O‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi) tayyorlov yo‘nalishlari nima?**

a) Xalqaro talabalarga mo‘ljallangan ta’lim dasturlari

b) Kasb-hunar ta’limi muassasalarida amalga oshiriladigan ta’lim dasturlari

c) Yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash uchun mo‘ljallangan dasturlar

d) Faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan strategiyalar

6. **Kasblar va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichi nima?**

a) Kasblar va ixtisosliklarni milliy darajada tasniflashga yordam beradigan tizim

b) Mehnat bozoridagi ishchilarni ijtimoiy himoya qilish tizimi

c) Xalqaro kasb-hunar ta’limi tizimining me’yorlarini belgilovchi hujjat

d) Ta’lim tizimi uchun umumiy ta’lim dasturlari

7. **Milliy malakalar ramkasi qanday maqsadga qaratilgan?**

a) Ta’lim tizimining xalqaro standartlarga moslashishini ta’minlash

b) Kasbga yo‘naltirish tizimini ishlab chiqish

c) Mehnat bozoriga mos malakali kadrlarni tayyorlash

d) Xalqaro miqyosda kasblar va ixtisosliklar haqida ma’lumot to‘plash

8. **Kasb standartlari nima?**

a) Ta’lim muassasalarida faqat kasbga yo‘naltirishga oid dasturlar

b) Kasbni bajarishda zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikmalar va malakalarga oid tasniflar

c) Xalqaro mehnat tashkilotlari tomonidan belgilangan malakalar

d) Kasb-hunar ta’limi tizimining umumiy qoidalari

9. **Kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarni aniqlashda nima asos bo‘ladi?**

a) O‘quvchilarning shaxsiy xohishlari

b) Mehnat bozoridagi talablar va kasb standartlari

c) Mamlakat ichki iqtisodiy siyosati

d) Kasblar va ixtisosliklar bo‘yicha milliy qonunlar

10. **Milliy malakalar ramkasi qanday tizimni o‘z ichiga oladi?**

a) Faoliyat turlari va kasb-hunar ta’limining nazariy asoslarini

b) O‘quvchilarning o‘zlashtirishi kerak bo‘lgan nazariy bilimlarni

c) Kasblar bo‘yicha zarur bo‘lgan malaka va ko‘nikmalarni
d) Mehnat huquqini tartibga soluvchi hujjatlarni

11. **Kichik biznesni tashkil etishda asosiy omillar qaysilar?**
a) Yirik sarmoya va jahon bozori
b) Mahalliy ehtiyojlar va innovatsion yondashuv
c) Davlatning katta mablag‘lari
d) Yangi texnologiyalarning mavjudligi

12. **Sanoat-qishloq xo‘jaligi tarmog‘i iqtisodiyotda qanday rol o‘ynaydi?**
a) O‘zaro aloqalar va integratsiyani ta’minlaydi
b) Aholining qishloq xo‘jaligi ehtiyojlarini qondiradi
c) Xizmatlar sektori rivojlanishini kuchaytiradi
d) Iqtisodiy o‘sish va ishlab chiqarishning asosiy manbai bo‘ladi

13. **Kasblar va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichida qanday asosiy mezonlar mavjud?**
a) Kasbning iqtisodiy samaradorligi
b) Kasbga tayyorlashda zarur bo‘lgan texnologiyalar
c) Mehnat bozorida talab etiladigan ko‘nikmalar
d) Ta’lim tizimi va kasb-hunar bo‘yicha bilim darajasi

14. **O‘zbekiston Respublikasining Milliy malakalar ramkasi qanday maqsadga xizmat qiladi?**
a) Ta’lim muassasalarida yangi o‘quv dasturlarini yaratish
b) Kasb-hunar ta’limi tizimini mehnat bozoriga moslashtirish
c) Mehnat huquqlarini ta’minlash
d) Xalqaro kasb-hunar tashkilotlari bilan aloqalarni rivojlantirish

15. **Kasb-hunar ta’limi tizimida kasb standartlari qanday yordam beradi?**
a) O‘quvchilarni kasbga yo‘naltiradi
b) O‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlaydi
c) Kasblar bo‘yicha zarur malakalarni va ko‘nikmalarni belgilaydi
d) Mehnat bozorining talablariga mos ta’lim dasturlarini tuzadi

16. **Kichik korxonalar va kichik biznes o‘rtasidagi farq nima?**
a) Kichik korxonalar faqat ishlab chiqarish bilan shug‘ullanadi, kichik biznes esa xizmat ko‘rsatadi
b) Kichik biznesda yirik ishlab chiqarish jarayonlari mavjud
c) Kichik korxonalar faqat qishloq xo‘jaligi bilan bog‘liq, kichik biznes esa barcha tarmoqlarni o‘z ichiga oladi
d) Kichik korxonalar faqat davlatga tegishli, kichik biznes esa xususiy

17. **Kasb-hunar ta’limi tizimida qanday kasb-hunarlar yuqori talabga ega?**

a) Davlat xizmatchilari kasblari

b) Mehnat bozorida eng kam talabga ega kasblar

c) O‘zbekiston iqtisodiyotining asosiy tarmoqlari bo‘yicha malakali ishchilar

d) Xalqaro kasb-hunar ta’limi tizimiga mos kasblar

18. **Sanoat va qishloq xo‘jaligi tarmoqlarining o‘zaro aloqasi qanday?**

a) Sanoat va qishloq xo‘jaligi o‘zaro to‘liq mustaqil faoliyat yuritadi

b) Qishloq xo‘jaligi sanoatning asosiy resurslaridan foydalanadi

c) Sanoat faqat qishloq xo‘jaligiga tegishli mahsulotlarni ishlab chiqaradi

d) Qishloq xo‘jaligi sanoatni rivojlantirishga yordam bermaydi

19. **O‘MKHT tizimining asosiy yo‘nalishlari qanday?**

a) Faqat kasb-hunar ta’limi bo‘yicha amaliyotlarni o‘rgatish

b) O‘quvchilarga o‘z kasbini tanlash va amaliy bilim olishni o‘rgatish

c) O‘quvchilarga akademik bilimlarni oshirish

d) Faoliyatni xalqaro miqyosda ko‘rsatish

20. **O‘zbekiston Respublikasi kasb standartlari qanday shakllanadi?**

a) Xalqaro mehnat tashkilotlari tavsiyalariga asoslanadi

b) Mehnat bozorining ehtiyojlari va talablariga asoslanadi

c) Xalqaro yirik korxonalarning amaliy tajribalariga asoslanadi

d) Davlat siyosati va ta’lim tizimi asosida

Javoblar

1)a	8)b	15)c
2)a	9)b	16)d
3)d	10)c	17)c
4)b	11)b	18)b
5)b	12)d	19)b
6)a	13)c	20)b
7)c	14)b	

Mavzu bo‘yicha glossariy

Xalq xo‘jaligi tarmoqlari - iqtisodiy faoliyatning asosiy sohalarini, jumladan sanoat, qishloq xo‘jaligi, transport, xizmat ko‘rsatish, aloqa va savdoni o‘z ichiga oladi. Har bir tarmoq mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga muhim hissa qo‘shadi.

Sanoat - tabiiy resurslardan foydalanib, xom ashyo va materiallardan tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni o‘z ichiga oladi. Sanoat, og‘ir sanoat, yengil sanoat, kimyo sanoati kabi ko‘plab tarmoqlardan tashkil topgan.

Qishloq xo‘jaligi - dehqonchilik, chorvachilik, o‘rmonchilik va baliqchilikni o‘z ichiga oladigan, tabiiy resurslardan foydalangan holda oziq-ovqat va xom ashyo ishlab chiqaradigan soha. Bu tarmoq odamlarning oziq-ovqat va boshqa zarur resurslarga bo‘lgan ehtiyojlarini qondiradi.

Kichik korxonalar - miqdor jihatidan kichik miqyosda ishlaydigan va odatda mahalliy bozorda faoliyat yuritadigan korxonalardir. Ular tezda moslashish va yangi mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Kichik biznes - xususiy sektor tomonidan tashkil etilgan, kichik miqyosda ishlab chiqarish yoki xizmat ko‘rsatish bilan shug‘ullanuvchi korxonalar. Kichik biznes odatda kam sarmoyaga ega va mahalliy ehtiyojlarga xizmat qiladi.

O‘rta maxsus kasb-hunar ta’limi - o‘quvchilarga o‘z kasbini tanlash va amaliy bilimlarni olishga yordam beradigan ta’lim tizimi. Bu tizim o‘quvchilarga kasbga yo‘naltirilgan maxsus ko‘nikmalarni berishga qaratilgan.

Kasblar va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichi - mehnat bozoridagi kasblar va ixtisosliklarni tartibga solish va tasniflash tizimi. U kasblar, ixtisosliklar va ularning talablari bo‘yicha yagona klassifikatsiyani taqdim etadi.

Milliy malakalar ramkasi - mehnat bozoriga mos malakali ishchilarni tayyorlash uchun ishlab chiqilgan tizim. U kasb-hunar ta’limini tartibga solish va mehnat bozoridagi talablarni qondirishga qaratilgan.

Kasb standartlari - ma’lum bir kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarni aniqlovchi normativ hujjatlar. Ular kasbni bajarish uchun talab etiladigan barcha mezonlarni belgilaydi.

Ixtisoslik - muayyan bir soha yoki kasb bo‘yicha maxsus bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirish. Ixtisoslashgan mutaxassislar faqat o‘zlarining maxsus sohalarida ishlashadi va bu sohalar mehnat bozorida yuqori talabga ega.

Uyga vazifa

1. Xalq xo‘jaligi tarmoqlarini shakllantiradigan asosiy omillar nimalardan iborat?

2. Sanoat va qishloq xo‘jaligi tarmoqlari orasidagi asosiy farqlarni qanday tushuntirishingiz mumkin?

3. Kichik biznes va kichik korxonalar o‘rtasidagi farqni qanday izohlaysiz?

4. O‘MKHT tayyorlov yo‘nalishlarining maqsadi va ahamiyati nima?

5. Kasb va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichining asosiy vazifalari qanday?

6. O‘zbekiston Respublikasi milliy malakalar ramkasi va uning kasb-hunar ta’limidagi roli nima?

7. O‘MKHT tizimi orqali yoshlarni mehnat bozori uchun qanday tayyorlash mumkin?

8. Sanoat va qishloq xo‘jaligi tarmoqlarida kasb tanlashda qanday ijtimoiy-psixologik omillarni inobatga olish kerak?

9. Kasb standartlarining ta’lim tizimi uchun qanday ahamiyati bor?

10. Kichik biznesni rivojlantirishda O‘zbekiston milliy malakalar ramkasi qanday yordam berishi mumkin?

Javoblar

1.Xalq xo‘jaligi tarmoqlari iqtisodiy resurslar (yer, mehnat, kapital), jamiyatning ehtiyojlari, davlat siyosati, innovatsion texnologiyalar va tabiiy resurslarga asoslanadi. Har bir tarmoqning rivojlanishi ma’lum ijtimoiy va iqtisodiy shartlarga bog‘liq.

2.Sanoat tarmog‘i asosan ishlab chiqarish jarayonlariga, texnologiyalarni ishlab chiqish va mahsulotlar tayyorlashga yo‘naltirilgan, qishloq xo‘jaligi esa dehqonchilik va chorvachilik faoliyatlari bilan shug‘ullanadi. Sanoat tarmog‘ida xom ashyo ishlanib, tayyor mahsulotga aylantirilsa, qishloq xo‘jaligida tabiiy resurslar to‘g‘ridan-to‘g‘ri iste’molga yoki sanoatga yetkaziladi.

3. Kichik biznes odatda individual yoki oilaviy asosda faoliyat yuritadigan, kichik miqyosdagi tadbirkorlikni ifodalaydi. Kichik korxonalar esa ko‘proq ishchilarni jalb qiluvchi va tartibga solingan tashkilotlar bo‘lib, ularning faoliyati ko‘proq tijoratga yo‘naltirilgan.

4. O‘MKHT (O‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi) tayyorlov yo‘nalishlari, yoshlarni mehnat bozori ehtiyojlariga mos kasb-hunar va ixtisosliklar bo‘yicha tayyorlashga yo‘naltirilgan. Bu yo‘nalishlar o‘quvchilarga amaliy bilimlar berib, ularni ishsizlikdan saqlaydi va ishlab chiqarish sektorlariga tayyor kadrlarni yetkazib beradi.

5. Kasb va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichi mehnat bozoridagi barcha kasb va ixtisosliklarni tizimlashtiradi va ularni tasniflaydi. Bu tasniflagich ta’lim tizimi, ishchi kuchini rivojlantirish va iqtisodiy sektorlarning talablariga mos kadrlarni tayyorlash uchun zarur.

6. Milliy malakalar ramkasi kasb-hunar ta’limini zamonaviy mehnat bozori talablariga moslashtirish, o‘quvchilarni samarali va malakali tayyorlashni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. U kasblarni aniqlab, malaka talablarini belgilaydi.

7. O‘MKHT tizimi yoshlarni amaliy ko‘nikmalar, kasbga oid bilimlar va malakalarga ega qilib tayyorlashga yo‘naltirilgan. Bu tizim orqali o‘quvchilar zamonaviy texnologiyalar va mehnat bozori talablariga mos kadrlar sifatida tayyorlanadi.

8. Kasb tanlashda ijtimoiy va psixologik omillar, insonning qiziqishlari, qobiliyatlari, shaxsiy xususiyatlari, Shuningdek, jamiyatda kasbga bo‘lgan munosabat, oila ta’siri va iqtisodiy imkoniyatlarni hisobga olish kerak.

9. Kasb standartlari ta’lim tizimida o‘quvchilarni tayyorlashda ma’lum bir kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan bilim va malakalarni belgilaydi. Bu ta’limning sifatini ta’minlash va o‘quvchilarning mehnat bozorida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun asos bo‘ladi.

10. Milliy malakalar ramkasi kichik biznesni rivojlantirishda kadrlar tayyorlash va ularni mehnat bozorida samarali ishlatish uchun zarur bo‘lgan malaka va bilimlarni belgilab beradi. Bu orqali kichik biznesning muvaffaqiyatli faoliyat ko‘rsatishiga yordam beradi, Chunki malakali kadrlar biznesning rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ismoilov, R. (2021). "Kasb-hunar ta’limi va uning rivojlanish istiqbollari."

2.Abdullaev, B. (2020). "O‘zbekiston iqtisodiyotida mehnat bozorining ahamiyati."

3.Shukurov, M. (2019). "Milliy malakalar ramkasi va kasb-hunar ta’limining innovatsion yo‘nalishlari."

4.Jalilov, S. (2018). "Sanoat va qishloq xo‘jaligi sohalaridagi kasb-hunar va ixtisosliklar."

5.Teshaboyev, F. (2022). "Kichik biznes va uning rivojlanishi: O‘zbekiston tajribasi."

6-MARUZA. KASBLAR TO‘G‘RISIDA MA’LUMOTLAR BERISH, KASBLARNING TIPLARI, BO‘LIMLARI, GRUPPALARI VA KASB TANLASH FORMULASI

Reja:

1. Kasblarning umumiy klassifikatsiyasi va kasblarning tiplari.
2. Kasblarning turkumlari.
3. Kasblarning bo‘limlari va guruhlari.

1.Kasblarning umumiy klassifikatsiyasi va kasblarning tiplari

Dunyoda minglab kasblar bor. Mana shu rangbarang kasblar olamida qanday qilib mo‘ljal olish kerak? Hayot yo‘lini mehnat faoliyatini to‘g‘ri boshlash uchun qaysi kasbni tanlagan ma’qul? Bu ishda kasblar klassifikatsiyasi sizga yaxshi yordam berishi mumkin,

Ko‘pgina predmetlarni o‘rganish chog‘ida siz har xil oddiy va murakkab ob’ektlar, faktlar, voqea-hodisalar va boshqa shunga o‘xshash narsalar qanday sistemalashtirilishini bilib olgansiz. Masalan, o‘simlik va hayvon organizmlari tiplarga, turkumlarga, turlarga, oilalarga, otryadlarga birlashtiriladi.

Kasblar klassifikatsiyasi uchun har xil belgilarni asos qilib olish mumkin. Masalan, ularning nomlari boshlanadigan birinchi harflar bo‘yicha bo‘lib chiqish mumkin. Bu xuddi lug‘atlarning tuzilishiga o‘xshagan bo‘ladi. To‘g‘ri, bunday klassifikatsiyadan kasb tanlash uchun foydalanish unchalik qulay bo‘lmaydi, Chunki kasb tanlash uchun eng avvalo o‘sha kasbning nomini bilish kerak. Hamma gap shundaki, ko‘p hollarda kasbning nomi, uning qanday atalishi kasb tanlayotgan kishiga ma’lum bo‘lmaydi. Masalan, aytaylik, siz yaxshi rasm chizasiz, bu mashg‘ulot sizga juda yoqadi va siz bundan keyin ham o‘zingizdagi mana shu rasm chizish qobiliyati kerak bo‘ladigan joyda ishlashni xohlaysiz. Xo‘sh, aytingchi, siz gazmol ishlab chiqarishda rasmlardan nusxa ko‘chiruvchi degan kasb borligini, poligrafiyada — dizayner, kolorist, retushyor kasbi, badiiyzargarlik buyumlari ishlab chiqaradigan korxonalarda inkrustator kasbi borligini bilasizmi? Bu ro‘yxatni yana davom ettirish mumkin.

Kasblarni yana ular xalq xo‘jaligining qaysi sohasiga taalluqli ekanligiga qarab ham joylashtirib chiqish mumkin. Bunday klassifikatsiya korxonalar va o‘quv yurtlarining rahbarlari uchun qulay bo‘lsa ham, lekin kasb tanlayotgan kishiga unchalik qo‘l kelmaydi. Chindan ham, masalan, birgina tikuvchilik sanoatining o‘zida modeler-konstruktorlar, texnologik

jihozlarni sozlovchilar, chilangarlar, gazmolni saralaydigan xisobchi-tanlovchilar, qirquvchilar, tikuvchimotoristlar, buxgalterlar, iqtisodchilar, singari juda ko‘p kasblar mavjud. Lekin kishining shaxsiy fazilatlari (qiziqishlari, mayllari, qobiliyatlari, hosil qilgan tajribasi) bilan sanoatning bir tarmog‘idagi kasblarni butunlay qamrab olish mumkinmi? Albatta, yo‘k. Shuning uchun ham tarmoq belgilari bo‘yicha tuzilgan klassifikatsiyadan emas, balki odamning o‘zidan, ya’ni mehnatda bevosita ishtirok etadigan kishining o‘zidan kelib chiqadigan belgilarga qarab tuzib chiqilgan klassifikatsiyadan foydalanish kasb tanlayotgan kishi uchun qulay bo‘ladi.

Chindan ham, odam ishlayotgan vaqtda uning diqqat-e’tibori sohaga emas (bu soha qanchalik yaxshi, obro‘-e’tiborli va boshqa ko‘pgina afzalliklarga ega bo‘lishiga qaramay), balki mehnat predmeti (ob’ekti) ga qaratilgan bo‘ladi. Mana shu predmetni ishlatib, nimadir qilish kerak (bu endi mehnatning maqsadi bo‘ladi). Har qanday mehnatda qurollar, vositalar mavjuddir. Nihoyat, odam uchun uning qanday sharoitda ishlashi muhim ahamiyatga egadir. Kasb tanlashni o‘ylayotgan kishi uchun qulay bo‘lgan kasblar klassifikatsiyasi mana shu to‘rtta belgiga qarab tuziladi.

Sxematik tarzda olganda, bunday klassifikatsiyani to‘rt qavatli yaruslardan iborat piramida shaklida tasavvur qilish mumkin. Uning yaruslari: kasblarning tiplari; kasblarning turkumlari; kasblarning bo‘limlari; kasblarning gruppalaridan iborat bo‘ladi (1 –rasm). Eng yuqorida bo‘sh qoldirilgan to‘g‘ri burchak sizning bo‘lajak kasbingizga mo‘ljallangan.

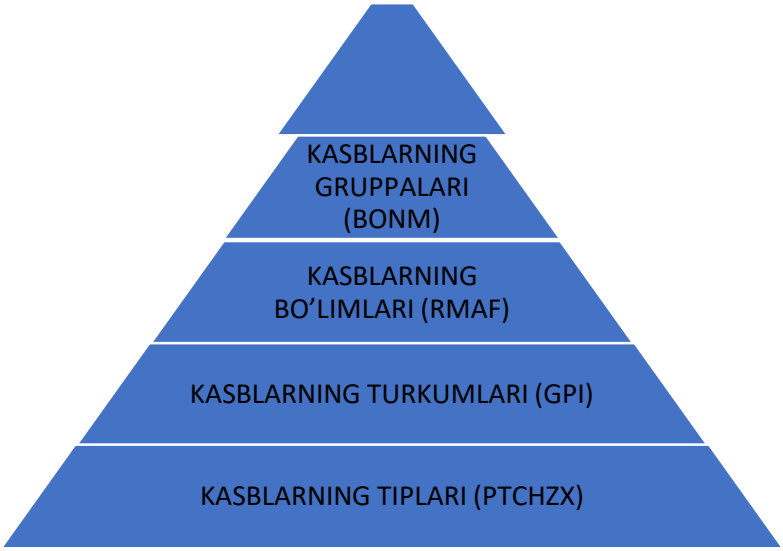

1- rasm. Kasblar klassifikatsiyasini ko‘rsatuvchi sxema

Ushbu sxemani siz o‘zingizning kelajakdagi mehnat yo‘lingizni tanlayotganingizda o‘ylab olishingizga imkon beradigan, asta-sekin pastdan yuqoriga qarab chiqib borishingiz mumkin bo‘lgan (kasb tipini aniqlashdan boshlab uning turkumini muhokama qilishga o‘tish va hokazo) bir «pillapoya» sifatida qarash mumkin.

Kasblarning tiplari . Mehnat predmetiga qarab barcha kasblar beshta tipga bo‘linadi (muqovaning 2-tomonidagi sxemaga qarang).

1. «Odam — tabiat» (P). Bu erda mehnatning asosiy, etakchi predmeti jonli tabiatdir. Bu tipga, masalan, quyidagi kasblar kiradi: urug‘shunos, meva-sabzavotshunos, davlat urug‘chilik inspektsiyasining laboranti, master-chorvador, ximik-bakteriologik analiz laboranti, zootexnik, agronom.

«Odam-tabiat» tipidagi kasblardan quyidagilarni ajratib ko‘rsatish mumkin:

o‘simliklar organizmi mehnat predmeti bo‘lgan kasblar; hayvonlar organizmi mehnat predmeti bo‘lgan kasblar; mikroorganizmlar mehnat predmeti bo‘lgan kasblar.

Yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan bo‘linish «odam-tabiat» tipidagi kasbga mansub bo‘lgan kishilar mehnati faqat eslatib o‘tilgan predmetlargagina qaratilgan bo‘ladi, degan ma’noni anglatmaydi, albatta. O‘simlikshunoslar, masalan, kollektiv orasida ishlaydilar, xilma-xil texnikadan foydalanadilar, ularning o‘z mehnatlarini hisobga olish, unga iqtisodiy baho berish masalalari bilan ham shug‘ullanishlariga to‘g‘ri keladi, lekin bari bir o‘simlikshunoslarning diqkat-e’tiborini jalb etadigan va ular g‘amxo‘rlik qiladigan asosiy predmet — bu o‘simliklar va ular o‘sadigan muhit hisoblanadi.

Mazkur tipdagi kasbni tanlash vaqtida siz o‘zingiz tabiatga qanday munosabatda bo‘lishingiz juda muhim ahamiyatga egadir: siz unga dam oladigan, ko‘ngil xushlik qiladigan joy deb qaraysizmi yoki o‘zingizni butun kuch-g‘ayratingizni biror mahsulot ishlab chiqarishga sarf etishga shaylanayotgan ustaxona deb qaraysizmi? Bu savolga javob berish uchun odam o‘zini ishlab chikarish bilan bochliq bo‘lgan, jonli tabiatga aloqador ijtimoiy foydali mehnat jarayonida yoki tegishli to‘garaklar, qiziqish bo‘yicha tuzilgan gruppalarning mashg‘ulotlarida qatnashib sinab ko‘rishi mumkin.

«Odam-tabiat» tipidagi kasblarni tanlash vaqtida hisobga olish zarur bo‘lgan yana bir jihat bor. Mehnatning biologik ob’ektlarining o‘ziga xos xususiyati shundan iboratki, ular (o‘z ichki qonuniyatlariga ko‘ra) murakkab, o‘zgaruvchan va nostandart bo‘ladilar. O‘simliklar ham,

jonivorlar ham, mikroorganizmlar ham dunyoga kelib yashaydilar, o‘sadilar, rivojlanadilar. Shuningdek kasallikka chalinadilar va halok bo‘ladilar. Bu sohada ishlaydi-gan xodim tirik organizmlar to‘g‘risida juda ko‘p narsalarni shunchaki bilibgina qolmay, shu bilan birga ko‘pincha muqarrar ravishda sodir bo‘ladigan yoki sodir bo‘lishi ehtimol tutilgan o‘zgarishlarni ham oldindan ko‘ra bilishi kerak. Konkret mehnat vazifalarini hal qilish vaqtida odamdan tashabbuskorlik va mustaqillik talab qilinadi, u tabiatga nisbatan g‘amxo‘r va uzoqni ko‘ra oladigan kishi bo‘lishi kerak.

2. «Odam-texnika» (T). Bunday kasblar tipida mehnatning asosiy etakchi predmeti texnika ob’ektlari (mashinalar, mexanizmlar va boshqa shunga o‘xshashlar), materiallar, energiya turlaridan iborat bo‘ladi. Jonsiz tabiat ob’ektlari (Yer osti boyliklari, tuproq, suv, o‘rmon va qishloq xo‘jaligi mahsulotlari) ham ko‘p jihatdan shularga o‘xshagan bo‘ladi.

Bu yerda xodimlarning mehnati faqat texnikagagina qaratilib qolmaydi, albatta. Chunonchi, trolleybus haydovchisi ish vaqtida passajirlar bilan muloqotga kirishadi, kran mashinisti (kranchi) qishloq xo‘jalik hayvonlari qamalgan qafaschani ortish bilan mashg‘ul bo‘lishi mumkin va hokazo. Lekin baribir mazkur holatlarda xodimlarning professional diqqat-e’tibori qaratiladigan va ular g‘amxo‘rlik qiladigan etakchi predmet - texnika ob’ektlari va ularning xususiyatlari bo‘lib qolaveradi.

«Odam-texnika» tipidagi kasblardan quyidagilarni ajratib ko‘rsatish mumkin:

Qazib olingan tuproq, tog‘ jinslariga ishlov berish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar:

proxodkachi, buldozer mashinisti, burg‘ulash kurilmasining dizelisti, kon texnigi, muxandisgeolog va shunga o‘xshashlar; nometall sanoat materiallari, buyumlar, chala mahsulotlarga ishlov berish va ulardan foydalanish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar: duradgor, keng profildagi optik, to‘quvchi, tikuvchimodeler, muxandis-texnolog va boshqalar; metall ishlab chiqarish va unga ishlov berish, mashinalarni, priborlarni mexanik usulda yig‘ish va montaj qilish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar: tokarь, programma bilan boshqariladigan stanoklar operatori, slesarь-asbobsoz, texnik-metallurg, yarim avtomat mashinalarda elektr bilan payvandlovchi va hokazo; texnologiya mashinalari, jihozlari, transport vositalarini remont qilish, sozlash va ularga xizmat ko‘rsatish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar: ta’mirlovchi-chilangar, texnologik jihozlar sozlovchisi, muxandis-mexanik

va boshqalar; binolar, inshootlar, konstruktsiyalarni montaj, tamirlash bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar:

armaturachi-betonchi, qo‘lda ishlatiladigan asbob bilan kavsharlovchi-elektr payvandlovchi, chilingar-ta’mirlovchisi, arxitektor va boshqalar; elektr jihozlarini, priborlarni va apparatlarni yig‘ish, montaj qilish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar: elektr montajchisi, radioapparatlar va priborlar montajchisi, mikrosxemalarni yig‘uvchi, soatsoz yig‘uvchi, injener-fizik va boshqalar; elektr jihozlari, priborlar, apparatlar remonti, sozlanishi va ularga xizmat ko‘rsatish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar: radio va televizion apparatlarga xizmat ko‘rsatish va ularning remonti bo‘yicha radiomexanik, elektrochilangar, programma bilan boshqariladigan stanoklarni sozlovchi, elektr aloqalari texnigi, radio-fizik va boshqalar; yuk ko‘tarish, transport vositalarini qo‘llanish va ularni boshqarish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar: avtomobil haydovchisi, doker-mexanizator, aviakompaniyalarnining uchuvchisi, avtomobil transportidan foydalanish muxandisi va boshqalar; qishloq xo‘jalik mahsulotlarini qayta ishlash bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar: oshpaz, nonvoy,

oziq-ovkat mahsulotlarini qayta ishlash bo‘yicha muxandis-texnolog va boshqalar.

Texnika ob’ektlarini qayta ishlash, o‘zgartirish, qayta joylashtirish yoki baholashda xodimdan nihoyatda aniq ishlash, o‘z xatti-harakatlarida qat’iyatli bo‘lish talab qilinadi. Modomiki texnika ob’ektlari amalda har doim odamning o‘z qo‘li bilan yaratilar ekan, texnika olamida novatorlik, fikr-mulohaza qilib ko‘rish uchun, texnika ijodkorligini namoyish qilish uchun ayniqsa katta imkoniyatlar mavjuddir. Ishga ijodiy yondashish bilan bir qatorda texnika sohasida (xullas, boshqa hamma joyda ham) odamdan yuksak darajada ijrochilik intizomi talab qilinadi.

Quyidagi savollarga javob bering:

Bu ishlar sizga yoqadimi, quyidagi ishlarni qilishni xohlarmidingiz:

1. Yangi materiallar, asboblar, mashinalar to‘g‘risida bilishni istaysizmi?

2. Qandaydir materiallarni, buyumlarni (gazlamalardan, yog‘ochdan, qog‘ozdan, metalldan yasalgan, oziq-ovqat mahsulotlaridan tayyorlangan va boshqa shunga o‘xshashlarni) qarab chiqishni xohlaysizmi?

3. Buyumlarning xususiyatlarini va nimalarga ishlatilishini bilishni istaysizmi?

4. O‘z qulingiz bilan buyumni, mahsulotni tayerlash istagingiz bormi?

5. Yangi buyumlar o‘ylab topishga yoki mavjud buyumlarni boshqacharoq qilib yasashga xohishingiz qalay?

6. Har xil predmetlarni yig‘ib ishlash sizga yokadimi?

7. Kundalik turmushga kerak bo‘ladigan narsalarni, maishiy texnikani, kiyimkechaklarni tartibga solish (tamirlash , qaytadan yasash) ni yaxshi ko‘rasizmi?

8. Texnik chizmalarni, sxemalarni tushuna olasizmi?

9. O‘lchov vositalaridan foydalanishni bilasizmi?

10. Chizmalar chizishni bilasizmi?

Bordi-yu, siz ko‘p savollarga «ha» deb javob berar ekansiz, chamasi, sizga «odam — texnika» tipidagi kasb to‘g‘ri keladi.

3. «Odam-odam» (CH). Bu yerda asosiy mehnat predmeti odamlardir. Mazkur mehnat sohasida mayllar, kiziqishlar qay darajada ekanini aniqlashda o‘quv predmetlaridan tashqari, siz shaxsan o‘zingiz jamoat ishlarida, kollektiv ravishda o‘tkazilgan tadbirlarni tashkil etishda ishtirok etib orttirgan tajribangiz ham yordam beradi.

Makzur tipga kiradigan quyidagi kasblarni ajratib ko‘rsatish mumkin:

- Radioelektron apparatlar va priborlar montajchisi elektr va radiotexnika sohasida chuqur bilimga ega bo‘lmog‘i kerak.

Odamlarni o‘qitish va tarbiyalash bilan, bolalar kollektivlarini uyushtirish bilan bog‘lik, bo‘lgan kasblar: maktabgacha tarbiya muassasasi tarbiyachisi, ishlab chiqarish ta’limi ustasi, o‘qituvchi va boshqalar; ishlab chiqarishni boshqarish, odamlarga, jamoalarga rahbarlik qilish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar: avtotransport qorxonasining dispetcheri, ishlab chiqarishni tashkil etish bo‘yicha muxandis iktisodchi va boshqalar; maishiy, savdo xizmati ko‘rsatish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar:

sotuvchi, sartarosh;

kompleks qabul punktida buyurtmalarni qabul qiluvchi va boshqalar; axborot xizmati ko‘rsatish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar, shaharlararo aloqa operatori;

ma’lumotlar byurosining xodimi, ekskursovod va boshqalar.

Odamlarga informatsion-badiiy xizmat ko‘rsatish hamda badiiy kollektivlarga rahbarlik qilish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar: klub xodimi, dirijyor va boshqalar.

Meditsina xizmati ko‘rsatish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar: feldsher, meditsina hamshirasi, shifokor va boshqalar.

«Odam-odam» tipidagi kasblarga oid mehnatning asosiy mazmuni odamlarning o‘zaro birbiriga ta’sir ko‘rsatishidan iboratdir. Bunday bir-biriga ta’sir ko‘rsatishning muhim qismi o‘zaro munosabatlar hisoblanadi.

Mazkur tipdagi kasb bo‘yicha muvaffaqiyatli ishlash uchun odamlar bilan aloqaga kirishish va ular bilan doimiy ravishda muloqotda bo‘lishni, odamlarni tushunishni, ularning o‘ziga xos xususiyatlarini bilib muomala qilishni o‘rganib olish kerak, Shuningdek, ishlab chiqarish, fan, texnika, san’at va boshqa shu singari tegishli sohaga oid bilimlarni egallab olish lozim.

Odamlar bilan ishlash unchalik oson ishlardan emas. Misol uchun sotuvchilik kasbini olib ko‘raylik. Sotuvchi ish vaqtida xar dakika yangi-yangi odamlar bilan muomala qilishi kerak. Xaridorlar har xil bo‘ladi: ular orasida o‘ta sinchkovlari ham, mol tanlashda ikkilanib turadiganlari ham, haddan tashqari ko‘p gapiradiganlari ham uchrab turadi va hokazo. Xaridorlar bilan muomala qila olish esa sotuvchining vazifasidir.

Bu yerda sotuvchiga o‘ziga xos iste’dod: og‘irvazmin, xushmuomala, xush fe’l bo‘lish mahorati zarur bo‘ladi.

«Odam — odam» tipidagi kasb tanlash uchun juda muhim va zarur bo‘lgan shaxsiy fazilatlarning qisqacha ro‘yxati quyidagilardan iborat:

odamlar bilan ishlash jarayonida barqaror yaxshi kayfiyatda bo‘lish;

odamlar bilan muomalada bo‘lishga o‘zida ehtiyoj sezish, jamoat, otaliq ishlarida sidqidildan ishtirok etish; boshqa kishilarning niyatini, o‘y-fikrlarini, kayfiyatini tushuna olish, fikran o‘zini boshqa

kishining o‘rniga qo‘yib ko‘rish qobiliyati; odamlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni tezda bilib olish, ko‘pchilik kishilarning shaxsiy

fazilatlarini yaxshi tushunish va bilish mahoratiga ega bo‘lish; turli kishilar bilan umumiy til topa olish.

Quyidagi savollarga javob bering:

1. Boshqa odamlar sizni muomalada tez xafa bo‘ladigan, tabiati nozik va sal gapni ko‘ngli ko‘tarmaydigan kishi, deb hisoblaydilarmi (tanqidga, tanbehga javob berishda)?

2. Muomala vaqtida paydo bo‘lgan kayfiyat (quvonch, xafa-garchilik, qaychi) dan ko‘nglingizda qolgan narsalar uzoq muddat saqlanib qoladimi?

3. Sizning kayfiyatingiz goh ko‘tarilib, goh tushib, yaxshi- yomon kayfiyatlar tez-tez almashinib turadimi?

4. Siz o‘z nomingizga aytilgan tanqidiy fikrlarni ko‘nglin- gizga og‘ir olib, uzok vaqt iztirob chekib yurasizmi?

5. Sershovqin, quvnoq odamlar orasiga tushib qolganda qat- tiq charchamaysizmi?

6. Yangi odamlar bilan tanishishga to‘g‘ri kelib qolgan vaqtlarda qiynalib, istihola qilib yurmaysizmi?

7. Siz biror yangi gapni boshqa kishilardan so‘rab bilishdan ko‘ra uni kitobdan o‘qib bilib olish oson va qulay deb hisoblaysizmi?

8. Sizda yolg‘iz o‘zingiz qolib, tinch-osoyishta bir joyda dam olish istagi tez-tez bo‘lib turadimi?

9. Birov bilan gaplashayotgan vaqtingizda kerakli so‘zlarni topib aytish uchun uzoq vaqt o‘ylamaysizmi?

10. Siz juda ko‘p yangi tanishlar orttirishdan ko‘ra kichik bir davradagi doimiy do‘stlarni afzal ko‘rmaysizmi?

Basharti, mana shu savollarning ko‘pchiligiga siz «ha» deb javob beradigan bo‘lsangiz, u holda, aftidan, odamlar bilan bog‘liq bo‘ladigan kasblar sizga unchalik to‘g‘ri kelmaydi. Har holda bu sohada muvaffaqiyatga erishish uchun o‘z ustingizda ko‘proq ishlashingizga to‘g‘ri keladi.

4. «Odam-belgili sistema» (3). Kasblarning bu tipida shartli belgilar, raqamlar, kodlar, tabiiy yoki sun’iy tillar asosiy etakchi mehnat predmeti hisoblanadi. Hozirgi zamon kishisi belgilar va belgi sistemalari dunyosida tekstlar, chizmalar, sxemalar, kartalar, jadvallar, formulalar, yo‘l belgilari ichida yashaydi. Binobarin, bularning hammasini biladigan tegishli mutaxassislar ham zarur.

«Odam-belgili sistema» tipidagi kasblar quyidagilarni o‘z ichiga oladi: hujjatlarni (ona tilida yoki chet tilida) rasmiylashtirish, ish yuritish, tekstlar va ularning qayta yozilishi, qayta kodlashtirilishi bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar: tarjimon, sekretarь-mashinistka, telegrafchi, texnik redaktor va boshqalar; sonlar, miqdoriy nisbatlar mehnat predmeti hisoblangan kasblar: hisoblash mashinalarining operatori, kontrolyor-kassir, programmist, buxgalter, texnik-rejalashtiruvchi va boshqalar; shartli belgilar sistemasi, ob’ektlarning sxematik tasviri ko‘rinishidagi informatsiyalarni qayta ishlash bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar: chizmachi, topograf, texnik-geodezist, injener va boshqalar.

Mazkur tipdagi kasblarning birortasida muvaffaqiyatli ishlash uchun mana shu belgilar olamiga, sirtdan qaraganda quruq belgi bo‘lib ko‘rinadigan olamga xayolan sho‘ng‘ib ketadigan, tevarak-atrofni o‘rab olgan hayotdagi predmetli xususiyatlarni birdan unuta oladigan va butun diqqat-e’tiborni u yoki bu belgidan iborat ma’lumotlarga qarata oladigan darajadagi alohida qobiliyat zarur bo‘ladi. SHartli belgilar shaklidagi

informatsiyalarni qayta ishlash vaqtida ma’lumotlarni kontrol qilish, tekshirish, hisobga olish, qayta ishlash vazifasi, Shuningdek, yangiyangi belgilar, belgi sistemalarini yaratish vazifasi paydo bo‘ladi.

Turli predmetlar, sanoklar, hisoblashlar, chizmalar, sxemalar, yozuvlar olib borish, har xil turdagi ma’lumotlar (gazetalardan kirqib olingan makolalar, hujjatlardan ko‘chirmalar), bir tildan ikkinchi tilga qilingan tarjimalarning tartibga solib to‘planishi va saqlanishi bo‘yicha bajargan yozma ishingizda o‘z tajribangizga baho berishga harakat qilib ko‘ring. Agar mana shu ishlarni siz erinmasdan qiziqish bilan bajargan bo‘lsangiz, ehtimol, bu sizning kelgusidagi mashg‘ul bo‘ladigan ishingiz professional faoliyat ko‘rsatadigan sohangiz bo‘lib kolishi mumkin.

5. «Odam badiiy obraz» (X). Qasblarning bu tipida badiiy obrazlar, ularning tuzilish usullari etakchi mehnat predmeti hisoblanadi. Bu erda quyidagi kasblarni ajratib ko‘rsatish mumkin:tasviriy faoliyat bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar: badiiy mebellar ishlab chiqarish bo‘yicha duradgor, toshga o‘yib gul soluvchi, yoritish elektrotexnigi (teatrda), poyabzal kanstruktormodelьeri, dizayner-rassom va boshqalar; musika faoliyati bilan bog‘lik bo‘lgan kasblar: pianino va royallarni sozlovchi, orkestr artisti, kompozitor va boshqalar; adabiy-badiiy faoliyat bilan bog‘lik bo‘lgan kasblar: badiiy adabiyot redaktori, adabiy xodim va boshqalar; aktyorlik-sahna faoliyati bilan bog‘lik bo‘lgan kasblar: teatr artisti, estrada artisti va boshqalar.

«Odam badiiy obraz» tipidagi kasblarning o‘ziga xos xususiyatlaridan biri shundan iboratki, xodim amalga oshirgan, sarf qilgan mehnatining anchagina qismi tashqi tomondan qaragan kishining ko‘ziga ko‘rinmay, yashirincha qoladi. Bundan tashqari, mehnatning so‘ngi natijasiga erishish uchun, ya’ni ijroning engil, zo‘riqmasdan bajarilishi va o‘ynalayotgan rolning tabiiy chiqishi uchun ko‘pincha maxsus kuch-g‘ayrat sarf qilishga to‘g‘ri keladi. CHunonchi, sahnada boryo‘g‘i bir necha dakika davom etadigan tomoshani ko‘rsatish uchun artist har kuni bir necha soatlab mehnat qilishi kerak.

Mazkur tipdagi kasbni tanlamoqchi bo‘lsangiz, mehnatning mana shu yashirin tomoni to‘g‘risida o‘ylab ko‘ring, ehtimol, bu ishni bajarish sizning ko‘lingizdan kelmay qolishi ham mumkin.

Shunday qilib, biz mehnatning boshqa tipini ajratib ko‘rsatdik va ularning har birini o‘ziga muvofiq ravishda P, T, CH, 3, X harflari bilan belgilab chiqdik. *Bu harflar piramidaning birinchi yarusi qavatini tashkil etadi (1-rasmga qarang).*

1. Kasblarning tiplari qanday atalishini ayting, har bir tipga qisqacha xarakteristika bering.

2. Sizda kasblarning qaysi tipiga kiziqish uyg‘ondi? O‘z javobingizni asoslab berishga harakat qiling.

3. Baza korxonasidagi qanday kasblarni bilasiz? Ularni ko‘rib chiqilgan klassifikatsiyaning qaysi tiplariga kiritish mumkin?

2. Kasblarning turkumlari

Mehnatning maqsadi odam faoliyati mazmunining muhim xarakteristikasi hisoblanadi. Mehnatning maqsadlari xilma-xil bo‘lishiga qaramasdan, ularni uchta katta gruppaga: bilish, o‘zgartirish, o‘ylab topish gruppalariga bo‘lish mumkin. Mehnatning maksadiga qarab kasblarni uch turkumga ajratib ko‘rsatish mumkin.

1. Gnostik kasblar (G). Bu kasblarning nomi lotincha «gnozis»— bilim, bilish degan ma’noni anglatuvchi so‘zdan olingan. Agar siz akliy mehnat (ya’ni bilib olish, gnostik mehnat) bilan faqat ish stolida, xonada shuchullanish mumkin deb o‘zingizga odat bo‘lib qolgan tarzda o‘ylaydigan bo‘lsangiz, u holda bunday fikrdan voz kechishga to‘g‘ri keladi. Bilish, o‘rganish mehnati bilan bog‘liq bo‘lgan ko‘pgina kasblar mavjud bo‘lib, ular bilan bevosita moddiy ishlab chiqarish jarayonida shug‘ullanishga to‘g‘ri keladi. Masalan, kontrolyorlar, sortga ajratuvchilar, pirometristlar ana shunday kasbdagi kishilardir. Bu turkumdagi kasbga oid mehnatning maqsadi turlig‘a: mahsulotni navlarga ajratish, oldindan ma’lum bo‘lgan belgilarga qarab tekshirish, baho berishdan iborat bo‘lishi mumkin. Masalan, korxonadagi texnika nazorati bo‘limining kontrolyori tayyorlangan mahsulotni O‘zST talablari, mahsulot namunalari bilan solishtirib, taqqoslab tekshiradi. U mahsulotni qanday navga kiritish kerakligi to‘chrisida mas’uliyatli qaror g‘iqaradi, brak mahsulotni aniqlaydi. Kontrolyor o‘z mehnatida xilma-xil o‘lg‘ov asboblaridan, instrumentlardan va jihozlardan foydalanadi. Gnostik kasblarni ilgari qarab g‘iqilgan beshta tipdagi kasb-larning har biri orasida topish mumkin. Mana, bunga bir neg‘ta misol keltiramiz. P tipidagi kasb tuxumlarni sortlarga ajratuvg‘i, ximik-biologix analiz laboranti; T tipidagi kasb radioapparatlar kontrolyori, vagonlarni qarab yuruvg‘i; Ch tipidagi kasb — transportdagi normirovshik, sanitariya vrachi; 3 — tipidagi kasb — korrektor, normirovshik; X tipidagi kasb — musika asboblarining kontrolyori, adabiy tanqidchi.

Mazkur turkumdagi kasblar xodim oldiga muayyan talablar qo‘yadi. Unda yaqqol namoyon bo‘lib turgan bilish aktivligi, kuzatuvchanlik, yuksak darajadagi ishchanlik hamda diqqat, xotira va tafakkurning barqaror bo‘lishi nihoyatda muhimdir. Mahsulot sifati ustidan o‘rnatiladigan nazorat, ob’ektlarga, shart-sharoitlarga u yoki bu xilda baho berish ko‘pincha boshqa kishilarning manfaatlariga ham taalluqli bo‘lishi tufayli bu ishda pozitsiyaning qat’iy bo‘lishi, xulosalar chiqarishda printsipiallik kursatish g‘oyat muhim ahamiyatga egadir.

Quyida gnostik kasb vakillarining mehnati mazmuniga juda qisqa tarzda berilgan uchta izoh keltiriladi. Siz ularda:

a) klassifikatsiya, b) baho berish, v) tadqiqot maqsadlaridan qaysi biri ustun turganligini aniqlashga harakat qiling. Tovarshunos (tayyor kiyimlar va gazmollar dukonida) olingan gazlamalarda uzunasiga bosilgan gulning bir tekis chiqqanligini, ularda ishlab chiqarish nuqsoni yoki dog‘lar ehtiyotsizlik bilan ortib-tushirish vaqtida kir-chir bo‘lgan-bo‘lmaganligini, omborlarda noto‘g‘ri saqlash, noto‘g‘ri tashish natijasida hosil bo‘lgan dog‘larning bor-yo‘qligini tekshiradi, tayyor kiyimlarning sifatli tikilishiga e’tiborni qaratadi. Radiodetallarning elektr parametrlarini o‘lchovchi (ishlab chikarish korxonasida) o‘z ish joyida elektr o‘lchov asbobiga (yoki asboblar kompleksiga), tekshiriladigan va tekshirib bo‘lingan (brak qilingan yoki yaroqli) mahsulotni solish uchun taraga, radiodetallarning parametlarida yo‘l qo‘yish mumkin bo‘lgan chetga chiqishlar to‘g‘risida ma’lumot beruvchi, havo muhitidagi haroratga qarab tuzatish kiritish to‘g‘risida, priborlardagi xatoliklar to‘g‘risida ma’lumotlar yozilgan jadvallarga ega bo‘ladi. O‘lchovchi kishi detalni qo‘liga olib, uni o‘lchov asbobining kontaktiga ulaydi, shkalaga qarab, u yoki bu qarorga kelganidan keyin, detalni tegishli idish (tara) ga soladi.

Vagonlarni qarab yuruzchi (temir yo‘lda) qo‘li bilan bukslar (sirpanish podshipnigiga ega bo‘lgan qurilma) ni ushlab ko‘rish yo‘li bilan uning haroratini belgilaydi, bukslarda metall changlarning izi bor-yo‘qligini qarab tekshiradi va boshqa shunga o‘xshash ishlarni bajaradi. Tamirlash operatsiyalari o‘tkazish zarurligi to‘g‘risida bir qarorga keladi.

2. **O‘zgartiruvchi kasblar (P).** Juda ko‘p kasblar mehnat predmetlarini o‘zgartirish bilan bog‘liq bo‘ladi.

Odamning o‘zgartiruvchi faoliyati faqat buyumlargagina qaratilib qolmay, shu bilan birga energiya turlariga, informatsiyalarga, jarayonlarga, ijtimoiy hayotning tuzilishiga qaratilgan bo‘lishi ham mumkin. Mana, bunga faqat birgina misol keltiramiz. Etakchi o‘quvchilarni uyushtirdi va ular ko‘chat o‘tqazishda aktiv ishtirok etdilar. Mana shu misolda faqat

landshaftning o‘zgarganligi to‘g‘risida gapirish kifoya qilmaydi. Bu erda eng muhimi bolalarning mehnatga, bir-birlariga bo‘lgan munosabatlari o‘zgaradi va hokazo.

Goho o‘zgarish mehnat predmetiga bevosita ta’sir ko‘rsatish jarayonida, aytaylik, chilangarning ishida, chizmachi, kartograf yoki toshga o‘yib go‘l soluvchi ustaning ishida sodir bo‘lishi mumkin.

O‘zgartiruvchi kasblar turkumiga oid misollarni ilgari ko‘rib chiqilgan kasblarning besh tipidan istagan bittasida ko‘plab topish mumkin. O‘zgartiruvchi kasblar xodimdan muayyan fazilatlarga ega bo‘lishni talab qiladi. SHunchaki talab qilibgina qolmay, shu bilan birga o‘sha fazilatlarni faol ravishda rivojlantiradi ham.

Mazkur turkumga oid kasblarning yana bir o‘ziga xos xususiyatini ta’kidlab o‘tish kerak. Mehnat predmetini amaliy ravishda o‘zgartirish xodimdan aqliy faoliyat ko‘rsatishni talab qiladi. Mehnatning aqliy (intellektual) tomoni ko‘pincha tashqaridan kuzatganda ko‘zga ko‘rinmaydi. Shuning uchun ham ba’zi bir ishlarning (ularni yuzaki kuzatganda) intellektual nagruzkasi yo‘qday bo‘lib tuyuladi. Kasb tanlayotgan vaqtda va keyinchalik o‘sha kasbni puxta egallab olinayotgan vaqtda mehnatning ana shu ko‘zga ko‘rinmaydigan, yashirin tomonini ko‘ra bilishni o‘rganish muhim ahamiyatga egadir. Masalan, shunday bir amaliy vaziyatni ko‘zdan kechirib chiqaylik.

Tokar kesish asbobini tanlayapti, deylik. Tashqaridan qaraganda, bu bir daqiqalik ish: bunday qaradi-yu, darhol baholab o‘ziga keraklisini tanlab oldi. Xo‘sh, aslidachi? Aslini olganda, bu erda nimalar sodir bo‘ldi? U xayolan ko‘z oldida turgan barcha kesish asboblarining qirralarini, uchlarini, burchaklarini alohida-alohida tekshirib chiqdi. So‘ngra, yana xayolan u yoki bu rezetsni tanlab o‘ziga kerak bo‘lgan ma’lum gruppaga (masalan, rezba ochadigan yoki qirqadigan yoxud boshka bir turdagi kesish asboblari gruppasiga) kiritadi. SHundan keyin u yana o‘z diqqat-e’tiborini qirqilayotgan predmetga yaqinlashtirilgan muayyan kesish asbobiga (uning joylashtirilishiga, kesiladigan burchaklarga) jalb qiladi, ushbu asbobni xayolan boshka shunga o‘xshagan tipdagi asboblar gruppasiga kiritadi.

Yuqorida keltirilgan misollarning qaysi birida xodimlarning uzgartiruvchi faoliyati yorkinrok namoyon bo‘lganligini aniqlang.

Oziq-ovqat mahsulotlari sotuvchisi. Ish kuni mobaynida sotuvchi bo‘limdagi mollarni tekshirib turadi, ularni sotuvchilar uchun qulay bo‘lgan joylarga olib qo‘yadi, xarid qilingan mollarga to‘chri haq to‘lanayotganini tekshiradi va boshka shu singari ishlarni bajaradi.

Bolalar bog‘g‘asining tarbiyachisi. Bolalarning o‘yinlariga, mehnatiga, o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatishiga rahbarlik kiladi, bolalarda elementar matematik tasavvurlarni rivojlantirish, nutq o‘stirish, rasm chizish, haykalchalar yasash, muzika bo‘yicha mashg‘ulotlar o‘tkazadi; odamlar jamiyatda o‘zlarini qanday tutishlari to‘g‘risidagi qoidalar, axloq-odob normalari bilan bolalarni tanishtiradi, oilada bola tarbiyasi masalalari bo‘yicha ota-onalar huzurida nutk so‘zlaydi.

3. Tadqiqotchilik kasblari (I). Mazkur turkumning nomi izoh berishni talab qiladi. Bu nomga karab, mazkur kasb qidiruv ishlari bilan (masalan, geologik qidiruv ishlari bilan) yoki ilmiy tadkiqotlar bilan, albatta, bog‘liq kasb bo‘lsa kerak, deb o‘ylamaslik kerak. Bu erda o‘zgartiruvchi turkumga yaqin bo‘lgan kasblar to‘g‘risida gap boradi.

Mazkur turkumdagi kasbda qilinadigan mehnatning maqsadi — qandaydir bir noma’lum narsani, buning ustiga ko‘pincha cheklangan bir vaqt sharoitida qidirishdan iborat bo‘ladi. Buni biz poyabzal sirtini tayyorlaydigan bichiqchi ustaning ishi misolida tasvirlab berishga harakat qilamiz. U bir parcha charmni qo‘liga olib, uni pressning plitasi ustiga qo‘yadi, material ustiga qirqish asbobi — rezakni joylashtiradi, udarnikni ish ustiga shunday yaqinlashtiradiki, u shundaygina rezak ustiga kelib qoladi va shundan keyingina stanokni yurgizadi. Sirtdan qaraganda, hammasi oddiy ishga o‘xshab tuyuladi. Lekin har bir charm parchasi o‘zining shakli, o‘lchovi, yaqqol ko‘zga ko‘rinib turgan va ko‘rinmay turgan sifatlari bo‘yicha boshka hech bir shunday charm parchasiga o‘xshamaydigan darajada betakrordir (charmning turli joylari qalinligi bilan bir-biridan farq qiladi, turlicha deformatsiyalanadi, unda yorilgan, kesilgan joylar va boshqa shunga o‘xshash nuqsonlar mavjud bo‘ladi, materialning turli kismlari poyabzalning muayyan detallarini tayyorlash uchun yaroqli bo‘ladi). CHarm — kimmatbaho material, Shuning uchun undan juda oz darajada chiqindi chikadigan qilib bichish ayniksa muhim ahamiyatga egadir. Har bir material parchasi ko‘lga olinganida bu haqda uzoq o‘ylab o‘tirish uchun vaqt yo‘q. SHunday bo‘lgach, har safar ayni mana shu charm parchasi bichishining qanday kilib eng yaxnsh variantini topish mumkin, kanday qilinganda eng tejamli va eng sifatli variant bo‘ladi, degan murakkab vazifa ko‘ndalang bo‘lib turadi.

O‘zgartiruvchi turkumdagi kasblarga razmetkachilik (kemasozlik sohasida, metallga ishlov berish sanoatida), yakka tartibda kiyim tikish atelьesining bichikchilik kasbini va boshka shunga o‘xshash kasblarni kiritish mumkin.

Quyida keltirilgan ikki xil kasb ishchilari mehnatini bir-biriga taqqoslang. Ulardan qaysi biri ko‘proq murakkab amaliy vazifalarni hal etadi?

Ko‘chma beton qorish mashinasining motoristi. Belgilangan re-tseptlarga muvofik u yuk tashish qurilmalarining yordamida tsement, qum va boshqa zarur komponentlarni aralashtirish agregatlariga to‘kadi. Mana shu agregatlarni tokka ulab yurgizadi, o‘chiradi va shu yo‘l bilan beton, qorishma hamda boshqa shunga o‘xshash narsalar ishlab chiqarish bo‘yicha berilgan rejimni bajaradi.

Skreper mashinisti (yer qazish-transport mashinasi mashinisti). Kurilishda skreper mashinistlari qurilishga birinchi bo‘lib qadam qo‘yadigan kishilardir. Ular hali yo‘l qurilmagan sayhonlikda birinchi bo‘lib ish boshlaydilar; ba’zan juda chuqur joylardan, masalan, kotlovanlardan yurib o‘tishga to‘g‘ri keladi. Mashinist kovshning holatini kuzatib boradi, kovsh tuproqqa qanday to‘lib borayotganligini tekshirib turadi. Tuproqning xususiyatiga qarab (u yaxlagan bo‘lishi, sochma bo‘lishi, loy aralashgan toshloq bo‘lishi mumkin va hokazo) uni surish rejimini muvofiqlashtirib turadi, ya’ni surib tekislanadigan tuproq qatlamining qalinligini o‘zgartiradi. Mashinist o‘z ishida texnika hujjatlariga (texnologiya kartasiga, barpo etilayotgan inshoot sxemasiga) amal qiladi.

Yuqorida keltirib o‘tilgan kasblarning uch turkumga bo‘linganligi — shartli bo‘linishdir. Shunday kasblar ham borki, ular ikki yoki hatto mana shu uchala turkumdagi kasblarning hammasiga xos bo‘lgan belgilarni turli darajada o‘zida mujassamlashtirgan bo‘ladi. CHunonchi, o‘qituvchilik kasbi o‘zgartiruvchi kasblar sinfiga mansubdir, biroq imtihonlar davriga kelib, o‘qituvchi o‘quvchilarning bilimini tekshirayotgan, baholayotgan vaqtda meh-natning maqsadi ko‘proq gnostik kasblarga xos bo‘lib qoladi. Sozlovchi-chilngar dastlab mexanizmning buzilgan joyini topadi, keyin uni tuzatadi, bunday buzilish boshqa takrorlanmasligi uchun nimalar kilish kerakligi to‘g‘risida o‘ylaydi. Bu erda mehnat maqsadining har uchala turi bilish, o‘zgartirish va tadqiq etish turlari mavjud. Lekin har qanday kasbda ham mehnatning asosiy maqsadi nimadan iborat ekanligini belgilab olish mum-kin va u mana shu maksadga qarab muayyan bir turkumga kiritiladi.

Baza korxonadagi kasblardan misollar keltiring. Bu misollarda korxonadagi mehnatning mazmuni murakkab amaliy vazifalarni hal qilish zaruriyatini nazarda tutadigan bo‘lsin.

3. Kasblarning bo‘limlari va guruhlari

Kasblarning bo‘limlari. Mehnat vositalariga qarab kasblar bo‘limlarga bo‘linadi.

1. Qo‘l mehnatidan foydalanish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar (R). Mazkur kasbda ishlovchi kishilar ko‘l mehnatidan va mexanizatsiyalashtirilgan mehnat qurollaridan foydalanadilar. Masalan, otvyortka, skalpel (jarrohlik pichog‘i), shtixel (yog‘ochga yoki metallga o‘yib go‘l solish asbobi), reysfeder, tortsovka (bo‘yoqchilar cho‘tkasining bir xili), elektr drel, buyoq purkagich, pnevmatik otboyka bolg‘asi va hokazolar ana shunday ish quroli hisoblanadi.

Qo‘l mehnatida ishlatiladigan (mexanizatsiyalashtirilgan) asboblar, hunarmandchilikning o‘zi singari, takomillashib bormoqda. Bunday asboblarni ishlatish vaqtida kishidan yuksak darajada mehnat madaniyati, chidamlilik, fakat ishning natijalarigagina emas, shu bilan birga o‘sha ish jarayonining o‘ziga ham alohida qiziqish bilan qarash talab qilinadi.

2. Qo‘lda boshqariladigan mashinalardan foydalanish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar (M). Boshqacha qilib aytganda, ularni ham mashinada, ham qo‘lda ish bajariladigan kasblar deyish mumkin — tokarь, frezerchi, kran mashinisti, keng profildagi traktorchi-mashinist, elektrovoz mashinisti va boshqalar ana shunday ham qo‘l mehnati, ham mashinadan foydalaniladigan kasblar qatoriga kiradi. Bunday kasblarda ishlaydigan kishilardan fa-kat texnologik bilimlarga ega bo‘lish talab qilinmasdan, shu bilan birga ulardan qo‘l mehnati malakasiga ega bo‘lish ham talab qilinadi. Ular kutilmagan signallarga va to‘satdan bo‘ladigan voqea-hodisalarga tayyor bo‘lib turishlari kerak. Bunday vaqtlarda ulardan nihoyatda tez bir qarorga kelish va sodir bo‘layotgan ishlarning oqibatini oldindan ko‘ra olish va shoshilinch choralar tarzida bajariladigan harakatlarga tayyor bo‘lib turish talab qilinadi.

3. Avtomatlashtirilgan va avtomatik sistemalardan, apparatlardan foydalanish bilan borliq bo‘lgan kasblar (A). Avtomatlashtirish darajasiga qarab ishlayotgan kishining zimmasiga har xil vazifa tushishi mumkin. Bu vazifa umuman agregatni va uning remonti bilan bog‘lik bo‘lgan ishlarni boshqarishdan tortib o‘sha agregat ishini kuzatib turish va agar zarurat tug‘ilsa, kerakli mutaxassisni chaqirishgacha bo‘lgan ishlarni o‘z ichiga oladi. Mazkur kasb bo‘limining vakillari prokat stanining operatori, energosistema dispetcheri, ximiya ishlab chiqarishi apparatchisi, avtomatik liniyalar operatori, po‘lat quyuvchi va boshqalardir.

4. Funktsional vositalar, mehnat qurollari ko‘proq talab qilinadigan kasblar (F), Bu erda odam xulq-atvoridagi funktsional vositalar va uning nutqidagi ana shunday vositalar, ya’ni imo-ishoralar, tovushlar, so‘zlar, jumlalarning talaffuz qilinishi, ma’no tashuvchi va emotsional intonatsiyalar, pauzalar, yuz mimikasi mehnat quroli rolini bajaradi. Bu bo‘limga: o‘qituvchi, tarbiyachi, diktor, san’atkor, aktyor, xor yoki orkestr dirijyori singari kasblar kiradi.

Odam organizmi ham funktsional vosita rolini bajarishi mumkin (balet artisti; sport pedagog-treneri, ashulachi, tsirk akrobati).

Mana shu kasblarni egallagan kishilar uchun o‘z xotirasida juda ko‘p qoidalarni, ma’lumotlarni saqlab qolish qobiliyati, o‘z-o‘zini nazorat qilish va o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyati xarakterli bo‘ladi.

Kasb guruhlari. Nihoyat, piramidaning oxiridan oldingi qavati (1-rasmga qarang)— mehnat sharoitlari bo‘yicha kasblar klassifikatsiyasiga to‘xtalib o‘tamiz. Kasblar to‘rtta gruppaga bo‘linadi:

1. Odatdagi («maishiy») mikroiqlim sharoitidagi mehnat (B). Xisobchi, iktisodchi, chizmachi, o‘qituvchi va boshqalarni mana shu kasb gruppasiga kiritish mumkin.

2. Harorat, namlik keskin o‘zgarib turuvchi ochiq havoda ishlash bilan bog‘liq bo‘lgan mehnat (O). Quyidagi kasblar bunga misol bo‘la oladi: quruvg‘i, o‘t o‘chiruvchi, polevod va boshqalar.

3. Odatdan tashqari mehnat: yer ostida, suv ostida, balandlikda, havoda, qaynoq sexlarda, sog‘liq uchun muqarrar zararli ta’siri bo‘lgan tsexlarda ishlash (N). Bunday kasbga misollar: uchuvchi, shaxtyor, g‘avvos va hokazo.

4. Odamlarning sog‘ligi, hayoti uchun, katta-katta jamoat boyliklari, moddiy ne’matlar uchun oshirilgan ma’naviy mas’uliyat bilan bog‘liq bo‘lgan mehnat (M). O‘qituvchi, shifokor, militsiya noziri, texnika xavfsizligi muxandisi va boshqa kasblarni mana shu mehnat gruppasiga kiritish mumkin.

Yuqorida keltirib o‘tilgan kasblarning mehnat sharoitiga qarab bo‘linishi bu, albatta, shartli bo‘linishdir. Ko‘p hollarda bir xil kasbdagi kishilarning mehnati turlicha sharoitda kechadi. Shuning uchun bunday vaqtlarda o‘sha sharoitlarning eng asosiylarini hisobga olishga to‘g‘ri keladi.

1. Kasblar mehnat vositalariga qarab qay tariqa bo‘linadi? Mehnat sharoitiga karabchi? 2. Har bir kasb bo‘limiga xarakteristika bering. 3. Har bir kasb gruppasini ta’riflab bering.

O‘zingiz tanlamoqchi bo‘lgan kasb qaysi bo‘limga taalluqli ekanligini aniqlang va buni asoslab bering.

Bo‘lg‘usi kasbingizni qaysi gruppaga kiritish mumkinligini aniqlang.

Mavzuni mustahkamlash uchun test savollari

1. Odam-Tabiat kasblari qanday faoliyat bilan bog‘liq?

a) Tabiiy resurslarni boshqarish va hayvonlar bilan ishlash
b) Kompyuter tizimlarini yaratish
c) Odamlar o‘rtasidagi aloqalarni tashkil qilish
d) Yozuv va musiqa yaratish

2. Quyidagi kasblardan qaysi biri "Odam-Texnika" turiga kiradi?

a) Qishloq xo‘jaligi mutaxassisi
b) Geolog
c) Muhandis
d) Psixolog

3. "Odam-Odam" kasblari qaysi sohada faoliyat yuritadi?

a) Tabiatni himoya qilish
b) Mexanizm va texnologiyalarni yaratish
c) Odamlar bilan bevosita muloqotda bo‘lish
d) Grafik dizayn yaratish

4. Odam-Belgili Tizim kasbiga misol sifatida qaysi kasbni keltirish mumkin?

a) Rassom
b) Yozuvchi
c) Dasturchi
d) Jurnalist

5. Odam-Badiiy Obraz kasblari nimaga qaratilgan?

a) Tabiat resurslarini boshqarish
b) Odamlarning ruhiy holatini va ijtimoiy masalalarni ifodalash
c) Kompyuter tizimlarini yaratish
d) Yangi mahsulotlar ishlab chiqish

6. Qaysi kasb Odam-Tabiat turiga tegishli emas?

a) Agronom
b) Ekolog
c) Avtomobil mexanigi
d) Geolog

7. Quyidagi kasblardan qaysi biri "Odam-Odam" turiga kiradi?

a) Musiqachi

b) O‘qituvchi
c) Geolog
d) Qishloq xo‘jaligi mutaxassisi

8. Gnostik kasblar qaysi faoliyatga asoslangan?

a) Ma’lumotlarni tahlil qilish va yangi bilimlar yaratish
b) Odamlar bilan bevosita muloqot qilish
c) Texnologiyalarni ishlab chiqish
d) Mashinalarni ta’mirlash

9. O‘zgartiruvchi kasblar qanday faoliyatni o‘z ichiga oladi?

a) Yangi g‘oyalar yaratish va ijtimoiy tizimlarni yangilash
b) Yangi bilimlar kashf qilish
c) Xizmat ko‘rsatish va odamlar bilan muloqot qilish
d) Avtomobillarni ta’mirlash

10. Tadqiqotchilik kasblariga misol sifatida qaysi kasbni keltirish mumkin?

a) Doktor
b) Psixolog
c) Ilmiy tadqiqotchi
d) Muhandis

11. Gostik kasblarda eng muhim qobiliyat nima hisoblanadi?

a) Yangi bilimlarni yaratish va tizimlashtirish
b) Mashinalarni boshqarish
c) Odamlar bilan samarali muloqot qilish
d) Jismoniy kuch ishlatish

12. O‘zgartiruvchi kasblar qanday ijtimoiy roli bor?

a) Faqat bilim va ma’lumotlarni o‘rganish
b) Jamiyatda o‘zgarishlar yaratish va rivojlantirish
c) Odamlar bilan bevosita muloqot qilish
d) Texnologik jarayonlarni boshqarish

13. Tadqiqotchilik kasblarida qaysi faoliyat ustuvor hisoblanadi?

a) Tadqiqotlar olib borish va yangi bilimlar kashf qilish
b) Odamlar bilan muloqot qilish
c) Kompyuter dasturlari yaratish
d) Texnik jihozlarni ishlab chiqish

14. Quyidagi kasblardan qaysi biri gnostik kasb turiga kiradi?

a) O‘qituvchi
b) Arxitektor
c) Psixolog
d) Falsafa mutaxassisi

15. O‘zgartiruvchi kasblar qanday ijtimoiy tizimlar bilan bog‘liq?

a) Ekologiya va tabiatni himoya qilish
b) Ijtimoiy tizimlarni o‘zgartirish va yangi g‘oyalar yaratish
c) Tezkor axborotlarni tahlil qilish
d) Dasturlash va texnologiyalarni rivojlantirish

16. Quyidagi kasblardan qaysi biri yuqori xavfli mehnat sharoitlarini talab qiladi?

a) Quruvchi
b) O‘qituvchi
c) Bankir
d) Dizayner

17. Mehnat sharoitlarining xavfini baholashda qaysi omillar e’tiborga olinadi?

a) Harorat va namlikning o‘zgarishi
b) Faoliyatning jamiyat uchun qanchalik foydali bo‘lishi
c) Ishchilar tomonidan bajariladigan mehnatning iqtisodiy ahamiyati
d) Ishchilarning jismoniy va ma’naviy stress darajasi

18. Harorat va namlikning tez-tez o‘zgarishi bilan bog‘liq bo‘lgan mehnat turi qaysi guruhga kiradi?

a) Odatdagi mikroiqlim sharoitida ishlash
b) Ochiq havoda ishlash
c) Jamiyat boyliklarini yaratish uchun ishlash
d) Yuridik mas’uliyatni talab qiluvchi mehnat

19.Ochiq havoda ishlovchi ishchilarga qanday omillar ta’sir qiladi?

a) Havo harorati va namlikning o‘zgarishi
b) Faoliyatlar faqat ochiq joylarda amalga oshiriladi
c) Ularning mehnat sharoitlari barqaror
d) Ishchilar yuqori ma’naviy mas’uliyatga ega

20. "Odatdagi mikroiqlim sharoitidagi mehnat" qaysi turdagi ishlarni ifodalaydi?

a) Ochiq havoda bajariladigan ishlar
b) Ichki sharoitda, tabiiy iqlim sharoitlarida ishlash
c) Favqulodda vaziyatlarda ishlash
d) Odamlar hayoti va sog‘lig‘iga katta xavf soluvchi ishlar

Javoblar

1)a,	4)c,	7)b,
2)c,	5)b,	8)a,
3)c,	6)c,	9)a,

10)c, 14)d, 18)b,
11)a, 15)b, 19)a,
12)b, 16)a, 20)b.
13)a, 17)a,

Mavzu bo‘yicha glossariy

Kasb — odamning ma’lum bir sohada o‘zining bilim va malakalariga asoslangan ravishda bajaradigan faoliyati.

Texnika — inson tomonidan yaratilgan va tabiiy resurslardan foydalangan holda ishlab chiqilgan asboblar, usullar va tizimlar majmui.

Inson — oliy rivojlangan jonli mavjudot, aqliy va jismoniy qobiliyatlari orqali tabiatni o‘zgartiradigan va jamiyatda turli ijtimoiy faoliyatlar bilan shug‘ullanuvchi mavjudot.

Badiiy obraz — san’at, adabiyot va boshqa ijodiy sohalarda yaratilgan va inson ruhiy holatini, xarakterini, dunyoqarashini ifodalovchi obraz.

Tabiat — Yerning va uning atrofidagi barcha tabiiy hodisalar, o‘simliklar, hayvonlar va ekologik tizimlarning yig‘indisi.

Gnostik — ilmiy va falsafiy bilimlarni izlash, anglashga intilish bilan bog‘liq bo‘lgan bir yondashuv..

Tadqiqot — ma’lum bir muammo yoki savolga javob topish maqsadida olib boriladigan ilmiy izlanishlar va tekshiruvlar jarayoni.

Iqlim — ma’lum bir hududda uzoq vaqt davomida (yillar davomida) o‘lchangan havo sharoitlarining (harorat, namlik, yog‘ingarchilik, shamol va boshqalar) o‘rtacha holati.

Uyga vazifa

Odam-tabiat, odam -badiiy obraz,odam-belgili tizim tipidagi kasblarni tanlashga doir 10 ta savoldan iborat anketa tuzib kelish.

1. Tabiatda ko‘p vaqt o‘tkazishni yoqtirasizmi?

Ha / Yo‘q

2. Sizni tabiatning turli muhitlari (o‘rmon, tog‘, dengiz) qiziqtiradimi?

Ha / Yo‘q

3. Sizni hayvonlar va o‘simliklar bilan ishlash qiziqtiradimi?

Ha / Yo‘q

4. Ko‘p hollarda tashqarida ishlashni afzal ko‘rasizmi?

Ha / Yo‘q

5. Siz uchun yangi joylarni o‘rganish va tadqiq qilish qiziqarli bo‘ladimi?

Ha / Yo‘q

6. Tabiatni himoya qilish va ekologiyani saqlash masalalari sizni tashvishga soladimi?

Ha / Yo‘q

7. Biror vazifani bajarishda tabiatdan ilhom olishni yoqtirasizmi?

Ha / Yo‘q

8. Sizni amaliy ishlar va tajriba o‘rganish qiziqtiradimi, nazariy bilimlardan ko‘ra?

Ha / Yo‘q

9. Tabiati o‘rganish, ekologiya yoki atrof-muhitni saqlash sohalariga aloqador kasblarni ko‘rib chiqdingizmi?

Ha / Yo‘q

10. Tabiat va ekologik muammolarni hal qilishda faol ishtirok etishni istaysizmi?

Ha / Yo‘q

Basharti, mana shu savollarning ko‘pchiligiga siz «yo‘q» deb javob beradigan bo‘lsangiz, u holda, aftidan, tabiat bilan bog‘liq bo‘ladigan kasblar sizga unchalik to‘g‘ri kelmaydi. Har holda bu sohada muvaffaqiyatga erishish uchun o‘z ustingizda ko‘proq ishlashingizga to‘g‘ri keladi.

Odam belgili tizim tipidagi kasblarni tanlashda yordam beradigan 10 ta "ha" yoki "yo‘q" deb javob berish mumkin bo‘lgan anketa savollari

1. Siz boshqalar bilan osonlik bilan muloqot qila olasizmi?

Ha / Yo‘q

2. Boshqaruv yoki rahbarlik vazifalarini bajarishni yoqtirasizmi?

Ha / Yo‘q

3. Muammolarni hal qilish va yechimlar topishni yaxshi ko‘rasizmi?

Ha / Yo‘q

4. Sizni odamlar bilan ishlash va ularni yordam berishga qiziqish uyg‘otadimi?

Ha / Yo‘q

5. O‘zgaruvchan vaziyatlarga tezda moslashishni afzal ko‘rasizmi?

Ha / Yo‘q

6. Ijtimoiy vaziyatlarda boshqalarga yordam berishni maqsad qilasizmi?

Ha / Yo‘q

7. Boshqalarga yo‘naltirilgan xizmatlarni ko‘rsatish sizni qiziqtiradimi?

Ha / Yo‘q

8. Odamlarning ehtiyojlarini tushunishga va ularga mos yechimlarni taklif etishga qiziqasizmi?

Ha / Yo‘q

9. Odamlarni rag‘batlantirish yoki motivatsiya qilishni afzal ko‘rasizmi?

Ha / Yo‘q

10. Odamlar bilan ishlash va ularni boshqarish uchun maxsus bilim va ko‘nikmalarni o‘rganishga tayyormisiz?

Ha / Yo‘q

Basharti, mana shu savollarning ko‘pchiligiga siz «yo‘q» deb javob beradigan bo‘lsangiz, u holda, aftidan, belgili tizim bilan bog‘liq bo‘ladigan kasblar sizga unchalik to‘g‘ri kelmaydi. Har holda bu sohada muvaffaqiyatga erishish uchun o‘z ustingizda ko‘proq ishlashingizga to‘g‘ri keladi.

Odam badiiy obraz tipidagi kasblarni tanlashda yordam beradigan 10 ta "ha" yoki "yo‘q" deb javob berish mumkin bo‘lgan anketa savollari:

1. San’at va ijodkorlik sohalariga qiziqasizmi?

Ha / Yo‘q

2. O‘z his-tuyg‘ularingizni va fikrlaringizni san’at orqali ifodalashni yoqtirasizmi?

Ha / Yo‘q

3. Sizni badiiy asarlar (rasmlar, musiqalar, she’rlar) yaratish qiziqtiradimi?

Ha / Yo‘q

4. Yangi va noyob g‘oyalarni o‘ylab topishni yaxshi ko‘rasizmi?

Ha / Yo‘q

5. Ko‘pincha boshqalarga o‘zingizni va o‘z dunyoqarashingizni san’at orqali namoyish etishni xohlaysizmi?

Ha / Yo‘q

6. Badiiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga qiziqasizmi?

Ha / Yo‘q

7. O‘z ishlaringizni va ijodiy loyihalaringizni boshqalarga taqdim etishni afzal ko‘rasizmi?

Ha / Yo‘q

8. O‘zingizni yangi badiiy tarzda ifodalashga tayyormisiz?

Ha / Yo‘q

9. Badiiy va estetik ko‘rsatkichlarga e’tibor berishni yaxshi ko‘rasizmi?

Ha / Yo‘q

10. Boshqalarga ilhom beradigan ijodiy asarlarni yaratishni xohlaysizmi?

Ha / Yo‘q

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ismoilov, R. (2021). "Kasb-hunar ta’limi va uning rivojlanish istiqbollari."

2.Abdullaev, B. (2020). "O‘zbekiston iqtisodiyotida mehnat bozorining ahamiyati."

3.Shukurov, M. (2019). "Milliy malakalar ramkasi va kasb-hunar ta’limining innovatsion yo‘nalishlari."

4.Jalilov, S. (2018). "Sanoat va qishloq xo‘jaligi sohalaridagi kasb-hunar va ixtisosliklar."

5.Teshaboyev, F. (2022). "Kichik biznes va uning rivojlanishi: O‘zbekiston tajribasi."

7-MARUZA. KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISHDA O‘QUVCHILARGA KO‘YILADIGAN TALABLAR

Reja:

1.Qiziqish, mayillik, qobiliyat va irodaviy sifatlar.
2.Salomatlik va kasb, hamda kasbga yaroqlilik.
3.Kasb tanlashda onglik va mustaqillikning ahamiyati.
4. O‘z-o‘zini tarbiyalash va kasb tanlash.

1.Qiziqish, mayillik, qobiliyat va irodaviy sifatlar

Qiziqish va mayllar. Qiziqish deganda odamning u yoki bu predmetga qaratilgan aktiv bilish faoliyati tushuniladi. Kasb tanlashga nisbatan olganda qiziqishlar bu odamning muayyan mehnat sohasiga ijobiy munosabati, uning bilishga va faoliyat ko‘rsatishga bo‘lgan intilishidir.

Qiziqishlar o‘zining mazmuni, ko‘lami, uzoq davom etishi va teranligiga qarab bir-biridan farq qiladi. Qiziqishlarning mazmuni va ko‘lami odamning bilim darajasini hamda har narsaga qiziquvchanligini aks ettiradi. Qiziqishlarning teranligi va uzoq vaqt davom etishi ularning barqarorligini ko‘rsatadi.

Qiziqishlar o‘z taraqqiyoti mobaynida bir nechta bosqichdan o‘tadi. Dastlab ular vaqtincha, epizodik xarakterda bo‘ladi hamda muayyan bir predmetga nisbatan ijobiy munosabatda namoyon bo‘ladi. Bunday qiziqishlar rivojlantirib borilmasa, ular tez orada susayib ketadi yoki mutlaqo so‘nadi. U yoki bu predmetning chuqur va muntazam ravishda o‘rganib borilishiga, mehnat faoliyatining qiziqilgan sohasiga sinchkovlik bilan kirishib ketilishiga qarab qiziqishlar mustahkamlanib, kuchayib borishi va asta-sekin barqaror qiziqishga aylanib qolishi mumkin (2rasm). Bunday qiziqishlar ko‘pincha o‘sib, ulg‘aya borib, maylga — kishining muayan faoliyat bilan shug‘ullanishga bo‘lgan intilishiga hamda mazkur faoliyat turiga muvofiq keladigan mahorat va malakalarni takomillashtirib, doimiy ravishda o‘z bilimini oshirib borish uchun intilishiga aylanadi.

Agar qiziqishlar «bilishni istayman» degan formula bilan ifodalanadigan bo‘lsa, mayllar «bajarishni istayman» degan formula bilan ifodalanadi. Hayvonlar to‘g‘risidagi kitoblarni o‘qishga bo‘lgan qiziqish hayvonot bog‘iga borib turishni yaxshi ko‘rish, «Hayvonot olamida» deb ataladigan televizion ko‘rsatuvning birortasini qo‘ymay ko‘rib borish boshqa-yu, haqiqiy jonivorlarni har kuni parvarish qilish natijasida xosil qilinadigan bir olam quvonch boshqadir.

2-rasm. Qiziqishlarning rivojlanish bosqichlari

Texnik qobiliyat

texnikani egallashga va texnika fanlarini o'zlashtirishga bo'lgan qobiliyat

Texnikaga, texnika ijodiyotigabo'lganqiziqish,mashina va stanoklarda asboblar bilan ishlashga intilish, fizika, ximiya, matematika,chizmachilik va shu kabilarni muvaf- faqiyatbilano'zlashtirish

Matematik qobiliyat

fikrlashning matematik metod-larini egallash qobiliyati

Matematikaga bo'lganqiziqish,mantiqiy fikrlash,analizqilishva umumlashtirish qobiliyati, matematik bilimlarni muvaf -faqiyatli egallash va shu kabilar.

Pedogogikqobiliyat

o'qitish va ta'lim-tarbiya berish maqsadida boshqa bir kishiga ta'sir ko'rsatadi.

Pedagogik faoliyatga qiziqish; bolalarni sevish, bolalar kollektivini uyushtira bilishmahorati, nutqningravon va ishontira oladigan bo'lishi talabchanlik, xushmuomalalik adolatlilik, xolis niyatli bo'lish va shu kabilar.

Tashkilotchilik qobiliyati

qandaydir bir ishni qila olish va odamlarni uyushtira olish mahorati

Odamlar bilan tezda til topib ketish, odam psixologiyasini tushunish, odamlar o'rtasida mehnatni to'g'ri taqsimlay olish, o'zvazifasini halol bajarish, tirishqoq bo'lish, o'z xatti harakatlariga tanqidiy qarash va shu kabilar

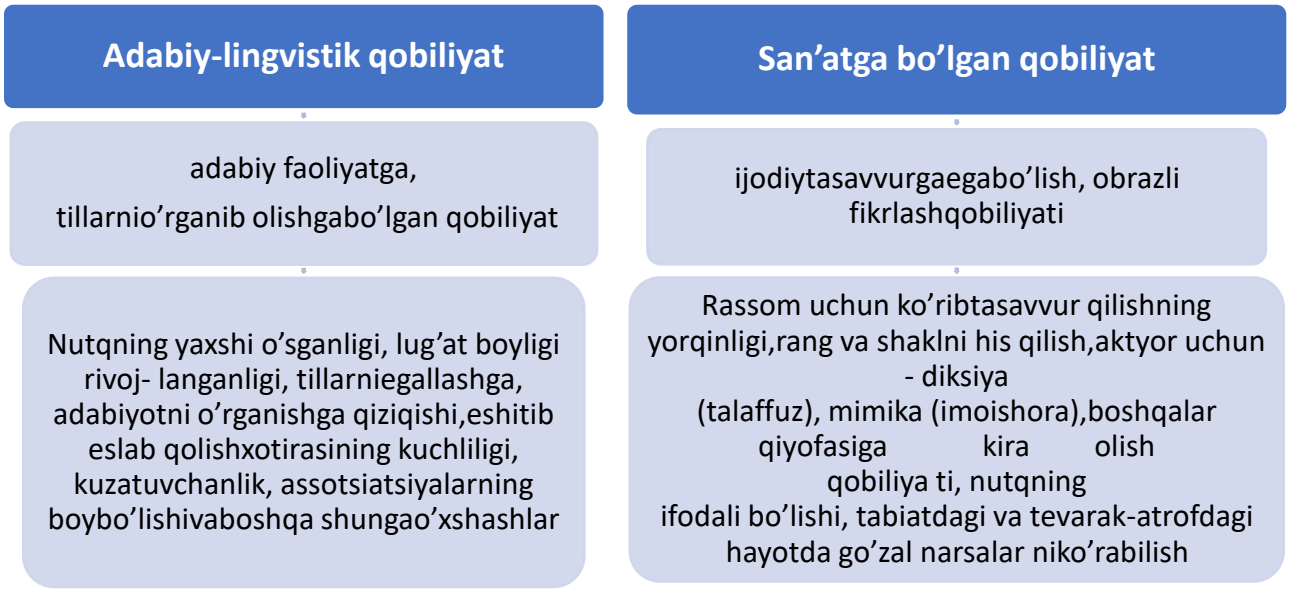

3- rasm. Maxsus qobiliyatlarning kasb tanlashga ta'siri

Faoliyat ko‘rsatish mobaynida kishining mayllari faqat namoyon bo‘libgina qolmasdan, shu bilan birga uning mayllari shakllanib ham boradi. Shuning uchun mehnatning har xil turi tasodifan duch kelishini kutib o‘tirmay, u ishlarga ongli ravishda kirishib ketaverish kerak. Faqat turli yo‘nalishda olib borilgan aktiv faoliyatgina sizga o‘z mayllaringizni bilib olish va sinab ko‘rish imkonini beradi.

Shunday qilib, kasbni barqaror qizikish, maylga muvofik tanlash kerak ekan.

Qobiliyatlar. Bular kiziqish va mayllar bilan mahkam bog‘liq bo‘ladi hamda odamning kasbga layoqatini ko‘rsatuvchi belgilarning ajralmas kismi hisoblanadi.

Xo‘sh, qobiliyatning o‘zi nima? Odamning biror faoliyat sohasida muvaffaqiyat qozonishiga yordam beradigan har qanday individual psixologik xususiyatni qobiliyat deb hisoblash mumkin. Qobiliyatni faqat bilim va malakalardan iborat deb hisoblab bo‘lmaydi. Masalan, agar odam hidlarning bir-biridan farkini yaxshi bilsa va ularni esda saqlab qola olsa, u holda bunday fazilat ximik uchun, degustator uchun, oshpaz va boshqa shunga o‘xshash kasbdagi kishilar uchun juda zarur bo‘lgan qobiliyat hisoblanadi. Basharti, kishining xotirasida juda ko‘p raqamlar, harflar, so‘zlar yoki tashqi alomatlar yaxshi (mustahkam) saqlanib qoladigan bo‘lsa, u kishi mana shu o‘z xotirasidagi ma’lumotlarni kerak paytda ishlata olsa, u holda bu ham juda zarur fazilat, matematikka,

programmistga, konstruktorga va boshqa shunga o‘xshash kasbdagi kishilar uchun zarur bo‘lgan qobiliyat hisoblanadi.

Har qanday faoliyat muayyan qobiliyatlar jamini ishlatishni taqozo etadi. Masalan, veterinariya felьdsheri yoki shifokor kuzatuvchan yoki tashabbuskor kishi bo‘lishi, chuqur aqlidrokka ega bulgan chaqkon-epchil odam bulmog‘i, O‘z ishiga g‘oyat halol munosabatda bo‘lishi kerak.

Hamma uchun zarur bo‘lgan umumiy qobiliyatlar (masalan, ijodkorlikka bo‘lgan qobiliyat) yoki juda ko‘p kasblar va faoliyat turlari uchun zarur bo‘lgan qobiliyatlar (tashkilotchilik qobiliyatlari) ayrim kasblar yoki nisbatan tor doiradagi kasblar uchun muhim hisoblangan maxsus qobiliyatlar bo‘ladi (3-rasm), elektromexanik releni regulirovka qiluvchi kishining qo‘llarida sezuvchanlik juda yaxshi rivojlangan bo‘lishi kerak, bir xil ohangdagi qo‘zg‘atuvchilarga nisbatan bardoshlilik — transport vositalarini haydovchi kishi uchun zarur, chizmalarga karab murakkab buyumlar tayyorlaydigan kishilar uchun esa jismlarning fazodagi holatini tasavvur qila olish qobiliyati yaxshi rivoj-langan bo‘lmog‘i kerak. Har qanday kasbda ham umumiy va maxsus qobiliyatlar birga qo‘shilib kelgan takdirdagina ishning muvaffaqiyati ta’minlanishi mumkin.

Xo‘sh, agar kishida tanlangan kasb uchun zarur qobiliyatlarning chammasi bo‘lmasachi? Bunday holda ikki yo‘l bo‘lishi mumkin: yo tanlangan kasbni o‘zgartirish yoxud yetishmayotgan yoki kam namoyon bo‘lgan qobiliyatlar o‘rnini qoplash yo‘llarini qidirib ko‘rish kerak bo‘ladi. Masalan, xotirada kamchilik bo‘lsa, muntazam ravishda har xil yozuvlar olib borish, kartoteka tuzish va boshqa shunga o‘xshash tadbirlar bilan o‘sha yetishmovchilik o‘rnini qoplash mumkin. Jismning fazodagi tasvirini tasavvur etishdagi kamchiliklarni to‘ldirish uchun hajmli modellardan foydalaniladi va hokazo. Qobiliyatning bo‘sh rivojlanishi o‘rnini qoplash — bu odatdagi va zarur hodisa bo‘lib, agar kishi o‘z ishi sohasida chindan ham yuksak mahoratni egallashi kerak bo‘lsa, qo‘shimcha mashg‘ulotlar uning hayotida katta o‘rinni egallashi kerak.

Maktabda olib boriladigan aktiv o‘quv faoliyati sizning har biringizga o‘z aqliy qobiliyatingizni va eng avvalo tafakkur tiniqligini, mantiqan to‘g‘ri fikrlashni, tafakkurning mustaqil va original bo‘lishini, topqirlikni, chuqur mulohaza qilishni, aqliy teranlik va o‘ziga tanqidiy munosabatda bo‘lishni rivoj-lantirish imkonini beradi.

Irodaviy sifatlarni, ya’ni: dadillik, qat’iyat, intizomlilik, o‘ziga va o‘z kuchiga ishonish, o‘zini idora qila bilish, og‘irvazmin bo‘lish singari

fazilatlarni rivojlantirishga ham harakat qilish kerak. Mana shu sifatlarning hammasi birga qo‘shilib mehnatga bo‘lgan qobiliyatni ta’minlaydi.

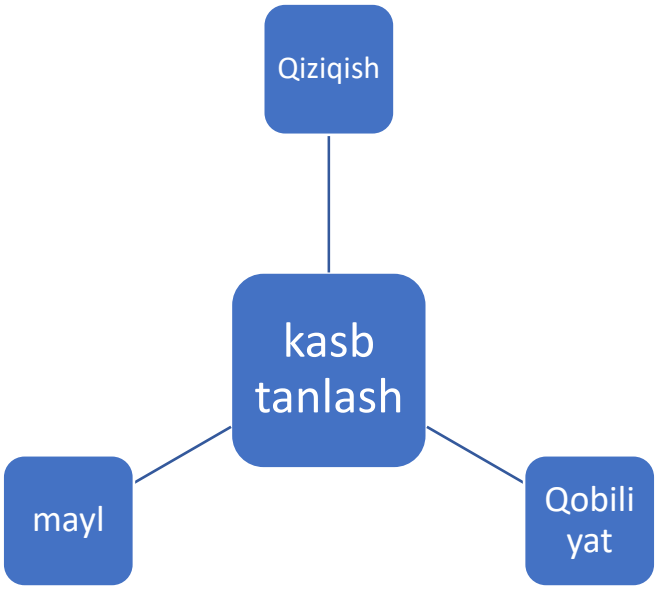

4-rasm. Qiziqish, mayl va qobiliyatlarning kasb tanlashga ta’siri.

Qiziqishlar, mayllar va qobiliyatlarning kasb tanlashga ko‘rsatadigan ta’sirini 4- rasmdagi sxema tarzida tasavvur qilish mumkin. Shunday kilib, har bir kishi konkret faoliyat sohasida o‘z qiziqishlari, mayllari va qobiliyatlarini shakllantirib hamda rivojlantirib, tanlanadigan kasbga yaxshi tayyorgarlik ko‘rib bormog‘i kerak.

1. Kasb tanlashda qiziqishlar, mayllar, qobiliyatlar qanday rol o‘ynaydi?
2. Qanday qobiliyatlar umumiy qobiliyatlarga, qanday qobiliyatlar maxsus qobiliyatga kiradi? Misollar keltiring.
3. Qobiliyat o‘rnini qoplash deganda siz nimani tushunasiz?

Sizda ko‘proq qanday kasblarga qiziqish va mayllar mavjud ekanligini aniklashga harakat qilib ko‘ring (ilovaga qarang).

O‘zingiz tanlagan kasb bo‘yicha muvaffaqiyatli faoliyat ko‘rsatish uchun zarur bo‘lgan umumiy va maxsus qobiliyatlarni ajratib ko‘rsatishga hamda ularning nomini aytib berishga harakat qilib ko‘ring.

2. Salomatlik va kasb, hamda kasbga yaroqlilik

Agar kishining salomatligi yaxshi bo‘lmasa, u muayyan kasbda ishlash uchun shikorlar xulosasi bo‘yicha yaroqli emas, deb topilgan bo‘lsa o‘sha kishi mazkur kasbga yaroqsiz deb hisoblanadi. Buning ma’nosi

shuki, kishi mazkur ishni yo mutlaqo bajara olmaydi, yoki bu ish uning sog‘lig‘idagi (hozircha, balki, uncha sezilmaydigan) o‘zgarishlarni ko‘paytirib, dardini kuchaytiradi. Kishining salomatligi ma’lum bir kasb talablariga muvofiq kelish-kelmasligini aniqlash — shifokorning vazifasidir. Shuning uchun ham ishga yoki o‘quv yurtiga kirayotgan har bir kishi, albatta, tibbiy ko‘rigidan o‘tadi. Lekin ko‘pincha Shunday bo‘ladiki, kishi o‘zining nazarida kasb tanlab bo‘lganidan keyin bunday tibbiy ko‘rigi amalga oshiriladi. Keyin afsuslanib yoki iztirob chekib yurmaslik uchun o‘z vaqtida shifokor bilan maslahatlashib olish muhim ahamiyatga egadir.

Kasb tanlayotgan har bir kishi organizm uchun noqulay deb hisoblanadigan omillarni bilib olmog‘i kerak. Bu hol unga o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri baholashga yordam beradi. Xo‘sh, bular qanday omillar? Ba’zi hollarda bular — katta jismoniy nagruzkalar, optimal mikroiqlimdan chekinilgan vaqtlar (haroratning past yoki yuqori bo‘lishi) hisoblansa, boshqa hollarda bu omil ortiq darajadagi chang-to‘zondan, shovqin va vibratsiya (tebranish) dan, uchinchi bir hollarda esa zaharli moddalarni ishlatishdan iborat bo‘ladi va hokazo.

Mehnat sharoitining odam organizmiga ko‘rsatadigan ta’siri bo‘yicha kasblarni to‘rt gruppaga ajratish mumkin.

Birinchi gruppaga mehnat sharoiti maishiy kasblarga yaqin bo‘lgan kasblar kiradi. Misol tariqasida soat ishlab chiqarish bilan, maishiy xizmat ko‘rsatish bilan bog‘liq bo‘lgan kasblarni keltirish mumkin. Bu ishchi kasblari ichida eng ko‘p sonli gruppadir.

Ikkinchi gruppa kasblari, masalan, oshpazlik kasbi ishlab chikarish omilining mo‘tadil yoki notekis ta’sir etishi bilan bog‘liq bo‘lgan kasblardir. Bunday kasblar bo‘yicha ishlagan vaqtda organizmga vaqtincha yukori darajadagi havo harorati, namlik va boshqa shu singari omillar ta’sir ko‘rsatadi. Bu esa tomir urishining tezlashib ketishiga, ter ajralib chiqishining kuchayishiga sabab bo‘ladi. Binobarin, bunday kasblarni faqat termoregulyatsiyasi yaxshi bo‘lgan kishilargagina, Shuningdek, yurak-tomir sistemasida, nafas organlarida kasalligi bo‘lmagan kishilargagina tavsiya etish mumkin. Uchinchi gruppaga har xil noqulay ishlab chiqarish omillarining yig‘indisi xarakterli bo‘lgan kasblar kiradi. To‘qimachi kasbini bunga misol qilib keltirish mumkin. Yuragi, o‘pkasi, eshitish organlari, tayanch harakat apparati kasal bo‘lgan (yoki kasallik alomatlariga moyillik sezilgan), ko‘zi yaxshi ko‘rmaydigan kishilar uchun bu kasb to‘g‘ri kelmaydi.

To‘rtinchi gruppa og‘ir va zararli mehnat sharoiti bilan bog‘liq bo‘lgan kasblardan iboratdir. Masalan, elektr payvandchi, po‘lat kuyuvchi va boshqalar ana Shunday kasblar katoriga kiradi.

Bizning davlatimiz har bir kishining sog‘lig‘i to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qiladi, kasb kasalliklarining oldini olish bo‘yicha tadbirlar sistemasini amalga oshiradi. Ishchilarga bir qator yengilliklar yaratib berilgan ishlab chiqarish korxonalari hamda kasb-hunarlarning ro‘yxati belgilab chiqilgan va tasdiqlangan. Mana shu ro‘yxatga kirgan kasbda ishlovchi kishilar tegishli imtiyozlardan foydalanadilar: ular uchun kisqartirilgan ish kuni, qo‘shimcha otpuska, parxez taomlar, 45—50 yoshdan boshlab pensiya bilan ta’mnnlashpi xuquki va boshqa shu singari imtiyozlar berilgan.

Biror kasb tanlanayotgan vaqtda meditsina ko‘rsatkichlarining to‘g‘ri kelmasligi eng avvalo kasallik xarakteri bilan belgilanadi. Tanlangan kasbga sizning sog‘lig‘ingiz to‘g‘ri kelish-kelmasligi haqidagi xulosani faqat shifokor berishi mumkin.

Biroq, shuni ham nazarda tutish kerakki, turli kasalliklarga organizmning qarshilik ko‘rsatish imkoniyatlari juda katta bo‘lib, odam o‘zi sevgan kasbini egallash uchun butun iroda kuchini ishga solib kasallikni yengishi mumkin.

Har bir kishi yoshligidan boshlab o‘z salomatligi to‘g‘risida o‘ylashi, gigiyena sohasidagi bilimlarini, birinchi tibbiy yordami ko‘rsatish malakalarini egallab olishi, sog‘lom turmush tarzi bilan yashashni o‘rganib olmog‘i kerak.

Organizmni chiniqtirish, sport bilan shug‘ullanish, mehnat va dam olish, ovkatlanish rejimiga rioya qilish, o‘z bo‘sh vaqtini oqilona tashqil etish va boshka shunga o‘xshash tadbirlar jismoniy jihatdan baquvvat va sog‘lom bo‘lib o‘sishning zarur shartlaridir. Sog‘lom bo‘lib o‘sishni istagan kishi spirtli ichimliklar ichish, chekish va giyohvandlik qilish singari yaramas odatlardan batamom voz kechishi kerak, albatta. Chunki ular organizmga nihoyatda zararli ta’sir ko‘rsatadi: sog‘liqni ishdan chiqaradi, qiziqish doirasini toraytiradi, aqliy aktivlikni pasaytiradi va, nihoyat, shaxsni tanazzulga olib keladi.

1. Kasb tanlash vaqtida nima uchun salomatlikni hisobga olish kerak?

2. Organizm uchun kanday ishlab chikarish omillari nokulay omillar hisoblanadi?

Siz tanlagan kasbdagi mutaxassislar qanday mehnat sharoitida ishlashini aniklang. U kasbni kaysi gruppaga kiritish mumkin?

Kasbga yaroqlilik - odam bilan uning ishi kasbi o‘rtasidagi o‘zaro muvofiqlikdir. Ayni mana shu muvofiqlik bo‘lgan taqdirdagina: «odam — kasb» formulasini ro‘yobga chiqarish imkoni tug‘iladi. Mana Shunday o‘zaro munosabat xususida to‘xtalib o‘tamiz.

Har qanday kishining o‘zigagina xos bo‘lgan muayyan shaxsiy fazilatlar, xususiyatlar mavjud bo‘ladi. Tanlanayotgan kasbning shaxsga nisbatan qo‘yadigan talablariga mana shu shaxsiy sifatlar qay darajada mos kelishiga qarab odamning u yoki bu kasbga yaroqliligi to‘g‘risida bir qarorga kelish mumkin. Kasbga yaroqlilikni to‘rt xil darajaga bo‘lib, ularni bir-biridan farq qilish mumkin.

1. Yaroqsizlik (mazkur kasbga yaroqsizlik). U vaqtincha ham bo‘lishi mumkin yoki amaliy jihatdan ro‘yobga chiqmaydigan bo‘lishi ham mumkin. Kishining salomatligi yomon bo‘lganda, u yoki bu sohadagi ishga o‘sha kishining sog‘lig‘i, shifokorlarning nuqtai nazariga qaraganda to‘g‘ri kelmaydi, deb topilgan hollarda kasbga yaroqsizlik to‘g‘risida gapirish mumkin.

Tanlangan kasbga sog‘liqning to‘g‘ri kelmasligi xususidagi ushbu gruppa to‘g‘risida biz bundan oldingi paragrafda mufassal to‘xtalib o‘tgan edik. Lekin tanlangan kasbga faqat sog‘liq emas, balki bundan boshqa omillar ham monelik qilishi mumkin. Gap shundaki, butun bir gruppani tashkil etuvchi bir qator kasblar odamga nisbatan juda katta talablar qo‘yadi. U kasblarga faqat maxsus qobiliyatga ega bo‘lgan kishilargina muvofiq kelishi mumkin. Agar kishida mana Shunday maxsus qobiliyat yo‘q bo‘lsa, uning o‘rnini hech narsa bilan to‘ldirib bo‘lmaydi. Bunday hollarda kishidan o‘z kasbiga nisbatan mutlaqo yaroqli bo‘lish talab qilinadi, deb aytadilar.

Bajaradigan ishlari jarayonida odamlarning sog‘lig‘i va hayoti uchun xavfli bo‘lgan, kutilmagan vaziyatlar sodir bo‘lishi ehtimol to‘tilgan kasblar (uchuvchi, xirurg, energosistemalar operatori va boshqalar) vakillari uchun o‘z kasbiga ana Shunday mutlaqo yarokli bo‘lish sharti qo‘llaniladi. San’at bilan bog‘liq bo‘lgan kasblar to‘g‘risida ham xuddi mana shu gaplarni aytish mumkin: masalan, agar kishining tasviriy san’at sohasida ishlash uchun qobshshyati bo‘lmasa, rassom, arxitektor, haykaltarosh bo‘lib yetishishi amri-maholdir.

2. Yaroqlilik (u yoki bu kasb yoxud gruppaga yaroqlilik). Qasbga yaroqlilikning ushbu darajasi shu bilan ajralib turadiki, bunda biror sohadagi mehnatga nisbatan monelik qiluvchi omillar bo‘lmaydi, lekin ayni mahalda kishida mazkur kasbga yaqqol ko‘zgatashlanib turgan mayllar ham bo‘lmaydi. «Siz mana shu kasbni tanlashingiz mumkin. Ajab

emas, siz shu sohada yaxshi mutaxassis bo‘lib yetisharsiz» - deb tasalli berishadi bu kasbni tanlagan kishilarga. Bu jihatdan kasbga yaroqlilik darajasini ham yuqoridagi ta’rifdan bilib olish mumkin.

3. Mos kelish (u yoki bu faoliyat sohasiga odamning mos kelishi). Bunday hollarda odamning ayrim shaxsiy fazilatlarini ko‘rsatib o‘tish mumkin, Bu fazilatlar muayyan kasb yoki kasblar gruppasi talablariga aniq (shubhasiz) mos keladi. Masalan, biror kishida muayyan bir sohada u yoki bu mehnat ob’yektiga masalan, biologiya, texnika va hokazo ob’yektlarga nisbatan qiziqish bo‘lishi yoxud biror sohada o‘zini amaliy ishda sinab ko‘rish vaqtida ba’zi bir yutuqlarni qo‘lga kiritgan kishilardagi muvofiqlik, o‘z kasbiga mos kelish buning misolidir. Kasbga yaroqlilikning bu darajasidagi kishilarga nisbatan Shunday deb murojaat qilish mumkin: «Siz mana shu kasbni tanlasangiz bo‘ladi, siz yaxshi mutaxassis bo‘lib yetishishingiz juda mumkin».

4. Havas (mazkur kasbga, faoliyat sohasiga). Ishga havasi (rag‘bati) bo‘lgan bunday kishini mehnatchi sifatida inson tarakqiyotining mazkur bosqichida kasbga yaroqlilikning oliy darajasi deb hisoblash mumkin. Bu yerda gap odamni boshqalardan ajratib turadigan sifatlar to‘g‘risida bormoqda. Kishi taxminan o‘zi bilan bir xil sharoitda ishlayotgan va o‘qiyotgan tengdoshlaridan yaqqol ajralib turadi. Kasbga yaroqlilikning bunday darajasiga quyidagicha ta’rif berish mumkin: «Siz faoliyatning shu sohasi-da, ha, ayni mana shu sohada yaxshi mutaxassis bo‘lib yetishasiz». Kasbga yaroqlilik tug‘ma sifat emas. U mehnat faoliyatida shakllanib boradi. Mehnat jarayonida faqat professional idrok, xotira va tafakkur rivojlanibgina qolmay, odamda muayyan xulk-atvor tipi ham, uning kollektivchilikka xos yo‘nalishi ham, talabchanligi ham, burchni anglash hissi ham, shaxsning boshqa shu singari fazilatlari ham rivojlanib boradi.

Ko‘pchilik kasblarda ularga yaroqlilik masalasida odamga mutlaq talablar qo‘yilmaydi; unda yetishmaydigan zarur fazilatlar, xususiyatlar, qobiliyatlar o‘rnini boshqalarini rivojlantirish hisobiga qoplash mumkin.

Odamda mavjud bo‘lgan barcha fazilatlarni professional jihatdan qimmatli, zararli yoki neytral (xolis) sifatlar deb bir necha turga ajratish mumkinmi? Yo‘q. Gap shundaki, hatto eng oddiy biror kasb to‘g‘risida gap ketganda ham professional jihatdan yagona va shubhasiz qimmatli fazilatlar to‘g‘risida gapirib bo‘lmaydi. Misol uchun, ko‘p stanokchi to‘quvchilar kasbini olib ko‘raylik. Ularning bir xillari tez harakat qilish hisobiga yuksak natijalarga erishadilar, boshqalari esa ehtiyotkorlik, puxta ishlash, ishning ko‘zini bilish hisobiga yutuqqa erishadilar, uchinchi bir

xillari, esa, ishni bir maromda, bir xil sur’atda tashkil etish hisobiga muvaffaqiyatga erishadilar. Xodim qanchalik malakali bo‘lsa, u o‘zining kuchli tomonlaridan shunchalik ko‘proq, maksimal darajada foydalanadi hamda o‘zining zaif tomonlarini yengib, har xil vositalar bilan ularning o‘rnini qoplaydi. Na-tijada ishda takrorlanmas individual uslub vujudga keladi. Shuning uchun ham: «Ish ustasidan qo‘rqar»- degan dono maqol to‘qilgan.

Odamning o‘z kasbiga yaroqli ekanini quyidagi asosiy fazilatlariga qarab belgilanadi: grajdanlik fazilatlari (masalan, diniy e’tiqod, vatanparvarlik, kollektivchilik, umumfoydasi uchun mehnat qilish ehtiyoji va boshqalar); mehnatsevarlik, mehnatga halol munosabatda bo‘lish, mazkur sohadagi faoliyatga nisbatan ijobiy qiziqish va mayllarning mavjudligi, aql-idrokning keng va teranligi, puxtalik, intizomlilik, o‘z-o‘zini nazorat qilishning rivojlanganligi, tashabbuskorlik, salomatligining yaxshiligi va boshqa shunga o‘xshash sifatlar maxsus qobiliyatlar (masalan, pianino va royallarni sozlovchi kishi uchun muzikani tinglay olish qobiliyatining yaxshi rivojlangan bo‘lishi, pionervojatiy uchun ko‘pchilik bilan muloqotga kirishib, tezda til topishib keta olish qobiliyati zarur va hokazo).

O‘z kasbingizga yaroqlilik uchun zarur bo‘ladigan ayrim fazilatlarni o‘zingiz muntazam ravishda shakllantirib borishingiz mumkin va lozim (e’tiqod, halollik, burch hissi, kollektivizm ana Shunday muntazam ravishda shakllantirib borishni talab qiladigan fazilatlar hisoblanadi). Biz hozir «odam kasb» formulasidagi o‘zaro aloqadorlikning bir tomonini qarab chiqdik.

Endi odam uchun kasbning o‘zi yaroqsiz bo‘lib qolishi mumkin bo‘lgan holat to‘g‘risida gaplashamiz. Buni quyidagi misolni karab chiqish orqali tushuntirish mumkin.

Qonstruktorlar qudratli yuk ko‘tarish mashinasi (lebyodka) yaratdilar, lekin buni qarangki, bu mashinani boshqarish juda og‘ir ekan (tushirish, tormozlash, to‘xtatish richagini bosish, uni bir joydan ikkinchi joyga surish uchun haddan tashqari katta jismoniy kuch talab qilinar ekan). Bunday holda kishining, masalan, ayol kishining bu mashinada mashinist bo‘lib ishlash kasbiga loyiq emasligi to‘g‘risida gapirib o‘tirmasa ham bo‘ladi, mashinani boshkarish usulini o‘zgartirish kerak bo‘ladi.

Yukorida aytilganlardan Shunday xulosa kelib chiqadiki, odamning kasbga yaroqliligi o‘zgaruvchan xarakteristikadir. Kasbga yaroqlilikni shakllantirish bu faqat odamdagi muayyan fazilatlarni (masalan, o‘z-o‘zini tarbiyalash vositalari bilan) rivojlantirishdangina iborat bo‘lib qolmay, shu

bilan birga mehnat sharoitini, ishlab chiqarish vositalarini o‘zgartirishni ham taqozo etar ekan. 1. Kishining kasbga yaroqliligi to‘g‘risida uning qanday fazilatlariga qarab baho berish mumkin? 2. Siz kasbga yaroqlilikning qanday turlarini bilasiz? Mutlaqo yaroqlilikni talab qiladigan kasblarni sanab bering. 3. Qasbga yaroqlilikni shakllantirib bo‘ladimi? Misollar keltiring.

Siz o‘zingiz tanlagan kasb uchun qanday fazilatlarni muhim deb hisoblashingizni aytib bering.

3. Kasb tanlashda onglik va mustaqillikning ahamiyati

Mehnat faoliyatini boshlash uchun kasb tanlashda bu ishga ongli ravishda yondashmoq va uni mustaqil ravishda hal qilmoq kerak. Qonkret iqtisodiy tumaning, davlatning kadrlarga bo‘lgan ehtiyoji, tanlanadigan kasb talablariga kishining qiziqishi, mayllari, qobiliyati, sog‘lig‘i muvofiq kelishi, konkret mehnat sohasida orttirilgan amaliy faoliyat tajribasi, mehnat sharoiti kabi muhim omillar hisobga olinsagina kasbni ongli ravishda tanlangan deb hisoblash mumkin (5-rasm).

Kasb tanlashdagi mustaqillik deganda kishining bu sohadaui makcimum daxlsizligi, uzining tashabbuskorligi tula namoyon bo‘lishi tushuniladi. Lekin bu, siz ishni yaxshi biladigan, tajribali kishilarning nasihatlariga quloq solmasligingiz kerak, degan ma’noni anglatmaydi, albatta.

Bunda eng avvalo oiladagi katta yoshli kishilarning pozitsiyasi nazarda tutiladi. Basharti, kasb tanlash to‘g‘risidagi masalada sizning va ota-onalaringizning fikri bir joydan chiqsa, bu yaxshi, albatta. Mabodo bunday hamfikrlik bo‘lmasa, o‘z imkoniyatlaringizni chamalab, sizdan kattaroq yoshdagi kishilarning fikrmulohazalarini tahlil qilib ko‘ring. Shundan keyin o‘z tanlagan kasbingiz foydasiga ishonchli dalillar keltirib fikringizni uzgargirmaisiz yoki sizga bildirilgan eьtirozlar urinli oulsa, o‘z qaroringizni o‘zgartirasiz — bu masalani hal qilishda, albatta, o‘zingiz mustaqil bir fikrga kelishingiz kerak.

Mustaqillikni o‘jarlik bilan aralashtirib yubormaslik kerak. Mustaqil odam, o‘jar kishidan farqli o‘laroq, kimningdir unga beradigan maslahatlari o‘zini to‘g‘ri yo‘ldan adashtirib qo‘yadi, deb qo‘rqmaydi; u o‘sha maslahatlarning foydasini tushunadi, dono fikrlarni o‘ziga qabul qiladi, shosha-pisha bir xulosaga kelishni o‘ylamaydi.

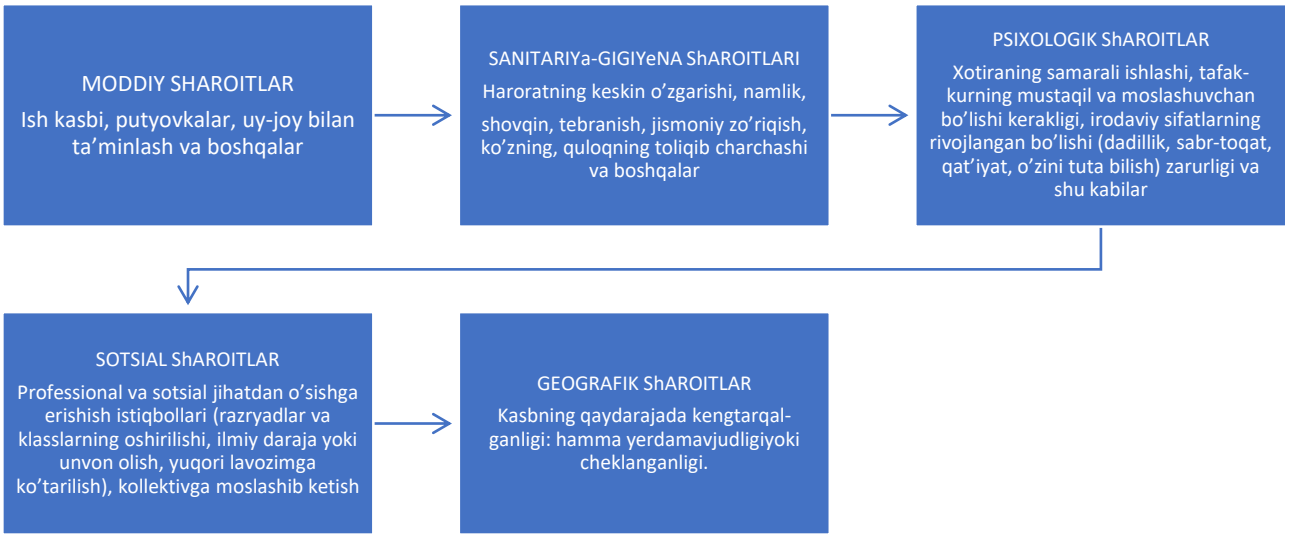

5-rasm. Mehnat sharoitlari klassifikatsiyasi

Kasb tanlashda onglilik va mustaqillik odamning o‘z qiziqishi, qobiliyatlari, irodaviy sifatlariga o‘zi realistik baho berishini taqozo etadi. Bunday o‘z-o‘ziga baho berish har kimning ham qo‘lidan kelavermaydi. Shuning uchun predmetchi-o‘qituvchilarning, sinf rahbarlarining fikrlariga quloq solish va amal qilish muhim ahamiyatga egadir. Chunki har bir pedagog sizning xulq-avtoringiz, ish faoliyatingizni kuzatib borib, qiziqish-laringiz, mayllaringiz xarakteringiz, qobiliyatingiz va mehnatga qay darajada tayyor ekaningiz to‘g‘risida hammadan ko‘ra yaxshirok fikr bildirishi mumkin.

Ongli ravishda kasb tanlash degan gapning ma’nosi shuki, sizning har biringiz o‘z imkoniyatlaringizni jamiyatimiz ehtiyojlari bilan, uning axloqiy prinsiplari bilan taqqoslab ko‘rishingiz kerak. Bunda faqat jamiyatning bugungi kundagi ehtiyojlari va imkoniyatlarinigina hisobga olish bilan cheklanibgina qolmay, shu bilan birga partiyamizning mamlakat ijtimoiyiqtisodiy rivojlanishini jadallashtirishga qaratilgan tadbirlarini na zardan qochirmaslyk muhimdir.

Mutaxassislarning bashorat qilishlariga qaraganda, sizning har biringiz o‘z hayotingiz davomida 5-6 marta professional bilim va malakalarni yangilashingizga to‘g‘ri keladi. Buning uchun esa mustahkam poydevor umumiy o‘rta ma’lumot bo‘lishi kerak. Ayni mana shunda bilimlar sistemasi har qanday professional faoliyatning negizini tashqil etadi, umumiy qobiliyatlarni hamda professional jihatdan muhim ahamiyatga ega bo‘lgan fazilatlarni rivojlantirishga yordam beradi, o‘nlab turli mashg‘ulotlarning tushunarli bo‘lishini, mahoratni tez sur’atlar bilan

o‘stirishni ta’minlaydi, agar zarur bo‘lsa faoliyat sohasini o‘zgartirish imkonini beradi.

1. Kasb tanlash to‘g‘risida o‘ylayotgan vaqtda qanday asosiy shart-sharoitlarni, vaziyatlarni hisobga olmoq kerak? 2. Nima uchun kishi o‘zining butun mehnat faoliyati davomida o‘z bilimini takomillashtirib, o‘z qobiliyatini rivojlantirib borishi lozim?

O‘zingiz mo‘ljallagan kasbni nima uchun tanlaganingizni asoslab berishga harakat qiling.

4. O‘z-o‘zini tarbiyalash va kasb tanlash

Siz o‘zingizning bo‘lg‘usi kasbingizni tanlash to‘g‘risida o‘ylar ekansiz, o‘z qiziqishlaringiz, mayllaringiz, imkoniyatlaringizga baho bera boshlaysiz. Xullas, siz o‘z fazilatlaringizning murakkab olamini tahlil qilishni o‘rganasiz. Zero har bir kishi o‘zining bo‘lg‘usi mehnat yo‘li to‘g‘risida o‘ylayotgan vaktda bu fazilatlarni e’tiborga olmay iloji yo‘q.

Kishi o‘z ustida ishlashni, o‘z xarakterini, iroda kuchini shakllantirishni, o‘z professkonal qobiliyatlarini rivojlantirishni istasa, hech qachon kech bo‘lmaydi, lekin bu ishni yoshlik paytidan boshlagani ma’qul.

Abdulla Oripov o‘z ustida, o‘z xarakteri va irodasi ustida zo‘r berib ishlashning ajoyib namunasi bo‘lishi mumkin. Dohiy yoshlik yillarida kishini hayratga soladigan darajada aniq maqsadni ko‘zlab ishlaganligi va nihoyatda zo‘r ish kobiliyatiga ega bo‘lganligi to‘g‘risida E.Voxidov bunday hikoya qiladi: «U juda yosh paytidan boshlab, hali maktabda o‘qib yurgan yillaridayoq qattiq mehnat qilishga o‘rgangan va umuman har bir kunni o‘zi tuzib chiqqan qat’iy jadval asosida o‘tkazishga o‘rgangan edi. Bu jadvalga o‘qish ham, dars tayyorlash ham, kitoblar mutolaa qilish ham, dam olish ham, sayr qilish ham, turli o‘yinlar bilan mashg‘ul bo‘lish ham kiritilgan edi. U yoki bu mashg‘ulot qancha vaqt, ya’ni soat nechadan nechagacha davom etishi jadvalda anik ko‘rsatilar edi. Hech qanday kuch yoki sabab uning o‘zi tomonidan belgilab qo‘yilgan ish tartibini o‘zgartirishga majbur qila olmas edi. Faqat yangidan paydo bo‘lgan oqilona ishlargina, uning o‘ziga bog‘liq bo‘lmagan muhim sharoitlargina mashg‘ulotlarni o‘tkazishdagi belgilangan izchillikni o‘zgartirishi mumkin edi».

Bu ishdagi birinchi qadamni o‘zidagi mustahkamlanishi va rivojlantirilishi zarur bo‘lgan fazilatlar ro‘yxatini tuzib chiqishdan boshlash kerak. Shuningdek, har bir kishi faqat o‘zigagina xos bo‘lgan ba’zi bir xususiyatlarni yo‘qotishni ham, o‘zgartirishni ham rejalashtirishi, o‘zidagi

salbiy sifatlar o‘rniga ijobiy sifatlarini rivojlantirishi, ko‘p mashq qilishi, mehnatni tashkil etishning yana ham takomillashtirilgan usullaridan, yangicha ish rejalaridan foydalanmog‘i kerak va hokazo.

Demak, kishi o‘zini-o‘zi boshqarishni o‘rganib olishi uchun birinchi galda o‘zini bilmog‘i kerak. O‘z ehtiyojlari va qobiliyatiga, qiziqishlari va xulq-atvori motivlariga, iztiroblari kechinmalari va fikr-o‘ylariga ongli munosabatda bo‘lmog‘i kerak. Kishi o‘zini-o‘zi faqat konkret mehnatdagina bilishi mumkin, ya’ni mehnat faoliyatining talablariga o‘zidagi bilim, mahorat va malakalar mos kyolish-kelmasligini tekshirib ko‘rishi, o‘zining jismoniy imkoniyatlariga, iroda sifatlariga, kollektiv ichida ishlay olish mahoratiga, odamlar bilan muomala qilish madaniyatiga chuqur baho bermog‘i kerak va hokazo. Bunday o‘z-o‘zini nazorat qilish, o‘z-o‘zini analiz qilish natijalarini shaxsiy kundalik daftarga yozib borish foydalidir, bu har kim o‘ziga ob’yektiv baho berish hamda o‘z-o‘zini takomillashtirib kamolga yetkazib borish real planini tuzib olish imkonini beradi.

Mana, masalan, ulug‘ o‘zbek yozuvchisi Muxammad Yusuf tutgan kundalikdan olingan quyidagi ba’zi bir fikrlarni o‘qib ko‘ring: «Sen har kuni ertalab turib butun kun bo‘yi nima ishlar qilishing kerakligini o‘zing uchun topshiriq tarzida yozib chiq va belgilangan ishlarning hammasini bajar. O‘z so‘zingga amal qil. Basharti, sen biror ishni qilishga kirishgan bo‘lsang, o‘zingdagi butun kuch-kuvvat va kobiliyatni mana shu inibajarishga qarat».

Har kim o‘ziga, o‘z qobiliyatlariga, axloqiy sifatlariga, xatti-harakatlariga tanqidiy baho berishi o‘zi tanlayotgan kasb talablariga o‘z imkoniyatlari qanchalik muvofiq kelishini taqqoslab ko‘rish imkonini beradi. Kishi o‘ziga-o‘zi past baho qo‘yadigan bo‘lsa, bu uning o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishiga halal beradi, agar kishi o‘ziga-o‘zi ortiq baho beradigan bo‘lsa, bu ayanchli oqibatlarga, jamoa o‘rtasida kelishmovchiliklar kelib chiqishiga sabab bo‘ladi.

Har bir kishi o‘z ustida muvaffaqiyatli ish olib borishi uchun intizomli bo‘lmog‘i kerak, ya’ni u belgilangan axloq-odob qoidalariga, mashg‘ulot tartibiga bo‘ysunmog‘i, oldindan belgilab qo‘yilgan yashash va mehnat qilish tartibi talablariga qat’iy rioya qilmog‘i lozim. Mana, masalan, mashhur o‘zbek pedagogi S.R.Rajabov o‘z hayotida kanday qoidalarga amal qilganligini o‘qib ko‘ring:

«Mukammal darajada vazminlikka, juda bo‘lmaganda, sirtdan vazmin bo‘lib turishga erishish.

- So‘zda va amaliy ishlarda rostgo‘y bo‘lish.

- Har bir xatti-harakatni puxta o‘ylab ko‘rish.

- Qat’iyatli bo‘lish.

- Agar zarurat bo‘lmasa, o‘z haqingda bir og‘iz ham so‘z aytmaslik.

- Vaqtni behuda o‘tkazmaslik; duch kelgan ishni emas, balki o‘zi xohlagan ishni qilish.

- Har kuni kechkurun o‘z xatti-harakatlari to‘g‘risida halollik bilan hisobot berish.

- Qilingan ishlar bilan ham, hozir qilinayotgan ishlar bilan ham, endi qilinajak ishlar bilan ham hech qachon maqtanmaslik».

Xarakterning, iroda kuchining aniq maqsadga yo‘naltirilgan holda shakllantirilishi, bu siz qanday kasbni tanlashingizdan qat’i nazar, xalq xo‘jaligining istagan bir sohasida muvaffaqiyatli ravishda ishlash uchun zarur bo‘lgan shaxsiy sifatlarni rivojlantirishning tarkibiy qismidir.

Siz o‘zingiz tanlagan bo‘lgusi kasbingizga yaroqlilikni shakllantirish uchun o‘zingizda rivojlantirib borishingiz lozim bo‘lgan sifatlar ro‘yxatini tuzishga harakat qilib ko‘ring.

Mavzuni mustahkamlash uchun test savollari

1. **Qiziqish va mayillik o‘rtasidagi farq nima?**

a) Qiziqish vaqtincha his, mayillik esa uzluksiz.

b) Mayillik vaqtincha his, qiziqish esa uzluksiz.

c) Ikkalasi bir xil tushuncha.

d) Qiziqish faqat kasbga bog‘liq, mayillik esa boshqa sohalarga ham taalluqlidir.

2. **Kasb tanlashda qaysi jihat muhimroq?**

a) Qiziqish

b) Qobiliyat

c) Salomatlik

d) Barchasi birgalikda

3. **Qobiliyat nima?**

a) Ishlashga bo‘lgan qiziqish

b) O‘zini tarbiyalash

c) Ma’lum bir faoliyatni muvaffaqiyatli bajarishga bo‘lgan tabiiy qobiliyat

d) O‘zgalarni ko‘rsatmalarga rioya qilish

4. **Kasb tanlashda salomatlik qanday rol o‘ynaydi?**

a) Kasbga yaroqlilikni belgilaydi

b) Kasbni qiziqarli qiladi

c) Kasbning muvaffaqiyatini aniqlaydi

d) Salomatlik kasbga ta’sir qilmaydi

5. **Irodaviy sifatlar kasbda muvaffaqiyatga qanday ta’sir qiladi?**
   a) Faqat ba’zi kasblar uchun muhim
   b) Barcha kasblarda muvaffaqiyatga olib keladi
   c) Kasbga ta’sir qilmaydi
   d) Faqat ijodiy kasblarda muhim
6. **Onglik va mustaqillik kasb tanlashda qanday rol o‘ynaydi?**
   a) Faqat mustaqil ishlash uchun kerak
   b) Mustaqillik ishning samaradorligini oshiradi
   c) Onglik kasbni tanlashda yordam beradi, mustaqillik esa muvaffaqiyatga erishishga imkon yaratadi
   d) Ikkalasi ham kasbga ta’sir qilmaydi
7. **O‘z-o‘zini tarbiyalashning kasb tanlashdagi ahamiyati nima?**
   a) Kasbga bo‘lgan qiziqish va muvaffaqiyatni oshiradi
   b) Salomatlikni yaxshilaydi
   c) Yalpi bilimlarni oshiradi
   d) Faqat ruhiy holatni yaxshilaydi
8. **O‘z-o‘zini tarbiyalashda qanday amaliyotlar yordam beradi?**
   a) Jismoniy mashqlar va sport
   b) Faqat ma’lumotlarni o‘rganish
   c) Ijtimoiy faollik
   d) Hammasi
9. **Qiziqish kasbni tanlashda qanday rol o‘ynaydi?**
   a) Qiziqish kasbga bo‘lgan aloqani kuchaytiradi
   b) Qiziqish faqat vaqtincha bo‘lib, kasbni tanlashda unchalik ahamiyatga ega emas
   c) Qiziqish kasbni yomon tanlashga olib keladi
   d) Qiziqish kasbning muvaffaqiyatini kamaytiradi
10. **Mayillik va qobiliyatning o‘rtasidagi farq nima?**
    a) Mayillik qobiliyatni keltirib chiqaradi
    b) Mayillik va qobiliyat bir xil tushunchalar
    c) Mayillik — bu tabiiy qobiliyat, qobiliyat esa shaxsiy xususiyatlar
    d) Qobiliyat faqat bilim, mayillik esa ishga bo‘lgan qiziqish
11. **Kasb tanlashda salomatlikni qanday baholash kerak?**
    a) Kasbga yaroqlilik va jismoniy holatni baholash orqali
    b) Kasbga qiziqish asosida
    c) Faqat emotsional holatni hisobga olib
    d) Salomatlikni baholash kerak emas
12. **Kasb tanlashda o‘zingizning qobiliyatingizni qanday aniqlaysiz?**

a) Testlar va amaliy tajriba yordamida
b) Faqat psixologik testlar orqali
c) Yaqinlaringizdan maslahat olish
d) Ijtimoiy tarmoqlarda izlanish orqali

13. **Onglik va mustaqillikning kasb tanlashdagi roli qanday?**
a) Faqat o‘z-o‘zini anglashga yordam beradi
b) Onglik kasbni to‘g‘ri tanlashga, mustaqillik esa ishda muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi
c) Mustaqillik faqat o‘zingizni boshqarish uchun kerak
d) Onglik va mustaqillik kasbga ta’sir qilmaydi

14. **Kasb tanlashda motivatsiya qanday ahamiyatga ega?**
a) Kasbga bo‘lgan qiziqish va o‘z maqsadlaringizni anglash orqali motivatsiya hosil bo‘ladi
b) Motivatsiya faqat to‘lov miqdori bilan bog‘liq
c) Kasbni tanlashda motivatsiya ahamiyatsiz
d) Motivatsiya faqat kasbga bo‘lgan muhabbatni ifodalaydi

15. **Kasb tanlashda qobiliyatni qanday baholash mumkin?**
a) Faqat amaliy tajriba orqali
b) Psixologik testlar yordamida
c) O‘z-o‘zini tahlil qilish orqali
d) Kasb tanlashda qobiliyatni baholash kerak emas

16. **Mustaqillik kasbda qanday yordam beradi?**
a) O‘z ishini mustaqil ravishda bajarish va yuqori natijalar olishga yordam beradi
b) Mustaqillik faqat ijodiy ishlar uchun kerak
c) Mustaqillik kasbga yaramaydi
d) Mustaqillik faqat biznes kasblarida kerak

17. **Salomatlikning kasbga yaroqliligiga ta’siri qanday?**
a) Jismoniy va ruhiy holatni mustahkamlashga yordam beradi
b) Salomatlik kasbga ta’sir qilmaydi
c) Faqat tibbiyot sohasida muhim
d) Kasbning muvaffaqiyatini aniqlaydi

18. **O‘z-o‘zini tarbiyalash qanday kasblarda zarur?**
a) Faqat ijodiy kasblarda
b) Har qanday kasbda
c) Faqat rahbarlik lavozimlarida
d) Faqat sport sohasida

19. **Kasb tanlashda qiziqish va salomatlikning o‘zaro bog‘liqligi qanday?**

a) Qiziqish salomatlikni yaxshilashga yordam beradi
b) Salomatlik qiziqishlarni kuchaytiradi
c) Qiziqish va salomatlik bir-biriga bog‘liq emas
d) Qiziqish salomatlikka ta’sir qilmaydi

20. **Kasbni tanlashda mustaqillikning ahamiyati nima?**
a) O‘z ishini to‘g‘ri tanlash va bajarish uchun zarur
b) Mustaqillik kasbga ta’sir qilmaydi
c) Faqat biznes kasblarida muhim
d) Mustaqillik ishlashni osonlashtiradi

Javoblar

1)a,	8)d,	15)c,
2)d,	9)a,	16)a,
3)c,	10)d,	17)a,
4)a,	11)a,	18)b,
5)b,	12)a,	19)a,
6)c,	13)b,	20)a.
7)a,	14)a,	

Mavzu bo‘yicha glossariy

Qiziqish - Odamning ma’lum bir faoliyat, soha yoki mavzu bo‘yicha ichki qiziqishi va ishtiyoqi. Kasb tanlashda qiziqish, shaxsning o‘zini qiziqtirgan sohada ishlashga bo‘lgan moyilligini bildiradi.

Mayillik - Odamning o‘zini ma’lum bir faoliyatga yoki kasbga yo‘naltirish uchun bo‘lgan tabiiy intilish va tayyorlik. Mayillik qiziqishdan farqli o‘laroq, muntazam va barqaror xususiyatga ega bo‘lishi mumkin.

Qobiliyat - Shaxsning ma’lum bir faoliyatni bajarishga bo‘lgan tabiiy imkoniyat va mahorat. Kasb tanlashda qobiliyat, o‘z faoliyatida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarga asoslanadi.

Irodaviy sifatlar - Odamning o‘zini tuta olish, sabr-toqat qilish, qat’iyat va maqsadga erishish yo‘lidagi iroda kuchi. Kasbda muvaffaqiyatga erishish uchun irodaviy sifatlar, masalan, sabr, qat’iyat va intilish, muhim rol o‘ynaydi.

Salomatlik - Odamning jismoniy va ruhiy holati, uning umumiy farovonligi. Kasb tanlashda salomatlik kasbga yaroqlilikni belgilaydi, Chunki ba’zi kasblar jismoniy yoki ruhiy kuch talab qilishi mumkin.

Kasbga yaroqlilik - Odamning o‘z salomatligi, qobiliyatlari, qiziqishlari va shaxsiy xususiyatlari asosida ma’lum bir kasbda

muvaffaqiyatli ishlashga bo‘lgan mosligi. Bu, asosan, jismoniy va ruhiy holatni hisobga olishni o‘z ichiga oladi.

Onglik - Odamning o‘z faoliyatini, maqsadlarini va imkoniyatlarini ongli ravishda anglash va tushunish. Kasb tanlashda onglik, shaxsning o‘z qiziqishlari va imkoniyatlarini chuqur tushunishi va ularga mos keladigan tanlovlar qilish imkonini beradi.

Mustaqillik - Odamning o‘z ishini boshqarish, qarorlar qabul qilish va o‘z maqsadlariga erishish uchun tashqi ta’sirlardan mustaqil bo‘lish qobiliyati. Kasbda mustaqillik, shaxsning o‘z ishini samarali ravishda tashkil qilish va boshqarishiga yordam beradi.

O‘z-o‘zini tarbiyalash - O‘z maqsadlariga erishish, shaxsiy rivojlanish va o‘zini takomillashtirish uchun o‘zini ongli ravishda tarbiyalash jarayoni. Kasb tanlashda o‘z-o‘zini tarbiyalash, shaxsning mahoratini oshirish va yangi bilimlarni olishda yordam beradi.

Kasb tanlash - Shaxsning o‘z qiziqishlari, qobiliyatlari, salomatligi, ijtimoiy holati va boshqa omillarni hisobga olib, o‘zining professional faoliyatini tanlash jarayoni. Kasb tanlashda ongli va mustaqil qarorlar qabul qilish, Shuningdek, o‘z-o‘zini tarbiyalash zarur.

Uyga vazifa

Mavzuni o‘rganib kelish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. G‘ulomov, F. (2017)**.** Psixologiya asoslari. Toshkent: O‘qituvchi.
2. Ismoilov, A. (2015). Kasb tanlash psixologiyasi. Toshkent: O‘zbekiston.
3. Abdullayev, B. (2020). O‘z-o‘zini tarbiyalash va shaxsni rivojlantirish. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Sultonov, D. (2016). Kasbga yaroqlilik va salomatlik. Toshkent: O‘quvchi.
5. Qosimov, T. (2019). Kasb tanlashda psixologik omillar. Toshkent: Ta’lim.

8-MARUZA. KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH ISHINING ASOSIY YO‘NALISHLARI VA BOSQICHLARI

Reja:

1. Kasb-hunarga yo‘naltirish ishining asosiy bosqichlari.
2. Kasb-hunarga yo‘naltirish ishining asosiy yo‘nalishlari.

1. Kasb-hunarga yo‘naltirish ishining asosiy bosqichlari

1.O‘quvchi va talabalar bilan tanishuv (diagnoz) bosqichi. Bu bosqichda o‘quvchilar va talabalar bilan individual suhbatlar o‘tkaziladi. Ular orqali o‘quvchilarning qiziqishlari, iqtidorlari, bilim va ko‘nikmalari aniqlanadi. Psixologik testlar, so‘rovnomalar va intervyular orqali o‘quvchilarning kasbga bo‘lgan munosabatlari o‘rganiladi.Bu bosqichda o‘quvchilarning shaxsiy xususiyatlari (qobiliyat, mayl, irodaviy sifatlar) va salomatligi tahlil qilinadi.

2. Kasbni tanlashga tayyorgarlik bosqichi. Bu bosqichda o‘quvchilarga kasblar va ularning xususiyatlari haqida ma’lumotlar beriladi. O‘quvchilarga turli kasb-hunarlarning imkoniyatlari, talablari, ijtimoiy ahamiyati va kelajakdagi o‘zgarishlar haqida to‘liq tushuncha beriladi.Turli kasblar bo‘yicha ta’lim olish imkoniyatlari, ularning jamiyatdagi roli, iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati haqida bilimlar beriladi. O‘quvchilarning kasbga yaroqliligi va unga qiziqishini o‘rganish uchun seminarlar, tanlovlar va tashkilotlar bilan tanishtirish ishlari olib boriladi.

3. Kasbni tanlash va qaror qabul qilish bosqichi. O‘quvchilar o‘z qiziqishlari va qobiliyatlari asosida kasb tanlashga kirishadilar. Bu bosqichda kasb tanlashda psixologik maslahatlar, professional yo‘naltirish xizmatlari taklif qilinadi.O‘quvchilarni kasb tanlashda mustaqil qaror qabul qilishga undash, ularning kelajakdagi ish faoliyatiga tayyorlanishini ta’minlash uchun turli testlar va kasbiy qiziqishlarni aniqlash ishlari o‘tkaziladi.

4. Kasbga yo‘naltirish va amaliyot bosqichi. Bu bosqichda o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish uchun amaliyotlar tashkil etiladi. O‘quvchilar kasbni tanlashdan so‘ng, amaliyotlarga yo‘naltiriladi, ya’ni ular kasb sohasidagi faoliyatni o‘rganishadi.O‘quvchilarga kasb tanlashda kerakli amaliy ko‘nikmalarni egallash uchun tajriba va ish joylarida stajirovkalar o‘tkaziladi.

5. Kasb-hunar ta’limi va kasbga moslashuv bosqichi. Kasb-hunar ta’limi bosqichida o‘quvchilar o‘zi tanlagan kasb bo‘yicha maxsus bilimlarni olishadi. O‘quvchilarga kasbiy mahoratni oshirish, ishga

joylashish, o‘z-o‘zini tarbiyalash va kelajakdagi ish faoliyatiga tayyorlanish borasida yordam beriladi.Bu bosqichda, Shuningdek, kasbga yaroqlilikni oshirish va o‘quvchilarning salomatligini saqlash uchun zaruriy kurslar, seminarlarga jalb etiladi.

6. Kasbni o‘zlashtirish va rivojlantirish bosqichi. Kasb tanlagan o‘quvchilar amaliyot va ta’limni davom ettirgan holda o‘z kasblarini rivojlantirishadi. Bu bosqichda kasbga yo‘naltirish bo‘yicha individual reja tuziladi, ularning faoliyatini tahlil qilish, kasbda muvaffaqiyatli ishlashlari uchun zaruriy maslahatlar beriladi.Kasbni rivojlantirish, yangi bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirish, kasbiy mahoratni oshirish jarayonida doimiy ravishda qo‘llab-quvvatlash amalga oshiriladi.

Kasbga yo‘naltirishga yoshlarning kasbni erkin va mustaqil tanlashning ilmiy-amaliy tizimi sifatida qarash lozim. U har bir shaxsning ham individual xususiyatlarini ham xalq xo‘jaligi manfaatlari nuqtai nazaridan mehnat resurslarini to‘laqonli ta’minlash zaruratini hisobga olish kerak.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘quvchilar kasbga yo‘naltirishining ilmiy - pedagogik asoslarini ishlab chiqish lozim.

Buning uchun quyidagi kamchiliklar bartaraf etilmog‘i lozim.

- hozirgi kun talablari asosidagi ixtisosliklar klassifikatorining yo‘qligi;kasb tanlash me’zon va me’yorlarining ishlab chiqilmaganligi;
- kasb tanlash xarakteri bo‘yicha axborotning talab darajasida emasligi; - tanlash natijalari bo‘yicha tezkor aloqaning o‘rnatilmaganligi.

Kasb tanlash uchun o‘quvchi o‘z imkoniyatlarini baxolay olish ko‘nikmasiga, ya’ni aqli, qiziqish har xil kasblar bo‘yicha bilimi, bu kasblarning imkoniyatlari, kelajagi haqida axborotiga ega bo‘lishi kerak.

Shaxsda kasb yo‘naltirishni maxsus ilmiy amaliy faoliyat orqali amalga oshiriladi, o‘quvchining inson sifatida shakllanish bosqichlarida shaxs va jamiyat yagona bir tizim sifatida qaraladi, o‘tish davrida bozor iqtisodiyoti munosabatlari talablari inobatga olinadi. Kasbga yo‘naltirishni shakllantirish vositalari:

- kasbiy axborot va ta’lim-tarbiya;
- o‘quvchi qiziqishlarini o‘rganib borish va mahorat bilan o‘stirish;
- kasbiy maslahat;
- kasb tanlovi; - kasbni tanlab olish; - kasbiy moslashish.

Ko‘rsatilgan vositalar kasbga yo‘naltirish mazmunining asosini tashkil etadi. O‘quvchilarni kasb tanlashga tayyorligini ko‘rsatuvchi mezonlar:

- kognitiv (axborotga ega ekanligi); - kasbga qiziqish mezoni; - amaliy mezon.

Kasb tanlash (yo‘naltirish) bo‘yicha alohida Davlat ta’lim standarti bo‘lishi va u quyidagilarni o‘z ichiga olishi lozim:

1. O‘quvchilarni kasb tanlashga yo‘naltirishga tayyorlashni yosh bosqichlari mazmuni:

a) kichik yoshdagi;

b) o‘rta yoshdagi;

v) katta yoshdagi o‘quvchilar.

2. Yosh bosqichlari bo‘yicha boshlang‘ich (I-IVsinflap), o‘rta yoshdagi (V-VII), katta yoshdagi (VII-IX) o‘quvchilarni kasbiy tayyorgarlignni aniqlash mezon, ko‘rsatgich va o‘lchovlari.

3. Maktab o‘quvchilarining kasbga bosqichlarini ko‘rsatuvchi tibbiy- fiziologik me’yorlar.

4. Turli yosh bosqichlaridan o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishga tayyorligini darajasi o‘lchovlari.

O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishni yosh bosqichlari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida quyidagi mazmunga ega bo‘ladi:

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini kasbga yo‘naltirishdan asosiy maqsad ularni mehnat, kasb turlari, yo‘nalishlari bilan tanishtirib borish va kasb faoliyatiga qiziqishni shakillantirishdan iborat. Bunga erishish uchun quyidagi vazifalarini amalga oshirish zarur:

- o‘z -o‘zini baholay bilish malakalariga o‘rgatish;
- intellektual va hissiy-irodaviy xislatlarini rivojlantirish;
- realistik jihatdan o‘z-o‘zini bohalashni rivojlantirish.

Bu yoshdagi bolalarda prinsipial ahamiyatga ega bo‘lgan, ya’ni kasbga yo‘naltirishda quyidagi kognitiv yo‘nalish ko‘rsatgichlarini shakillantirish kerak:

- har xil faoliyatda ish joyini tayyorlash qoidalarini bilish (darsga nima kerak , bir martalik topshiriqni, uy vazifasini bajarish uchun);
- mehnat vositalari va predmetlarini ish o‘rnida joylashtirish;
- o‘quv yozuv qurollarini qo‘llanilishi va ulardan foydalanish qoidalarini;
- ishning borishini argumentlash, asoslash va mehnat operatsiyalarini bajarilish ketmaketligini tushinish;
- o‘z-o‘zini tekshirishni, o‘z mehnatini va o‘rtoqlari mehnatini baholashni bilishi kerak.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kasbga yo‘naltirishdagi amaliyot quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- o‘zining shaxsiy buyumlariga o‘quv qurollariga va maktab jihozlariga e’tiborida; nafaqat yaxshi e’tibor bilan qarash va zarur bo‘lganda ta’mirlash ishlarini (yelimlash, tartibga keltirish) bajarishga intilishida;
- har qanday ishni bajarishda intiluvchanligi, tabiat. Atrof muhitga va uning boyliklarini saqlash va boshqalarda.

Kasbga yo‘naltirishning omilkorona-qimmatli yo‘nalishi bu yoshdagi o‘quvchilarda o‘z mehnati natijalaridan estetik jihatdan ruhlanishida namoyon bo‘ladi. Mehnatga estetik e’tiborining yo‘nalishida motivlar turlicha bo‘lishi mumkin. U harakat qilishda, faollikda, o‘rtoqlari bilan aloqasida va ishonch bildirgaligidan qoniqishida seziladi.

V-VII sinf (o‘rta yoshdagi) o‘quvchilarini kasbga yo‘naltirish mazmuni ulardagi qiziqish, layoqat, shaxs sifatidagi jamiyatda tutgan o‘rni to‘g‘risidagi tushunchalar va kasb tanlash ko‘nikmasini shakllantirish zarurati bilan belgilanadi. Bo‘lg‘usi kasbiy faoliyatlar bu yoshdagi o‘quvchilar uchun hayotdagi o‘z o‘rnini belgilash va tayyorlashda turtki, o‘z shakllanish imkoniyatlarini ochishi va kasb tanlashi uchun zarur bo‘ladi.

Bu yoshdagi o‘quvchilarda ijtimoiy-psixologik layoqatlar, o‘zi ulg‘ayayotganligida, yangi bir pozitsiyada o‘ziga e’tiborida, atrofga va olamga munasabatida shakllanishi kerak.

V-VII sinf ta’lim-tarbiya jarayonida o‘quvchilarni qiziqishlari, izlanishlari, layoqati bo‘yicha kasb tanlashga va hayotda o‘z o‘rnini topishga yo‘naltiriladi.

Bu ishlar real mehnat bozorini hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak.

VIII-IX sinf o‘quvchilarida kasbga yo‘naltirish ishlari mazmuni shaxsning ma’naviy xislatlari va jamiyat oldidagi burchi, javobgarlik xislatlarini shakllantirish bilan ajralib turadi.

Bu esa ulardan mustaqillik, tashabbus bilan chiqish, mustaqil qaror qabul qilish hatti harakatlari natijasini bilishi va faoliyati nimaga olib kelishini sezishi bilan belgilanadi.

Bu bosqichda shaxsning o‘ziga bahosi, tanqidiy qarashi, o‘zini-o‘zi taxlil qilishi, o‘z -o‘zini boshqarishi tarbiyalashi, o‘zining qiziqishini atrofdagilarniki bilan qo‘shib olib borishi prinsipial muhim ahamiyatga ega.

Bu jarayon kasb tanlash va kasbiy faoliyat tarmoqlarini bilishi natijasidir.

VIII - IX sinf o‘quvchilarida oldingi bosqichlarda olgan bilimlari va tajribalari asosida quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha kasbiy faoliyat amalga oshiriladi.

- o‘quv va maxsus fanlarni chuqur o‘rganishi asosida;
- diqqatini, tanlangan faoliyatida kasbiy muhim sifatlarning shakllanishiga qaratilishida;
- kasbiy rejalari ustidan nazorat va ularni asoslanish darajasini ochib berishda;
- kasbiy faoliyatga o‘zini tayyorlash yo‘llari, o‘ziga tashxis qo‘yish, natijalarini baholashda;
- ijtimoiy-kasbiy ko‘nikish, kasbni tanlash sabablari, kasbiy yo‘nalish asoslari shakllanishida. O‘quvchilarni kasb tanlashga yo‘llash davlat ahamiyatiga ega bo‘lgan muammo. Yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash g‘oyat muhim vazifadir. Shu boisdan yoshlarning kasb tanlash muammosi umumiy o‘rta ta’lim maktabi ishida katta o‘rin tutadi. “Mening orzuim”, “Kim bo‘lsam ekan”, “Men sevgan kasb”, “Kasbning yomoni yo‘q”, “Kasbim faxrim” degan mavzular har bir yigit va qiz uchun asosiy muammolardan biridir. O‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan chaqqonligini qondiruvchi birinchi ziyo – chashma bu maktabdir. Ta’lim jarayonida o‘quvchilarda kasblar tiplarini mustaqil holda bilish (Inson tabiati, inson texnika, inson badiy timsol, inson belgilar tizimi), tanlayotgan kasbning talablarini o‘z shaxsiy sifatlari bilan qiyoslay olish, o‘z moyilligi qobilyati, salomatligi tanlanayotgan kasbga muvofiqligini, to‘g‘ri baholash ko‘nikmalari shakllanishi lozim. Uslubchining kasb tanlashga yo‘llashdagi vazifasi – har bir o‘quvchini, uning kasbga va bilimga qiziqishlarini, moyillik, ehtiyojlari, atrof-muhitni, oilaviy ahvolini yaxshi va har tomonlama o‘rganishdan iborat bo‘lishi kerak.

Bu maqsad va vazifalaridan kelib chiqib uslubchi:

- o‘quvchilarga “kasb” tushunchasining ma’nosini yoritib berish, ularni kasblarning klassifikasiyalari bilan tanishtirish;
- o‘quvchilar “kasbiy qiziqish”, “mayllik” tushunchalari bilan tanishtirish;
- o‘quvchilarni kasb tanlashga asosan o‘quv va ijtimoiy – mehnat uyushmasiga nisbatan ongli yondoshishga erishish;
- o‘quvchilarga kasb tanlashda o‘z salomatligini hisobga olish zarurligini tushuntirish; o‘quvchilarga “Kasbiy layoqat” tushunchasining mohiyatini ochib berish, kasb tanlashga mulohaza bilan yondoshishni shakllantirish;

- qobiliyatlarni kasb tanlashdagi ahamiyatini tushuntirish, umumiy va alohida qobiliyatlar haqida tasavvur hosil qilish;
- har bir o‘quvchiga tanlangan kasbini egallashi uchun amaliy yordam ko‘rsatishi, unda ijtimoiy – mehnat uyushmasiga ijodiiy yondoshishni rivojlantirish.

Bugungi kunda sizu biz qo‘yayotgan ilk poydevorga kasb tanlashga yo‘llash, kasb-xunarga yo‘naltirish o‘quvchilarning ijtimoiy – mehnat uyushmasi ishlariga ko‘p jihatdan bog‘liq bo‘ladi.

Maktabga qadam qo‘yishi – bola hayotidagi muhim va ma’suliyatli davr bo‘lib, uning rivojlanishi va tarbiyasida g‘urur iz qoldiradi. Sabr-toqat, tartib-intizom va mustaqillikni talab etuvchi o‘quvchi yangi faoliyat – o‘qish bolaning asosiy ishiga aylanadi.

Umum ta’lim o‘quvchilarga qo‘yiladigan talablar:

- milliy g‘urur – bu o‘zi yurtining tarixini bilish;
- ularni erkin fikrlashga tayyorlash, o‘z-o‘zini idora va nazorat qila bilishni shakllantirish;
- umuminsoniy fazilatlarga ega bo‘lish; o‘z millati va vatanini sevish, u bilan faxrlanish, milliy urf-odatlar, milliy qadriyatlarni hurmat qilish; - mustaqil va ijodiy fikrlash;
- ma’naviy – ahloqiy madaniyatga ega bo‘lish;
- kasbiy-mehnat faoliyatida ekologik ma’suliyatni his qilish;
- kompyuter va boshqa telekommunikasiya vositalaridan foydalana olish;
- o‘z oldiga maqsadni to‘g‘ri qo‘ya bilish;
- maqsadga erishish uchun bilim, ko‘nikma va malakaga ehtiyoj sezish;
- bilimi va qobiliyatini namoyon qilishga ehtiyojni kuchaytirish;
- o‘ziga nisbatan talabchanlik, hulqi, xatti-harakatlaridagi kamchiliklarga tanqidiy manosabatda bo‘lish;
- ta’lim muassasasi faoliyati jarayoniga faol ishtirok etish.

Barkamol bakalavr talabasiga qo‘yiladigan talablar:

- ma’naviy – ma’rifiy dunyoqarashni hosil qiluvchi tizimli bilimlarga ega bo‘lish; davlat siyosatining dolzarb masalalarini bilish; iqtisodiy-ijtimoiy muammolar va jarayonlarni mustaqil tahlil qila olish; ijtimoiy fikrlash;
- Vatan tarixini bilish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar masalalari yuzasidan o‘z fikrini bayon qila olish; milliy istiqlol g‘oyasiga asoslangan faol hayotiy nuqtai nazarga ega bo‘lish; - tabiat va jamiyat

rivojlanishi haqidagi bilimlarni egallaganlik hamda ulardan zamonaviy ilmiy asoslarda hayotda va o‘z kasb faoliyatida foydalana bilish;

- o‘z bakalavriat yo‘nalishi bo‘yicha raqobatbardosh umum kasbiy tayyorgarlikka ega bo‘lish;
- o‘z ustida ishlashi va mehnat faoliyatini ilmiy asosda tashkil qila olish;
- o‘zini jismoniy chiniqtirish; yangi bilimlarni mustaqil egallay bilishi lozim.

Hozirgi kunda maorif tizimi oldida turgan eng muhim vazifa – talabalarni bo‘lajak pedagogik kasb faoliyatiga tayyorligi hamda uni shakllantirish masalalari hisoblanadi. Bu masalani hal qilish uchun pedagogika Oliy o‘quv yurti bitiruvchilarining modeli qanday bo‘lishi kerak, degan muammo ustida to‘xtash zarur.

Bitiruvchi modelida 3 ta tarkibiy qismini farqlash mumkin:

1. Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy ahamiyatiga bo‘lgan sifatlar;
2. O‘quvchi shaxsining rivojlanish jarayoni haqidagi bilimlar;
3. Pedagogik jarayonni tashkil etish uchun zarur bo‘ladigan ko‘nikma va malakalar.

Talaba – o‘quvchilar bilan ishlashda, bilim asosida quyidagilarni bilish zarur:

- o‘quvchi shaxsi va uning ayrim sifatlarini kompleks metodikalar yordamida o‘rganish;
- o‘quvchi shaxsi va ularni jamoasini rivojlantirishni loyihalashtirish;
- ta’lim jarayonini rejalashtirish va amalga oshirish;
- ta’lim jarayonida o‘quvchilarni tarbiyalash;
- o‘quvchilarga qat’iy, ahloqan asoslangan talablar qo‘ya bilish;
- o‘quvchilar jamoasida mikroiqlimni tashkil qilish;
- sinf rahbari sifatida ishlashni rejalashtirish va amalga oshirish.

Kasb to‘g‘ri tanlanganda ular o‘z qobiliyatlari va qiziqishlarini yaxshiroq ro‘yobga chiqishlari hamda jamiyatga ko‘proq naf keltirishlari mumkin. O‘quvchilarni kasb tanlashda yo‘llash, kasb-xunarga yo‘naltirish ishlarining asosiy ijrochisi mehnat ta’limi o‘qituvchisi – uslubchi zimmasiga tushadi.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida kasb tanlashga yo‘llash va texnologik ta’limidan dars beradigan o‘qituvchilar yuqori natijalarga, dars samaradorligini erishishi uchun albatta qo‘yidagilarga e’tiborni qaratish kerak.

O‘qituvchi – uslubchi:

- zamonaviy ilmiy- texnikaviy taraqqiyotning va ma’naviyat-moddiy qadriyatlarning mohiyati chuqur tushuna bilish;
- pedagogik texnologiyani va innovatsiya asl mohiyati va uslublarini tushina – qo‘llay bilishi;
- o‘quvchilarni mustaqil kasb hunar o‘rganishga, erkin kasb tanlashga sharoit yaratish; pedagogik texnologiyalardan foydalanar ekan, o‘zi ham yangi yaratuvchi yangi xilma-xil (“Kasb darsi”,”Aqliy hujum”, “Zinama-zina”) uslublarni o‘ylab topishi, amalda qo‘llashi; - an’anaviy darslar orqali o‘qituvchilarning yakka tartibda (individual) ishlashga erishish;
- test topshiriqlarni o‘quvchi faoliyati darajalariga mos holda to‘zish bo‘yicha ko‘nikmalarga ega bo‘lishi shart.

O‘qituvchi uslubchilarimiz uchun bugungi kun talabi mana shulardan iborat.

Hozirda o‘quvchilarni kasb tanlashga yo‘llashda pedagogik-psixologik va umumtexnik va kasb ta’limi mutaxassilari olib borayotgan ishlar salmoqli o‘ringa ega. Darhaqiqat, o‘quvchi yoshlarning kasbiy bilimlarini va ko‘nikmalarini shakllantirish, ularga to‘g‘ri yo‘nalish berish kasb hunarga yo‘naltiruvchi mutaxassislar, pedagog-psixolog tomonidan boshqarilib kelinmoqda.

Quyida pedagogik-psixologik va umumkasbiy tayyorgarligiga to‘xtalib o‘tmoqchimiz.

Jumladan:

Birinchidan - o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltiruvchi va pedagog-psixologlarni hamda umumtexnik va kasbiy ta’lim mutaxassislarni malakasini va saviyasini oshirib borsak, ularga qayta tayyorlov o‘quv kursi va semenarlar tashkil qilib amaliy yordam berib, ularning moddiy ehtiyojlarini qondirilishi;

Ikkinchidan – o‘quvchilarni kasb-hunarga qiziqishlarini, moyilliklarini kuchaytirish maqsadida har xil kasb hunar navatorlari bilan davra suhbatlari, baxs-munozaralar, hunarmandlar maydoniga sayohatdan foydalanganda ham mahorat bilan foydalanishi;

Uchinchidan – o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda mahalla va ota-onalarning roli juda kattadir. Buning uchun sinf rahbarlari bilan ota-onalar hamkorlikda har oyda bir marta “Kasbiy maslahatlar kuni”ni tashkil etib, ular bilan turli kasb-hunarlarga tayyorlashda muammo va echimlar davra suhbatlarini o‘tkazish.

To‘rtinchidan – bir necha yillar davomida halol mehnat bilan elga tanilgan xalq xunarmandlari va mehnat faxriylari bilan “Mehnat, mehnatning tagi rohat”, “Mehnat-baxt keltiruvchi omil”, “Kasb-u kamol xusn-u jamol” kabi mavzularda uchrashuvlarni tashkil etish.

2. Kasb-hunarga yo‘naltirish ishining asosiy yo‘nalishlari

1. Ta’lim va kasbga yo‘naltirish.Bu yo‘nalish yoshlarni ta’lim olish va kasb tanlashda to‘g‘ri yo‘naltirishga qaratilgan. Maktabda, kollejda yoki texnikumda kasb-hunar yo‘nalishlari bo‘yicha ta’lim berish, kasb-hunarlar haqida ma’lumot berish va o‘quvchilarning qobiliyatlari va qiziqishlariga mos kasb tanlashda yordam ko‘rsatishdan iborat. Bu yo‘nalishning maqsadi, o‘quvchilarning bilim darajasini oshirish va ularga o‘zlari uchun eng mos kasbni tanlashga yordam berishdir.

Yondashuv: Kasb-hunar tanlashda o‘quvchilarni qiziqishlari va qobiliyatlariga qarab, tegishli o‘quv yo‘nalishlari va kurslarga yo‘naltirish.

2. Psixologik maslahat va yordam.Bu yo‘nalishda kasb-hunarni tanlash jarayonida o‘quvchilarga psixologik yordam berish, ularning qobiliyatlarini, qiziqishlarini va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish asosida kasb tanlashda qaror qabul qilishga yordam ko‘rsatish muhim ahamiyatga ega. Psixologik testlar, individual maslahatlar, guruhli mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilarga o‘zlarini anglash va o‘zlari uchun eng to‘g‘ri kasbni tanlashda yordam beriladi.

Yondashuv: Psixologik testlar va individual maslahatlar orqali o‘quvchilarning ichki imkoniyatlarini va qobiliyatlarini aniqlash.

3. Kasbga tayyorlash va amaliyot. Bu yo‘nalish yoshlarni kasbga tayyorlash va amaliyot o‘tkazishga qaratilgan. O‘quvchilar o‘qish davomida yoki o‘qishni tamomlagach, kasbiy ko‘nikmalarni amaliyotda o‘rganadilar. Bu yo‘nalishda kasb-hunar ta’limining samarali bo‘lishi uchun o‘quvchilarni turli stajirovka va amaliyotlarga yo‘naltirish, tajriba almashish imkoniyatlarini yaratish muhim ahamiyatga ega.

Yondashuv: Kasbiy ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun amaliyotlar, ish joylarida tajriba orttirish, mutaxassislar bilan uchrashuvlar o‘tkazish.

4. Kasbga moslashuv va professional rivojlanish. Yangi kasb tanlagan o‘quvchilar va yoshlar uchun moslashuv jarayonini qo‘llab-quvvatlash, kasbga oid bilimlarni rivojlantirish va ularni ijtimoiy faoliyatga tayyorlash. Bu yo‘nalishning maqsadi – yoshlarni ish joylarida muvaffaqiyatli ishlashga tayyorlash va ularni kasbda o‘zlarini rivojlantirishga ko‘maklashishdir.

Yondashuv: Kasbga moslashuv jarayonida yoshlarni qo‘llab-quvvatlash, treninglar va kasbiy rivojlanish kurslarini o‘tkazish.

5. Ijtimoiy va iqtisodiy yo‘naltirish. Kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida iqtisodiy va ijtimoiy talablarni ham hisobga olish muhimdir. Ushbu yo‘nalishda kasb tanlashda ijtimoiy va iqtisodiy omillarni, ya’ni ish bozori talablarini, kasbning jamiyatdagi ahamiyatini va kelajakdagi o‘zgarishlarni inobatga olish muhim hisoblanadi. Bu o‘quvchilarga kasb tanlashda strategik qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

Yondashuv: Ish bozori tahlili, kasbning jamiyatdagi ahamiyati, iqtisodiy va ijtimoiy ehtiyojlarni hisobga olgan holda kasb tanlashda maslahatlar berish.

6. Xalqaro tajriba va innovatsiyalarni joriy etish. O‘zbekistonda kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi xalqaro tajriba va innovatsiyalarni o‘z ichiga oladi. Bu yo‘nalishda, turli davlatlarda o‘tkazilgan kasb-hunar ta’limi va yo‘naltirish tizimi tajribalarini o‘rganish, ularni milliy tizimga tatbiq etish va yoshlarni global ish bozori talablari bo‘yicha tayyorlashga yordam berish ko‘zda tutiladi.

Yondashuv**:** Xalqaro tajriba almashish, yangi texnologiyalar va innovatsiyalarni o‘quvchilarga o‘rgatish, kasbga yo‘naltirish jarayoniga yangi metodlarni joriy etish.

Kasb-hunarga yo‘naltirish ishining asosiy yo‘nalishlari o‘quvchilarga o‘z qobiliyatlarini aniqlash, kasb tanlashda mustaqil qaror qabul qilishga yordam berish, kasbiy ta’limni rivojlantirish, ishga tayyorlash va kasbga moslashuv jarayonlarini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan. Har bir yo‘nalish yoshlarning shaxsiy, ijtimoiy va iqtisodiy ehtiyojlarini hisobga olish orqali samarali kasb-hunarga yo‘naltirishni ta’minlashga yordam beradi.

Mavzuni mustahkamlash uchun test savollari

1. Kasb-hunarga yo‘naltirishning asosiy maqsadi nima?

a) O‘quvchilarni kasbga jalb qilish

b) O‘quvchilarning qobiliyatlari va qiziqishlari asosida to‘g‘ri kasbni tanlashga yordam berish

c) O‘quvchilarga yuqori o‘qish imkoniyatlari yaratish

d) O‘quvchilarning ijtimoiy faoliyatini oshirish

2. O‘quvchilarga kasb-hunarga yo‘naltirishda qaysi omil eng muhimi?

a) O‘quvchilarning ijtimoiy holati

b) O‘quvchilarning qobiliyatlari, qiziqishlari va imkoniyatlari

c) O‘quvchilarning o‘qish yili
d) O‘quvchilarning sinfdoshlarining tanlovi

3. Kasb-hunarga yo‘naltirishda psixologik yordamni kim taqdim etadi?

a) O‘qituvchilar
b) Psixologlar
c) Ta’lim tashkilotlari
d) Kasb egalar

4. Kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida o‘quvchilar uchun qanday faoliyatlar muhim?

a) Psixologik testlar, intervyular, guruhli mashg‘ulotlar
b) Maktabdagi sport musobaqalari
c) Yozuv mashg‘ulotlari
d) Faoliyatning faqat nazariy qismi

5. Kasb-hunar ta’limining samaradorligini qanday oshirish mumkin?

a) O‘quvchilarga kasb haqida umumiy ma’lumot berish
b) O‘quvchilarga faqat amaliy ko‘nikmalarni o‘rgatish
c) O‘quvchilarni amaliyot va stajirovkalar orqali tayyorlash
d) O‘quvchilarga faqat nazariy bilimlarni berish

6. Kasb-hunarga yo‘naltirishning iqtisodiy yo‘nalishi qanday?

a) O‘quvchilarning psixologik qobiliyatlarini o‘rganish
b) O‘quvchilarga kasb tanlashda jamiyatdagi iqtisodiy talablarni hisobga olish
c) O‘quvchilarga ijtimoiy faoliyatni oshirish
d) O‘quvchilarga innovatsion texnologiyalarni o‘rgatish

7. Yoshlarning kasbga moslashuv davrida qanday yordam ko‘rsatiladi?

a) O‘quvchilarga yangi kasblarni o‘rgatish
b) Ishga joylashish va kasbiy malakalarini oshirish bo‘yicha maslahatlar berish
c) Yangi kasb tanlashga turtki berish
d) O‘quvchilarni faqat ijtimoiy faoliyatga jalb qilish

8. Kasb-hunarga yo‘naltirishda xalqaro tajribani o‘rganishning maqsadi nima?

a) Yangi kasblar yaratish
b) O‘quvchilarga global ish bozori talablari haqida ma’lumot berish
c) O‘quvchilarga yangi texnologiyalarni joriy etish
d) O‘quvchilarga faqat milliy kasblarni o‘rgatish

9. Kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida yoshlarning qaysi jihati eng ko‘proq hisobga olinadi?

a) Ularning qobiliyatlari va qiziqishlari
b) Ularning ijtimoiy holati
c) Ularning ota-onalarining fikri
d) Ularning sinfdoshlarining fikri

10. Kasb-hunarga yo‘naltirishda o‘quvchilarga qanday yondashuvlar qo‘llaniladi?

a) Faqat amaliy ko‘nikmalarni o‘rgatish
b) Psixologik maslahatlar, amaliyotlar, treninglar
c) O‘quvchilarga faqat nazariy bilimlarni berish
d) Faqat umumiy ma’lumot berish.

Javoblar

1. B) O‘quvchilarning qobiliyatlari va qiziqishlari asosida to‘g‘ri kasbni tanlashga yordam berish
2. B) O‘quvchilarning qobiliyatlari, qiziqishlari va imkoniyatlari
3. B) Psixologlar
4. A) Psixologik testlar, intervyular, guruhli mashg‘ulotlar
5. C) O‘quvchilarni amaliyot va stajirovkalar orqali tayyorlash
6. B) O‘quvchilarga kasb tanlashda jamiyatdagi iqtisodiy talablarni hisobga olish
7. B) Ishga joylashish va kasbiy malakalarini oshirish bo‘yicha maslahatlar berish
8. B) O‘quvchilarga global ish bozori talablari haqida ma’lumot berish
9. A) Ularning qobiliyatlari va qiziqishlari
10. B) Psixologik maslahatlar, amaliyotlar, treninglar

Mavzu bo‘yicha glossariy

Kasb – Insonning o‘zining qobiliyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlariga mos ravishda amalga oshiradigan mehnat faoliyati.

Kasb-hunarga yo‘naltirish – O‘quvchilarga va yoshlarni kelajakda o‘zlariga mos kasbni tanlashda yordam berish jarayoni.

Pedagog – O‘qituvchilik, tarbiyalovchilik yoki ilmiy faoliyat bilan shug‘ullanuvchi shaxs.

Uyga vazifa

Kasb hunarga oid 10ta maqol yozib yod olish.

Mehnat – odamning erishgan yutug‘i.

Kasbni sevgan, shu kasbda baxtli bo‘ladi.

Kimdir kuchli, kimdir aqlli, ammo har kim mehnat qilsa, o‘z orzusiga erishadi.

O‘z kasbingni bil, uni sev, mehnatingni qiymatla.

Mehnat – bunyodkorlikning asosidir.

Kasbni bilgan odam hech qachon yo‘qotmaydi.

Mehnat qilmaganning xato qilgani – o‘zini aldashdir.

Kasb – odamning yurtiga xizmat qilishning eng yaxshi usuli.

Tegishli kasbni tanlash, insonni yuksaltiradi.

Yaxshi kasb – o‘zini topishning eng oson yo‘li.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. G‘ulomov, F. (2017). Psixologiya asoslari. Toshkent: O‘qituvchi.
2. Ismoilov, A. (2015). Kasb tanlash psixologiyasi. Toshkent: O‘zbekiston.
3. Abdullayev, B. (2020). O‘z-o‘zini tarbiyalash va shaxsni rivojlantirish. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Sultonov, D. (2016). Kasbga yaroqlilik va salomatlik. Toshkent: O‘quvchi.
5. Qosimov, T. (2019). Kasb tanlashda psixologik omillar. Toshkent: Ta’lim.

9-MARUZA. KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH BO‘YICHA TA’LIM MUASSASASI JAMOASINING FAOLIYATI

Reja:

1. O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish bo‘yicha ta’lim muassasasining ish mazmuni.
2. Fan o‘qituvchisi va sinf rahbarining kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha vazifalari.
3. Kasbga yo‘naltiruvchi o‘quv-metodik xonasi.

1. O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish bo‘yicha ta’lim muassasasining ish mazmuni

1. Kasb-hunarga yo‘naltirishning asosiy maqsadi**.** O‘zbekiston ta’lim tizimida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishning asosiy maqsadi – yoshlarni mehnat bozoriga muvaffaqiyatli kirishlari uchun zarur bilim va ko‘nikmalar bilan ta’minlashdir. Bu jarayonda o‘quvchilarni kasblarga tayyorlash, ularning qobiliyatlari va qiziqishlarini inobatga olib, to‘g‘ri kasbni tanlashga yordam berish, Shuningdek, mehnat bozorida talablarga javob beradigan mutaxassislarni tayyorlashga alohida e’tibor qaratiladi.

Kasb-hunarga yo‘naltirishning bosqichlari.O‘zbekiston ta’lim tizimida o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish bir necha bosqichdan iborat. Ular quyidagicha:

1-bosqich: Kasbga qiziqish uyg‘otish.O‘quvchilarga boshlang‘ich ta’limdan boshlab kasblar va ularning mohiyati haqida umumiy tushuncha beriladi. Bu bosqichda o‘quvchilarning qiziqishlari va qobiliyatlarini aniqlash uchun turli interaktiv metodlar, psixologik testlar va anketalar yordamida tahlil qilish jarayoniga kirishiladi.

2-bosqich: Kasbni tanlashga tayyorlash.O‘quvchilarga kasblarning xususiyatlari, mehnat bozoridagi talablar va imkoniyatlar haqida chuqurroq ma’lumotlar beriladi. O‘quvchilar o‘z qobiliyatlari va qiziqishlarini inobatga olib, kasb tanlashda yordamlashadigan psixologik maslahatlar va testlar asosida yo‘naltiriladi.

3-bosqich: Kasbga tayyorlash.O‘quvchilarni kasbga tayyorlash jarayoni o‘quvchilarni amaliy ko‘nikmalar va professionallarni tayyorlash uchun maxsus dasturlar yordamida amalga oshiriladi. Kasb-hunarga yo‘naltirilgan ta’limning bu bosqichida amaliyotlar, stajirovkalar va kasbga oid ko‘nikmalarni shakllantirish uchun treninglar tashkil etiladi.

4-bosqich: Kasbni tanlash va ishga joylashish.Kasb tanlash jarayonida o‘quvchilarga kasbga mos o‘qish imkoniyatlari, o‘qish davomida bajarilishi kerak bo‘lgan amaliy mashg‘ulotlar haqida ma’lumotlar taqdim etiladi. Kasb tanlagan o‘quvchilarni ishga joylashtirish jarayonida, ta’lim muassasalari va ish beruvchilar o‘rtasida hamkorlik orqali ishga joylashishga yordam beriladi.

Ta’lim muassasalari o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda quyidagi vazifalarni bajaradi:

O‘quvchilarning qobiliyatlari va qiziqishlarini tahlil qilish. Psixologik testlar va anketalar yordamida o‘quvchilarning qobiliyatlari, qiziqishlari va mehnatga tayyorligi baholanadi. Bu jarayon, o‘quvchining o‘ziga mos kasbni tanlashda yordam beradi.

Kasb tanlashda bilim va ko‘nikmalar berish.Kasbga yo‘naltirishda o‘quvchilarga kasblar, ularning turlari, talablar va imkoniyatlar haqida ma’lumot beriladi. Bu jarayonda kasbning ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyati ham yoritiladi.

Kasbga tayyorlash va malaka oshirish.O‘quvchilarga kasblar haqida amaliy ko‘nikmalar o‘rgatiladi, shu bilan birga, o‘quvchilarga kasbga tayyorlov kurslari, treninglar va amaliyotlar o‘tkaziladi. Shuningdek, yoshlarni amaliyot va stajirovka orqali kasbga tayyorlash muhim o‘rin tutadi.

Kasbga mos ish joylarini topish.O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda ta’lim muassasalari va ish beruvchilar o‘rtasida hamkorlik aloqalarini o‘rnatish, o‘quvchilarni ishga joylashtirishga yordam berish ham muhim vazifalardir. **Pedagoglarning kasb-hunarga yo‘naltirishdagi roli.**Kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida pedagoglar, o‘qituvchilar va psixologlar o‘quvchilarga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatishda muhim rol o‘ynaydi. Pedagoglar o‘quvchilarni kasb tanlashda maslahatlar berib, o‘z qobiliyatlarini va potentsiallarini to‘g‘ri baholashga yordam beradi. Bundan tashqari, pedagoglar o‘quvchilarni kasbga tayyorlash jarayonida interaktiv metodlar, amaliy mashg‘ulotlar va turli psixologik testlar yordamida qo‘llab-quvvatlashadi.

Kasb-hunarga yo‘naltirishning ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyati. Kasb-hunarga yo‘naltirish faqat o‘quvchilar uchun emas, balki jamiyat va iqtisodiyot uchun ham katta ahamiyatga ega. O‘quvchilarni mehnat bozoriga muvaffaqiyatli kirishga tayyorlash, ularning ijtimoiy jihatdan barqaror bo‘lishi va iqtisodiy talablar asosida kasb tanlashlari jamiyatda sog‘lom iqtisodiy rivojlanishni ta’minlaydi. Shuningdek, yuqori

malakali va tajribali mutaxassislarning tayyorlanishi mehnat bozorida muvozanatni saqlaydi.

Zamonaviy yondashuvlar va texnologiyalar.O‘quvchilarga kasb-hunarga yo‘naltirishda zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan keng foydalanish muhim ahamiyatga ega. Kompyuter texnologiyalari, onlayn kurslar, virtual sinflar va interaktiv o‘quv usullari o‘quvchilarga kasbga yo‘naltirishda samarali yondashuvlarni ta’minlaydi. Bu texnologiyalar o‘quvchilarga turli kasblar va sohalar haqida kengroq ma’lumot berishga, Shuningdek, kasbga tayyorlashda yangi ko‘nikmalarni o‘zlashtirishga yordam beradi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish jarayoni ularga to‘g‘ri kasb tanlash, mehnat bozorida muvaffaqiyatli bo‘lish va jamiyatda faol qatnashish imkoniyatini beradi. Ta’lim muassasalari o‘quvchilarni kasbga tayyorlash, ularning qobiliyatlari va qiziqishlarini hisobga olish orqali ularga yuqori malakali mutaxassislar bo‘lish yo‘lida yordam beradi. Kasb-hunarga yo‘naltirish jarayoni nafaqat o‘quvchilarning, balki butun jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

2. **O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda texnologiya o‘qituvchisining vazifalari** quyidagi asosiy yo‘nalishlardan iborat:

Texnologiya sohasiga qiziqishni rivojlantirish. Texnologiya o‘qituvchisi o‘quvchilarga texnologiya sohasining ahamiyatini tushuntirish va ular orasida texnik kasblarga bo‘lgan qiziqishni oshirishga harakat qiladi. O‘quvchilarga zamonaviy texnologiyalar, muhandislik va ishlab chiqarish sohalari haqida ma’lumot berib, bu sohalarda kasb tanlashni rag‘batlantiradi.

Amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish. Texnologiya o‘qituvchisi o‘quvchilarga texnik bilimlar, amaliy ko‘nikmalar va yangi texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha o‘qitish bilan shug‘ullanadi. Bu, ayniqsa, o‘quvchilarga amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish va zamonaviy ishlab chiqarish, texnika va dizayn sohalarida ishlashga tayyorlashda muhimdir.

Kasblar haqida ma’lumot berish. Texnologiya o‘qituvchisi o‘quvchilarga texnologiya sohasidagi turli kasblar va ularning talablari, ish sharoitlari va imkoniyatlari haqida ma’lumot beradi. O‘quvchilarni zamonaviy texnologiyalarga mos kasb-hunarlar bilan tanishtiradi, shu jumladan, muhandis, dizayner, texnik mutaxassis va boshqa kasblar haqida tushunchalar beradi.

Yoshlarni kasb tanlashda yo‘naltirish. O‘quvchilarga kasb tanlashda yordam berish, ularning qobiliyatlari va qiziqishlariga mos kasbni tanlashga yo‘naltirish texnologiya o‘qituvchisining asosiy vazifalaridan biridir. O‘qituvchi o‘quvchilarga o‘z qiziqishlariga mos texnik kasbni tanlashda yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadi va texnologiya sohasi bo‘yicha imkoniyatlar haqida batafsil ma’lumot beradi.

Innovatsion texnologiyalarni joriy etish. Texnologiya o‘qituvchisi o‘quvchilarga yangi va innovatsion texnologiyalarni o‘rgatish, shu jumladan, kompyuter dasturlari, robototexnika, 3D modellashtirish va boshqa zamonaviy texnologiyalardan foydalanishni o‘rgatadi. Bu jarayon o‘quvchilarning texnologiya sohasidagi bilimlarini oshiradi va ularni bo‘lajak kasbga tayyorlaydi.

Mehnat bozoridagi talablarni tushuntirish. Texnologiya o‘qituvchisi o‘quvchilarga mehnat bozorida talab qilinadigan texnik kasblar, muhandislik, dizayn va ishlab chiqarish sohalaridagi yangi imkoniyatlar haqida ma’lumot beradi. O‘quvchilarga texnologiya bo‘yicha kasb tanlashda iqtisodiy va ijtimoiy talablarni inobatga olishni o‘rgatadi.

Praktik mashg‘ulotlar o‘tkazish. Texnologiya o‘qituvchisi amaliy mashg‘ulotlar va tajribalar o‘tkazib, o‘quvchilarning texnologiya sohasidagi ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu mashg‘ulotlar o‘quvchilarni texnik kasblarga tayyorlashda juda muhimdir, Chunki ular amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish orqali o‘z kasbiga tayyor bo‘ladi.

Kasbga yo‘naltirishda psixologik yordam ko‘rsatish. O‘quvchilarga kasb tanlash jarayonida psixologik yordam ko‘rsatish ham texnologiya o‘qituvchisining vazifalaridan biridir. O‘quvchilarni kasb tanlashdagi noaniqlik va stressdan xalos etish, ularga qiziqishlariga mos kasbni tanlashda yordam berish uchun o‘qituvchi psixologik maslahatlar beradi.

Guruhli ishlanmalar va kasb tanlash bo‘yicha treninglar o‘tkazish. Sinfda guruhli mashg‘ulotlar o‘tkazish, o‘quvchilarning bir-birlarining fikrlarini tinglashini va o‘zaro fikr almashish imkoniyatini yaratadi. Texnologiya o‘qituvchisi kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha treninglar, seminarlar va guruhli ishlanmalar o‘tkazadi, bu orqali o‘quvchilar turli kasblar haqida fikr almashadilar va o‘z qiziqishlarini aniqlaydilar.

Kasb-hunar ta’limiga oid ta’lim tizimini tushuntirish. Texnologiya o‘qituvchisi o‘quvchilarga kasb-hunar ta’limining ahamiyatini tushuntiradi va ular uchun qaysi o‘quv yurtlarida texnologiya sohasida ta’lim olish mumkinligini ko‘rsatadi. U texnikumlar, kollejlarga

kirish va o‘rta maxsus ta’lim olish imkoniyatlari haqida o‘quvchilarga kerakli ma’lumotlarni beradi.

2. Fan o‘qituvchisi va sinf rahbarining kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha vazifalari

Sinf rahbarining kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha vazifalari quyidagi asosiy yo‘nalishlardan iborat:

O‘quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini aniqlash. Sinf rahbari o‘quvchilarning shaxsiy xususiyatlari, qobiliyatlari, qiziqishlari va maqsadlarini aniqlashda yordam beradi. Bu jarayonda sinf rahbari o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini tushunishga harakat qiladi, ular bilan yaqin aloqada bo‘lib, qaysi sohada muvaffaqiyatli bo‘lishi mumkinligini aniqlashga yordam beradi.

Kasb-hunar ta’limi tizimiga yo‘naltirish. Sinf rahbari o‘quvchilarga kasb-hunar ta’limining ahamiyatini tushuntirib, kasb tanlashda ularga qo‘llab-quvvatlash ko‘rsatadi. U o‘quvchilarga kasb-hunar kollejlari, texnikumlar, o‘rta maxsus ta’lim yurtlarida o‘qish imkoniyatlari va ta’lim sohalari haqida ma’lumot beradi.

Mehnat bozoriga tayyorlash. Sinf rahbari o‘quvchilarga zamonaviy mehnat bozorining talablarini tushuntiradi. Ularni mehnat bozorida qanday kasblar va sohalar talab qilinishi, qaysi kasblar yuqori darajada rivojlanayotganini, qanday yangi kasblar paydo bo‘layotganini tushuntiradi. O‘quvchilarga o‘z malakalarini oshirish va o‘zlari qiziqqan kasblar haqida ma’lumot berib, to‘g‘ri tanlov qilishga yordam beradi.

Kasb tanlashda psixologik yordam ko‘rsatish. Sinf rahbari o‘quvchilarga kasb tanlash jarayonida psixologik yordam ko‘rsatadi. Bu jarayonda o‘quvchilarni rag‘batlantirish, ularni kasb-hunar tanlashda qo‘llab-quvvatlash, shaxsiy va kasbiy rivojlanish yo‘nalishlarini ko‘rsatish muhim. Sinf rahbari o‘quvchilarning stress, xavotir va noaniqliklarni yengib o‘tishiga yordam beradi.

Sinfda kasb-hunar tanlashga oid ma’ruzalar va mashg‘ulotlar o‘tkazish. Sinf rahbari o‘quvchilarga kasb tanlash va kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha ma’ruzalar o‘tkazib, o‘quvchilarning kasb-hunar haqida bilish darajasini oshiradi. Bu ma’ruzalar orqali sinf rahbari o‘quvchilarga kasb-hunar ta’limi, uning ahamiyati va imkoniyatlari haqida to‘liq ma’lumot beradi.

Individual yondashuvni qo‘llash.

Sinf rahbari o‘quvchilarga individual yondashuvni qo‘llaydi. Har bir o‘quvchining qobiliyatlari va qiziqishlari farq qiladi, Shuning uchun sinf

rahbari o‘quvchilarning o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olib, ularga mos kasb-hunar tanlashda yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadi.

Kasb-hunar tanlashda ota-onalar bilan hamkorlik. Sinf rahbari o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda ota-onalar bilan hamkorlikni ta’minlaydi. U ota-onalar bilan suhbatlar o‘tkazib, ularning o‘quvchilarning kasb tanlash jarayonidagi roli va ahamiyatini tushuntiradi. Shuningdek, o‘quvchilarning ota-onalari bilan maslahatlashib, kasb-hunar tanlashdagi o‘zaro tushunishni yaxshilashga harakat qiladi.

Kasb-hunar ta’limi haqida ma’lumotlar bazasini yaratish. Sinf rahbari o‘quvchilarga kasb-hunar ta’limiga oid to‘liq va aniq ma’lumotlarni taqdim etadi. U turli kasblar, ularning talablari, ish sharoitlari va rivojlanish imkoniyatlari haqida ma’lumotlar yig‘ish, o‘quvchilar uchun kasb-hunar ta’limi tizimi bo‘yicha manbalarni yaratadi.

Kengashlar va guruhli ishlanmalar o‘tkazish. Sinf rahbari o‘quvchilarga kasb tanlashda guruhli mashg‘ulotlar o‘tkazadi, bu orqali ular bir-birlarining fikrlarini eshitadilar, o‘zaro tajriba almashadilar va qiziqishlarini aniqlaydilar. Guruhli ishlanmalar orqali o‘quvchilar o‘zlarini kasb tanlash jarayoniga faol jalb qilishadi.

Kasb-hunarga yo‘naltirishda o‘quvchilarni rag‘batlantirish. Sinf rahbari o‘quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi va ularga kasb tanlashda o‘z imkoniyatlariga ishonchni oshiradi. Bu, o‘z navbatida, o‘quvchilarning kasb-hunarga bo‘lgan qiziqishlarini kuchaytiradi va ularga o‘z maqsadlariga erishishga ilhom beradi.

3. Kasbga yo‘naltiruvchi o‘quv-metodik xonasi

Kasbga yo‘naltiruvchi o‘quv-metodik xonasi maktablarda o‘quvchilarga turli kasblar haqida ma’lumot berish va kasbga oid ko‘nikmalarni rivojlantirish maqsadida to‘g‘ri jihozlanishi zarur. Bunday xonalar quyidagi asosiy jihozlar bilan ta’minlanadi:

Ma’lumot va adabiyotlar

Kitoblar**:** Kasb-hunarlar, professional ko‘nikmalar, kasb tanlash bo‘yicha qo‘llanmalar, o‘quvchilar uchun amaliy maslahatlar va boshqa kasbga oid adabiyotlar.

Jurnallar va materiallar**:** Turli kasb sohalari haqida jurnallar, risolalar, broshyuralar va ma’lumotnomalar.

Kasblar katalogi**:** O‘quvchilarni turli kasblar bilan tanishtiruvchi maxsus kataloglar, kasb turlari va ularning ta’lim talablarini o‘z ichiga olgan materiallar.

Vizual materiallar

Plakatlar va diagrammalar: Kasb-hunarlar va ularning talablarini tasvirlaydigan plakatlar, diagrammalar, infografikalar.

Slaydlar va videolar: Kasbga oid videolar, ma’ruzalar yoki slayd-shoular, kasblarni yanada o‘zlashtirish uchun foydalidir.

O‘quvchilarni tanishtiruvchi ko‘rgazmalar**:** Turli kasblar haqida ko‘rgazmalar tashkil etish, o‘quvchilarga ularning mohiyatini amalda ko‘rsatish uchun.

Kompyuter va texnologik jihozlar

Kompyuterlar va planshetlar**:** Kasbga yo‘naltiruvchi onlayn resurslar, interaktiv dasturlar, kasb tanlash bo‘yicha testlar va materiallarni ko‘rsatish uchun.

Proyektorlar va ekranlar: Videolarni yoki taqdimotlarni ko‘rsatish uchun proyektorlar va katta ekranlar.

Internetga ulanish: O‘quvchilarga kasblar haqidagi yanada kengroq ma’lumot olish imkoniyatini taqdim etish uchun internetga ulanish.

Interaktiv vositalar

Trening va simulyatsiya vositalari: O‘quvchilarga kasb-hunarlar bo‘yicha amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga yordam beradigan interaktiv o‘yinlar, simulyatsiyalar yoki trening dasturlari.

Karyera testlari**:** O‘quvchilarga o‘z qiziqishlari, iste’dodlari va ko‘nikmalarini aniqlashga yordam beradigan psixologik yoki karyera yo‘naltirish testlari.

Dekor va maketlar

Maketlar: Kasbga oid amaliy mashg‘ulotlar va ish joylarini tasvirlovchi maketlar. Masalan, shifokor, muhandis, dizayner kabi kasblar uchun ishlov berilgan maketlar.

Motivatsion plakatlar: O‘quvchilarga ilhom berish va ularni kasbga yo‘naltirishga rag‘batlantiruvchi plakatlar va sloganlar.

Kengash va maslahat uchun joy

Kengash stoli: O‘quvchilar bilan kasb tanlash bo‘yicha individual yoki guruhli maslahatlar berish uchun maxsus joy, u yerda o‘quvchilar kasblar haqida maslahat olishi mumkin.

Psixolog yoki maslahatchi uchun o‘rin: Psixolog yoki kasb maslahatchisi bilan suhbatlar o‘tkazish uchun maxsus jihozlangan o‘rin.

Amaliy mashg‘ulotlar va ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun jihozlar

Qurilish yoki texnika xonasi: Mashg‘ulotlar va amaliy tajriba o‘rganish uchun qurilish materiallari, asboblar, mexanizm va texnik jihozlar.

Dizayn va san’at materiallari: Yaratilish va san’at kasblarini o‘rgatish uchun materiallar (ranglar, qalamlar, asboblar).

Karyera yo‘nalishlarini aniqlash uchun ko‘rgazmalar

Karyera yo‘nalishlari to‘g‘risida axborot burchaklari: Kasb tanlashda o‘quvchilarga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadigan karyera burchaklari, Shuningdek, muvaffaqiyatli insonlarning tarjimai hollari va ularning kasb yo‘lidagi tajribalari haqida ma’lumotlar.

Bu xonada o‘quvchilarga kasbga oid bilimlarni berish, qiziqishlarini aniqlash va kelajakdagi faoliyatini rejalashtirish uchun zarur bo‘lgan barcha vositalar mavjud bo‘lishi kerak.

Mavzuni mustahkamlash uchun test savollari

1. O‘zbekiston ta’lim tizimida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishning asosiy maqsadi nima?

a) Yoshlarni ijtimoiy faoliyatga tayyorlash
b) Mehnat bozoriga muvaffaqiyatli kirish uchun zarur bilim va ko‘nikmalar bilan ta’minlash
c) O‘quvchilarga faqat amaliyot o‘tkazish
d) Kasblar haqida ma’lumot berish

2. Kasbga yo‘naltirishning 1-bosqichida o‘quvchilarga qanday ma’lumotlar beriladi?

a) Kasblarning iqtisodiy ahamiyati
b) Kasbga qiziqish uyg‘otish, qobiliyat va qiziqishlarni aniqlash
c) Kasbga tayyorlash dasturlari
d) Kasb tanlashda amaliy maslahatlar

3. 2-bosqichda o‘quvchilarga qanday yordam beriladi?

a) Kasbni tanlash uchun psixologik maslahatlar va testlar
b) Kasbga oid amaliy ko‘nikmalar o‘rgatish
c) Kasbga tayyorlov kurslari o‘tkazish
d) Kasbga kirish uchun rasmiy sertifikatlar olish

4. Kasbga tayyorlash bosqichida qanday jarayonlar amalga oshiriladi?

a) O‘quvchilarga kasbga oid bilimlar beriladi
b) Amaliy ko‘nikmalar, stajirovkalar va treninglar tashkil etiladi
c) Kasblar haqida kitoblar o‘qiladi
d) Kasb tanlash uchun maxsus imtihonlar o‘tkaziladi

5. Kasb-hunarga yo‘naltirishda ta’lim muassasalari qanday vazifalarni bajaradi?

a) O‘quvchilarga faqat umumiy ma’lumotlar berish

b) O‘quvchilarni ishga joylashtirishda yordam berish
c) O‘quvchilarga faqat psixologik maslahatlar berish
d) O‘quvchilarga to‘g‘ri kasbni tanlash uchun faqat testlar o‘tkazish

6. Kasb-hunarga yo‘naltirishda pedagoglarning roli nima?

a) O‘quvchilarga kasb tanlashda yordam berish, maslahatlar berish
b) O‘quvchilarga faqat ilmiy bilimlar berish
c) O‘quvchilarga amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish
d) O‘quvchilarga faqat kasblarning iqtisodiy tomonlarini o‘rgatish

7.Kasb-hunarga yo‘naltirishning ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyati qanday?

a) O‘quvchilarga to‘g‘ri kasb tanlash orqali mehnat bozorida muvaffaqiyatli bo‘lish
b) Kasb tanlashda faqat individual ehtiyojlar inobatga olinadi
c) O‘quvchilarni kasbga tayyorlashda faqat iqtisodiy talablar hisobga olinadi
d) Ijtimoiy jihatdan kasblarning ta’lim jarayoni ahamiyatga ega emas

8. Kasb-hunarga yo‘naltirishda zamonaviy texnologiyalar qanday rol o‘ynaydi?

a) O‘quvchilarga kasb tanlashda yordam beruvchi yangi metodlarni taklif qiladi
b) O‘quvchilarga faqat kasb-hunarga oid adabiyotlar taqdim etadi
c) O‘quvchilarni faqat amaliy mashg‘ulotlar bilan ta’minlaydi
d) O‘quvchilarga kasb tanlash uchun faqat psixologik testlar o‘tkaziladi

9. Texnologiya o‘qituvchisi o‘quvchilarga qanday yordam ko‘rsatadi?

a) Faqat nazariy bilim beradi
b) Amaliy ko‘nikmalarni rivojlantiradi
c) O‘quvchilarning ijtimoiy faoliyatlarini tartibga solidi
d) Hech qanday yordam ko‘rsatmaydi

10. Texnologiya o‘qituvchisi o‘quvchilarga qaysi sohalarda kasb tanlashni rag‘batlantiradi?

a) Ijtimoiy fanlar
b) San’at va dizayn
c) Muhandislik va ishlab chiqarish
d) Tibbiyot sohasida

11. Texnologiya o‘qituvchisining amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishdagi roli nima?

a) Faqat nazariy bilimlarni berish
b) O‘quvchilarga yangi texnologiyalardan foydalanishni o‘rgatish

c) O‘quvchilarga psixologik yordam berish

d) O‘quvchilarga ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rgatish

12.Yoshlarni kasb tanlashda yo‘naltirishda texnologiya o‘qituvchisining asosiy vazifasi nima?

a) O‘quvchilarga umumiy bilim berish

b) Ularning qobiliyatlari va qiziqishlariga mos kasbni tanlashda yordam berish

c) O‘quvchilarga stressni boshqarishni o‘rgatish

d) Faqat texnik ko‘nikmalarni rivojlantirish

13. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish jarayonida texnologiya o‘qituvchisi nimalarni o‘rgatadi?

a) O‘quvchilarga faqat nazariy bilimlarni berish

b) Robototexnika va 3D modellashtirish kabi texnologiyalardan foydalanishni o‘rgatish

c) Yalpi iqtisodiyotdan o‘rgatish

d) O‘quvchilarga ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘rgatish

14. Sinf rahbari o‘quvchilarga kasb tanlash jarayonida qanday yordam beradi?

a) Faqat kasbiy ko‘nikmalarni o‘rgatadi

b) Psixologik yordam ko‘rsatadi va rag‘batlantiradi

c) O‘quvchilarning uy vazifalarini tekshiradi

d) O‘quvchilarga sport bilan shug‘ullanishni tavsiya etadi

15. Sinf rahbari kasb-hunar ta’limi tizimiga qanday yo‘naltirishlarni amalga oshiradi?

a) O‘quvchilarga kasb-hunar kollejlari, texnikumlar haqida ma’lumot beradi

b) Faqat sinfdagi ijtimoiy faoliyatni tashkil etadi

c) Yangi kasblar haqida faqat nazariy bilimlarni berish

d) O‘quvchilarga san’atni o‘rgatadi

16. Sinf rahbari o‘quvchilarga kasb-hunar tanlashda qanday qo‘llab-quvvatlash ko‘rsatadi?

a) O‘quvchilarga nafaqat kasbiy, balki ijtimoiy sohada ham yordam beradi

b) O‘quvchilarni o‘z kasb-hunar tanlashga undaydi

c) Faqat o‘quvchilarga rag‘batlantirish ko‘rsatadi

d) O‘quvchilarning barcha qarorlarini o‘zi qabul qiladi

17. Kasbga yo‘naltiruvchi o‘quv-metodik xonasi qanday maqsadda jihozlanishi zarur?

a) O‘quvchilarga faqat nazariy bilim berish

b) O‘quvchilarga turli kasblar haqida ma’lumot berish va kasbga oid ko‘nikmalarni rivojlantirish

c) O‘quvchilarga faqat ijtimoiy bilimlarni berish

d) O‘quvchilarga sport bilan shug‘ullanishni tavsiya etish

18.Kasbga yo‘naltiruvchi o‘quv-metodik xonasi uchun qanday jihozlar zarur?

a) Faqat kompyuterlar va planshetlar

b) Ma’lumot va adabiyotlar, vizual materiallar, kompyuter va texnologik jihozlar

c) Faqat amaliy mashg‘ulotlar uchun asboblar

d) Faqat psixologik maslahatlar uchun o‘rinlar

19.O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda qanday interaktiv vositalar ishlatiladi?

a) Karyera testlari va trening vositalari

b) Faqat maketlar va motivatsion plakatlar

c) Faqat kasblar katalogi

d) Faqat video materiallar

20.Kasbga yo‘naltiruvchi o‘quv-metodik xonasida qanday materiallar o‘quvchilarga kasb tanlashda yordam beradi?

a) Motivatsion plakatlar va jurnallar

b) Faqat kompyuterlar

c) Faqat karyera burchaklari

d) Faqat maketlar

Javoblar

1)b,	8)a,	15)a,
2)b,	9)b,	16)a,
3)a,	10)c,	17)b,
4)b,	11)b,	18)b,
5)b,	12)b,	19)a,
6)a,	13)b,	20)a
7)a,	14)b,	

Mavzu bo‘yicha glossariy

Kasbga yo‘naltiruvchi o‘quv-metodik xonasi. Kasbga oid bilimlarni o‘rgatish, kasb tanlashda o‘quvchilarga yordam berish va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun jihozlangan maxsus xona.

Ma’lumot va adabiyotlar. Kasb-hunarlar, professional ko‘nikmalar, kasb tanlash bo‘yicha qo‘llanmalar va boshqa kasbga oid resurslar, shu jumladan jurnallar, broshyuralar va risolalar.

Vizual materiallar. O‘quvchilarga kasb-hunarlar va ularning talablarini tasvirlash uchun plakatlar, diagrammalar, infografikalar, slaydlar va videolar.

Kompyuter va texnologik jihozlar. O‘quvchilarga kasb tanlashda yordam berish, interaktiv dasturlar, onlayn resurslar va testlarni ko‘rsatish uchun ishlatiladigan kompyuterlar, planshetlar, proyektorlar va internetga ulanish.

Interaktiv vositalar. O‘quvchilarga amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun treninglar, simulyatsiyalar yoki o‘yinlar kabi vositalar.

Karyera testlari. O‘quvchilarga o‘z qiziqishlari, iste’dodlari va kasb tanlashdagi afzalliklarini aniqlashga yordam beradigan psixologik yoki karyera yo‘naltirish testlari.

Dekor va maketlar. Kasbga oid amaliy mashg‘ulotlar va ish joylarini tasvirlovchi maketlar va o‘quvchilarga ilhom berish uchun motivatsion plakatlar.

Kengash va maslahat uchun joy. O‘quvchilarga kasb tanlash bo‘yicha maslahatlar berish uchun maxsus ajratilgan joy, bu yerda o‘quvchilar individual yoki guruhli konsultatsiya olishlari mumkin.

Amaliy mashg‘ulotlar va ko‘nikmalarni rivojlantirish. O‘quvchilarning kasb-hunar bo‘yicha amaliy tajriba o‘rganishi uchun zarur bo‘lgan qurilish materiallari, asboblar, mexanizm va texnik jihozlar.

Karyera yo‘nalishlari to‘g‘risida axborot burchaklari. O‘quvchilarga kasb tanlashda yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadigan axborot burchaklari, muvaffaqiyatli insonlarning tarjimai hollari va kasb yo‘lidagi tajribalari haqida ma’lumotlar.

Uyga vazifa

10ta so‘zdan iborat krasvord tuzib kelish

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Seyidov, M. (2020). "Kasb-hunar ta’limi va uning zamonaviy yo‘nalishlari". Tashkent: O‘qituvchi.
2. Jalilov, T. (2019). "Innovatsion ta’lim texnologiyalari". Tashkent: Akademnashr.
3. Qodirov, U. (2018). "Kasb-hunar ta’limi tizimi va mehnat bozoridagi talablar". Bukhara: Bukhara Universiteti Nashriyoti.
4. Tursunov, A. (2017). "O‘qituvchilar uchun kasb-hunar tanlashda psixologik yordam". Tashkent: Fan va Texnologiya.
5. Abdullayev, F. (2021). "O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda vizual va interaktiv materiallar". Samarkand: SamDPI nashriyoti.
6. Mamatqulov, S. (2022). "Kasb-hunar ta’limining amaliy usullari". Tashkent: O‘qituvchi.

10-MARUZA. UMUMIY O‘RTA VA O‘RTA MAXSUS DAVLAT TA’LIM MUASSASALARIDA PSIXOLOGIK XIZMAT FAOLIYATINI TASHKIL ETISH

Reja:

1. Kasb hunarga yo‘naltirish tashxis markazlari faoliyatining huquqiy-meyoriy asoslari.
2. Kasb hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarinig maqsad va vazifalari.
3. Kasb hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarinig faoliyatini tashkil etish.

1.Kasb hunarga yo‘naltirish tashxis markazlari faoliyatining huquqiy-meyoriy asoslari

1. Mamlakatimizda kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarining faoliyati hukumat tomonidan jiddiy tartibga solingan va huquqiy-meyoriy asoslar bilan mustahkamlangan. Bu markazlarning asosiy maqsadi – yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirish, ularning qobiliyatlari va qiziqishlariga mos kasblarni tanlashda yordam berishdir. Quyida ushbu faoliyatning huquqiy va meyoriy asoslari haqida ma’lumotlar keltirilgan:

a)Ta’lim to‘g‘risidagi qonun

O‘zbekiston Respublikasining **Ta’lim to‘g‘risidagi qonuni** (1997-yilda qabul qilingan) o‘quvchilarning kasb-hunar tanlashda zaruriy yo‘riqnoma va yordamni olish huquqini ta’minlashga qaratilgan. Ushbu qonunda ta’lim tizimi, o‘quvchilarga kasb-hunar tanlashda maslahatlar berish, kasbga yo‘naltirishning ahamiyati va uning o‘quvchilarning shaxsiy va professional rivojlanishiga ta’siri haqida batafsil ma’lumot berilgan.

b) O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha davlat dasturlari

Davlat tomonidan qabul qilingan **kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha davlat dasturlari** o‘quvchilarning malakalarini oshirish, kasb-hunar sohasida bo‘lishlarini rivojlantirish va mehnat bozorida talab qilinadigan kasblar bo‘yicha ma’lumot olishlarini ta’minlashga yordam beradi. Dasturlar ko‘pincha o‘quvchilarni kasb tanlashda psixologik yordam ko‘rsatish, kasbga yo‘naltirish testlari va treninglarni o‘tkazishni nazarda tutadi.

c)Mehnat bozorini rivojlantirishga doir normativ-huquqiy hujjatlar

Mamlakatda ishlab chiqarish sohalarini rivojlantirishga va mehnat bozorini zamonaviy talablar bilan moslashtirishga qaratilgan normativ-

huquqiy hujjatlar mavjud. O‘zbekistonda **mehnat bozorining samarali faoliyatini ta’minlash** va kasb-hunar yo‘naltirishni kuchaytirish bo‘yicha **Davlat mehnat agentligi** tomonidan qabul qilingan qarorlar va normativ hujjatlar o‘quvchilarni kelajakdagi kasblarga tayyorlashda katta ahamiyat kasb etadi.

d) Kasb-hunar ta’limining modernizatsiyasi

Kasb-hunar ta’limi tizimining modernizatsiyasi O‘zbekiston Respublikasining hukumat qarorlari asosida amalga oshirilgan. Bu, o‘z navbatida, kasb-hunar kollejlarining va texnikumlarining rivojlanishini ta’minlashga yordam beradi. Kasb-hunar ta’limining yangilanishi kasb-hunar yo‘naltirish markazlari faoliyatining samarali ishlashiga ta’sir qiladi.

e) Psixologik xizmatlar va maslahatlar

Kasb-hunarga yo‘naltirish markazlarida o‘quvchilarga psixologik yordam ko‘rsatish tizimi ham rivojlangan. Psixologlar va kasb-hunar maslahatchilari o‘quvchilarga qiziqishlari, imkoniyatlari va qobiliyatlariga mos kasbni tanlashda yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadi. **Psixologik maslahatlar** hamda kasb tanlashda qo‘llab-quvvatlash markazlarning huquqiy me’yorlari orasiga kiritilgan.

f) O‘quvchilarni kasb-hunar ta’limiga jalb qilish bo‘yicha normativ hujjatlar

Kasb-hunar markazlarining faoliyatini tartibga soluvchi **mehnat va ta’lim sohasi**ga oid maxsus hujjatlar mavjud. Bu hujjatlar orqali o‘quvchilarni kasb-hunar ta’limiga jalb qilish, kasb tanlashda yordam berish va kasbga yo‘naltirishda aniq maqsadlar belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasida kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlari faoliyatining huquqiy-meyoriy asoslari ta’lim, mehnat va psixologiya sohalarini qamrab olgan. Bu markazlar yoshlarni kasbga yo‘naltirishda, kasb tanlashda yordam berish va mehnat bozorining talablariga mos kasblar tanlashda muhim o‘rin tutadi. Ta’lim tizimining rivojlanishi va kasb-hunar ta’limining modernizatsiyasi bu sohaning yanada samarali bo‘lishiga xizmat qiladi.

a) O‘zbekiston Respublikasining **"Ta’lim to‘g‘risidagi"** qonuni 2023-yil 22-iyulda yangilandi. Yangilangan qonun, mamlakat ta’lim tizimini jahonning zamonaviy talablari va xalqaro standartlarga mos ravishda takomillashtirish, ta’lim sifatini oshirish, Shuningdek, kasb-hunar ta’limini rivojlantirishga qaratilgan.Yangilangan qonun quyidagi asosiy o‘zgarishlarni o‘z ichiga oladi:

1. Kasb-hunar ta’limining ahamiyatini oshirish. Yangilangan qonunda kasb-hunar ta’limi alohida e’tiborga olingan. O‘quvchilarga kasb

tanlashda yordam berish, ularning ijtimoiy va iqtisodiy ehtiyojlariga mos kasb-hunarni tanlashda amaliy yordam ko‘rsatish maqsadida kasbga yo‘naltirish markazlari faoliyatini yanada rivojlantirishga alohida urg‘u berilgan. Bu, Shuningdek, kasb-hunar ta’limiga ko‘proq e’tibor qaratishni, zamonaviy texnologiyalarni o‘rganish va kasbiy ko‘nikmalarni rivojlantirishni ta’minlaydi.

2. Ta’limni modernizatsiya qilish. Yangilangan qonun asosida ta’lim tizimi raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalashadi, o‘quvchilarga yangi innovatsion va texnologik ta’lim usullarini taqdim etish imkoniyatlari yaratiladi. Bu, kasb-hunar ta’limi jarayonini yanada samarali qilishga yordam beradi va o‘quvchilarni zamonaviy ish bozori talablariga mos malakalar bilan ta’minlaydi.

3. Mehnat bozori bilan hamkorlik.Qonunda kasb-hunar ta’limi tizimini mehnat bozori bilan yaxshiroq bog‘lashga oid o‘zgarishlar kiritilgan. Yangi qonun ta’lim tizimiga mehnat bozorining ehtiyojlarini aniqlash va bu ehtiyojlarga mos kasb-hunarlarni o‘rgatish maqsadida ta’lim jarayonini moslashtirishni taqozo etadi. Bu, o‘quvchilarning ishga joylashish imkoniyatlarini oshiradi.

4. Psixologik yordam va kasbga yo‘naltirish. Ta’lim olish jarayonida o‘quvchilarga psixologik yordam ko‘rsatish, ularning qiziqishlari va qobiliyatlariga mos kasb-hunar tanlashda yordam berish uchun maxsus yo‘naltirish markazlari tashkil etiladi. Kasb-hunar tanlashda psixologik maslahatlar va individual yondashuvlar tizimi mustahkamlanadi.

5. Kasb-hunar ta’limi uchun infratuzilma. Kasb-hunar ta’limi muassasalarini zamonaviy asbob-uskunalar va laboratoriyalar bilan jihozlash, o‘quvchilarni amaliy mashg‘ulotlar orqali tayyorlash uchun kerakli infratuzilma yaratiladi. Bunda, kasb-hunar ta’limi va ishlab chiqarish o‘rtasida yaqin hamkorlik o‘rnatish uchun yangi imkoniyatlar yaratiladi.

6. Ta’limni moliyalashtirish va xususiy sektor bilan hamkorlik. Yangilangan qonunda ta’limni moliyalashtirish mexanizmlari, Shuningdek, xususiy sektor va davlat o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish masalalari muhokama qilinadi. Kasb-hunar ta’limi muassasalarining moliyaviy jihatlari, shu jumladan, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan grantlar, stipendiyalar va boshqa moliyaviy yordamlar kiritilgan.

7. Ta’limning sifatini nazorat qilish. Qonunda ta’lim sifatini nazorat qilish mexanizmlari yanada mustahkamlanadi. Ta’limning yuqori sifatini

ta’minlash uchun muntazam ravishda nazorat organlari va reyting tizimlari joriy etiladi, kasb-hunar ta’limi muassasalarining samaradorligi baholanadi.

Yangilangan **Ta’lim to‘g‘risidagi qonun** O‘zbekiston ta’lim tizimini zamonaviy talablarga moslashtirish, kasb-hunar ta’limini rivojlantirish va mehnat bozoriga mos kadrlar tayyorlashga qaratilgan katta qadamdir. Bu qonun o‘quvchilarga kasb tanlashda yordam berish, ularning ijtimoiy, iqtisodiy va psixologik ehtiyojlariga mos keladigan ta’limni taqdim etishga xizmat qiladi.

b) O‘zbekiston Respublikasida **o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish** bo‘yicha bir nechta davlat dasturlari va tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Ushbu dasturlar mamlakatning ta’lim tizimini rivojlantirish, mehnat bozorining talablariga javob beradigan malakali kadrlar tayyorlash, o‘quvchilarni kasb tanlashda qo‘llab-quvvatlash va ularning kelajakdagi faoliyatiga tayyorlash maqsadida ishlab chiqilgan. Quyida bunday dasturlarni keltirib o‘tamiz:

“Kasb-hunar ta’limini rivojlantirish dasturi”. Ushbu dastur mamlakatimizda kasb-hunar ta’limini sifat jihatdan takomillashtirishga qaratilgan. Dasturda kasb-hunar kollejlari va texnikumlar imkoniyatlarini kengaytirish, yangi mutaxassisliklar bo‘yicha o‘quv dasturlarini yaratish, mehnat bozorining talablariga mos kadrlar tayyorlashga alohida e’tibor qaratilgan.

Asosiy maqsadlar:

Kasb-hunar ta’limini rivojlantirish va bu yo‘nalishdagi muassasalarni zamonaviy talablar asosida qayta jihozlash.

O‘quvchilarni mehnat bozorining ehtiyojlariga mos ravishda tayyorlash.

Xalqaro standartlarga mos kasb-hunar ta’limini rivojlantirish.

“Yoshlarni ish bilan ta’minlash va kasbga yo‘naltirish dasturi”. Bu dastur yoshlarning kasb-hunar ta’limiga bo‘lgan qiziqishini oshirish va ularni zamonaviy kasblarga yo‘naltirishga qaratilgan. Yoshlarni kasb tanlash jarayonida qo‘llab-quvvatlash, o‘quvchilarni turli kasblarga yo‘naltiruvchi maslahat xizmatlarini taklif qilish, ularni ish bilan ta’minlash muhim ahamiyatga ega.

Asosiy maqsadlar:

Yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirish, Shuningdek, mehnat bozorida talab yuqori bo‘lgan kasblar bo‘yicha tayyorlash.

O‘quvchilarga turli kasblar va ularning talablari haqida ma’lumotlar berish.

Kasb-hunar ta’limi bilan shug‘ullanuvchi muassasalar bilan hamkorlik qilish.

"Kasbga yo‘naltirish markazlari"ni tashkil etish dasturi. Bu dastur, kasb-hunar ta’limi sohasida yoshlarning kasb tanlashda muvaffaqiyatli qarorlar qabul qilishlariga yordam berish maqsadida kasbga yo‘naltirish markazlari tashkil etishni o‘z ichiga oladi. Markazlar o‘quvchilarga psixologik maslahatlar, karyera yo‘naltirish testlari, kasblar haqida batafsil ma’lumotlar taqdim etadi.

Asosiy maqsadlar:

O‘quvchilarga kasb tanlash jarayonida psixologik yordam ko‘rsatish.

Karyera yo‘nalishlarini aniqlash va ularning qobiliyatlariga mos kasblarga yo‘naltirish.

Kasb-hunar ta’limiga oid maslahatlar va amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish.

"Mehnat bozoriga tayyorlash dasturi". Ushbu dastur yoshlarni mehnat bozoriga muvaffaqiyatli integratsiyalashishi uchun zarur ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan. Dasturda, o‘quvchilarga ishga joylashish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni o‘rgatish, amaliy tajriba orttirish imkoniyatlarini yaratish va kasb-hunar ta’limining amaliy jihatlarini rivojlantirishni ta’minlash muhim o‘rin tutadi.

Asosiy maqsadlar:

Mehnat bozorining talablarini o‘rganish va bu talablar asosida o‘quv dasturlarini yangilash.

O‘quvchilarga amaliy mashg‘ulotlar, stajirovkalar va ish joylarida tajriba orttirish imkoniyatlarini taqdim etish.

O‘quvchilarga ishga joylashish uchun zarur ko‘nikmalarni o‘rgatish.

"Maktabda kasbga yo‘naltirish va mehnat bozoriga tayyorlash" dasturi. Bu dastur o‘quvchilarga maktabdan boshlab kasb-hunar tanlashda yordam beradi. Maktabda kasbga yo‘naltirishni amalga oshirish orqali o‘quvchilarni kasb tanlashda aniq va to‘g‘ri qarorlar qabul qilishga o‘rgatish, ularning kasbiy qobiliyatlarini rivojlantirish maqsad qilinadi.

Asosiy maqsadlar:

Maktabda kasbga yo‘naltirishni joriy etish va o‘quvchilarga kasb tanlash jarayonida yordam berish.

Mehnat bozorining talablariga mos kasblarga yo‘naltirish.

O‘quvchilarga kasb tanlashda psixologik yordam ko‘rsatish.

O‘zbekiston Respublikasida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan davlat dasturlari, yoshlarni mehnat

bozoriga muvaffaqiyatli integratsiya qilish, kasb-hunar ta’limini yanada rivojlantirish va o‘quvchilarning kelajakdagi faoliyatini ta’minlashga qaratilgan. Ushbu dasturlar orqali kasb-hunar ta’limi sohasi va mehnat bozoridagi talablar o‘rtasida moslikni ta’minlash maqsad qilinadi.

2.Kasb hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarinig maqsad va vazifalari

Kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlari. O‘zbekiston Respublikasida o‘quvchilarni va yoshlarni kasbga yo‘naltirish, ularning mehnat bozoriga mos keladigan kasb tanlashlariga yordam berish, Shuningdek, shaxsiy qobiliyatlari va qiziqishlariga mos kasblarni aniqlashda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu markazlarning asosiy **maqsad** va **vazifalari**

O‘quvchilarga va yoshlar uchun kasb-hunarga yo‘naltirishni samarali tashkil etish: Kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlari o‘quvchilarga kasb tanlashda yordam berish, ularning qiziqishlari, malakalari va potentsialiga asoslanib, to‘g‘ri kasbni aniqlashga yordam beradi.

Mehnat bozoriga mos kasb-hunarlarni tanlash: Markazlar yoshlarni mehnat bozorining talablariga mos keladigan kasblarni tanlashda yordam beradi, ular yoshlarning shaxsiy qobiliyatlariga va mehnat bozoridagi ehtiyojlarga mos ravishda kasb yo‘nalishlarini aniqlaydi.

Yoshlarning kasb-hunar tanlashdagi mustaqil qarorlar qabul qilishlariga yordam berish: Markazlar yoshlarni kasb tanlash jarayonida qaror qabul qilishda mustaqil fikrlashga undaydi va ularning kelajakdagi faoliyatini rejalashtirishda yordam beradi.

Vazifalari: O‘quvchilar va yoshlarni kasbga yo‘naltirish tashxisi: Kasb-hunarga yo‘naltirish markazlari o‘quvchilar va yoshlar uchun individual tashxis qo‘yish orqali, ularning qiziqishlari, qobiliyatlari va iste’dodlarini aniqlaydi. Bu yordam bilan yoshlar uchun to‘g‘ri kasb tanlash yo‘nalishi belgilab beriladi.

Kasb tanlash bo‘yicha konsultatsiya va maslahat xizmatlari ko‘rsatish: Markazlar o‘quvchilarga va ularning ota-onalariga kasb tanlash bo‘yicha maslahatlar berib, shaxsiy va professional rivojlanish uchun tavsiyalar taklif etadi.

Mehnat bozoridagi o‘zgarishlarni tahlil qilish: Markazlar mehnat bozoridagi so‘nggi o‘zgarishlar va talablar haqida doimiy ravishda ma’lumot to‘plab, yoshlarni ushbu o‘zgarishlarga mos ravishda kasb tanlashga yo‘naltiradi.

Kasbga yo‘naltirish bo‘yicha trening va seminarlar o‘tkazish: Markazlar o‘quvchilar uchun kasbga yo‘naltirish, kasb tanlashning ahamiyati, kasbga oid ma’lumotlar, hamda mehnat bozorida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan treninglar va seminarlar tashkil etadi.

Karyera testlarini o‘tkazish: Kasb-hunarga yo‘naltirish markazlari o‘quvchilar va yoshlar uchun turli psixologik testlar, qiziqishlarni aniqlash va karyera yo‘nalishlarini belgilashga yordam beradigan testlarni o‘tkazadi.

Kasb-hunarlar bo‘yicha ma’lumotlar bazasini yaratish: Markazlar kasb-hunarlar, ularning talablarini, imkoniyatlarini va malakalarini o‘z ichiga olgan keng ma’lumotlar bazasini yaratadi va yoshlarni ushbu resurslar bilan tanishtiradi.

Kasb-hunar ta’limi bilan hamkorlikni rivojlantirish: Markazlar kasb-hunar ta’limi muassasalari bilan hamkorlikda ishlash orqali, o‘quvchilarni kasbga oid ta’lim olish imkoniyatlari haqida ma’lumotlar beradi va ularni mutaxassislar bilan tanishtiradi.

Psixologik yordam va qo‘llab-quvvatlash xizmatlarini ko‘rsatish: Markazlar o‘quvchilarga psixologik yordam, stressni boshqarish, o‘z-o‘zini anglash va kasb tanlashdagi noaniqliklarni bartaraf etish bo‘yicha qo‘llab-quvvatlash xizmatlarini taqdim etadi.

3.Kasb hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarinig faoliyatini tashkil etish

O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik Respublika Tashxis Markazi. Respublika tashxis Markazi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 13 maydagi 203-sonli qarori asosida xalq ta’limi vazirligining 1999 yil 23 iyundagi 108-sonli buyrug`i bilan respublika iste’dod Markazi negizida tashkil etilgan.

Xalq ta’limi Vazirligining 2001 yil 23 aprelidagi 64-sonli "Respublika o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik tashxis Markazi faoliyatini takomillashtirish va rivojlantirish to‘g`risidagi buyrug`i bilan Markaz: -O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik Respublika tashxis Markazi" deb qayta nomlandi va uning tuzilmasi tasdiqlandi. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligining O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik Respublika Tashxis Markazi O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi tizimidagi o‘quvchi-yoshlarning kasb-hunarga yo‘naltirish xizmatiga rahbarlik qiluvchi zveno hisoblanadi va

O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi va qonunlarida ko‘zda tutilgan jamiyat ehtiyoji va mehnat bozori talablari asosida ularning o‘z qiziqishlari, qobiliyatlari va sog`liqlariga mos bo‘lgan kasb-hunarlarni tanlashlariga ko‘maklashadi. Markaz o‘quvchi yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik tashxis sohasidagi yagona davlat siyosatini ishlab chiqish va o‘rnatilgan tartibda amalga oshirish, O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligining kasb-hunarga yo‘naltirish respublika tizimini tashkiliy, ilmiy-metodik, axborot-ma’lumot va dasturiy ta’minlash maqsadida tashkil etilgan. Markaz yuridik shaxs hisoblanib, O‘zbekiston Respublikasi davlat gerbining tasviri tushirilgan, tashkilotning to‘liq nomi yozilgan dumaloq muhriga, shtampiga va peshlavhasiga ega. Markaz o‘z mustaqil balansiga, O‘zbekiston Respublikasi bank muassasalarida hisob-kitob raqamlariga ega, o‘z faoliyatini davlat byudjeti, grantlardan, xo‘jalik shartnomalaridan va boshqa manbalardan tushgan mablag`lar hisobiga amalga oshiradi. Markaz tuzilmasi va shtatlar jadvali o‘rnatilgan tartibda O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi tomonidan belgilanadi va tasdiqlanadi.

Markazning asosiy vazifalari:

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligining tashkilot, muassasa va ta’lim muassasalarida kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik tashxis sohasiga oid yagona davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish;

Barcha bosqichdagi o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik hududiy tashxis markazlari va ta’lim muassasalaridagi kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik tashxis ishlarini muvofiqlashtirish;

Xalq ta’limi vazirligining barcha bosqichidagi hududiy o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik tashxis markazlari, ta’lim muassasalari uchun kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik tashxis xizmati faoliyatini tashkiliy, ilmiy-metodik, axborot ta’minotini amalga oshirish;

Kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik tashxis ishlari holatini nazorat qilish, uni takomillashtirish choralarini ko‘rish, tegishli dasturlar, me’yoriy hujjatlar va tavsiyalar ishlab chiqish;

Mamlakatimizdagi va xorijiy davlatlarning ilg`or tajribalarini umumlashtirish, ommalashtirish va hayotga tatbiq qilish. Barcha bosqichdagi o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik hududiy tashxis markazlari va ta’lim muassasalaridagi kasb-

hunarga yo‘naltirish vazifasi yuklatilgan mutaxassislarning malakasini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar ishlab chiqish;

Umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilarining hayotiy va kasbiy o‘zligini anglash borasidagi ustuvor dasturlar va muammolar bilan ishlash.

Vazirlar Mahkamasining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi huzuridagi O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi faoliyatini yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi qarori loyihasi e’lon qilindi.

Xalq ta’limi vazirligining vazirlik huzuridagi “O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi”ni Xalq ta’limi vazirligining “Respublika psixologik-pedagogik markazi” deb qayta nomlash bo‘yicha taklifi ma’qullanishi mumkin.

Quyidagilar Respublika psixologik-pedagogik markazining asosiy vazifalari etib belgilanadi:

- umumiy o‘rta ta’limda inklyuziv ta’limni tashkil etishga qo‘yiladigan talablar, tayanch va variativ o‘quv dasturlarini ishlab chiqish va takomillashtirish;
- alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan o‘quvchilar va pedagoglar uchun maxsus namunaviy adaptiv ta’lim dasturlari, o‘quv adabiyotlari, metodik qo‘llanmalari va tavsiyalarini yaratish;
- alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan o‘quvchilar uchun inklyuziv sharoit va ta’limda tenglik mexanizmini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishda qatnashish;
- o‘z yo‘nalishida yaratilgan metodik adabiyotlarni ekspertiza qilish, ularni ta’lim tizimida qo‘llash bo‘yicha xulosa berish, ularni tajriba-sinovdan o‘tkazish ishlariga rahbarlik qilish;
- umumiy o‘rta ta’lim muassasalarining 7-11-sinf o‘quvchilarini kasbiy qiziqishlari va qobiliyatlarini aniqlash bo‘yicha yagona onlayn platformani yaratish va ma’lumotlar bazasini shakllantirish;
- 7-11 sinf o‘quvchilar uchun “Kasblar olamiga sayohat” hamda “Mening kelajakdagi kasbim” mavzusida maxsus kurs dasturini ishlab chiqish;
- Markaz o‘z yo‘nalishida psixologlar, o‘qituvchi-logopedlar, inklyuziv ta’lim pedagoglarini ishlab chiqarishdan ajralgan (kunduzgi) va ajralmagan (masofaviy) holda qayta tayyorlash kurslarini zamonaviy ta’lim texnologiyalari asosida tashkil etish;
- Xalq ta’limi vazirligi tomonidan tasdiqlanadigan baholash mezonlari (KPI) asosida tuman (shahar) xalq ta’limi bo‘limlari Bolalarni

ijtimoiy-psixologik qo‘llab-quvvatlash markazlari metodistlari faoliyatining samaradorligini tahlil qilish va reytingini chiqarib borish.

Belgilab qo‘yilishicha:

- 2021 yil 1 apreldan Markaz direktorining mehnatga haq to‘lash shartlariga ko‘ra bazaviy lavozim maosh miqdorlari oliy ta’lim muassasasi rektoriga, direktorning birinchi o‘rinbosari va o‘rinbosarlari – oliy ta’lim muassasasi prorektoriga, tarkibiy bo‘linmalar boshliqlari – oliy ta’lim muassasasining fakultet dekanining bazaviy tarif stavkasi miqdoriga tenglashtiriladi;
- Markaz ijtimoiy-psixologik xizmat, inklyuziv ta’lim sifatini oshirish maqsadida qo‘shimcha ravishda ishga jalb qilish bo‘yicha yuqori malakali mutaxassislar, jumladan xorijiy ekspertlar va xorijda yashaydigan vatandoshlar bilan fuqarolik-huquqiy shartnomalar imzolashi;
- Markaz rahbariyati va xodimlarining ish haqiga qo‘shimcha ustama belgilash, moddiy rag‘batlantirish, Shuningdek kasbiy faoliyatida o‘rnak ko‘rsatayotgan xodimlarni xalqaro tajribani o‘rganish maqsadida xorijga xizmat safarlari, ilmiy-amaliy seminarlar, konferensiyalarga yuborish uchun budjetdan tashqari topilgan mablag‘laridan foydalanishi mumkin;
- ta’lim muassasalari psixologlarini attestatsiyadan o‘tkazish va ularga malaka toifasini berish bo‘yicha hujjatlarni qabul qilish Respublika pedagogik-psixologik markazining rasmiy veb-saytidagi maxsus portal orqali amalga oshiriladi;
- psixolog xodimlarga barcha malaka toifalarini berish, Shuningdek, talabgorlarni attestatsiyadan o‘tkazish soddalashtirilgan tartibda amalga oshiriladi. Bunda, psixolog xodimlarning oliy ma’lumot yoki qayta tayyorlash kurslaridan o‘tganligi haqidagi diplomida ko‘rsatilgan tayyorlov, ta’lim yo‘nalishlari, mutaxassislik yoki ixtisosliklari bo‘yicha imtihonlar tashkil qilinadi va axborot tizimlarini qo‘llagan holda ularning faoliyat samaradorligi baholanadi;
- psixolog xodimlarga malaka toifalarini berish bo‘yicha navbatdagi attestatsiyadan o‘tkazganlik uchun yig‘im undirilmaydi, navbatdan tashqari attestatsiyadan o‘tkazganlik uchun bazaviy hisoblash miqdorining bir baravari miqdorida yig‘im undiriladi.

Inklyuizv bo‘limning asosiy vazifalari hisoblanadi:

- Maktabgacha va maktab ta’limi tizimida inklyuziv ta’limni rivojlanishi va yanada yuksaltirish bo‘yicha yagona davlat siyosatini amalga oshirish;

- Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida inklyuziv ta’limni va logopediya shoxobchalarini tashkil etish va muvofiqlashtirish.
- Maktabgacha va maktablarda inklyuziv ta’lim, defektologik xizmatni takomillashtirish, o‘qituvchi-logopedlar, maxsus pedagoglarni metodik qo‘llab-quvvatlash va professional rivojlantirishga ko‘maklashish:
- Umumta’lim muassasalarida inklyuziv o‘quv muhitini yaratish maqsadida bolalar va ularning ota-onalari, o‘qituvchilarga ijtimoiy-psixologik xizmat ko‘rsatishda zamonaviy yondashuvlar va metodlarni ishlab chiqish;
- Inklyuziv ta’limni yanada rivojlanishini nazarda tutadigan davlat dasturlari va boshqa dasturlar, Shuningdek, ularni amalga oshirish mexanizmlari bo‘yicha rahbariyatga ko‘rib chiqish uchun takliflar kiritish;
- Umumta’lim maktablarida inklyuziv ta’lim uchun shart-sharoitlar yaratishni nazorat qilish, inklyuziv ta’lim berishning sifati va samaradorligini aniqlash mezonlarini ishlab chiqish hamda ularning bajarilishini nazorat qilish;
- Inklyuziv ta’lim tizimi joriy qilingan umumta’lim muassasalari, ularda ta’lim olayotgan o‘quvchilar to‘g‘risida ma’lumotlar bazasini yaratish va uni doimiy yangilab borish;
- Inklyuziv sharoitlarda ta’lim oluvchilar, umumta’lim muassasalari qoshidagi logopediya shoxobchalarining o‘qituvchi-logopedlar uchun psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash ishlarini tashkil qilish va ijtimoiy rivojlantirishga yo‘naltirilgan texnologiyalarni ishlab chiqish va takomillashtirib borish;
- Inklyuziv ta’lim va umumta’lim muassasalari qoshidagi logopediya shoxobchalarini metodik ta’minotini (dasturlar, rahbar, pedagog va mutaxassislarga metodik tavsiyalar va boshqalarni) ishlab chiqish hamda takomillashtirib borish;
- Umumta’lim muassasalari qoshidagi logopediya shoxobchalari, inklyuziv ta’lim bo‘yicha o‘quv reja va o‘quv dasturlarini ilg‘or milliy va xorijiy tajribalarni inobatga olgan holda, mazmun va sifat jihatidan xalqaro talablarga mos ravishda ishlab chiqish, takomillashtirish, tajriba-sinovdan o‘tkazish hamda amaliyotga joriy etish;
- Inklyuziv ta’lim ishtirokchilari va umumta’lim muassasalari qoshidagi logopediya shoxobchalarining o‘qituvchi-logopedlar faoliyatini rivojlantirish maqsadida konferensiya,o‘quv-seminarlarni tashkil etish va o‘tkazish;
- Inklyuziv ta’lim ishtirokchilari va umumiy o‘rta ta’lim muassasalari qoshida tashkil etilgan logopediya shoxobchalarining

o‘qituvchi-logopedlarini faoliyatini muvofiqlashtirish, monitoringini olib borish va metodik rahbarlikni amalga oshirish.

Mavzuni mustahkamlash uchun test savollari

1. Kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarining faoliyatining huquqiy-meyoriy asoslari nimaga asoslanadi?

a) Davlat siyosatiga
b) Mahalliy qonunlarga
c) Konstitutsiyaga
d) Mehnat qonunchiligiga

2. Kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarining maqsadi nima?

a) Xalqaro diplomlarni berish
b) Yangi kasblar bo‘yicha kurslar o‘tkazish
c) Aholini kasb tanlashga yo‘naltirish
d) Mehnat bozorini monitoring qilish

3. Kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarining vazifalaridan biri nima?

a) O‘quv dasturlarini tuzish
b) Kasb-hunarni o‘rganish uchun testlar tayyorlash
c) Kasb tanlashda yordam berish
d) Biznes yaratish

4. Kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarining faoliyatini tashkil etishda qanday asosiy elementlar mavjud?

a) Rejalashtirish, moliya va marketing
b) Ilmiy-texnik tadqiqotlar va mehnat bozorini tahlil qilish
c) Texnologiya va innovatsiyalar
d) Madaniyat va san’at

5. Kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlari kimlarga xizmat ko‘rsatadi?

a) O‘qituvchilar va talabalar
b) Mehnat bozoridagi barcha aholi qatlamlari
c) Faqat o‘rta ta’lim o‘quvchilariga
d) Faqat davlat xizmatchilariga

6. Kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarining ish rejasini kim ishlab chiqadi?

a) Mehnat vazirligi
b) O‘quv markazi rahbari
c) Davlat va mahalliy hukumatlar
d) O‘quvchilarning ota-onalari

7. Kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarining faoliyati qaysi qonunda belgilangan?

a) Konstitutsiya
b) O‘zbekiston Respublikasining Ta’lim to‘g‘risidagi qonuni
c) Mehnat to‘g‘risidagi qonun
d) O‘zbekiston Respublikasining "Kasb-hunar ta’limi" to‘g‘risidagi qonuni

8. Kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarining faoliyatida qaysi yo‘nalish asosiy hisoblanadi?

a) Yoshlarni kasbga yo‘naltirish
b) Yangi kasblarni yaratish
c) Xorijiy tajriba o‘rganish
d) O‘quvchilarni motivatsiya qilish

9. Kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarining xizmatlari qanday turlarga bo‘linadi?

a) O‘quv kurslari va ma’ruzalar
b) Psixologik yordam va testlar
c) Xalqaro konsultatsiyalar
d) Madaniy tadbirlar

10. Kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarida kimlar ishlaydi?

a) Faqat o‘qituvchilar
b) Psixologlar, mutaxassislar va maslahatchilar
c) Faqat davlat xizmatchilari
d) Yuridik mutaxassislar

11. Kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarining ishlash jarayonida qanday asosiy usullar qo‘llaniladi?

a) Video lektiyalar
b) Testlar, anketalar va suhbatlar
c) Video konferensiyalar
d) Tushuntirish va namoyishlar

12. Kasb-hunarga yo‘naltirish markazlari faqat qaysi yoshdagi odamlar bilan ishlaydi?

a) 18 yoshgacha
b) 16-24 yoshdagi yoshlar
c) 20-35 yoshdagi odamlar
d) Har qanday yoshdagi fuqarolar bilan

13. Kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlari qanday ma’lumotlar asosida ish olib boradi?

a) Faqat mehnat bozoridagi ma’lumotlar

b) Shaxsiy ma’lumotlar va test natijalari
c) Faqat iqtisodiy statistikalar
d) Faqat davlat siyosati

14. Kasb-hunarga yo‘naltirish markazlarida qaysi psixologik testlar qo‘llaniladi?

a) IQ testlari
b) Psixologik diagnostika va kasbga yo‘naltirish testlari
c) Tasavvur testlari
d) Ko‘rish va eshitish testlari

15. Kasb-hunarga yo‘naltirish markazlarida qanday maslahatlar beriladi?

a) Kasb tanlashda yordam
b) Oila qurish bo‘yicha maslahatlar
c) Qonuniy maslahatlar
d) O‘qish va ish joyi tanlash bo‘yicha maslahatlar

16. Kasb-hunarga yo‘naltirish markazlari bilan bog‘liq qonuniy huquqlarni kim belgilaydi?

a) Mehnat vazirligi
b) O‘zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi
c) Davlat boshqaruvi organlari
d) Mahalliy hokimiyatlar

17. Kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlari faoliyatining samaradorligini qanday baholash mumkin?

a) Xizmatlar hajmini oshirish orqali
b) Test va maslahatlarni takomillashtirish orqali
c) Klientlarning qoniqish darajasini o‘lchash orqali
d) Yangi xizmatlar joriy etish orqali

18. Kasb-hunarga yo‘naltirish markazlarida qanday turlar mavjud?

a) Xususiy va davlat markazlari
b) Ta’lim va ishga joylashish markazlari
c) Psixologik va ijtimoiy yordam markazlari
d) Ochiq va yopiq markazlar

19. Kasb-hunarga yo‘naltirish markazlarining faoliyati qanday natijalarga olib keladi?

a) Yoshlarning mehnat bozoriga moslashuvi
b) Yangi kasblarning paydo bo‘lishi
c) Mahalliy ishchi kuchining kuchayishi
d) Xalqaro ishga joylashish imkoniyatlarining oshishi

20. Kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlari qanday resurslardan foydalanadi?

a) Faqat iqtisodiy ma’lumotlar
b) Psixologik va ijtimoiy resurslar
c) Yuridik hujjatlar
d) O‘qituvchilar va mutaxassislarning tajribasi

Javoblar

1)c,	8)a,	15)a,
2)c,	9)b,	16)b,
3)c,	10)b,	17)c,
4)b,	11)b,	18)a,
5)b	12)b,	19)a,
6)c,	13)b,	20)b
7)d,	14)b,	

Mavzu bo‘yicha glossariy

Kasb-hunarga yo‘naltirish (Career Guidance) - bu shaxslarni ularning qobiliyatlari, qiziqishlari va mehnat bozorining talablariga mos keladigan kasb yoki mutaxassislikni tanlashda qo‘llab-quvvatlash jarayoni.

Tashxis markazlari (Diagnostic Centers) - kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida ishlov beruvchi va psixologik, ijtimoiy, Shuningdek, kasbiy qobiliyatlarni aniqlash uchun testlar va diagnostika o‘tkazuvchi tashkilotlar.

Psixologik testlar (Psychological Tests) - shaxsning psixologik holati, qobiliyatlari va kasbga mosligini aniqlash uchun ishlatiladigan metodlar

Mehnat bozori (Labor Market) - ishchi kuchi va mehnat resurslarining talab va takliflari o‘rtasidagi iqtisodiy aloqalar tizimi. Kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida mehnat bozorining talablariga javob beradigan mutaxassisliklar va kasblar tanlanadi.

Kasb tanlash (Career Choice) - shaxsning o‘zining maqsadlari, qiziqishlari, salohiyati va mehnat bozorining talablariga asoslanib, o‘z kasbi yoki mutaxassisligini tanlash jarayoni. Kasb tanlash, kasb-hunarga yo‘naltirish markazlari yordamida amalga oshiriladi.

Uyga vazifa

Topshiriq:

1.Ma’lumot yig‘ish: Talabalar kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarining faoliyatini o‘rganish uchun avvalgi ma’lumotlarni yig‘ishlari kerak. Bu jarayonda quyidagi savollarga javob topishlari kerak:

Kasb-hunarga yo‘naltirish markazlarining asosiy vazifalari nimalardan iborat?

Kasb-hunarga yo‘naltirishda qanday psixologik testlar qo‘llaniladi?

Mehnat bozoridagi talablarni qanday baholash mumkin?

Kasb-hunarga yo‘naltirishga oid test tuzish.

Namuna:

Bu test shaxsning qiziqishlari, qobiliyatlari va mehnat bozorining talablariga mos kelishini aniqlash uchun ishlatilishi mumkin.

Kasb-hunarga yo‘naltirish psixologik testi

1. Siz ko‘proq qaysi faoliyat bilan shug‘ullanishni xohlaysiz?

A) Yangi texnologiyalar va dasturlar yaratish

B) Odamlar bilan ishlash, ularning muammolarini hal qilish

C) Hujjatlar va ma’lumotlar bilan ishlash, tahlil qilish

D) Yaratilish va san’at bilan bog‘liq ishlar

2. Qaysi ishni bajarishda o‘zingizni eng qulay his qilasiz?

A) Boshqaruv va rahbarlik qilish

B) O‘qish, ta’lim berish

C) Yozish, ijodiy ishlarni amalga oshirish

D) Fizik ishlar, yengil konstruktsiyalar yaratish

3. Sizning eng kuchli tomonlaringiz qaysilar?

A) Mantiqiy fikrlash, tahlil qilish

B) Odamlar bilan muloqotda bo‘lish, jamoada ishlash

C) Yaratilish va ijodkorlik

D) Fikrlarni tartibga solish, ma’lumotlarni tizimlashtirish

4. Qanday vaziyatda o‘zingizni eng samarali his qilasiz?

A) Tez qarorlar qabul qilish, jiddiy muammolarni hal qilishda

B) Katta guruhlar bilan ishlash, ularni boshqarish

C) Yolg‘iz ishlash, o‘zingizni to‘liq ifodalash

D) Fizik ishlar, jismoniy faollikni talab etadigan holatlar

5. Sizningcha, kelajakda qanday sohalarda eng katta ehtiyoj bo‘ladi?

A) Texnologiya va informatika

B) Psixologiya va sog‘liqni saqlash

C) Moliya va iqtisodiyot

D) Dizayn va san’at

6. Sizni qaysi kasblar ko‘proq qiziqtiradi?

A) Muhandis, dasturchi, ilmiy-tadqiqotchi

B) Psixolog, pedagog, shifokor

C) Buxgalter, iqtisodchi, menejer

D) Dizayner, rassom, arxitektor

7. Kasb tanlashda sizni eng ko‘p nima motivatsiya qiladi?

A) Yangi bilimlar va innovatsiyalarni o‘rganish

B) Boshqalarga yordam berish, jamiyatda o‘zgarishlar qilish

C) O‘z mustaqilligingizni yaratish va moliyaviy barqarorlikka erishish

D) Yaratilish va ijodkorlik orqali o‘z ifodangizni topish

8. Kasb tanlashda eng muhim narsa nima deb o‘ylaysiz?

A) Qobiliyatlaringizga mos kelish

B) Qiziqishlaringiz va ehtiyojlaringizga javob berishi

C) Kelajakdagi moliyaviy imkoniyatlar

D) Yaratilish va ijodiy erkinlik

Testni tahlil qilish

Ko‘p "A" javoblari: Texnologiya, ilm-fan, muhendislik sohalarida muvaffaqiyatli bo‘lishingiz mumkin. Sizning qobiliyatlaringiz tahlil qilish va muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan.

Ko‘p "B" javoblari: Siz odamlar bilan ishlashda yaxshi ishlaysiz va psixologiya, sog‘liqni saqlash yoki pedagogika kabi sohalarda muvaffaqiyatli bo‘lishingiz mumkin.

Ko‘p "C" javoblari: Siz iqtisodiyot, biznes, buxgalteriya kabi sohalarda ishlashga mos kelishingiz mumkin. Bular moliyaviy va analitik ishlarga asoslangan kasblardir.

Ko‘p "D" javoblari: Yaratilish va san’at bilan bog‘liq kasblar, dizayn, rassomlik yoki arxitektura kabi sohalar sizga mos kelishi mumkin. Siz ijodiy va estetik jihatdan rivojlanishga moyilsiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. "Kasb-hunar ta’limi: nazariyasi va amaliyoti".Muallif: Sh.M.Abdujalilov Nashriyot: O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi Yil: 2021
2. "Kasb-hunarga yo‘naltirish: Zamonaviy yondashuvlar va metodlar".Muallif: A.S.Buzanov Nashriyot: Iqtisodiyot va ta’lim nashriyoti Yil: 2022
3. "Mehnat bozorida kasb-hunar tanlash: Psixologik va ijtimoiy yondashuv".Muallif: D.A. G‘ulomov Nashriyot: Fan va texnologiya nashriyotiYil: 2023
4."Kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi: Innovatsiyalar va ta’limdagi yangi yondashuvlar" Muallif: R.I.Qodirov. Nashriyot: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti Yil: 2021
5."Mehnat bozoridagi o‘zgarishlar va kasb-hunarga yo‘naltirishning yangi usullari" Muallif: N.A.Daminov. Nashriyot: O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim va Innovatsiyalar nashriyoti Yil: 2020
6. "Kasb-hunar ta’limining rivojlanish istiqbollari".Muallif: X.X.Rashidov.Nashriyot: Yangi O‘zbekiston. Yil: 2022

11-MARUZA. KASB - HUNARGA YO‘NALTIRISH KOMISSIYALARI. O‘QUVCHILAR VA OTA-ONALAR BILAN ISHLASH

Reja:

1.Maktab kasbga yo‘naltirish kengashi (komissiyasi) va uning o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish faoliyati.

2.Kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha o‘quvchilar va ota-onalar bilan ishlash.

1.Maktab kasbga yo‘naltirish kengashi (komissiyasi) va uning o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish faoliyati

Maktablarda Kasbga yo‘naltirish kengashining a’zolari quyidagilar:

Maktab direktori yoki direktor o‘rinbosari – Kengashning rahbari bo‘lib, kasb-hunarga yo‘naltirish faoliyatining umumiy tashkil etilishiga mas’uldir. Direktor, kengashning faoliyatini nazorat qilish va o‘quvchilarga kasb tanlashda yordam berish uchun zarur tashkiliy ishlarni amalga oshiradi.

Maktab psixologi – O‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini tahlil qiladi va kasb tanlashda o‘quvchilarga yordam beradi. Psixolog o‘quvchilarning qobiliyatlari, qiziqishlari, individual ehtiyojlari va mehnat bozoridagi mos kasblar bilan tanishishda faol ishtirok etadi.

Sinf rahbarlari – Maktabdagi har bir sinfning rahbarlari, o‘quvchilarga kasb-hunar tanlashda yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish va ularni kengash faoliyatiga jalb qilishda muhim rol o‘ynaydi. Sinf rahbari o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish jarayoniga joriy qilish va individual maslahatlar berishadi.

O‘qituvchilar – Maxsus fanlar o‘qituvchilari o‘quvchilarning qobiliyatlari va iste’dodlarini aniqlashda yordam beradi. Ular o‘quvchilarning akademik natijalariga asoslanib, kasb-hunar tanlashda maslahatlar berishadi.

Tashkilotchi yoki kasb-hunar ta’limi mutaxassisi – O‘quvchilarga kasb-hunar ta’limining afzalliklari va sohadagi talablar haqida ma’lumot beruvchi mutaxassislar, o‘quvchilarga amaliy ko‘nikmalarni o‘rgatish va yo‘naltirish bo‘yicha maslahatlar beradi.

Mehnat bozorini tahlil qiluvchi mutaxassislar (agar mavjud bo‘lsa) – Maktab kasbga yo‘naltirish kengashida mehnat bozoridagi talablarni va o‘zgarishlarni tahlil qilishda yordam beradigan mutaxassislar

ham bo‘lishi mumkin. Ular o‘quvchilarga kelajakdagi kasb tanlashda qanday kasblar bozor talabiga javob berishini tushuntiradilar.

Ijtimoiy pedagog – O‘quvchilarning jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarur bo‘lgan ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradigan mutaxassis.

Kasbga yo‘naltirish kengashi a’zolari o‘quvchilarga kasb-hunar tanlashda to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatish, ularning qobiliyatlarini, qiziqishlarini aniqlash va amaliy maslahatlar berish kabi mas’uliyatlarni bajaradilar. Kengash faoliyati samarali bo‘lishi uchun bu a’zolar birgalikda ishlashadi.

Maktab kasbga yo‘naltirish kengashi (komissiyasi)ning maqsadi o‘quvchilarga kelajakdagi kasb tanlashda yordam berish, ularning shaxsiy qobiliyatlari, qiziqishlari va mehnat bozorining talablariga mos kasb-hunar yo‘nalishini tanlashlarini ta’minlashdir. Bu maqsadni amalga oshirish uchun kengashning asosiy vazifalari quyidagicha belgilangan:

O‘quvchilarga kasb-hunar tanlashda yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish: Kengash o‘quvchilarga kasb tanlashda yordam beradi va ularni o‘z qobiliyatlari, qiziqishlari va istaklariga mos kasblarni tanlashga yo‘naltiradi.

O‘quvchilarning qobiliyatlarini aniqlash: Kengash o‘quvchilarning psixologik tahlilini o‘tkazish, qobiliyatlari va shaxsiy xususiyatlarini aniqlash, Shuningdek, kasb-hunar tanlash uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Kasb-hunar ta’limi haqida ma’lumot berish: O‘quvchilarga kasb-hunar ta’limining afzalliklari, unga tayyorlanish yo‘llari va imkoniyatlar haqida to‘liq ma’lumot berish. Kengash o‘quvchilarga o‘z kasbini tanlashda ta’lim tizimidagi o‘qish imkoniyatlari va talablar haqida kerakli axborotni yetkazadi.

Mehnat bozorining talablariga mos kasblarni tanlash: O‘quvchilarga mehnat bozoridagi o‘zgarishlar, talab etiladigan kasblar va ularning kelajakdagi o‘sish istiqbollari haqida ma’lumot berib, ularni Shunday kasb tanlashga rag‘batlantirish.

Shaxsiy rivojlanish va mos kasbni tanlashni qo‘llab-quvvatlash: Kengash o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishini kuzatib boradi va ularni kelajakdagi kasbni tanlashga ruhiy, psixologik va ijtimoiy tayyorlashga yordam beradi.

O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish ishini amalga oshirishda o‘qituvchilar va sinf rahbarlari; ota-onalar qo‘mitasi kengashi; to‘garaklarning rahbarlari bevosita ish olib boradilar. Maktabdan tashqari muassasalar, odatda qiziqishlari, moyiligi va qobiliyati yetarli darajada

namoyon bo‘lgan o‘quvchilarni birlashtiradi. Bunday hollarda o‘quvchilarda ijodkorlik va tashabbus ruhi ustunlik qiladi, ular amaliy faoliyatning xususiyati esa muayyan ijtimoiy ahamiyat kasb etadi.

Maktabdan tashqari muassasalar (o‘quvchilar uyi, bolalar kutubxonalari, yosh tabiatshunoslar va yosh tajribachilar texnika stansiyalari, yoshlar klubi, ixtirochilik-ratsionalizatorlar byurolari va shu kabilar) kasbga yo‘naltirish umumiy ishi sistemasida faol qatnashadilar.

Sinfdan va maktabdan tashqari ishda o‘qituvchilarning maxsus qiziqishlari shakllanadi va ularning qobiliyatlari rivojlanadi. Bular mehnat politexnik ta’limini to‘ldiradi, o‘quvchilarda kasb tanlashning ijtimoiy ahamiyatga molik vaj sabablarini shakllantirishga yordam beradi, xalq xo‘jaligi turli tarmoqlari bilan tanishishni kengaytiradi, o‘quvchilarni qiziqtiradigan kasblar va mutaxassisliklarni, avvalo o‘z tumani, viloyatidagi kasblar va mutaxassisliklarni chuqur bilib olishga imkon beradi. Kasblarga yo‘naltirish bo‘yicha fakul’tativ kurs kasbga oid ma’lumot olish, uzil-kesil kasb tanlashga yo‘llash, real ishga joylashishi hamda o‘quvchilarga maslahat berish imkoniyatlarini kengaytiradi.

O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish ish shakllarini bir qancha belgilariga qarab qo‘yidagicha tavsiflash maqsadga muvofiqdir:

I. O‘tkazilayotgan tadbirlarda qatnashadigan o‘quvchilar soniga qarab:

1. Bir necha parallel sinflar, aralash sinflar qatnashadigan tadbirlar.

II. Tashkil etish uslublariga qarab:

Yalpi tadbirlar – leksiyalar, yig‘ilishlar, konferensiyalar, olimpiadalar, kinofil’mlarni ko‘rish; tematik kechalar, ishlab chiqarish ilg‘orlari bilan o‘tkaziladigan uchrashuv kechalar; kasb bo‘yicha kalendar kunlar.

Guruhiy tadbirlar – ekskursiyalar, maslahatlar, kasblar bo‘yicha tanlovlar, yosh texniklarning musobaqalari, korxonalar va yetakchi kasblar bilan tanishish maqsadida jonajon o‘lka bo‘ylab sayyohlik yurishlari.

Yakka-yakka o‘tkaziladigan tadbirlar – kasb haqida maslahat beriladigan suhbatlar, kasb to‘g‘risida tavsiya etilgan kitoblarni o‘qish, uchrashuvlar, konstruktorlik, tajriba ish yuzasidan yakka tartibda beriladigan topshiriqlar; o‘quvchini qiziqtiradigan fan va texnika sohasini chuqurlashtirish va rivojlantirish maqsadida qo‘shimcha adabiyotlar bilan ishlash. III. Mazmun manbalarga qarab:

Kasblar bilan tanishtirish; -sayohatlar, malakali ishchilar va mutaxassislar bilan uchrashuvlar, o‘qituvchining hikoyasi yoki suhbati, kinolardan parchalar, fotosuratlar, ro‘znoma va oynomalardan olingan

maxsus materiallarni namoyish qilish uchun proyeksion apparatlardan foydalanish;

- taklif qilingan ishlab chiqarish ishchisini suhbati;
- kasblar haqidagi ma’lumotnomalar bilan tanishish;
- mehnat va ishlab chiqarish ta’limi bilan bog‘liq kasblar to‘g‘risidagi ocherklar o‘qish;
- mutaxassislar bilan suhbatlar o‘tkazish yordamida axborot materiallarini to‘plash;
- fotosuratlar, fotoal’bomlar ko‘rsatish;
- ishlab chiqarish sharoitida malakali ishchilar kasbiy faoliyati to‘g‘risidagi kinofilmlarni namoyish qilish;
- bazaviy xo‘jalikda ishlab chiqarish tajribasi vaqtida kasblar bilan tanishish.

IV. Kasbga yo‘naltirish tadbirlarini ro‘yobga chiqarish vositalari bo‘yicha;

- “O‘qish uchun qayerga kirish kerak” ma’lumotnomasining nashr etish, kasblar va kasb xunar kollejlari haqidagi plakatlar, e’lonlar, reklama varaqalari;
- mazkur iqtisodiy rayonda mavjud kasblarning qisqacha tavsiflari bo‘lgan to‘plamlar;
- “Mehnat yo‘lini tanlash”, “Mening kasbim - eng yaxshi kasb” mavzusidagi kinofil’mlar;
- reklama qilinadigan televizion fil’mlar, sexlar, o‘quv yurtlaridan olingan televizion reportajlar; -kasblar musobaqa ilg‘orlari to‘g‘risida radioeshtirishlar, kasb-xunar kollejlari yoshlarining turmush va o‘qishi haqidagi hikoya qiluvchi jumhuriyat va mahalliy ro‘znomalarda bosilgan maqolalar; shahar kinoteatrlari foyyellarida, magazinlarning vitrinalarida, katta ko‘chalarning chorrahalarida ishchi kasblarini targ‘ib qiluvchi stendlar va ko‘rgazmalar; ko‘chalar va maydonlardagi yoshlarni kasb-hunar kollejlariga o‘qishga kirishga da’vat etuvchi yorqin bo‘yoqli chaqiriqlar.

2.Kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha o‘quvchilar va ota-onalar bilan ishlash

Kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha o‘quvchilar bilan ishlash — o‘quvchilarning kelajakdagi kasb tanlashlariga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish, ularni psixologik va ijtimoiy jihatdan tayyorlash, Shuningdek, mehnat bozorining talablariga mos kasblarni tanlashda yordam berish jarayonidir. Bu jarayon o‘quvchilarning qobiliyatlarini aniqlash, ularga kasb-hunar

ta’limining imkoniyatlarini tushuntirish va ularga professional yo‘nalishni tanlashda maslahatlar berish orqali amalga oshiriladi.

Kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha o‘quvchilar bilan ishlashning asosiy jihatlari:

Psixologik va diagnostik yondashuv. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda, ularning shaxsiy xususiyatlari, qobiliyatlari, qiziqishlari va kelajakdagi maqsadlari e’tiborga olinadi. Psixologlar va pedagoglar o‘quvchilarning qiziqishlarini va individual xususiyatlarini aniqlash uchun testlar, so‘rovnomalar va psixologik tahlillarni o‘tkazadilar. Bu yordamida o‘quvchilarga eng mos keladigan kasb yo‘nalishlari tavsiya qilinadi.

Kasb-hunar ta’limi va mehnat bozorining tahlili. O‘quvchilarga kasb-hunar ta’limining afzalliklari, imkoniyatlari va mehnat bozoridagi talablar haqida batafsil ma’lumot berish zarur. Bunda, o‘quvchilarni o‘z kelajaklari uchun muvaffaqiyatli kasb tanlashga tayyorlash uchun:

Mehnat bozoridagi yangiliklar va o‘zgarishlar haqida ma’lumot berish.

Kasblarning istiqbollari va zarur ko‘nikmalar haqida ma’lumot taqdim etish.

O‘quvchilarni kasb-hunar ta’limi yo‘nalishlariga qiziqtirish va bu yo‘nalishlarning imkoniyatlarini tushuntirish.

Kasb-hunar tanlashda maslahatlar va yondashuvlar. Kasb-hunarga yo‘naltirishda o‘quvchilarga to‘g‘ri yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish muhim. Buning uchun o‘quvchilarga kasb tanlashda quyidagi yondashuvlarni taklif etish mumkin:

Shaxsiy qiziqish va kuchli tomonlarini aniqlash: O‘quvchining qiziqishlari, talablari va kuchli tomonlarini aniqlash va ularni kasb-hunar tanlashda hisobga olish.

Kelajakdagi ish joylari va mehnat bozorining talablari**:** O‘quvchilarga o‘rganayotgan kasblarining kelajakdagi imkoniyatlari va ularning bozorga mosligi haqida aniq ma’lumotlar berish.

Amaliy mashg‘ulotlar va stajirovkalar: Kasb tanlashda amaliy tajriba olish uchun o‘quvchilarga stajirovkalar yoki amaliy mashg‘ulotlar tashkil etish.

Individual va guruh bilan ishlash. Kasb-hunarga yo‘naltirishda o‘quvchilar bilan ishlashda individual yondashuv muhim rol o‘ynaydi. Har bir o‘quvchi o‘zining xususiyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlariga ega bo‘lganligi uchun, unga mos yo‘lni tanlash kerak. Biroq, guruh bilan ishlashda o‘quvchilarga umumiy kasblar, kasb-hunar ta’limining afzalliklari va istiqbollari haqida ma’lumot berish ham samarali bo‘ladi.

Guruh mashg‘ulotlari va seminarlar tashkil etish, o‘quvchilarga turli kasblarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Kasbga yo‘naltirish bo‘yicha seminarlar va treninglar. Maktabda o‘quvchilarga kasb-hunar tanlashda yordam berish uchun turli seminarlar va treninglar tashkil etish muhimdir. Bu tadbirlar o‘quvchilarga:

Kasb-hunar ta’limi va uning afzalliklari haqida ma’lumot berish.

Mehnat bozoridagi so‘nggi yangiliklar va kasb-hunar tanlashda ko‘maklashish.

O‘quvchilarning qiziqishlariga mos kasblar haqida tushunchalar yaratish.

Kasbga yo‘naltirishda ota-onalar bilan hamkorlik. Kasb-hunarga yo‘naltirishda ota-onalar ham muhim rol o‘ynaydi. O‘quvchilarning kasb tanlash jarayonida ota-onalarining fikri va maslahatlari o‘quvchining qaroriga ta’sir qilishi mumkin. Shuning uchun ota-onalar bilan hamkorlik qilish va ularga kasb-hunar ta’limining afzalliklarini tushuntirish zarur. Bu o‘quvchilarni kasb tanlashda qo‘llab-quvvatlashga yordam beradi.

O‘quvchilarni motivatsiya qilish. Kasb-hunarga yo‘naltirishda o‘quvchilarni o‘z kelajaklariga ishonch bilan qarashga va kasb tanlashda motivatsiya qilish muhimdir. Ularning ishtiyoqini oshirish uchun ularga muvaffaqiyatli insonlarning hayotiy tajribalari va kasb-hunar ta’limining ahamiyatini ko‘rsatish zarur.Kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha o‘quvchilar bilan ishlash — bu murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u o‘quvchilarni kelajakdagi kasb-hunar tanlashga tayyorlash, ularni mehnat bozorining talablariga mos ravishda o‘qitish va qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan. Bu jarayonda o‘quvchilarga individual yondashuv, kasb-hunar ta’limi haqida to‘liq ma’lumot berish va amaliy tajriba o‘rganish juda muhimdir.

Kasb-hunarga yo‘naltirishda ota-onalar bilan ishlash o‘quvchilarni kasb-hunar tanlashda qo‘llab-quvvatlash, ularning qarorlarini tushunish va yordam berish uchun muhim bir jarayondir. Ota-onalar, o‘quvchilarning rivojlanishiga va kelajakdagi kasb-hunar tanlash jarayoniga bevosita ta’sir qiluvchi asosiy shaxslar hisoblanadi. Ularning fikri, qarashlari va qo‘llab-quvvatlashi o‘quvchilarning to‘g‘ri va o‘ylangan kasb tanlashlariga yordam beradi.

Kasb-hunarga yo‘naltirishda ota-onalar bilan ishlashning asosiy yo‘nalishlari:

Ota-onalar bilan kommunikatsiya o‘rnatish. Kasb-hunarga yo‘naltirishda muvaffaqiyatga erishish uchun ota-onalar bilan samarali kommunikatsiya o‘rnatish juda muhim. Maktabda ota-onalar uchun

maxsus uchrashuvlar yoki seminarlar tashkil etish, ularni kasb-hunar ta’limi va mehnat bozorining holati haqida ma’lumot bilan tanishtirish kerak. Bu ota-onalarga o‘z farzandlari uchun to‘g‘ri yo‘lni tanlashda yordam beradi.

Ota-onalarga kasb-hunar ta’limi va mehnat bozorining yangiliklari haqida ma’lumot berish.

Ota-onalarga kasb-hunar ta’limining afzalliklari, unga tayyorlanish yo‘llari, bozor talablaridagi o‘zgarishlar va kasblarning kelajakdagi istiqbollari haqida batafsil ma’lumot berish kerak. Ota-onalar o‘z farzandlarini tanlashda ko‘pincha o‘z tajribalari va an’analari asosida qarorlar qabul qilishadi. Shuning uchun ularga zamonaviy kasb-hunar ta’limi va mehnat bozorining talablariga mos kasblar haqida aniq va to‘liq ma’lumot taqdim etish juda muhimdir.

Ota-onalarni kasb tanlash jarayoniga jalb qilish. Ota-onalar o‘z farzandlarining kasb tanlash jarayoniga faol ravishda jalb etilishi kerak. Ular o‘quvchilarni qiziqishlari, qobiliyatlari va mehnat bozorining talablariga mos kasb tanlashda yordam berish uchun maslahatlar bera olishlari lozim. Ota-onalar bilan o‘zaro suhbatlar o‘tkazish, ularning farzandlarining orzu va ehtiyojlarini tinglash, Shuningdek, kasb-hunar yo‘nalishlari haqida ular bilan fikr almashish zarur.

Ota-onalar bilan individual maslahatlar. Kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida, ota-onalar bilan individual maslahatlar o‘tkazish muhim ahamiyatga ega. O‘quvchining o‘ziga xos qobiliyatlari, qiziqishlari va iste’dodlari haqida ota-onalar bilan suhbatlashish va ularga kasb tanlashda qanday yo‘naltirishni amalga oshirish kerakligini tushuntirish zarur. Bu ota-onalarga o‘z farzandlarining kelajakdagi kasb-hunar yo‘nalishlarini tanlashda ko‘maklashadi.

Ota-onalar uchun maxsus seminarlar va treninglar. Maktabda ota-onalar uchun kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha maxsus seminarlar, treninglar yoki uchrashuvlar tashkil etish, ular bilan kasb-hunar ta’limi, psixologiya, va mehnat bozorining holati haqida gaplashish zarur. Bu o‘quvchilarni kasb tanlashda qanday yordam berishni tushunishga yordam beradi va ota-onalar o‘z farzandlarini kasb tanlashda to‘g‘ri qarorlar qabul qilishga tayyorlaydi.

Kasb-hunar yo‘nalishlarining istiqbollari haqida ota-onalar bilan muhokama qilish. Ota-onalar bilan kasb-hunar yo‘nalishlarining istiqbollari haqida muhokama qilish, ularning farzandlariga qanday kasblar kelajakda foydali bo‘lishi mumkinligini tushuntirish zarur. Shuningdek, ota-onalar o‘z farzandlarining kasb-hunar yo‘nalishini tanlashda qo‘llab-

quvvatlashlari kerak bo‘lgan resurslar va imkoniyatlar haqida to‘g‘ri tushuncha olishlari muhimdir.

Ota-onalar va o‘quvchilarni kasb tanlashda birgalikda ishlashga yo‘naltirish. Ota-onalar va o‘quvchilarni birgalikda kasb tanlash jarayoniga yo‘naltirish zarur. Ota-onalar, o‘quvchilarning orzu va ehtiyojlarini inobatga olgan holda, ularni to‘g‘ri kasb-hunar tanlashda motivatsiya qilishlari lozim. Shuningdek, ota-onalar o‘z farzandlariga kasb-hunar ta’limiga oid yordamni ko‘rsatish va kasb tanlashda mas’uliyatli qarorlar qabul qilishni rag‘batlantirishadi.

Ota-onalar bilan psixologik yondashuv. Kasb-hunarga yo‘naltirishda ota-onalar bilan psixologik yondashuv ham muhimdir. O‘quvchilarni kasb tanlashda ota-onalarning his-tuyg‘ulari, qiziqishlari va umidlarini ham hisobga olish zarur. Ota-onalar o‘z farzandlarining kasb tanlash jarayonida o‘z ishtiroklarini his qilishlari va farzandlari bilan bu jarayonni birgalikda o‘rganishlari kerak.

Kasb-hunarga yo‘naltirishda ota-onalar bilan ishlash o‘quvchilarni kasb tanlashda muvaffaqiyatga erishish uchun juda muhimdir. Ota-onalar o‘z farzandlariga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish, ularning qobiliyatlarini tushunish va kasb tanlashda ular bilan birga ishlash orqali o‘quvchilarning kelajakdagi kasb-hunar yo‘nalishlarini tanlashda muhim yordam berishlari mumkin. Ota-onalar bilan samarali hamkorlik kasb-hunar ta’limining ahamiyatini tushunishga, o‘quvchilarning ishonchli va o‘ylangan qarorlar qabul qilishiga yordam beradi.

Mavzuni mustahkamlash uchun test savollari

1. Kasb-hunarga yo‘naltirishda ota-onalar bilan ishlashning asosiy maqsadi nima?

a) O‘quvchilarga kasb tanlashda qaror qabul qilishda yordam berish
b) O‘quvchilarga boshqa maktablarga o‘tishda yordam berish
c) O‘quvchilarni yangi texnologiyalarni o‘rganishga jalb qilish
d) O‘quvchilarga individual mashg‘ulotlar tashkil qilish

2. Kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida ota-onalar qanday rol o‘ynaydi?

a) O‘quvchilarning kasb tanlashdagi qarorlarini belgilaydi
b) O‘quvchilarga yangi kasblar haqida tushuncha beradi
c) O‘quvchilarga psixologik yordam beradi
d) O‘quvchilarni yangi o‘qish sohalariga yo‘naltiradi

3. Ota-onalar bilan kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida qanday yondashuv muhim?

a) Yalpi yondashuv
b) Individual yondashuv
c) Guruh yondashuvi
d) Umumiy ta’lim yondashuvi

4. Kasb-hunarga yo‘naltirishda ota-onalar uchun maxsus seminarlar va uchrashuvlar qanday maqsadni ko‘zlaydi?

a) O‘quvchilarning o‘z qobiliyatlarini o‘rganish
b) Ota-onalarga kasb-hunar ta’limining afzalliklari haqida ma’lumot berish
c) O‘quvchilarga yangi til o‘rganishni o‘rgatish
d) Ota-onalarni yangi texnologiyalar bilan tanishtirish

5. Kasb-hunarga yo‘naltirishda ota-onalar bilan ishlashda nima asosiy e’tiborda bo‘lishi kerak?

a) Ota-onalarga yuqori baholarni olishni o‘rgatish
b) Ota-onalar va o‘quvchilar o‘rtasidagi kommunikatsiyani rivojlantirish
c) Ota-onalar bilan yangi kurslar tashkil etish
d) Ota-onalarni yangi kasbga yo‘naltirish

6. Ota-onalar o‘z farzandlariga kasb tanlashda qanday yordam berishlari kerak?

a) O‘quvchining ijtimoiy hayoti bilan bog‘liq masalalarda maslahat berish
b) O‘quvchining qobiliyatlari va qiziqishlariga mos kasb tanlashga yordam berish
c) O‘quvchining mehnat bozoridagi holati haqida ma’lumot berish
d) O‘quvchining o‘qish mavzularini o‘zgartirish

7. Kasb-hunarga yo‘naltirishda ota-onalarga qanday ma’lumotlar taqdim etilishi kerak?

a) Yangi ta’lim metodlari haqida
b) Kasblar va ularning istiqbollari haqida
c) O‘quvchilarning noto‘g‘ri qarorlari haqida
d) O‘quvchilarning individual talablari haqida

8. Kasb-hunarga yo‘naltirishda ota-onalar bilan qanday aloqada bo‘lish lozim?

a) O‘quvchilarning barcha qarorlarini ota-onalar belgilaydi
b) Ota-onalar faqat o‘quvchilarga ba’zi maslahatlar beradi
c) Ota-onalar o‘quvchilarni o‘qishda faqat muvaffaqiyatga erishish uchun yo‘naltiradi
d) Ota-onalar bilan doimiy aloqada bo‘lish va maslahatlar bera olish

9. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda ota-onalar bilan ishlashda qanday faoliyatlar muhimdir?

a) Yangi kasblar bo‘yicha ota-onalar bilan seminarlarda qatnashish
b) Ota-onalarni faqat psixologik maslahatlar bilan ta’minlash
c) O‘quvchilarning akademik faoliyatini monitoring qilish
d) O‘quvchilarga mehnat bozorining talablarini tushuntirish

10. O‘quvchilar uchun kasb-hunar tanlashda ota-onalar qanday motivatsiya berishi mumkin?

a) Kasb tanlashda o‘z xohishlariga bo‘ysundirish
b) O‘quvchiga kasb tanlashda tasavvur berish va o‘z qobiliyatlarini baholashga yordam berish
c) O‘quvchining kasb tanlashini belgilash
d) O‘quvchiga faqat kasblar bo‘yicha bilim berish

11.Kasb-hunarga yo‘naltirishda ota-onalar bilan qanday ishlash metodlari mavjud?

a) Ota-onalar bilan guruh mashg‘ulotlari o‘tkazish
b) Faoliyatdan tashqarida ota-onalar bilan ishlash
c) Ota-onalarni faqat testlar yordamida yo‘naltirish
d) Ota-onalar faqat o‘quvchilarga yordam berishlari kerak

12. O‘quvchilarga kasb-hunar tanlashda ota-onalar qanday psixologik yordam ko‘rsatishi mumkin?

a) O‘quvchining o‘z qobiliyatlarini aniqlashga yordam berish
b) O‘quvchining hissiy holatini nazorat qilish
c) O‘quvchining akademik darajasini oshirish
d) O‘quvchining sport faoliyatini qo‘llab-quvvatlash

13. Kasb-hunarga yo‘naltirishda ota-onalar uchun qanday treninglar foydalidir?

a) Ota-onalarga o‘quvchilarning qobiliyatlari haqida ma’lumot berish
b) Ota-onalar uchun faqat akademik bilimlar treninglari
c) Ota-onalarga kasb-hunar ta’limi bo‘yicha treninglar o‘tkazish
d) Ota-onalar uchun texnologik treninglar

14. Kasb-hunar yo‘naltirishida ota-onalar bilan ishlashda psixologik xizmatlarning roli qanday?

a) Ota-onalarni kasb-hunar ta’limining foydaliligiga ishonch hosil qilish
b) Ota-onalarni faqat mehnat bozoriga yo‘naltirish
c) Ota-onalar bilan faqat akademik yo‘nalishda ishlash
d) Ota-onalarga yangi kasblar haqida faqat kitoblar berish

15. O‘quvchilarga kasb tanlashda ota-onalar qanday yordam ko‘rsatishi kerak?

a) O‘quvchining qobiliyatlari va qiziqishlariga mos kasb tanlashga yordam berish

b) O‘quvchining do‘stlari bilan kasb tanlashni maslahat qilish

c) O‘quvchining kasb tanlashiga aralashmaslik

d) O‘quvchini faqat akademik yo‘nalishlarga yo‘naltirish

16. O‘quvchilarga kasb-hunar tanlashda ota-onalarning roli qanday?

a) Ota-onalar faqat o‘quvchining qarorlarini tasdiqlaydi

b) Ota-onalar o‘quvchining kasb tanlashini boshqarishadi

c) Ota-onalar o‘quvchining kasb tanlashda yo‘naltirish va maslahatlar berishadi

d) Ota-onalar o‘quvchining barcha qarorlarini belgilashadi

17. Kasb-hunarga yo‘naltirishda ota-onalar qanday yordam berishadi?

a) Faqat o‘quvchiga moliyaviy yordam berish

b) O‘quvchining kasb-hunar yo‘nalishida qo‘llab-quvvatlash va maslahatlar berish

c) O‘quvchining o‘qish turlarini o‘zgartirish

d) O‘quvchining akademik muvaffaqiyatini kuzatish

18. Kasb-hunarga yo‘naltirishda ota-onalar bilan ishlashda qanday muhim masalalarga e’tibor qaratish kerak?

a) O‘quvchilarning yangi texnologiyalarga qiziqishini oshirish

b) O‘quvchilarga ta’lim olishning afzalliklarini tushuntirish

c) O‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirish

d) Ota-onalar bilan kommunikatsiyani rivojlantirish

19. Kasb-hunarga yo‘naltirishda ota-onalarning ishtiroki qanday samara beradi?

a) O‘quvchilar kasb tanlashda yanada muvaffaqiyatli bo‘lishadi

b) O‘quvchilarni kasb-hunar ta’limidan chetlashtirishadi

c) O‘quvchilarni faqat akademik faoliyatga yo‘naltirishadi

d) O‘quvchilarga yangi kasblarni tavsiya qilishadi

20. Kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida ota-onalar bilan ishlashning asosiy vazifasi nima?

a) O‘quvchining kelajakdagi kasb tanlash jarayonini boshqarish

b) O‘quvchining kasb-hunar yo‘nalishidagi qarorlarini kuchaytirish

c) O‘quvchining kasb-hunar tanlash jarayoniga qo‘llab-quvvatlash berish

d) O‘quvchining faqat ilmiy yo‘nalishdagi muvaffaqiyatlarini kuzatish

Javoblar

1)a	8)d	15)a
2)b	9)a	16)c
3)b	10)b	17)b
4)b	11)a	18)d
5)b	12)a	19)a
6)b	13)c	20)c
7)b	14)a	

Mavzu bo‘yicha glossariy

Kasb-hunarga yo‘naltirish - Bu o‘quvchilarga o‘z qobiliyatlari, qiziqishlari va mehnat bozoridagi talablar asosida kasb tanlashga yordam berish jarayoni.

Maktab kasbga yo‘naltirish kengashi (komissiyasi) - Maktabda o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishni tashkil etuvchi muassasa yoki guruh. Kengash (komissiya) o‘quvchilarni kasb tanlashda yordam berish, ota-onalar bilan hamkorlik qilish va kasb ta’limi bo‘yicha maslahatlar berish vazifasini bajaradi.

Ota-onalar bilan ishlash - O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida ota-onalar bilan faol hamkorlik qilish.

Kasb-hunar ta’limi - O‘quvchilarga professional kasblarga oid bilim va ko‘nikmalarni beradigan ta’lim tizimi.

Kasb tanlash - O‘quvchining o‘z qobiliyatlari, qiziqishlari va mehnat bozoridagi talablar asosida kelajakda bajaradigan ishini tanlash jarayoni.

Uyga vazifa

Kasb-hunar tanlashda "ideal" o‘quvchi portretini yaratish

Topshiriq: Talabalar o‘zlarini kasb-hunar tanlash jarayonida qanday ko‘rsalar, o‘sha “ideal” o‘quvchi portretini yaratishi kerak. Ushbu portretda talabalar quyidagi savollarga javob berishi kerak:

1.O‘quvchi qanday qobiliyatlarga ega?

2.U qanday kasbni tanlashi mumkin?

3.O‘quvchining ota-onalari va o‘qituvchilari qanday yordam ko‘rsatishi kerak?

4.Qanday psixologik va ijtimoiy omillar uning kasb tanlashiga ta’sir qiladi?

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Sadirov T. (2020). Kasb-hunarga yo‘naltirish va uning o‘quvchilarga ta’siri. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
2. Xayrullayeva N. (2021). O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda ota-onalar va ta’lim muassasalarining o‘rni. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
3. Tursunov A**.** (2019). Kasb-hunar ta’limini rivojlantirish va o‘quvchilarga kasb tanlashda yordam berish. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.
4. Mirzaev R. (2022). Kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi va uning o‘quvchilar uchun ahamiyati. Toshkent: O‘zbekiston milliy universiteti nashriyoti.
5. Abdullaeva D. (2023). O‘quvchilarga kasb-hunarga yo‘naltirish va ota-onalar bilan ishlash usullari. Tashkent: Markaziy bank nashriyoti.

12-MARUZA. KASB TANLASHGA DOIR REJA TUZISH

Reja:

1.Kasbga doir reja va uni tuzishga qo‘yiladigan talablar.
2.O‘quvchilarning shaxsiy kasbga doir rejasi va uni tuzish yo‘llari.

1. Kasbga doir reja, va uni tuzishga qo‘yiladigan talablar

Har bir o‘quvchi-yosh o‘z mehnat faoliyatini yaqin kelajakda va uzok istiqbolda qanday tasavvur etishi va shu orqali o‘z shaxsiy kasbga doir reja tuzib chiqishi kerak va shu reja asosida o‘zining kasbiy kelajagini belgilashi mumkin.

Albatta kasbga doir rejaning yagona bir shaklini tavsiya etish qiyin uning mazmuni ham, tuzilish yo‘li ham o‘quvchilarning aql-idrokiga, uning umumiy bilim saviyasiga, e’tiqodi va boshqa ko‘p narsalarga bog‘liq bo‘ladi. Shuning uchun yoshlarning kasbga doir rejalarida mana shu aytilgan va boshqa ko‘plab omillar to‘liq xisobga olinishi shart.

Ko‘zda tutilgan asosiy maqsad kasbga doir rejaning negizini quyidagilar tashkil etishi kerak, ya’ni unda nima ish bilan shug‘ullanish, kim bo‘lib etishish, umumxalq ishiga qanday hissa qo‘shish, bu ishda kimlarga tenglashish va shu kabilar. Shu bilan birga mazkur maqsadga erishish uchun reja tuzishda har bir o‘quvchi-yosh o‘z imkoniyatlariga: intilishlari, qizikishlari, mayllari va qobiliyatlariga, salomatligiga, shaxsiy va psixologik-irodaviy sifatlariga real-to‘g‘ri baho berishi zarur. Kasbga doir reja tuzish vaqtida maqsadga erishish yo‘llari va vositalarini: o‘z kuchini qaerda va qanday qilib sinab ko‘rish mumkinligini, kerakli ma’lumotni qaysi o‘quv yurtlarida olish mumkinligini, kasb mahoratini qanday qilib oshirish mumkinligi va hokazolarni belgilab olish kerak.

O‘z maqsadiga etishish yo‘lida uchrashi mumkin bo‘lgan barcha qiyinchiliklarni ham oldindan ko‘ra bilish kerak, bu behudao‘zini qiynash, iztirob chekishning oldini olish va zarur xolatlarda, tanlangan kasbni boshqasi bilan almashtirish imkonini beradi. Shuning uchun bir nechta muqobils variantlarni ham nazarda tutish maqsadga muvofiqdir.

Kasbga doir rejada o‘quvchilarning o‘z-o‘zini tarbiya kilish dasturi: tanlayotgan kasbiga mos muhim bo‘lgan qanday fazilatlarni shakllantirish va rivojlantirish, o‘z sog‘lig‘ini qanday qilib mustahkamlash mumkinligi va boshqa shu singari tadbirlar ham o‘z ifodasini topishi kerak. O‘z bilimini mustaqil oshirib borish o‘z ustida ishlash masalalariga ham: qanday adabiyotni o‘qish,qaysi fanlarni ya’anada chuqurroqo‘rganish, kanday to‘garaklarda yoki qiziqish bo‘yicha tuzilgan darsdan tashqari

mashg‘ulotlarda shug‘ullanish, qanday ko‘rgazmalarni borib ko‘rish va ularda ishtirok etishi singari masalalarga ham alohida e’tibor berish lozim.

Shaxsiy kasbga doir rejalar puxta va har tomonlama o‘ylangan bo‘lishi kerak, ularni tuzish vaqtida har bir o‘quvchi mustaqillik ko‘rsatishi va unga mas’uliyat bilan yondashishi lozim.

Tuzilgan kasbga doir rejaga vaqt-vaqti bilan murojaat qilib o‘z tanlash faoliyati qay darajada amalga oshayotganligini kuzatib tahlil qilib turish kerak bo‘ladi. Qiziqishlar chuqurlashib, kasb to‘g‘risidagi bilimlar ortib, amaliy faoliyat sohasida muayyan tajriba to‘planishiga qarab reja ham o‘zgarib borishi, u ancha real rejaga aylantirilishi mumkin.

Kasb tanlash inson, jumladan o‘quvchi-yoshlar xayotida eng qiyin va mas’ulyatli qadam xisoblanadi.Insonning o‘z kelajagini, kelgusi kasbini tanlashi tasodifiy bo‘lmasligi kerak. Bu borada doimo mutaxassislar maslahatlaridan foydalanish kerak. Kasbni xar tomonlama puxta o‘ylab, o‘z qobilyatlari va xaqiqiy imkoniyatlarini to‘liq xisobga olgan xolda, ichki ishonch bilan, chin ko‘ngildan hohlab barcha ko‘rsatgichlardagi “xa” va “yo‘q” tomonlarni xisob qitob qilgan xolda tanlash kerak.

Buning uchun o‘quvchilar o‘z-o‘zini chuqur o‘rganishi zarur.

O‘quvchilar o‘z-o‘zini chuqur o‘rganishiga quyidagi talablar qo‘yiladi:

- o‘z qiziqishlqrini to‘liq (nima imidj sifatida qiziqish va nima kelgusidagi kasb sifatida qiziqish ekanligini), intilish va o‘z xarakteridagi o‘ziga xos tomonlarini, jismoniy imkoniyatlarini taxlil qilishi va aniqlashi;
- o‘zining kuchli va zaif tomonlarini, asosiy va ikkinchi darajali sifatlarini taxlil qilishi va aniqlashi;
- o‘z qiziqish va qobilyatlariga mos keluvchi kasblarni aniqlash va ular to‘g‘risida to‘liqroq ma’lumot va bilimlarga ega bo‘lish maqsadida jurnal maqolalari va adabiyotlarni mutaola qilish;
- tahminiy (dastlabki) tanlangan kasb va unga turdosh bo‘lgan kasblarni belgilash;
- tanlangan kasb egalari bilan yaqindan suxbatlashish, bu mutaxassislik ish joylariga tashrif buyurib, ish jarayoni va sharoitlari bilan tanishish;
- bu kasbda qachon va qaerda o‘z kuch va imkoniyatlarini amaliyotda sinab ko‘rishligini o‘ylash;
- tanlagan kasbni egallash mumkin bo‘lgan ta’lim muassasasi bilan tanishish;
- o‘z shaxsiy sifat va imkoniyatlarini o‘zi tanlagan kasbi talablari bilan solishtirib ko‘rish;

- uchrashi mumkin bo‘lgan qiyinchiliklar oldida chekinmaslikka qaror qilish, ko‘zlangan maqsadga erishishda qarorida qatiy turish.

Shundan kelib chiqqan xolda o‘quvchilarning shaxsiy kasbga doir rejasini tuzishda **quyidagilarni xisobga olish zarur.**

1. Asosiy maqsad (kelajakda kim bo‘lishi, qanday bo‘lishi, nimalarga erishishi, xayot va faoliyati mazmuni na’munasi nima bo‘lishini bilishi) .

2. Faoliyatning yaqin kelajakdagi tarkibiy qismlari (zanjiri) va birmuncha alohida aniq maqsadlar(nimaga va qaerda o‘qishni davom ettirishi, malaka oshirish istiqbollari).

3. Yaqin maqsadlarga erishish yo‘li va vositalari (insonlar bilan suhbat, muloqat, o‘z kuchini sinab ko‘rish, mustaqil ta’lim olish, tayyorlov kurslari, ta’lim muassasasiga o‘qishga kirish).

4. Maqsadga erishishning tashqi shartlari (qiyinchiliqlar, mavjud qarshiliqlar,u yoki bu shaxslarning qrshiliq ko‘rsatishlari).

5. Ichki shartlar(o‘z imkoniyatlari: sog‘ligi, kasb-faoliyatni nazariy yoki amaliy o‘rganish qobilyatlari, o‘z fikrida qatiy turishi, sabr-toqati, shaxsiy fazilatlari, tanlagan kasbi bo‘yicha ishlay olishi).

6. Tanlagan asosiy variant (kasbi)da faoliyat yuritishida salbiy, nomuofiqliq, to‘g‘ri kelmaslik xolatlari yuzaga kelganda maqsadning altirnativ variantlari va unga erishish yo‘llari.

Shaxsiy kasbga doir reja quyidagi xususiyatlarga ega bo‘lishi kerak:

- rejaning aniy va tushunarli bo‘lishi (agar shaxs-o‘quvchi yakkayu-yagona kasb va unga mos keluvchi ta’lim muassasasini tanlasa);
- rejaning to‘liq bo‘lishi (kasb tanlashning barcha omillari: qiziqish, intilish, hohish, qobilyat, sog‘lik, ta’lim darajasi va boshqalar to‘liq xisobga olingan xolda);
- rejaning turg‘un bo‘lishi (kasbni to‘g‘ri tanlanishi va rejaning amalga oshirilishi ishonchliligi bo‘lgan xolatida)
- rejaning xaqiqiyligi (reja va uni amalga oshirishning xaqiqiy ijtimoiy va psixologik ikoniyatlarga asoslangan xolatda);
- mantiqiy asoslanilganligi va ichki o‘zaro kelishganlik (insonning intilish, xohish va qobilyatlarining kasbning insonla qo‘yadigan talablarining mos kelish xolatlarida);
- rejaning axloqiy o‘zini oqlashi (agar kasbni tanlash mativlari faoliyat mazmuniga bog‘liq bo‘lsa);
- rejaning mehnat bazori ehtiyojlariga mos kelishi.

Shaxsiy kasbga doir reja tuzishda quyidagilar zarur:

- faoliyatntng qaysi turi qiziqarli bo‘lishini aniqlash, “Odam-tabiat”,“Odam-texnika”,“Odam-odam”, “Odam-belgilar tizimi”, “Odam-badiiy obraz” tipidagi kasblar bo‘yicha ishga hohish qay darajada ekanligini tahlil qila olish, qiziqtirgan kasbni tanlash formulasini tuza olish;

- shaxs o‘zi yashayotgan xududdagi mehnat bazorida qaysi kasb egalariga ehtiyoj borligini aniqlashi;

- olingan ma’lumotlarni qiyosiy tahlil qilishi, kasbiy faoltyatning qaysi sohasida ishlashi mumkinligi to‘g‘risida xulosa chiqarish;

- qiziqtirgan kasbi vakillari bilan suxbatlashish, kasb professiogrammasi, maxsus adabiyotlardan foydalanish, ota-onalar bilan maslaxatlashish, shifokordan maslaxatlar olish asosida qiziqtirgan kasbi bilan yaqindan tanishish;

- o‘z shaxsiy xususiyatlarini tanlagan kasbining kasb egasiga qo‘yadigan talablariga moslashtirish;

- qiziqtirgan kasb mazmuni, mehnat sharoiti, kasbning kelajak istiqbollarini bilish;

- kasbni egallashning mavjud yo‘llari bilan tanishish; “Ochiq eshiklar kuni” tadbirlarida ta’lim muasasasiga tashrif buyurish;

- umumta’lim va kasbiy tayyorgarlik olishning turli yo‘llari va ularning yutuq hamda kamchiliklarini tahlil qilish.

Insonning kasb tanlash va u jarayonni boshqarish tamoyillari.

Onglilik tamoyili. Quyidagi xolatlarni ongli mushohada amalga oshirgan insongin kasbni to‘g‘ri tanlashi mumkin:

- u o‘zi nimani xoxlashini (o‘z maqsadini, hayotiy rejalarini, g‘oyalarini va natijaviy mo‘ljalga intilishni to‘g‘ri anglashini);

- u o‘zi aslida kim (o‘z shaxsiy va jismoniy xususiyatlarini);

- u o‘zi nimaga qodir (o‘z hohish-istak, qobilyat va kamchiliklarini bilishini);

-ishda va mehnat jamoasida undan nima talab qilinishini.

Mos kelish tamoyili. Tanlangan kasb insonning qiziqishlari, intilishi, xoxishi, qobilyatlari, sog‘ligi shu bilan birga jamiyatning shu kasb egalariga bo‘lgan eg‘tiyojlarining bir-biriga mos kelishi.

Faollik tamoyili. Kasbni shaxs-o‘quvchining o‘zi faol izlashi, topishi va tanlashi kerak. Bu jarayonda o‘quvchilarning o‘zini to‘garaklar, seksiya, fakultativ va shu kabi darsdan tashqari tadbirlardagi amaliy sinab ko‘rish faoliyati, adabiyotlarni mutaola qilishi, ekskursiyalar, mutaxassislar bilan tashkil etiladigan uchrashuvlar, “Ochiq eshiklar kuni”

tadbirlarida ta’lim muasasasiga tashrif buyurish, psixolog va kasbiy maslaxatchidan olgan mustaqil maslaxatlari katta rol o‘ynaydi.

Rivojlantirish tamoyili. Bu tamoyil o‘quvchilarda xar qanday kasb uchun zarur bo‘ladigan sifatlarni rivojlantirish g‘oyasining zarurligini yoritadi. Bular psixologik jarayon (idrok, xotira, diqqat) va xarakterning quyidagi qirralari: mehnatsevarlik, sofvijdonlilik, tashkilotchilik, intizomlilik, mustaqillik, tashabbuskorlik, qtiyatlik va boshqalar.

Kasb tanlashdagi xatoliklar va kamchiliklar.

1. Kasb tanlash qoidalarini bilmaslik:

- jamoaga qo‘shilgan xolda (o‘rtoqlari, atrofidagilar tanlagan) kasbni tanlash;
- kasb egasi bo‘lgan kishiga qaratilgan munosabatni kasbning o‘ziga ko‘chirish;
- o‘quv predmetining kasbga tenglashtiqilishi;
- kasbda birdaniga yuqori malakani mo‘ljallash;
- kasbni egallash yo‘llarini to‘g‘ri aniqlashni bilmaslik.

2. O‘z-o‘zini bilmaslik(anglamaslik):

- o‘z jismoniy xususiyatlari-imkoniyatlarini bilmaslik yoki to‘g‘ri baholay olmaslik;
- o‘z psixologik xususiyatlari-imkoniyatlarini bilmaslik yoki to‘g‘ri baholay olmaslik;
- o‘z qobilyatlarini kasbning shaxsga qo‘yadigan talablariga moslashtirishni bilmaslik.

3. Kasblar olami (kasblar to‘g‘risidagi ma’lumotlarni) bilmaslik:

- kasbning faqat tashqi yoki xususiy bir tomoniga qiziqish;
- kasblar nufuzli va nufuzsiz bo‘ladi degan noto‘g‘ri qarash;
- kasbning insonga qo‘yadigan talablarini to‘g‘ri bilmaslik va unga amal qilmaslik;
- aniq biror bir kasbning xususiyatlari mehnat sharoitlari to‘g‘risida tasavvurlarning ma’lum darajada eskirganligi.

Kasbga doir reja tuzishda biz yuqorida ko‘rib chiqqan omillar, talablar va tamoyillar to‘liq e’tiborga olingan taqdirdagina, bu tuzilgan reja imkon qadar mukammal bo‘ladi va o‘quvchilar shu reja asosida kasb tanlash faoliyatini amalga oshirsa bu faoliyat samarali bo‘ladi.

2. O‘quvchilarning shaxsiy kasbga doir rejasi va uni tuzish yo‘llari

Shaxsiy kasbga doir reja tuzish uchun avvalom bor o‘quvchilar bir qancha savollarga javob topishlari maqsadga muaofiq bo‘ladi. Bu savollar asosan mutaxassislar tomonida tav’siya qilinadi. Berilgan barcha savollarga javob berilishi shart. Javoblar imkon darajasida qisqa, aniq va tushunarli bo‘lishi zarur. Xar bir savolga ikki-uchta so‘z bilan erkin javob berilishi talab qilinadi.

Shaxsiy kasbga doir reja tuzish maqsadida o‘quvchilar o‘zlarida javob topishlari kerak bo‘lgan savollar na’munasini keltiramiz:

1. Xozirgi davrda vijdonan -chin dildan, to‘g‘ri ishlash zarur deb o‘ylaysizmi? Nima sababdan?
2. Mustahkam va chuqur kasbiy ta’lim olish zarur deb o‘ylaysizmi, yoki usiz ham yaxshi yashash mumkimi?
3. Xozirgi kunda mustaqil O‘zbekistonning rivojlangan mamlakatlar qatoriga qo‘shilishi, yanada gullab yashnashi uchun qanaqa kasblar zarur deb o‘ylaysiz?
4. Siz qaysi kasblarni eng nufuzli kasblar deb o‘ylaysiz? Nima sababdan?. Asoslab bering.
5. Siz qanday kasblarni bilasiz? Uch minut davomida nechta kasb nomlarini yoza olasiz?
6. Siz 20-30 yildan keyin kim bo‘lishni xohlar edingiz? Sizning kasbiy orzuingiz qanday?
7. O‘z kasbiy orzuingizni amalga oshirishning 5-6 ta bosqichini aytib, izohlab bering.
8. O‘zingiz tanlagan kasbning o‘ziga xos afsal xususiyatlarini qay darajada bilasiz?
9. O‘z tanlagan kasbingizni egallash uchun kelgusida ta’lim olish zarur bo‘ladigan ta’lim muassasasi nomini ko‘rsating.
10. Oldingizga qo‘yilgan maqsadingizga erishishingiz yo‘lida nimalar xalaqit berishi mumkin?
11. O‘z kasbiy orzungizning amalga oshishiga insonlarning qarshiliq ko‘rsatishini, halaqit beruvchi vaziyatlarni engib o‘tish uchun qanday yo‘l tutar edingiz?
12. O‘z shaxsiy xayotiy rejalaringizni amalga oshirishda sizning qaysi shaxsiy xususiyatlaringiz yordam beradi? Bu shaxsiy xususiyatlaringizning alohida foydali va zararli qirralarini ko‘rsatib bering va ularni to‘liq izoxlab ko‘rsating.

13. O‘z shaxsiy xayotiy rejalaringizni amalga oshirishda muvaffaqiyat-sizlikka erishgan taqdiringizda sizda o‘z kasbiy orzungizning altirnativ varianti mavjudmi? Ular qanday?

14. O‘z shaxsiy xayotiy rejalaringizni amalga oshirish uchun nimalarni qila boshladingiz?

Sizning ochiq, samimiy javoblaringiz o‘z kelajak kasbiy va xayotiy faoliyatingiz borasidagi jiddiy o‘ylashingiz, fikr yuritishingizning boshlanishi xisoblanadi.

Taklif etilgan savollarga o‘quvchilar tamonidan berilgan javoblarni baholash mezonlari quyidagicha bo‘ladi:

1 ball - savollarga javob berishni rad qilgan xolda (mazkun masalada o‘ylab ko‘rish istagi yo‘q).

2 balla - javobi yo‘qligini tan olganda yoki noto‘g‘ri, yanglish javob berganda.

3 balla - javob berilgan, lekin javob juda aniq emas va to‘liq oxirigacha o‘ylanmagan, mulohaza qilinmagan javob berganda.

4 ball - asoslashga xarakat qilingan aniq javob berilganda.

5 ball - to‘liq asoslangan aniq javob berilganda.

Shu baholash mezanlari asosida yuqoridagi savollarga javobi uchun yuqori baho olgan o‘quvchilar o‘z shaxsiy kasbiy ish rejalarini to‘g‘ri tuzishlariga ishonamiz. Ular o‘z kasbiy orzunlarini to‘g‘ri mo‘ljallaydilar va unga erishadilar.

Shu nuqti nazardan o‘quvchilarning o‘z shaxsiy kasbiy ish rejalari ularning to‘g‘ri kasb tanlashi va uni egallashlarida muhim o‘rin tutadi.

Quyida misol tariqasida kasbga doir rejanning qanday tuzilishi bo‘yicha ma’limotlar va rejan na’munasini keltirib o‘tamiz. Bu qishloq maktabi o‘quvchilarining qishloq xo‘jalik ekinlari etishtirish bilan bog‘liq bo‘lgan kasbni egallashni tanlagan VIII- o‘quvchining kasbga doir rejasi.

VIII- o‘quvchining kasbga doir rejasi. Na’muna

№	**Bajariladigan ishlar mazmuni**	**Ishlarning bajarilishiga mas’ul**	**Ishning bajarilish muddati**
1.	O‘zi yashayotgan xududdagi mehnat bazorida qaysi kasb egalariga ehtiyoj borligini aniqlashi.	Mazkur kasbni Tanlagan o‘quvchi, Texnologiya fani o‘qituvchisi yordamida	O‘quv yili boshida

2.	Kasbiy faoliyatntng qaysi turi qiziqarli bo‘lishini aniqlash, qiziqtirgan kasbni tanlash.	Mazkur kasbni tanlagan o‘quvchi, Texnologiya fani o‘qituvchisi yordamida	O‘quv yili boshida
3.	Qiziqtirgan kasbi vakillari bilan suxbatlashish, ota-onalar, o‘qituvchilar maktab psixologi, shifokoridan maslaxatlar olish asosida qiziqtirgan kasbi bilan yaqindan tanishish.	Mazkur kasbni tanlagan o‘quvchi sinf rahbari yordamida	O‘quv yili davomida
4.	O‘z qiziqish va qobilyatlariga mos keluvchi kasblarni aniqlash, ular to‘g‘risida to‘liqroq ma’lu-mot va bilimlarga ega bo‘lish maqsadida jurnal maqolalari va adabiyotlarni mutaola qilish.	Mazkur kasbni tanlagan o‘quvchi sinf rahbari yordamida	O‘quv yili davomida
5.	O‘z shaxsiy xususiyatlari o‘rgan-ish, aniqlash va uni tanlagan kasbining kasb egasiga qo‘ya-digan talablariga imkon darajada moslashtirish.	Mazkur kasbni tanlagan o‘quvchi sinf rahbari va maktab psixologi yordamida	O‘quv yili davomida
6.	Biologiya va qishloq xo‘jalik ekinlari (sabzavotchilik) agro-texnikasi va mazkur kasbga oid adabiyotlarni o‘qib-o‘rganish.	Mazkur kasbni tanlagan o‘quvchi Texnologiya va Biologiya fani o‘qituvchisi yordamida	O‘quv yili davomida
7.	O‘quvchilar yozgi amaliyoti davomida o‘quvchilar ishlab chiqarish brigadasi dalalarida	Mazkur kasbni tanlagan o‘quvchi	O‘quvchilar yozgi mehnat

	ishlab, ekinlardan mo‘l hosil olinishiga erishish.	Texnologiya o‘qituvchisi va ICHhB rahbari yordamida	amaliyoti davomida
8.	Sabzavot ekinlari etishtirish sohasidagi ish tajribalari yuza-sidan jamoa xujaligi (fermer) mutaxassislaridan, ilmiy muassa-salarning xodimlari va olimlari-dan topshiriqlar olish uchun ular bilan aloka o‘rnatish.	Mazkur kasbni tanlagan o‘quvchi Texnologiya o‘qituvchisi va ICHB rahbari yordamida	O‘quvchilar yozgi mehnat amaliyoti davomida
9.	Boshqa maktablarning yosh tabiatshunoslari, shu kasbni tanlagan boshqa o‘quvchilar bilan tajriba almishish.	Mazkur kasbni tanlagan o‘quvchi, Texnologiya fani o‘qituvchisi yordamida	O‘quv yili davomida
10.	Kasbni egallashning mavjud yo‘llari bilan tanishish; “Ochiq eshiklar kuni” tadbirlarida ta’lim muasasasiga tashrif buyurish,	Mazkur kasbni tanlagan o‘quvchi, Texnologiya fani o‘qituvchisi yordamida	O‘quv yili davomida
11.	Olingan ma’lumot va erishilgan natijalarni qiyosiy tahlil qilish asosida kasbiy faoltyatning qaysi sohasida ishlashi mumkinligi va qaysi kasbni tanlash to‘g‘risida xulosa chiqarish.	Mazkur kasbni tanlagan o‘quvchi sinf rahbari va maktab psixologi yordamida	O‘quv yili oxirida

Bu shaxsiy kasb tanlash rejasi na’muna bo‘lib uni xar bir o‘quvchi o‘z imqoniyati, qobilyati bilim darajasiga qarab sinf rahbari va Texnologiya fan o‘qituvchisi bilan maslahatlashgan xolda o‘zlari tuzib chiqishi mumkin.

Mavzuni mustahkamlash uchun test savollari

1. **Kasbga doir reja nima?**
   a) Kasbni tanlash jarayoni
   b) Kasbga oid ishlarni rejalashtirish
   c) Kasbda o‘qish
   d) Kasbga oid maqsadlar qo‘yish

2.**Kasbga doir reja tuzishning asosiy maqsadi nima?**
   a) Kasbni o‘rganish
   b) Ish jarayonini osonlashtirish
   c) Shaxsiy va kasbiy maqsadlarni amalga oshirish
   d) Tez va samarali ishlash

3.**Kasbga doir reja tuzishda quyidagi qaysi omil eng muhim hisoblanadi?**
   a) O‘quvchining qiziqishlari
   b) O‘quvchining oilaviy holati
   c) Kasbning muvaffaqiyat darajasi
   d) O‘quvchining yoshiga qarab

4.**Kasbga doir reja tuzishda o‘quvchiga qanday bilimlar kerak?**
   a) Yuridik bilimlar
   b) Kasbga oid asosiy nazariy bilimlar
   c) Ijtimoiy va iqtisodiy bilimlar
   d) Faqat kasbiy ko‘nikmalar

5. **Kasbga doir rejaning tuzilmasi qanday bo‘lishi kerak?**
   a) Faqat qisqa muddatli maqsadlar
   b) Yil davomida amalga oshiriladigan barcha vazifalar
   c) Kengaytirilgan, batafsil va uzoq muddatli maqsadlar
   d) Faqat qisqa muddatli va o‘rta muddatli maqsadlar

6. **O‘quvchining shaxsiy kasbga doir rejasi tuzishdan oldin qanday faoliyatni bajarishi zarur?**
   a) Kasbga oid kitoblar o‘qish
   b) O‘zi xohlagan kasbni aniqlash
   c) O‘quv muassasalarini tanlash
   d) Yangi ixtirolar yaratish

7. **Kasbga doir reja tuzishda o‘quvchining qiziqishlari va istaklari qanday ahamiyatga ega?**
   a) O‘quvchining o‘quv jarayonida muvaffaqiyat qozonishiga ta’sir qiladi
   b) Qiziqishlar kasb tanlashda ahamiyatga ega emas
   c) Qiziqishlar faqat vaqtni behuda sarflashga olib keladi

d) Faqat o‘qish jarayonini osonlashtiradi

8. **O‘quvchining shaxsiy kasbga doir rejasining muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun nima zarur?**

a) Har doim yangi kasblarni o‘rganish
b) Reja samarali va aniq maqsadlar bilan tuzilgan bo‘lishi kerak
c) O‘quvchining avvalgi kasblarga oid tajribasi
d) Faqat yuqori bilim darajasi

9. **O‘quvchilarga kasbga doir reja tuzishda qanday yordam ko‘rsatilishi kerak?**

a) Ularni doimo yangi kasblarga qiziqtirish
b) Kasbga oid ilmiy va amaliy yordam ko‘rsatish
c) Faqat nazariy bilimlar berish
d) Kasb tanlashda har doim o‘z fikrlarini o‘zgartirish

10. **Kasbga doir reja tuzishda o‘quvchilarni qanday xatoliklardan saqlanishi kerak?**

a) O‘z qiziqishlarini hisobga olmaslik
b) Faqat pul ishlash maqsadida kasb tanlash
c) O‘qish davomida doimo rejaning maqsadlarini unutish
d) Hammasi to‘g‘ri

Javoblar

1)b	6)b
2)c	7)a
3)a	8)b
4)b	9)b
5)c	10)d

Mavzu bo‘yicha glossariy

Kasbga doir reja – o‘quvchining kelajakdagi kasbiy faoliyatini samarali va maqsadga muvofiq tashkil etish uchun tuzilgan, uzoq muddatli va qisqa muddatli maqsadlar, zarur bilimlar va ko‘nikmalarni belgilovchi reja.

Shaxsiy kasbga doir reja – o‘quvchining o‘z qiziqishlari, imkoniyatlari va maqsadlariga asoslanib, o‘zi uchun tuzgan, kelajakdagi kasbga oid faoliyatni rejalashtiruvchi individual reja.

Kasbiy maqsadlar – o‘quvchining kelajakda kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun belgilangan aniq maqsadlar va topshiriqlar, masalan, kerakli malaka va bilimlarni olish.

Kasbiy ko‘nikmalar – o‘quvchining tanlangan kasbda muvaffaqiyatli ishlashi uchun zarur bo‘lgan amaliy ko‘nikmalar, bilimlar va tajribalar. Ular kasbni o‘rganish jarayonida rivojlanadi.

Kasb tanlash – o‘quvchining shaxsiy xohishlariga, qobiliyatlari va jamiyatdagi talablariga asoslanib, o‘zining kelajakdagi kasbini tanlash jarayoni. Bu jarayon rejalashtirishni, o‘z qiziqishlarini va iqtidorlarini hisobga olishni talab etadi.

Uyga vazifa

Shaxsiy kasbga doir reja tuzish

Topshiriq: Talabalar o‘zlarining kelajakdagi kasbiga doir reja tuzishlari kerak. Reja quyidagi bo‘limlardan iborat bo‘lishi zarur:

Tanlangan kasbni tanlash sabablarini tushuntirish.

O‘zi uchun belgilangan qisqa va uzoq muddatli maqsadlar.

Kasbni o‘rganish uchun zarur bo‘lgan bilimlar va ko‘nikmalar ro‘yxatini tuzish.

Kasbni rivojlantirish uchun reja va amalga oshirish usullari

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Shokirov N. (2010**).** Kasbga yo‘naltirilgan ta’lim tizimi. Toshkent: O‘qituvchi.
2. Islomov R., & Karimov A. (2015). Kasbiy ta’lim va uning rivojlanish yo‘llari. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Abduqodirov X. (2016). Kasb tanlash va ta’lim jarayonining samaradorligi. Samarqand: SamDU nashriyoti.
4. Dikhanov Sh. (2018**).** Shaxsiy kasbga doir reja va uning amaliyotga tatbiqi. Toshkent: O‘qituvchi.
5. Mamatov A. (2014). Kasbga yo‘naltirilgan ta’limning asoslari. Toshkent: O‘qituvchi.

13-MARUZA. KASB TANLASHDA UCHRAYDIGAN XATOLIKLAR VA ULARNING OLDINI OLISH OMILLARI

Reja:

1.Kasb tanlash vaqtidagi xatoliklar va qiyinchiliklarning asosiy sabablari.
2.Kasb tanlashga yo‘llash jarayonida yo‘l qo‘yiladigan xatoliklarni bartaraf etish yo‘llari.

1.Kasb tanlash vaqtidagi xatoliklar va qiyinchiliklarning asosiy sabablari

1. Kasb tanlash vaqtidagi xatoliklar va qiyinchiliklarning asosiy sabablari quyidagi omillar bilan bog‘liq:

1. Shaxsiy qiziqishlar va qobiliyatlarni hisobga olmaslik
2. Ijtimoiy bosim
3. Kasb haqida noto‘g‘ri yoki yetarli ma’lumotning yo‘qligi
4. Keng ko‘lamli ta’lim va malakalar tanlovi yetishmasligi
5. Iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlarning ta’siri
6. Kasbning kelajakdagi imkoniyatlari haqida noto‘g‘ri tasavvurlar
7. Vaqtinchalik qarorlar va kasbni o‘zgartirish istagi
8. Tajriba va maslahatning yetishmasligi
9. Shaxsiy ishonchning pastligi yoki haddan tashqari ishonch.

Shaxsiy qiziqishlar va qobiliyatlarni hisobga olmaslikning sabablari:

Ijtimoiy bosim: Ko‘pincha o‘quvchilar o‘zlarining haqiqiy qiziqishlari va orzularini inkor qilib, oilaviy yoki jamiyatdagi qadriyatlar asosida kasb tanlashadi. Masalan, ota-onalar yoki do‘stlar tomonidan biror kasbga qiziqish bildirish zarurligini sezishlari mumkin.

Pul va ijtimoiy maqomga e’tibor berish: O‘quvchilar ko‘pincha faqat kasbning moddiy foydasini yoki jamiyatda qanday maqomga ega bo‘lishini hisobga olib, kasbni tanlashadi. Bu holat, ularning haqiqiy qiziqishlari va qobiliyatlari bilan to‘g‘ri kelmaydi.

Tanlovning cheklanganligi: Ba’zan o‘quvchilar kasblar haqida yetarlicha ma’lumotga ega bo‘lmasligi mumkin. Ular kasb tanlashda faqat o‘rganilgan kasblar yoki ijtimoiy talabga ko‘ra mavjud kasblarni tanlashadi, bu esa ularning haqiqiy qiziqishlariga mos kelmasligi mumkin.

O‘z qobiliyatlarini baholashdagi noaniqlik: O‘quvchilar o‘zlarining kuchli tomonlari va qobiliyatlarini to‘liq anglamasligi yoki o‘zlarini noto‘g‘ri baholashlari mumkin. Natijada, ular o‘ziga mos

keladigan kasbni tanlamay, faqat tashqi faktorlarga asoslanib qaror qabul qilishadi.

Ta’sirlari:

Kasbdagi qoniqarsizlik: O‘z qiziqishlari va qobiliyatlari bilan mos kelmaydigan kasbni tanlash natijasida o‘quvchi kasbda qoniqarsizlikni his qilishi mumkin. Bunday holat, ishda past unumdorlik, ishni sevmay bajarish va professional yuksalishning qiyinlashishiga olib keladi.

Motivatsiyaning yo‘qolishi: Shaxsiy istaklar va qobiliyatlar hisobga olinmagan kasbga kirishish, o‘quvchining ishlashga bo‘lgan istagini kamaytiradi. Motivatsiya past bo‘lganda, o‘quvchi kasbda uzoq vaqt davom etishga intilmasligi mumkin.

Samarali o‘rganish va rivojlanishning cheklanishi: Kasbda muvaffaqiyat qozonish uchun o‘quvchilar o‘zlarining qiziqishlari va qobiliyatlarini rivojlantirishlari zarur. Shaxsiy qiziqishlar va qobiliyatlar hisobga olinmaganida, o‘quvchi o‘z malakasini to‘liq rivojlantira olmaydi.

Stress va kasbga qarshi salbiy munosabat: O‘quvchi kasbni sevmaganda va o‘z qobiliyatlari bilan mos kelmaydigan ishni bajarayotganida, stress, bezovtalik va ruhiy salomatlikka zarar yetishi mumkin.

Ijtimoiy bosim — bu kishining jamiyat, oila yoki do‘stlar guruhining talab yoki kutishlariga javob berish maqsadida qarorlar qabul qilishiga olib keladigan ijtimoiy ta’sir. Kasb tanlashda ijtimoiy bosim juda katta rol o‘ynashi mumkin. O‘quvchilar ko‘pincha o‘zlarining haqiqiy qiziqishlari va orzularini inkor qilib, oila, do‘stlar yoki jamiyatdagi boshqa odamlarning kutishlariga javob berishga harakat qilishadi.

Ijtimoiy bosimning sabablari:

Oila va ota-onaning kutishlari: O‘quvchilar ko‘pincha ota-onalari yoki qarindoshlarining kasb tanlashda qandaydir kutishlariga dosh berishadi. Masalan, agar ota-onalar o‘z farzandlarini tibbiyot, huquq yoki muhandislik kabi an’anaviy va hurmatli kasblarga yubormoqchi bo‘lsa, o‘quvchilar o‘zlarining qiziqishlari va qobiliyatlarini hisobga olmay, bu yo‘nalishda kasb tanlashga majbur bo‘lishlari mumkin.

Do‘stlar va tengdoshlarning ta’siri: O‘quvchilar do‘stlarining yoki tengdoshlarining kasb tanlashiga qarab ham qarorlar qabul qilishi mumkin. Ular ko‘pincha guruhning bir qismi bo‘lish va boshqalarga moslashish istagi bilan tanlovlarini amalga oshiradilar. Masalan, agar do‘stlari muayyan kasbda ishlayotgan bo‘lsa, o‘quvchi ham o‘zini ular bilan bir qatorda ko‘rishni istashi mumkin.

Jamiyatdagi stereotiplar: Jamiyatda ba’zi kasblar yoki mutaxassisliklarga nisbatan ma’lum stereotiplar mavjud. Misol uchun, ba’zi kasblar jamiyatda yuqori maqom va hurmatga ega bo‘lishi mumkin, shu sababli o‘quvchilar ushbu kasblarga intilishlari mumkin. Agar jamiyatda biror kasb «prestijli» deb hisoblangan bo‘lsa, bu kasbga bo‘lgan qiziqish aslida o‘quvchining o‘ziga emas, balki ijtimoiy tasavvurlarga asoslangan bo‘lishi mumkin.

Yuqori maosh yoki moddiy manfaatlar: O‘quvchilar ko‘pincha ijtimoiy bosim tufayli faqat yuqori maoshli kasblarni tanlashga intilishadi. Bunday qarorlar ko‘pincha jamiyatning moddiy muvaffaqiyatga nisbatan yuqori talablari va kutishlariga javob berishga qaratilgan bo‘ladi. Biroq, bu kasbni tanlashda o‘quvchining haqiqiy qiziqishlari va istaklari hisobga olinmasligi mumkin.

Oilaviy an’analar: Ba’zi o‘quvchilar oilada avvaldan davom etayotgan kasb yoki faoliyatni tanlashga majbur bo‘lishlari mumkin. Masalan, agar oilada avvaldan o‘qituvchilar, shifokorlar yoki biznesmenlar bo‘lgan bo‘lsa, o‘quvchi bu kasbni davom ettirishga majburiyat his qilishi mumkin.

Ijtimoiy bosimning ta’siri:

Noto‘g‘ri kasb tanlash: Ijtimoiy bosim ostida kasb tanlash, o‘quvchining haqiqiy qiziqishlari va qobiliyatlari bilan mos kelmasligi mumkin. Natijada, o‘quvchi tanlangan kasbda muvaffaqiyatsiz bo‘lishi yoki kasbga nisbatan qoniqarsizlikni his qilishi mumkin.

Kasbda qoniqarsizlik va stress: O‘z xohishiga zid ravishda tanlangan kasb, vaqt o‘tishi bilan o‘quvchining ruhiy salomatligi va motivatsiyasiga zarar yetkazishi mumkin. Bunday holatda o‘quvchi doimiy ravishda stress, befarqlik va qoniqarsizlikni his qilishi mumkin.

Shaxsiy rivojlanishning cheklanishi:O‘quvchi o‘zining haqiqiy qobiliyatlari va qiziqishlari bilan mos keladigan kasbni tanlash imkoniyatidan mahrum bo‘ladi. Bu, o‘z navbatida, uning kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga to‘sqinlik qilishi mumkin.

O‘ziga ishonchning pasayishi: Ijtimoiy bosimni qabul qilish va o‘z orzularini inkor qilib, boshqalar kutgan kasbni tanlash, o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini kamaytiradi. U o‘z tanlovini noto‘g‘ri deb hisoblashni boshlashi mumkin.

Kasbni o‘zgartirish istagi: Ijtimoiy bosim ostida noto‘g‘ri tanlangan kasb o‘quvchini tez orada kasbni o‘zgartirishga undashi mumkin. Bu esa vaqtni, energiyani va resurslarni behuda sarflashga olib keladi.

Ijtimoiy bosimni kamaytirish va o‘quvchining o‘ziga mos keladigan kasbni tanlashiga yordam berish uchun oila, jamiyat va ta’lim tizimi o‘zaro qo‘llab-quvvatlashni ta’minlashi kerak. Bu, o‘z navbatida, kasb tanlashda muvaffaqiyat va qoniqish darajasini oshiradi.

Kasb haqida noto‘g‘ri yoki yetarli ma’lumotning yo‘qligi — bu kasb tanlashda uchraydigan keng tarqalgan muammolardan biridir. O‘quvchilar yoki yoshlar ko‘pincha kasb haqida aniq, to‘liq yoki haqiqatga mos ma’lumotga ega bo‘lmasdan qarorlar qabul qiladilar, bu esa noto‘g‘ri kasb tanlashga olib keladi. Kasb haqida ma’lumotning yetishmasligi va noto‘g‘ri tushunchalar, o‘quvchilarni o‘zlariga mos bo‘lmagan kasbga yo‘naltirishiga sabab bo‘ladi.

Keng ko‘lamli ta’lim va malakalar tanlovi yetishmasligi — bu kasb tanlashda uchraydigan muammolardan biridir va bu o‘quvchilarning o‘ziga mos keladigan kasbni topishda katta to‘siq bo‘lishi mumkin. Kasb tanlashda ta’lim tizimi va malaka orttirishning cheklanganligi o‘quvchilarga keng doiradagi kasblar va imkoniyatlar haqida ma’lumot olishni qiyinlashtiradi. Bu holat, o‘z navbatida, o‘quvchilarning kasbiy rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi va ularni noto‘g‘ri kasbga yo‘naltirishga olib kelishi mumkin.

Keng ko‘lamli ta’lim va malakalar tanlovi yetishmasligining sabablari:

Ta’lim tizimining cheklanganligi. Ba’zi ta’lim tizimlari o‘quvchilarga faqat an’anaviy, yuqori darajadagi kasblar haqida ma’lumot beradi va o‘quvchilarni bu kasblarga qiziqtiradi. Shu bilan birga, yangi, zamonaviy kasblar, ayniqsa texnologiyalar, ilm-fan va sanoatning yangi tarmoqlari haqida ma’lumotlar yetishmaydi.Kasblar sohasida kengaytirilgan, turli yo‘nalishlar bo‘yicha ta’lim imkoniyatlarining cheklanganligi, o‘quvchilarning o‘z qobiliyatlari va qiziqishlariga mos keladigan kasbni tanlashda qiyinchiliklar keltiradi.

Malaka oshirish imkoniyatlarining cheklanganligi. O‘quvchilarni malakali mutaxassislar, yangi texnologiyalar yoki innovatsion yondashuvlar bilan tanishtiradigan kurslar yoki amaliy mashg‘ulotlarning etishmasligi, o‘z navbatida, malakali va zamonaviy kasbni tanlashda cheklovlarga olib keladi.O‘quvchilarni malakali kadrlar sifatida tayyorlashda malaka oshirish kurslari, stajirovka yoki amaliyotning kamligi o‘quvchilarning kasbga bo‘lgan qiziqishlarini o‘stirish va ularni o‘z kasbida muvaffaqiyat qozonishga tayyorlashda qiyinchilik tug‘diradi.

Mehnat bozorining o‘zgaruvchanligi. Mehnat bozorida yangi kasblar paydo bo‘lishi va ba’zi kasblarning ahamiyati pasayishi bilan, ta’lim tizimi va malaka oshirish kurslari tezda yangilanmaydi. Bu o‘quvchilarga yangi kasblar haqida ma’lumot olish imkoniyatini kamaytiradi va eski kasblarga nisbatan fikrlar va ma’lumotlar ustunlik qiladi.Yangi kasblar yoki sohalar haqida yetarli ma’lumot mavjud bo‘lmaganda, o‘quvchilar o‘zlariga mos keladigan yoki rivojlanayotgan sohalarga qaraganda eskirgan va to‘xtagan kasblarni tanlashga moyil bo‘lishadi.

Keng qamrovli kasbiy yo‘nalishlarning mavjud emasligi. Ba’zi o‘quvchilar o‘z qiziqishlariga mos keladigan kasblarni topa olishmaydi, Chunki ta’lim tizimi faqat muayyan sohalarga yo‘naltirilgan yoki an’anaviy kasblar haqida ma’lumot beradi. Misol uchun, texnologiya, san’at, ijtimoiy xizmatlar yoki ekologiya kabi sohalarda turli yo‘nalishlar o‘quvchilarga tanlov sifatida taklif etilmaydi.O‘quvchilarni keng qamrovli, turli yo‘nalishlar bo‘yicha ta’lim olish imkoniyati bilan ta’minlash, ularning kasb tanlashdagi imkoniyatlarini oshirishi mumkin.

Ta’limda malakalar orasidagi tafovut. O‘quvchilarning malakalarini oshirishda faqatgina nazariy bilimlarga asoslanish, amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishda muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Kasbni tanlashda nazariy bilimlar qanchalik muhim bo‘lsa-da, real ish sharoitida kerakli ko‘nikmalarni olish o‘quvchiga yanada yuqori natijalarga erishishga yordam beradi.Malakalar va ko‘nikmalarni rivojlantirishda, o‘quvchilarga amaliy mashg‘ulotlar, internatura yoki o‘qish vaqtida ishlash imkoniyatlari taqdim etilmagan taqdirda, o‘quvchilarning haqiqiy ishdagi muvaffaqiyatiga to‘sqinlik qilish mumkin.

Keng ko‘lamli ta’lim va malakalar tanlovi yetishmasligining ta’siri:

Kasb tanlashda cheklanish. O‘quvchilar kasb tanlashda faqat o‘qitilgan yoki ta’lim tizimi tomonidan taklif qilingan yo‘nalishlar bilan cheklanishadi. Bu esa ularning o‘z qiziqishlari va qobiliyatlariga mos keladigan kasbni tanlash imkoniyatini cheklaydi.

Mehnat bozoriga tayyorgarlikning yetarli emasligi. O‘quvchilar yangi va rivojlanayotgan sohalarga nisbatan tayyor bo‘lmasliklari mumkin, Chunki ta’lim tizimi o‘quvchilarga zamonaviy kasblar va malakalar haqida yetarli ma’lumot bermaydi.

Kasbiy rivojlanishning cheklanganligi.O‘quvchilar kasbiy yo‘nalishlarda rivojlanish uchun malakalarini oshirish imkoniyatidan

mahrum bo‘lishadi. Bu, o‘z navbatida, ular o‘z sohalarida muvaffaqiyatga erishishda qiyinchiliklarga duch kelishlariga olib keladi.

Ishsizlik darajasining ortishi. Ta’lim tizimi va malaka oshirishda mavjud cheklovlar mehnat bozoriga kirishda yoki raqobatbardosh bo‘lishda muammolarni keltirib chiqaradi. Noto‘g‘ri kasb tanlash yoki etarli malakaga ega bo‘lmaslik, o‘quvchilarni ish topishda qiyinchiliklarga duchor qilishi mumkin.

Qoniqarsizlik va stress. O‘quvchilar kasbni noto‘g‘ri tanlash yoki o‘z qobiliyatlari va qiziqishlariga mos kelmaydigan ishni qilishga majbur bo‘lishi mumkin. Bu esa kasbiy qoniqarsizlik va stressga olib kelishi mumkin.

Iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlarning kasb tanlashga ta’siri — bu yoshlarning kelajakdagi kasb va ish joylarini tanlashda muhim rol o‘ynaydigan omillardir. Iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlar kasb tanlash jarayoniga bevosita yoki bilvosita ta’sir qiladi, Chunki bu omillar yoshlarning imkoniyatlari, resurslarga kirish, kasblarning moliyaviy darajasi va jamiyatdagi o‘rinlarini shakllantiradi.

Kasbning kelajakdagi imkoniyatlari haqida noto‘g‘ri tasavvurlar — bu kasb tanlashda uchraydigan muammolardan biri bo‘lib, yoshlar ko‘pincha kelajakda o‘zlari tanlagan kasbning imkoniyatlari va istiqbollarini noto‘g‘ri baholaydilar. Bu holat, kasb tanlash jarayonida o‘ziga xos xatoliklar va muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Kasbning kelajakdagi imkoniyatlarini noto‘g‘ri tushunish yoshlarning mehnat bozoridagi muvaffaqiyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.Ko‘p hollarda yoshlar ba’zi kasblarni yuqori daromadli deb hisoblab, ularni tanlaydilar. Masalan, IT sohasida ishlash, moliya yoki biznes yo‘nalishlarida ishlash ko‘pincha yuqori daromad bilan bog‘lanadi. Lekin bu sohalarda ham raqobat, mehnat bozoridagi talablar va malaka talablarining o‘zgarishi daromadni keltirishda muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Ba’zi kasblarda boshlang‘ich daromadlar yuqori bo‘lishi mumkin, lekin vaqt o‘tishi bilan bu sohalarda o‘sish imkoniyatlari kamayishi yoki o‘zgarishi mumkin. Shuning uchun yoshlar kasbning kelajakdagi istiqbollari haqida to‘liq va haqiqatga asoslangan ma’lumotlarga ega bo‘lishi kerak.

Vaqtinchalik qarorlar va kasbni o‘zgartirish istagi — bu kasb tanlash jarayonida yoki o‘qish davrida yoshlar va mutaxassislarning o‘z kasblarini vaqtinchalik ravishda tanlashlari yoki vaqt o‘tishi bilan kasbni o‘zgartirish istagi tug‘ilishi mumkin bo‘lgan holatlarni ifodalaydi. Bunday qarorlar kasb tanlashda qiyinchiliklarga, kutilmagan o‘zgarishlarga va

kelajakdagi noaniqliklarga olib kelishi mumkin. Kasbni o‘zgartirish istagi, odatda, shaxsiy, ijtimoiy yoki iqtisodiy omillar bilan bog‘liq bo‘ladi.

Qiziqishlarning o‘zgarishi. Odamlarning qiziqishlari vaqt o‘tishi bilan o‘zgarishi mumkin. Masalan, boshlang‘ich ta’limda yoki ishda muvaffaqiyatga erishgan shaxs boshqa sohalarga, yangi qiziqishlarga ega bo‘lishi mumkin. Bu o‘zgarish kasbni o‘zgartirish istagiga olib keladi. Yangi sohalarda ishlashga bo‘lgan istak, o‘quvchilarda yoki mutaxassislarda kasbni vaqtinchalik tanlashga sabab bo‘ladi.

Kasbdan qoniqmaslik. Kasbga bog‘liq qoniqarsizlik, ularning shaxsiy va professional ehtiyojlariga mos kelmasligi, o‘zlarini kasbda amalga oshira olmaslik hissi kasbni o‘zgartirish istagini keltirib chiqarishi mumkin. Mehnat sharoitlari, ishda rag‘batlantirish, boshqaruv va ishdan qoniqishning yo‘qligi vaqtinchalik qarorlar va kasbni o‘zgartirishga olib keladi.

Yangi imkoniyatlarning paydo bo‘lishi. Yangi kasblar yoki sohalarning paydo bo‘lishi ham vaqtinchalik qarorlarni yoki kasbni o‘zgartirishni keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, texnologiyaning tez rivojlanishi yoki yangi tendentsiyalar, masalan, sun’iy intellekt, IT sohalarida ishlashga bo‘lgan ehtiyojning ortishi yoshlarni va mutaxassislarni yangi kasb yo‘nalishlariga yo‘naltirishi mumkin.

Tajriba va maslahatning yetishmasligi — kasb tanlash yoki professional rivojlanish jarayonidagi muhim omillardan biridir. Bu omil, ayniqsa yoshlar uchun kasbga oid to‘g‘ri qarorlar qabul qilishda katta muammo tug‘dirishi mumkin. Ko‘pincha, yoshlar yoki yangi ish boshlovchilar o‘zlari uchun eng yaxshi kasbni tanlashda yoki ishlash jarayonida to‘g‘ri yo‘lni topishda tajribaga ega bo‘lmaydi. Shu bilan birga, malakali mutaxassislar yoki kasb bo‘yicha maslahatlar olish imkoniyati ham cheklangan bo‘lishi mumkin. Bu holat kasb tanlash yoki karyera rivojlanishidagi muammolarni keltirib chiqaradi.

Shaxsiy ishonchning pastligi yoki haddan tashqari ishonch — bu kasb tanlash va karyera yo‘lini belgilash jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muhim psixologik omillardandir. Shaxsiy ishonch, insonning o‘z kuchlariga, qobiliyatlari va imkoniyatlariga bo‘lgan ishonchidir. Kasb tanlashda bu omil juda muhim bo‘lib, shaxsning muvaffaqiyatga erishishiga, o‘z maqsadlariga yetishishiga yordam beradi. Past ishonch yoki haddan tashqari ishonch (kengaytirilgan yoki noto‘g‘ri o‘ziga bo‘lgan ishonch) kasb tanlashda xatoliklar va noaniqliklar keltirib chiqarishi mumkin.

To‘g`ri kasb tanlash bu oson ishlardan emasligini endi o‘zingiz ham bilasiz. Demak, kasbni Shunday tanlash kerakki, kelgusida bajaradigan ishingiz o‘zingizda qoniqish hosil qilsin va jamiyatga foyda keltirsin.

Birdaniga yuksak yoki oliy malakali kasbni nazarida tutib ish ko‘rish kerak. Har qanday faoliyat sohasida mahoratning dastlabki bosqichlaridan muvaffaqiyatli o‘tgan kishilar mehnatda yuksak natijalarga erishadilar.

Masalan, kimki dastlab kichik mutaxassis bo‘lib ishlagan bo‘lsa, u yaxshi muxandis bo‘lib etishishi mumkin, kimki o‘z vaqtida tirishqoq bo‘lgan bo‘lsa va ishining barcha nozik tomonlarini bilsa, o‘sha kishi yaxshi rahbar bo‘lishi mumkin.

1. O‘quvchilar u yoki bu kasbdagi odamga munosabatni kasbning o‘ziga o‘lgan munosabat bilan bir xil deb qaraydilar. Muayyan odam, uning yuksak ma’naviy xislatlari, aql farosati, dadil ishlari o‘quvchiga ma’qul bo‘ladi.

Bunday qoyil qolish beixtiyor sevimli qaxramon shug`ullanayotgan ishga ham o‘tadi. Binobarin, o‘smir unga taqlid kilish yo‘lidagi muddaosida qandaydir axloqiy xislatlardagina unga o‘xshash bo‘lishni emas, balki o‘zini ham ana shu kasbga bag`ishlashni istaydi. Bunda o‘quvchi o‘sha ma’naviy fazilatlar boshqa ishda ham namoyon bo‘lishi mumkinligi haqida o‘ziga ko‘pincha hisob bermaydi.

2. O‘quv fanini kasb bilan bir xil deb tushunish. O‘smir maktabdagi fanlarni o‘zlashti-rishdagi muvaffaqiyatlariga asoslanib, ko‘pincha bo‘lg`usi kasbini belgilaydi. O‘quvchiga adabiyot yoqib qolgan bo‘lsa, bu u adabiyotni amaliy jihatdan qo‘llanish bilan bog`liq bo‘lgan kasblar to‘g`risida tasavvurga ega bo‘lmasa ham adabiyot mening sevgan fanim, deydi.

U kasbni emas, balki bilimning o‘zini qiziqtiruvchi sohasinigina tanlaydi, bu sohada nimani istayotganini va nima qilishi mumkinligini mutlaqo tasavvur qilmaydi.

3. Kasbning tashqi jihati bilangina qiziqish. O‘smirlarni romantika bilan yo‘g`rilgan kasblar qiziqtiradi. Ular uchuvchi, geolog, ixtirochi bo‘lishni orzu qiladilar. Bu - mutlaqo tabiiy hol, albatta. Lekin o‘quvchilar ko‘pincha o‘zlarini qiziqtirayotgan kasblarning faqat romantik jihatlarinigina ko‘rib, shu kasblarga xos bo‘lgan qiyinchiliklarni bilmaydilar.

4. Mehnatning aqliy mazmuni va ba’zi kasblarda, ayniqsa ommaviy kasblarda o‘sish imkoniyatlari haqidagi noto‘g`ri tasavvurning mavjudligi navbatdagi kamchilikdir. Yoshlarimiz, odatda, engil yo‘llarni

qidirmaydilar, balki ma’naviy xislatlarni, qobiliyatlarni, mahoratni rivojlantirish mumkin bo‘lgan joylarda ishlashga harakat qiladilar. Bu esa juda soz, albatta. Lekin ayni shu sababdan maktab o‘quvchilari jamiyatga zarur bo‘lgan kasblar ijodiy, aqliy jihatdan o‘sish uchun etarli darajada imkoniyat bermaydi, deb ana Shunday kasblarni ko‘pincha e’tiborsiz qoldiradilar.

5. O‘z qobiliyatlariga to‘g`ri baho bera bilmaslik. O‘kuvchi biron ishni ado etish uchun o‘zida ko‘proq qanday qobiliyat borligini ko‘pincha aniqlay olmaydi, maktab esa bu borada unga kam ko‘maklashadi. Biroq hamma joyda uning oldida barcha yo‘llar ochiq ekanini, hammadan ko‘ra ko‘proq qiziqarli bo‘lgan narsalarniqilish lozimligini unga ta’kidlaydilar. Shu boisdan kasbni umuman u tanlaydi: o‘z xususiyatlari va imkoniyatlarini hisobga olmay, ko‘proq yoki kamroq yoqadimi,baribir ma’lum kasbni tanlab oladi.

6. O‘quvchilarning bu yoki bu kasbga zid bo‘lgan o‘z jismoniy xususiyatlari va nuqson-larini nazar-pisand qilmaslik. Masalan mayda ish (Uz. DEU, Fayzxolding, Uzavtotexxizmat, aniq asbobsoz ishlab chikarish korxonasi va shu kabi joylarda) bilan bog`liq kasblar uchun ko‘rish organining zaifligi, transportda ishlash uchun to‘g`ri kelmaydigan daltonizm xastaligi, o‘smir geolog bo‘lishni xohlasa ham lekin yuragining zaif bo‘lishi, radiolokatsiyada ishlashni tanlagan yoshlarning eshitish borasidagi kamchiligi, dengizda suzish va erdagi transportnnng ba’zi turlarini va shu kabilar ana Shunday kamchiliklar jumlasidandir. O‘smirlar o‘zlari tanlagan kasblarga to‘g`ri kelmaydigan bu nuqsonlarini bilmasliklari oqibatida mos bo‘lmagan kasblar bo‘yicha ishga yoki tegishli o‘quv yurtlariga qabul qilmaganlarida juda ham xafa bo‘ladilar, tushkunlikka tushadilar.

7. O‘rtoqlarining ta’siri bilan kasb tanlash. O‘quvchi o‘z istaklarini ro‘yobga chiqarishni o‘ylab ham ko‘rmagan bir paytda uning sinfdosh o‘rtoqlari kasb tanlash haqida fikr yuritadilar. O‘quvchi bunda o‘rtoqlaridan ajralib qolishni xohlamaydi Chunki ularning orzulari yorqin, jozibalidir. Shu tariqa o‘quvchi «Men ular bilan birga bo‘laman, Chunki menga baribir» deydi.

Keyinchalik esa u qiynala boshlaydi, azob chekadi: noto‘g`ri kasb tanlaganiga pushaymon bo‘ladi, o‘zini qiziqtirmagan, o‘ziga yoqmagan kasbda ishlayotganidan xafa bo‘ladi.

8. Tasodifiy sabablar ta’siri ostida kasb tanlash. Ba’zan o‘smir mexanika ishlab chiqarish korxonasi xonadonimizga yaqin bo‘lgani uchun chilangar bo‘lib ishga kirdim, deydi. Ammo o‘zi bu kasbni uncha

yoqtirmaydi. Pedagogika yo‘nalishdagi o‘quv muassasiga kirishga konkurs uncha katta bo‘lmaganligi yoki keyinchalik boshqa oliy o‘quv yurtlariga o‘tqazib ketaman degan fikr bilan bilim dargohida o‘qishga qaror qildim, deyishadi ayrim yoshlar. Biroq ular o‘qituvchi bo‘lishni hayollariga ham keltirmagan bo‘ladilar. Kasbni to‘g‘ri tanlashning mohiyati va

istiqboli. Kasb tanlashda shaxs, kasbiy qiziqish, moyillik va qobiliyatlarini e’tiborga olish

- Kasb tanlashda xato nima, bunga nima sabab bo‘ldi va uning narxi qancha? Xato ma’lumotlarning yo‘qligi, etishmasligi yoki buzilishidan kelib chiqishi mumkin. Kichik maktab o‘quvchilari o‘qituvchi, shifokor, muhandis, o‘qituvchi, politsiyachi, sotuvchi, kosmonavt, chegara posboni, payvandchi va uchuvchi bo‘lishni xohlashadi.
- Katta sinflarda imtiyozlar o‘zgaradi: tanlanadigan kasblar doirasi 3-4 kasbga qisqaradi, ularning mazmuni noaniq g‘oyaga ega. Kattalar tanlovning buzilishida muhim rol o‘ynaydi, bolalarda ma’lum kasblarga nisbatan xurofotlarni shakllantiradi. Darvoqe, bu xurofotlar inqilobdan keyingina shakllana boshladi. Asrlar davomida Rossiya o‘z ustalari bilan mashhur bo‘lib kelgan. Bu bizning mahsulotlarimiz Evropa bozorida muvaffaqiyatli raqobatlashayotgan 20-asrning boshlarida iqtisodiyotimizda alohida yo‘lni yaratdi. Tadbirkorlik muhitida maxsus ierarxiya mavjud edi. 1-darajali tadbirkor sanoatchi, ya’ni mahsulot ishlab chiqaruvchi, undan keyin savdogar (ushbu mahsulotlarning sotuvchisi, vositachi) deb hisoblangan. Eng past darajani bankirlar egallab olishdi, ular nafrat bilan foiz egalari va sudxo‘rlar deb nomlanishdi.
- Kasb tanlashda eng ko‘p uchraydigan xatolardan biri bu «obro‘-e’tibor» sabablarini tanlashdir. «Obro ‘» nisbiy tushunchadir. Yuz yil oldin haydovchi kasbi aktyor kasbidan ko‘ra obro‘li deb hisoblangan. Kasb uchun modaga kelsak, u holda K.S. Stanislavskiy aytganidek, moda faqat o‘zlarini qanday kiyinishni bilmaydiganlar uchungina mavjud.
- Ko‘pincha, yoshlar podaning instinktiga bo‘ysunib, bir xil ikkita odam yo‘qligini, ular piknik uchun kompaniya emas, balki ko‘p yillar davomida hayot tarzini tanlaydilar, deb o‘ylamasdan, «kompaniya uchun» kasb tanlashadi.
- Boshqa odamlarning ta’siriga duchor bo‘lgan, o‘z nuqtai nazariga ega bo‘lmagan odamlar, kerak bo‘lganda, ko‘pincha boshqalarning maslahatiga amal qilishadi. Ularga hamma narsa ta’sir qiladi — teleseriallar, tasodifiy odamlarning maslahati, moda.

- Kasb tanlash sizning boshqa qiziqishlaringizga chek qo‘ymaydi. Ko‘plab taniqli insonlar hayotda o‘z yo‘lini tanlashda tasodifning rolini ta’kidladilar. Taniqli oftalmolog V.P. Filatov taniqli rassomga aylanishi mumkin edi va u shifokorlik kasbini tanladi, Chunki bu unga odamlar uchun zarurroq tuyuldi. Musiqachilar va musiqa ixlosmandlari A.P.Borodinni taniqli musiqachi, olimlarni esa buyuk kimyogar sifatida bilishadi. «Agar mening yuz hayotim bo‘lganida, ular meni yoqib yuboradigan bilimga bo‘lgan chanqoqni to‘ydirmagan bo‘lar edi», deb yozgan V.Ya. Bryusov, olim va shoir.
- Margaret ismli yosh ingliz ayol kimyogar bo‘lishga qaror qildi, Oksford universitetini tugatdi va hatto plastmassa ishlab chiqaradigan zavodga ishga joylashdi. Ammo tez orada u kasb tanlashda adashganini tushundi va hayotini keskin o‘zgartirdi. Margaret Tetcher buyuk kimyogar bo‘lmasdan buyuk siyosatchiga aylandi.
- Men dengizchi bo‘lishni xohlar edim va o‘rta maktabni tugatmasdan oldin Rossiya dengiz floti dengizchilari haqida yozilganlarning hammasini o‘qishga muvaffaq bo‘ldim. Vladivostokdagi dengiz maktabiga o‘qishga kirganimda, buni o‘z tabiatimning ko‘rsatmalariga qat’iy rioya qilgan holda qilardim. Aslida, bu menga xos bo‘lgan xarakterdagi kamchiliklarni almashtirish uchun kompensatsion istak edi: qat’iyatsizlik, boshqalar bilan munosabatlarga bo‘lgan ishonchning yo‘qligi va hokimiyatga bo‘ysunish istagi. Uchinchi kursdan sog‘ligim sababli haydalganimda, harbiy xizmat mashaqqatlaridan xalos bo‘lish tuyg‘usiga qaramay, men buni shaxsiy baxtsizlik sifatida boshdan kechirdim. Endi ishonchim komilki, agar bu sodir bo‘lmaganida, agar men kasal bo‘lmaganimda edi, bizning parkimiz yomon ofitserga ega bo‘lar edi.
- Agar biz barcha muammolarni psixolog yordamida hal qila olamiz deb o‘ylasak, demak, biz vijdonan adashganmiz … Har kim o‘z kasbini tanlaydi va o‘z xatosini tushunish uchun xato qilishi kerak. Bu muammoni biz uchun hech kim hal qila olmaydi, na psixologlar va na ota-onalar …
- (YM. Orlov. O‘z-o‘zini bilish va o‘zini o‘zi tarbiyalash)
- Ammo kasbni to‘g‘ri tanlash hamma narsa emas. Agar inson rivojlanmasa, professional deformatsiya paydo bo‘lishi mumkin — bu hodisa faqat tashqaridan seziladi. O‘qitish va baholash zarurati ikkinchi darajali xususiyatga ega bo‘lgan o‘qituvchi; hatto uyda bo‘lsa ham, buyruqbozlik ovozidan va barchani qurish odatidan xalos bo‘lmaydigan harbiy xizmatchi; barcha odamlarni o‘zining potentsial mijozlari sifatida

qabul qiladigan va har kimga ruhiy tashxis qo‘yadigan shifokor — albatta, ularning xatti-harakatlari bilan kasbini aniqlash mumkin bo‘lgan kattalarni eslay olasiz. Kasbiy faoliyatdagi o‘zgarish kasbiy deformatsiyaning oldini olishga yordam beradi. Hayot davomida inson bir necha bor kasbini o‘zgartirishi mumkin. Ba’zida sevimli mashg‘ulot kasbga aylanadi va kasb sevimli mashg‘ulotga aylanadi.

- Siz tanlaganingiz uchun qanday narxni to‘lashga tayyormisiz? Buning uchun qanday to‘laysiz? Ba’zi kasblar zararli. Oilaviy hayotga mos kelishi qiyin bo‘lgan kasblar mavjud.

- Uchuvchilar, kosmonavtlar, suvosti kemalari, qutbli tadqiqotchilar, o‘t o‘chiruvchilar, sapyorlar xavfli sharoitlarda ishlaydi. «Endi kosmonavt kasbidagi kabi yangilik tuyg‘usi xavf bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan kasb mavjud emas», deb yozadi sinov uchuvchisi E.V.Xrunov

- Oyga birinchi ekspeditsiya ishtirokchisi M. Kollinz Shunday dedi: «Kosmosda parvozning har bir ishtirokchisi g‘ayriinsoniy stress — asabiy, jismoniy, axloqiy ta’sirga duchor bo‘lgan. Kosmik mayda xatolarni ham kechirmaydi. Va siz asosiy narsani — o‘z hayotingizni va o‘rtoqlaringizning hayotini xavf ostiga qo‘yasiz … Bu o‘ta og‘ir stress, hatto o‘n yildan keyin ham qochib qutula olmaysiz.

- Shunday odamlar borki, ular uchun tavakkal qilish hayotiy zaruratdir. Bu odamlar xavf-xatarga intilishadi va unda quvonch va hayot mazmunini topadilar. Ko‘plab taniqli uchuvchilar, kosmonavtlar, sayohatchilar bolalikdan ochiq havoda o‘ynash, ekstremal sportga bo‘lgan muhabbatlari haqida gapirishadi. Ammo bu etarli emas. Tanqidiy vaziyatlarda qaror qabul qilish qobiliyati, bilim va ko‘nikmalarga asoslangan sezgi, tezkor reaktsiya, beg‘ubor sog‘liq, mukammal sport shakli — bu ekstremal kasblarning asosiy talablari.

- Ammo siz nafaqat hayotingiz va sog‘lig‘ingizga xavf solishingiz mumkin. O‘qituvchilar, sudyalar va shifokorlarning kasblari o‘z-o‘zidan xavfli. Kasb tanlashda xavflilik va mas’uliyat darajasini tushunish muhimdir.

- Biz kasbiy muvaffaqiyatni belgilovchi omillarni — mehnat bozori talablarini, ularning qiziqishlari, moyilliklari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda ko‘rib chiqdik. Kasbni to‘g‘ri tanlash — bu insonning haqiqiy imkoniyatlari va cheklovlarini hisobga olgan holda tanlovdir.

2. Kasb tanlashga yo‘llash jarayonida yo‘l qo‘yiladigan xatoliklarni bartaraf etish yo‘llari

Qiziqish va qobiliyatlarni aniqlash.O‘quvchilar o‘z qiziqishlari va qobiliyatlarini aniqlash uchun psixologik testlar yoki maslahatlar olishi kerak. Shuningdek, o‘zlarining haqiqiy istaklarini aniqlash uchun qiziqishlar, hobbi va o‘zi yaxshi ko‘radigan faoliyatlar haqida o‘ylashlari lozim.

Kasbga oid ma’lumotlarni chuqur o‘rganish. O‘quvchilar kasb tanlashdan oldin, turli kasblar haqida keng ma’lumot to‘plab, o‘zlariga mos keladigan sohalarni tanlashlari kerak. Bu jarayonda malakali mutaxassislar bilan maslahatlashish ham foydali bo‘lishi mumkin.

Keng qamrovli reja tuzish. Kasbga doir reja tuzish jarayonida o‘quvchilar o‘zlarining qisqa va uzoq muddatli maqsadlarini aniq belgilab, kasbga doir o‘rganish jarayonlarini rejalashtirishlari kerak. Shaxsiy qiziqishlarni va qobiliyatlarni hisobga olgan holda o‘zgarishlar kiritish muhimdir.

Kasb tanlashda shaxsiy qiziqishlar va qobiliyatlarni hisobga olish, o‘quvchining o‘zini topishiga, kasbda muvaffaqiyatga erishishiga va uzluksiz rivojlanishiga yordam beradi. Bu esa kasbga bo‘lgan ishtiyoqni oshiradi va o‘quvchini kelajakda o‘z tanlovidan qoniqtiradi.

Ijtimoiy bosimning oldini olish va yechimlar:

Shaxsiy qiziqishlar va qobiliyatlarni tahlil qilish.O‘quvchilar o‘zlarining haqiqiy qiziqishlari va qobiliyatlarini aniqlashga harakat qilishlari kerak. Psixologik testlar va maslahatlar orqali o‘zlariga mos keladigan kasbni topishlari muhimdir.

Oila va jamiyat bilan ochiq muloqot.O‘quvchilar oila va do‘stlariga o‘z qiziqishlari va orzularini tushuntirishga harakat qilishlari kerak. Shuningdek, ular boshqalar kutganidek kasb tanlashning ahamiyatini tushuntirishga muhtojdirlar.

Kasblar haqida to‘liq ma’lumot olish.O‘quvchilar kasblar haqida keng qamrovli ma’lumot olishlari kerak. Kasbni tanlashda faqat ijtimoiy bosimga emas, balki o‘z qobiliyatlari va qiziqishlariga asoslanish zarur.

Shaxsiy qarorlarni qabul qilish:O‘quvchilar o‘z tanlovlarini faqat o‘zlari uchun qabul qilishlari kerak. Ularning qarorlari o‘z qiziqishlari va maqsadlariga mos kelishi lozim, boshqa odamlarning kutishlariga emas.

Ijtimoiy bosimni kamaytirish va o‘quvchining o‘ziga mos keladigan kasbni tanlashiga yordam berish uchun oila, jamiyat va ta’lim tizimi o‘zaro qo‘llab-quvvatlashni ta’minlashi kerak. Bu, o‘z navbatida, kasb tanlashda muvaffaqiyat va qoniqish darajasini oshiradi.

Kasb haqida to‘g‘ri va to‘liq ma’lumot olishning yo‘llari:

Kasblar haqidagi ma’lumotlarni kengaytirish:O‘quvchilar kasb tanlashdan oldin, turli sohalar va kasblar haqida keng qamrovli ma’lumot olishlari kerak. Bu o‘quvchilarni yanada to‘g‘ri va xabardor qarorlar qabul qilishga yordam beradi.O‘quvchilarga kasblar haqida ilmiy maqolalar, intervyular, seminarlar va kasb ta’limi tizimining resurslaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Praktik tajriba orttirish. Kasb tanlashdan oldin amaliy tajriba, stajirovka yoki vaqtinchalik ishlar orqali kasbni o‘rganish zarur. Bu orqali o‘quvchilar kasbning haqiqiy sharoitlarini va kundalik faoliyatini ko‘rishlari mumkin.

Mutaxassislar bilan maslahatlashish. Kasb tanlashda mutaxassislar, mehnat bozorining ekspertlari yoki psixologlar bilan maslahatlashish orqali o‘quvchilar o‘zlari uchun eng mos kasbni tanlashga yordam beradigan to‘g‘ri ma’lumotlarga ega bo‘lishlari mumkin.

Onlayn resurslar va kurslar. Onlayn kurslar, vebinarlar va kasbga oid bilimlarni oshirish imkoniyatlarini izlash. Bu, ayniqsa zamonaviy kasblar va texnologiyalar sohasida foydalidir.

Kasb tanlashda noto‘g‘ri yoki yetarli ma’lumotning yo‘qligi o‘quvchining kelajakdagi muvaffaqiyati va qoniqishi uchun jiddiy to‘siq bo‘lishi mumkin. Shu boisdan, o‘quvchilarga kasblar haqida to‘g‘ri va to‘liq ma’lumot olish, shu bilan birga o‘z qobiliyatlari va qiziqishlarini hisobga olish zarur.

Keng ko‘lamli ta’lim va malakalar tanlovi imkoniyatlarini yaratish:

Kasblar bo‘yicha keng qamrovli ta’lim berish. Ta’lim tizimi o‘quvchilarga turli kasb yo‘nalishlari haqida ma’lumot berishi kerak, jumladan, an’anaviy kasblardan tashqari zamonaviy va innovatsion kasblar haqida ham.

Malakalarni oshirish va stajirovka imkoniyatlari yaratish.O‘quvchilarga malakalarini oshirish uchun amaliy mashg‘ulotlar, internaturalar, yoki real ish sharoitida tajriba orttirish imkoniyatlarini yaratish zarur. Bu, o‘z navbatida, kasb tanlashdagi qarorlarni to‘g‘ri va xabardor qabul qilishga yordam beradi.

Yangi kasblarga oid ta’lim kurslari tashkil etish. Kasbga oid yangi kurslar va ta’lim dasturlari tashkil etish, o‘quvchilarga o‘z qiziqishlari va qobiliyatlariga mos keladigan sohalarda o‘qish va malaka oshirish imkoniyatini taqdim etadi.

Ta’lim tizimini mehnat bozorining talablariga moslashtirish. Ta’lim tizimi mehnat bozorida talab qilinadigan kasblar va malakalarga mos ravishda yangilanishi kerak. Bu o‘quvchilarning kasbiy tanlovlarini to‘g‘ri qilishlariga yordam beradi.

Keng ko‘lamli ta’lim va malakalar tanlovi yetishmasligi o‘quvchilarning kasb tanlashdagi qarorlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu muammoni hal qilish uchun ta’lim tizimini yangilash va kengaytirish zarur.

Mavzuni mustahkamlash uchun test savollari

1. Kasb tanlashda eng muhim omil qandaydir?

a) Oilaning ijtimoiy holati
b) Shaxsiy qiziqishlar
c) Kasbning moddiy foydasi
d) Maktabdagi baholar

2. Kasb tanlashda eng katta qiyinchilikni qanday omil yaratadi?

a) Oila tomonidan bosim
b) Kasblar haqidagi noaniqliklar
c) Mehnat bozoridagi o‘zgarishlar
d) Faqat iqtisodiy jihatlar

3. Kasb tanlashda xatoliklarning asosiy sababi nima?

a) Shaxsiy imkoniyatlarning e’tiborsizligi
b) Ota-onalar maslahatlarining ortiqcha ta’siri
c) Tezkor va impulsiv qarorlar
d) Xatoliklar bo‘lmagan

4. O‘quvchi kasb tanlashda eng ko‘p uchraydigan xatolik nima?

a) Yaxshi pul ishlash istagi
b) Boshqa odamlarning fikrlariga ko‘proq quloq solish
c) O‘qish jarayonining qiyinchiliklari
d) Doimiy ishlash xohishi

5. Kasb tanlashdagi xatoliklardan biri nima bo‘lishi mumkin?

a) O‘z qiziqishlarini e’tiborsiz qoldirish
b) Faqat yuqori daromadni tanlash
c) Oilaning fikriga amal qilish
d) Kasblar haqida to‘liq ma’lumot olish

6. Kasbga tanlov qilishda muhim bo‘lgan omillar orasida qaysi biri eng kam e’tiborga olinadi?

a) Kasbning ijtimoiy ahamiyati
b) Shaxsiy qobiliyatlar

c) Jamiyatdagi talablar
d) Yaxshi ish haqi

7. Kasb tanlashda qiyinchiliklar yuzaga kelganida, o‘quvchilarga kim yordam berishi kerak?

a) Ota-onalar
b) Maktab o‘qituvchilari
c) Psixologlar
d) Kasbga yo‘llovchi mutaxassislar

8. Kasb tanlashda xatoliklarning eng ko‘p sababi nima?

a) O‘quvchining kelajakdagi imkoniyatlarini yaxshi tushunmasligi
b) O‘qish jarayonidagi to‘g‘ri rejalashtirilmagan yondashuv
c) Atrof-muhit ta’siri
d) Ota-onaning talablariga moslashish

9. Yigirma yoshga yetgan yoshlar uchun eng katta kasb tanlash xatoligi nima?

a) Kasbga bo‘lgan orzu va istaklarning pastligi
b) Raqobatbardosh bo‘lgan kasblarni tanlash
c) Xatolikni tan olishdan qo‘rqish
d) Kasbni oilaviy talablar asosida tanlash

10. Kasb tanlashdagi qiyinchiliklarning sabablarini qisqacha qanday ta’riflash mumkin?

a) Ota-onalar ta’siri
b) Ijtimoiy sharoitlar
c) Shaxsiy tanlovlar
d) Kasbning noaniq obro‘sizligi

11. Kasb tanlashda xatoliklarning oldini olish uchun nima qilish kerak?

a) O‘quvchilarga kasblar haqida ma’lumot berish
b) Faqat ota-onaning fikriga qarash
c) Shaxsiy tanlovni inkor etish
d) O‘qish jarayonini tezlashtirish

12.Kasb tanlashga yo‘llash jarayonida qanday yordam ko‘rsatilishi kerak?

a) Kasbga yo‘llovchi mutaxassislar tomonidan maslahat berish
b) Ota-onalar tomonidan to‘liq boshqarish
c) Do‘stlar tomonidan tanlov qilingan kasbni qabul qilish
d) O‘quvchi o‘ziga tegishli kasbni tanlashi kerak

13. Kasbga yo‘llash jarayonida qaysi usul yordam beradi?

a) Psixologik maslahatlar

b) Kasbga oid imtihonlar o‘tkazish
c) Yangi texnologiyalarni o‘rganish
d) Ota-onalar bilan kelishib olish

14.O‘quvchilarga kasb tanlashda yo‘llashda asosiy yordamchi kim bo‘lishi kerak?

a) O‘qituvchilar
b) Psixologlar
c) Do‘stlar
d) Ota-onalar

15. Kasbga yo‘llash jarayonida qaysi omillarni e’tiborsiz qoldirish mumkin emas?

a) O‘quvchining qobiliyati va qiziqishlari
b) Ota-onaning moliyaviy imkoniyatlari
c) Kasbning hozirgi zamon talablari
d) Faqat iqtisodiy jihatlar

16. Kasb tanlashda oilaning roli qanday bo‘lishi kerak?

a) Ota-onalar maslahat beradi, lekin o‘quvchi qarorni o‘zi qabul qiladi
b) Ota-onalar to‘liq boshqarishi kerak
c) Ota-onalar faqat moliyaviy yordam berishlari kerak
d) Ota-onalar faqat tanlovni o‘quvchiga qoldirishi kerak

17. Kasbga yo‘llashda qaysi xatolik eng ko‘p uchraydi?

a) O‘quvchining qobiliyatiga mos kelmaydigan kasbni tanlash
b) Shaxsiy istaklarni inobatga olmaslik
c) Mehnat bozorini o‘rganmaslik
d) Kasbga oid imtihonlarni taqdim etmaslik

18. Kasb tanlashda xatoliklarni oldini olish uchun qanday harakat qilish kerak?

a) Kasblar haqida batafsil ma’lumot berish
b) Kasb tanlashni o‘quvchiga o‘zi hal qilishni qoldirish
c) Faqat ota-onaning fikriga tayanish
d) Mehnat bozoriga e’tiborsiz qarash

19. Kasbga yo‘llash jarayonida eng samarali yondashuv qanday bo‘ladi?

a) O‘quvchining shaxsiy qiziqishlarini va qobiliyatlarini hisobga olish
b) Yangi kasb turlarini o‘rganish
c) Kasbning moddiy jihatlarini asosiy etiborga olish
d) O‘quvchining faqat o‘qish darajasiga qarab qaror qabul qilish

20. Kasb tanlashda ota-onalar qanday yordam koʻrsatishlari kerak?

a) Oʻquvchiga tanlovni oʻziga qoldirish
b) Shaxsiy tajribalarni oʻquvchi bilan baham koʻrish
c) Oʻquvchining istaklariga qarshi chiqish
d) Oʻquvchining tanlovini e’tiborsiz qoldirish

Javoblar

1)b	11)a
2)b	12)a
3)c	13)a
4)b	14)b
5)a	15)a
6)a	16)a
7)c	17)a
8)b	18)a
9)d	19)a
10)c	20)b

Mavzu boʻyicha glossariy

Kasb tanlash – Shaxsning oʻziga mos, qiziqarli va kelajakda muvaffaqiyatga erishish imkonini beradigan faoliyat sohasini tanlash jarayoni..

Kasbga yoʻllash – Oʻquvchilarga yoki yoshlar uchun kasb tanlashda yordam berish, maslahatlar berish, Shuningdek, ularni oʻz qobiliyatlari va qiziqishlariga mos kasbga yoʻnaltirish jarayoni.

Xatoliklar (kasb tanlashdagi) – Kasb tanlash jarayonida yuzaga keladigan notoʻgʻri qarorlar yoki notoʻgʻri yoʻnaltirishlar. Bu xatoliklar oʻquvchining qobiliyatlari va qiziqishlariga mos kelmaydigan kasb tanlash, oilaviy yoki jamiyat bosimi ostida qaror qabul qilish va boshqalar boʻlishi mumkin.

Psixologik maslahat – Kasb tanlashda shaxsning ichki holatini, qobiliyatlarini va shaxsiy qiziqishlarini aniqlash uchun psixolog tomonidan beriladigan yordam. Psixologik maslahatlar yordamida oʻquvchilarga oʻzlariga mos kasbni tanlashda koʻmaklashish mumkin.

Mehnat bozori – Ma’lum bir hududda yoki mamlakatda mavjud boʻlgan ish oʻrinlari va mehnat imkoniyatlarining umumiy tizimi.

Uyga vazifa

Kasb tanlashda ota-onalar va jamiyat ta’siri

Topshiriq: Talabalar kasb tanlashda ota-onalar va jamiyat ta’sirini o‘rganishlari kerak. Ular quyidagi savollarga javob berishi lozim:

1.Ota-onalar kasb tanlashda qanday ta’sir ko‘rsatadi?

2.Jamiyatning kasbga bo‘lgan talablarini qanday inobatga olish kerak?

3.Jamiyat va oilaning yoshlarni kasbga yo‘llashda qanday ijobiy va salbiy ta’siri bo‘lishi mumkin?

Yozma ish: Talabalar ota-onalar va jamiyatning kasb tanlashga bo‘lgan ta’sirini o‘rganib, bu ta’sirlarning qanday o‘zgarishi kerakligi haqida takliflar yozishlari kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. "Kasb tanlash va yoshlarga yo‘llash" – L. Qodirova, 2015."Fan" nashriyoti.
2. "Kasb tanlash va kasbga yo‘llash" – B. Z. Nizamov, 2013."O‘zbekiston" nashriyoti.
3. "Kasb ta’limi va uning rivojlanish istiqbollari" – X.M. Azizov, 2018."Iqtisod-Moliya" nashriyoti.
4. "Psixologiya: Kasb tanlash va shaxsiy rivojlanish" – N.S. Xudoyberganova, 2017."O‘qituvchi" nashriyoti.
5. "Yoshlar uchun kasb tanlash" – T. T. Umarov, 2020. "Ma’rifat" nashriyoti.

14-MARUZA. KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH TAMOYILLARI, SHAKLLARI, METOD VA USULLARI

Reja:

1. Kasb-hunarga yo‘naltirish tamoyillari.
2. Kasb-hunarga yo‘naltirish shakllari.
3. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish metodlari va usullari.

1. Kasb-hunarga yo‘naltirish tamoyillari

O‘zbekistonda kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi iqtisodiyotning turli sohalari uchun malakali ishchi kuchini tayyorlash va mehnat bozorining ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan. Mamlakatda kasbga yo‘naltirish tizimi ham ilmiy, ham amaliy jihatlarni birlashtirgan holda rivojlanmoqda. O‘zbekistonning kasb-hunar ta’limi, Shuningdek, yoshlarning mehnat bozoriga kirishdagi o‘rni va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga katta ahamiyat beriladi.

O‘zbekistonda kasb-hunarga yo‘naltirish tizimida quyidagi tamoyillar muhim o‘rin tutadi:

a) Kasbga yo‘naltirishning individual yondashuvi

Har bir yoshning qiziqishlari, istaklari va qobiliyatlariga mos ravishda kasb-hunarni tanlashga yo‘naltiriladi. Kasb-hunar ta’limi jarayonida o‘quvchilarga o‘zlari uchun eng to‘g‘ri va mos kasbni tanlashda yordam beriladi.

b) Ta’limning amaliy orientatsiyasi

Kasbiy ta’lim o‘quvchilarni amaliy ko‘nikmalar bilan ta’minlashga yo‘naltiriladi. O‘quvchilar nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliyotda qo‘llaniladigan ko‘nikmalarni ham egallashadi. O‘zbekistonning ko‘plab kasb-hunar kollejlari va texnikumlarida o‘quvchilar korxona va ishlab chiqarish tashkilotlarida amaliyot o‘tashadi.

c) Mehnat bozorining ehtiyojlari bilan bog‘lanish

Kasb-hunar ta’limi mehnat bozorining talablari va ehtiyojlariga asoslanadi. Ta’lim tizimida iqtisodiy sohalarning o‘zgarishlari va yangi kasblarning paydo bo‘lishi hisobga olinadi. Shuningdek, o‘quv dasturlari doimiy ravishda yangilanadi va mehnat bozoridagi talablarni qondirishga yo‘naltiriladi.

d) Kollej va texnikumlarning ishlab chiqarish bilan hamkorligi

Kasb-hunar ta’limi ta’lim muassasalari va ishlab chiqarish sektori o‘rtasida yaqin hamkorlikni ta’minlashga asoslangan. Bu tizimda

kompaniyalar va tashkilotlar kasbiy ta’limda ishtirok etadilar, o‘quvchilarga amaliy mashg‘ulotlar va ish tajribasi bilan ta’minlaydilar.

e) Inson resurslarining malakasini oshirish

O‘quvchilarga malakali va raqobatbardosh ishchi kuchi bo‘lish imkoniyatini yaratish. Kasbga yo‘naltirish tizimi malakali mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan va bu jarayonda o‘quvchilarning umumiy va kasbiy malakalarini rivojlantirishga e’tibor qaratiladi.

Kasbga yo‘naltirish tizimining tarkibi va yo‘nalishlari

O‘zbekistonda kasb-hunar ta’limi ko‘plab yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi. Bunga quyidagilar kiradi:

Kasb-hunar kollejlari va texnikumlar: Ushbu muassasalar o‘quvchilarga o‘z kasbini o‘rganishga imkoniyat yaratadi. Kollejlar va texnikumlar o‘zlarining o‘quv dasturlarini ishlab chiqarishning konkret sohalari va kompaniyalar ehtiyojlariga moslashtiradi.

Kasbga yo‘naltirish markazlari: Bu markazlar yoshlarni kasbiy tayyorgarlikdan o‘tkazadi va ularning malakalarini oshirishga yordam beradi. Markazlar o‘quvchilarga kasb tanlashda yordam berish, ular uchun maxsus kasb ko‘nikmalarini rivojlantirishda asosiy o‘rin tutadi.

O‘quvchilarni amaliyotga yo‘naltirish**:** O‘quvchilar ta’lim olish davomida ishlab chiqarish korxonalarida amaliyot o‘tkazadilar. Bu esa ularning ish joyida real sharoitda tajriba orttirishlariga yordam beradi.

Ish bilan ta’minlash: Kasb-hunar ta’limi faqatgina nazariy bilimlar bilan cheklanmay, balki ish joyida amaliyot va tajriba olish imkoniyatini ham beradi. Bu, o‘z navbatida, yoshlarni ishga joylashtirishda yordam beradi va mehnat bozorida ularning malakali mutaxassislar sifatida raqobatbardosh bo‘lishlarini ta’minlaydi.

Kasbga yo‘naltirishning ijtimoiy va iqtisodiy ta’siri

Ijtimoiy barqarorlik: Kasbga yo‘naltirish tizimi yoshlarni ishga joylashishlariga yordam beradi, bu esa ijtimoiy barqarorlikni saqlashga, yoshlar o‘rtasidagi ishsizlikni kamaytirishga yordam beradi.

Iqtisodiy rivojlanish: Malakali ishchilarni tayyorlash orqali mehnat bozoridagi talablarni qondirish va iqtisodiyotning turli sohalarini rivojlantirishga katta hissa qo‘shiladi.

Kasbga yo‘naltirish tizimining muammolari va rivojlanish yo‘llari

Mehnat bozorining o‘zgaruvchan talablari: Bugungi kunda texnologiyalar va raqamli sohalarning rivojlanishi bilan kasbiy ta’lim tizimlarini yangi kasblarga moslashtirish zarurati yuzaga kelmoqda.

O‘zbekistonda kasb-hunar ta’limi tizimi yangilanib borish kerak, ayniqsa yangi texnologiyalarga asoslangan sohalarda.

Yoshlarning kasb tanlashdagi erkinliklari**:** Ba’zan yoshlarning kasb tanlashda yirik yo‘nalishlar va sohalar bilan cheklanishi mumkin. Kasb-hunar ta’limi tizimi, o‘quvchilarga keng imkoniyatlar yaratish uchun doimiy ravishda yangilanishi va rivojlanishi kerak.

O‘qituvchilar va murabbiylar malakasi: Kasbiy ta’limda ishlovchi pedagoglarning malakasi va tajribasi ta’lim sifatiga ta’sir qiladi. Shuning uchun o‘qituvchilarni malakali va zamonaviy pedagogik yondashuvlarga o‘rgatish zarur.

O‘zbekistonda kasb-hunarga yo‘naltirish tamoyillari mehnat bozorining ehtiyojlariga mos, yoshlarning qobiliyat va qiziqishlarini inobatga olgan holda rivojlanmoqda. Kasbiy ta’lim tizimi orqali mamlakatda malakali va raqobatbardosh ishchi kuchini tayyorlashning samarali usullari ishlab chiqilgan. Shuningdek, tizimning rivojlanishi va modernizatsiyasi davomida yangi texnologiyalar va metodologiyalarni qo‘llash muhim ahamiyatga ega.

2. Kasb-hunarga yo‘naltirish shakllari

O‘zbekistonda kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi yoshlarning mehnat bozorida muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun turli shakllarda amalga oshiriladi. Bu shakllar yoshlarni malakali ishchi kuchi sifatida tayyorlash va kasbiy ta’lim olishni kengaytirish maqsadida ishlatiladi. Kasb-hunarga yo‘naltirishning asosiy shakllari quyidagilar:

Ta’lim muassasalarida kasb-hunarga yo‘naltirish

Kasb-hunar ta’limi ta’lim muassasalarida amalga oshiriladi. Bu shakl yoshlarni o‘zlarining qiziqishlari va ehtiyojlariga mos kasblarga yo‘naltirishni ta’minlaydi. O‘zbekistonda bu shakl quyidagicha amalga oshiriladi:

a) Kasb-hunar kollejlari va texnikumlar

O‘zbekistonda kasb-hunar kollejlari va texnikumlar kasb-hunar ta’limining asosiy shakllaridir. Ushbu ta’lim muassasalarida o‘quvchilar maxsus kasblar bo‘yicha o‘qitiladi. O‘quv dasturlari mehnat bozorining talablariga moslashtirilgan bo‘lib, o‘quvchilar amaliyot bilan birga nazariy bilimlarni ham olishadi.

b) Oliy ta’lim muassasalari

Ba’zi kasblar uchun oliy ta’lim muassasalarida malakali mutaxassislar tayyorlash amalga oshiriladi. Bu yo‘nalish kasbiy ta’lim bilan birga, o‘quvchilarga chuqur ilmiy va amaliy bilimlarni taqdim etadi.

c) O‘quv markazlari va qisqa muddatli kurslar

O‘quv markazlari va qisqa muddatli kurslar ham kasb-hunar ta’limining shakllaridan biridir. Bu markazlar o‘quvchilarga tezkor va samarali kasb o‘rgatishga qaratilgan.

Ishlab chiqarish va korxonalarda kasb-hunarga yo‘naltirish

Kasb-hunarga yo‘naltirishning muhim shaklilaridan biri ishlab chiqarish va korxonalarda amalga oshiriladi. Bu shakl yoshlarni real ish sharoitlariga tayyorlashda juda muhim rol o‘ynaydi.

a) Dual ta’lim tizimi

Dual ta’lim tizimi - O‘zbekistonda ishlab chiqarish va ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlikni ta’minlaydigan tizim hisoblanadi. Ushbu tizimda o‘quvchilar bir vaqtning o‘zida ta’lim muassasasida nazariy bilimlarni o‘rganadilar va ishlab chiqarish korxonalarida amaliy mashg‘ulot o‘tkazadilar. Bu yoshlarni real ish sharoitlarida tayyorlashga imkon beradi. Dual tizim mehnat bozorining talablariga mos keladigan malakali ishchilarni tayyorlashda samarali hisoblanadi.

b) Ish joylarida stajirovka (amaliyot)

O‘quvchilar ishlab chiqarish tashkilotlarida va turli sohalarda amaliyot o‘tashadi. Bu kasb-hunar ta’limining muhim shakli bo‘lib, o‘quvchilarni ish jarayonlarida qo‘llaniladigan texnologiyalar va uslublar bilan tanishtiradi. Amaliyot, Shuningdek, yoshlarni kelajakda ishga joylashtirishda yordam beradi.

Davlat dasturlari va yurtimizda kasb-hunar ta’limini targ‘ib qilish

O‘zbekistonda kasb-hunarga yo‘naltirishni amalga oshirishda davlat tomonidan turli dasturlar ishlab chiqilgan. Bu dasturlar kasb-hunar ta’limiga qiziqishni oshirish va yoshlarni mehnat bozoriga tayyorlashda muhim rol o‘ynaydi.

a) "Kasbga yo‘naltirish" milliy dasturi

O‘zbekistonda kasb-hunarga yo‘naltirishni amalga oshirishda "Kasbga yo‘naltirish" milliy dasturi muhim rol o‘ynaydi. Ushbu dastur yoshlarni kasb-hunar ta’limiga jalb qilish, kasb-hunar muassasalarining infratuzilmasini rivojlantirish, ish bilan ta’minlash tizimini takomillashtirishni maqsad qilgan.

b) Kasb-hunar ta’limini modernizatsiya qilish va yangilash dasturlari

Kasb-hunar ta’limini zamonaviy talablar asosida rivojlantirish uchun turli yangilanishlar va modernizatsiya dasturlari amalga oshiriladi.

Bu dasturlar o‘quv dasturlarini yangilash, yangi texnologiyalarni joriy etish, o‘qituvchilarning malakasini oshirishni o‘z ichiga oladi.

Jamiyatda kasbga yo‘naltirishni targ‘ib qilish

Yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirishni targ‘ib qilishda jamiyatning barcha qatlamlari ishtirok etadi. Bu jarayonda turli ijtimoiy va madaniy tashkilotlar, ta’lim muassasalari, oilalar va ish beruvchilar ishtirok etadi.

a) Kasb tanlash bo‘yicha tadbirlar va ko‘rgazmalar

Kasbga yo‘naltirish jarayonini targ‘ib qilishda turli tadbirlar, ko‘rgazmalar va seminarlar o‘tkaziladi. Bunda yoshlar kasb tanlashda qaror qabul qilishda yordam beradigan ma’lumotlar oladilar. Bunday tadbirlar, Shuningdek, kasb-hunar ta’limining foydaliligini va ahamiyatini ko‘rsatishga qaratilgan.

b) Mehnat bozoridagi talablar haqida ma’lumotlar taqdimoti

Mehnat bozoridagi talablar va yangi kasblar haqida ma’lumotlar yoshlarni kasb-hunar tanlashda ko‘maklashadi. Kasb-hunar ta’limi tizimi mehnat bozorining ehtiyojlarini inobatga olgan holda ishlab chiqiladi va yoshlarni zamonaviy kasblar bilan tanishtirishga qaratiladi.

O‘zbekistonda kasb-hunarga yo‘naltirish shakllari turli yo‘nalishlarni qamrab oladi. Bu shakllar yoshlarni malakali ishchilar sifatida tayyorlash, mehnat bozorining ehtiyojlarini qondirish va jamiyatda kasbga yo‘naltirishni targ‘ib qilish maqsadida amalga oshiriladi. Kasb-hunar ta’limi tizimi mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishiga muhim hissa qo‘shib, yoshlarni muvaffaqiyatli ishchi kuchi sifatida tayyorlashga yordam beradi.

3. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish metodlari va usullari

O‘zbekistonda o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish, yoshlarning kelajakdagi kasbiy faoliyatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonning samarali amalga oshirilishi uchun turli metodlar va usullar qo‘llaniladi. Kasb-hunarga yo‘naltirish metodlari o‘quvchilarga kasb tanlashda yordam beradi, ularning qiziqishlari, qobiliyatlari va ijtimoiy ehtiyojlarini inobatga olgan holda mehnat bozoriga tayyorlaydi.

Kasbga yo‘naltirish metodlari

a) Individual maslahat berish

Metod: O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda individual maslahat berish usuli muhim rol o‘ynaydi. Pedagoglar, psixologlar yoki kasbiy yo‘naltiruvchi mutaxassislar o‘quvchilar bilan birma-bir ishlashadi, ularga o‘z qobiliyatlari, qiziqishlari va xohishlariga asoslangan kasb tanlashda yordam beradilar.

Foydasi: Bu metod o‘quvchining o‘ziga xos qiziqishlari, intilishlari va imkoniyatlarini aniqlashga imkon beradi. Shuningdek, u kasb tanlashdagi noaniqliklarni bartaraf etishga yordam beradi.

b) Psixologik testlar va anketalar

Metod: Psixologik testlar va anketalar orqali o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda ularning psixologik holatini, qobiliyatlarini va qiziqishlarini o‘lchash mumkin. Bu testlar o‘quvchining aqliy qobiliyatlari, ijtimoiy va kasbiy xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi.

Foydasi: Testlar yordamida o‘quvchilarning kasbga oid potensialini aniqlash va Shuningdek, ularning psixologik holatini baholash mumkin, bu esa ular uchun eng mos kasbni tanlashda yordam beradi.

c) Guruh bo‘yicha maslahat va davra suhbatlari

Metod: Guruh bo‘yicha maslahat va davra suhbatlari o‘quvchilarga kasb tanlash jarayonida o‘zaro fikr almashish imkoniyatini beradi. Bu metodda o‘quvchilar bir-birlari bilan tajriba va bilimlarni bo‘lishadilar, Shuningdek, pedagoglar o‘zlarini qiziqtirgan kasblar haqida umumiy ma’lumotlar beradilar.

Foydasi: Guruhdagi boshqa o‘quvchilar bilan suhbatlar o‘quvchilarga boshqalarning fikrini eshitish va turli nuqtai nazarlarni tushunishga yordam beradi.

d) Ish joylariga ekskursiyalar (ko‘rgazmalar)

Metod: O‘quvchilarga o‘zlari tanlagan kasbni yaxshiroq tushunishlari uchun ishlab chiqarish korxonalari yoki kasbga oid yirik tashkilotlarga ekskursiyalar tashkil etiladi. Bu orqali o‘quvchilar kasbiy faoliyatni to‘liqroq ko‘rish va amaliy tajriba olish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Foydasi: Ekskursiyalar o‘quvchilarga kasbni o‘rganishning amaliy tomonlarini ko‘rsatadi va o‘zlarining qiziqishlari asosida kasb tanlashda yordam beradi.

e) Kasbiy treninglar va master-klasslar

Metod: O‘quvchilarga o‘z kasblarini o‘rganish imkoniyatini berish uchun turli treninglar, master-klasslar va mahorat darslari o‘tkaziladi. Bu usul o‘quvchilarni amaliy ko‘nikmalar va texnikalarni o‘rgatishda samarali hisoblanadi.

Foydasi: Treninglar o‘quvchilarni amaliy ko‘nikmalar bilan ta’minlaydi, kasbiy faoliyatga nisbatan ishonchni oshiradi va o‘z kasbini tanlashda motivatsiyani kuchaytiradi.

Kasbga yo‘naltirish usullari

a) Amaliyot va stajirovka

Usul: O‘quvchilarga ishlab chiqarish yoki tashkilotlarda amaliyot va stajirovka o‘tkazish imkoniyati beriladi. Bu usul o‘quvchilarga o‘rgangan bilimlarini amalda qo‘llashga va ish joylarida real sharoitlarda faoliyat yuritishga yordam beradi.

Foydasi: Amaliyot jarayonida o‘quvchilar ish tajribasini orttiradilar, o‘zlarining kasbiy qobiliyatlarini aniqlaydilar va ish joyida qanday muammolar yuzaga kelishi mumkinligini tushunadilar.

b) Model va simulyatsiya

Usul: O‘quvchilarga turli kasblar bo‘yicha model va simulyatsiyalar orqali tajriba o‘rganish imkoniyati taqdim etiladi. Bu usul o‘quvchilarga turli vaziyatlarni modellash va amaliy ko‘nikmalarni o‘rganish imkoniyatini beradi.

Foydasi: Model va simulyatsiyalar o‘quvchilarga yangi muammolarni hal qilish, amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish va ishdagi holatlarni boshqarishni o‘rganishga yordam beradi.

c) Kasbiy yo‘naltirish kurslari va treninglar

Usul: O‘quvchilarga kasbiy yo‘naltirish bo‘yicha maxsus kurslar va treninglar tashkil etiladi. Bu treninglar o‘quvchilarning kasbiy malakalarini rivojlantirishga, yangi kasblarni o‘rganishga yordam beradi.

Foydasi: Kasbiy yo‘naltirish kurslari va treninglar orqali o‘quvchilar o‘zlarining tanlagan sohalarida malakalarini oshiradilar va yangi kasblar haqida chuqurroq bilimlarga ega bo‘ladilar.

d) "Kasb-ko‘rgazmalar" va yarmarkalar

Usul: O‘quvchilarga turli kasblar va sohalar haqida batafsil ma’lumot olish uchun kasb-ko‘rgazmalar va yarmarkalar o‘tkaziladi. Bu tadbirlar orqali yoshlar turli kasblar va sohalar haqida kengroq tasavvurga ega bo‘lishadi.

Foydasi: Ko‘rgazmalar va yarmarkalar o‘quvchilarga yangi kasblarni kashf etishga yordam beradi, Shuningdek, turli tashkilotlar va kompaniyalar bilan bevosita aloqalar o‘rnatishga imkon yaratadi.

e) Kompyuter simulyatsiyasi va dasturiy ta’minotdan foydalanish

Usul: Zamonaviy texnologiyalar yordamida kasbga yo‘naltirish jarayoni kompyuter simulyatsiyalari va maxsus dasturiy ta’minotlardan foydalanishni o‘z ichiga oladi. Bu usul o‘quvchilarga kasb tanlashda interaktiv va texnologik yondashuvni taqdim etadi.

Foydasi: Kompyuter simulyatsiyalari o‘quvchilarga kasblar bo‘yicha interaktiv o‘rganish imkoniyatini beradi, ularni amaliy faoliyatni virtual sharoitda boshqarishga o‘rgatadi.

O‘zbekistonda o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish metodlari va usullari o‘quvchilarning qiziqishlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda, ularni samarali va yuqori malakali ishchi kuchiga aylantirishga qaratilgan. Bu usullar nafaqat kasb tanlashda o‘quvchilarga yordam beradi, balki ularni amaliy ko‘nikmalar bilan ta’minlaydi va ish joyida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlari uchun zarur bo‘lgan bilimlarni o‘rgatadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun test savollari

1. Kasb-hunarga yo‘naltirishning asosiy tamoyillaridan biri qanday?

a) Mehnat bozorining talablariga moslashish
b) O‘quvchilarning qobiliyat va qiziqishlarini hisobga olish
c) Ota-onalar talablariga amal qilish
d) Kasb tanlashni faqat iqtisodiy jihatlar asosida qaror qilish

2. Kasb-hunarga yo‘naltirishda qaysi tamoyilni e’tiborga olish kerak?

a) O‘quvchining maqsadlariga mos keladigan kasb tanlash
b) Faqat davlat siyosati asosida yo‘naltirish
c) O‘qituvchilarning shaxsiy qarashlariga ko‘ra yo‘naltirish
d) Yalpi iqtisodiy manfaatlarga mos kasb tanlash

3. Kasb-hunarga yo‘naltirish tamoyillaridan biri nima?

a) O‘quvchining qobiliyatlari va qiziqishlariga asoslanish
b) Maktabda faqat bilim olishga e’tibor berish
c) Jamiyatning talablarini e’tiborsiz qoldirish
d) Faqat boylikka asoslangan kasblarni tanlash

4. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda qaysi tamoyil eng muhim?

a) O‘quvchining ijtimoiy maqomi
b) Kasbning dolzarbligi
c) O‘quvchining shaxsiy qobiliyatlari va qiziqishlari
d) Kasbning yuqori maoshli bo‘lishi

5. Kasb-hunarga yo‘naltirishning asosiy tamoyillaridan biri qanday?

a) Kasbning ijtimoiy ahamiyatini inobatga olish
b) Faqat qizlar va yigitlar uchun alohida kasb tanlash
c) Shaxsiy qarashlarga asoslanish

d) Faqat o‘qituvchilarning fikrini hisobga olish

6. Kasb-hunarga yo‘naltirishda qaysi tamoyilning asosiy mohiyati shundaki, kasb tanlashda o‘quvchining qobiliyatlari va qiziqishlari asos qilib olinadi?

a) Hamkorlik tamoyili
b) Shaxsiylashgan yondashuv tamoyili
c) Kasbning iqtisodiy jihatlari tamoyili
d) Ijtimoiy jihat tamoyili

7. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda qanday tamoyil, kasbning o‘zgaruvchan talablarini hisobga olishni nazarda tutadi?

a) O‘zgaruvchanlik tamoyili
b) Kasbga moslik tamoyili
c) Jamiyat tamoyili
d) Ijtimoiy barqarorlik tamoyili

8. Kasb-hunarga yo‘naltirishda qaysi tamoyil, o‘quvchilarni o‘zlari qiziqadigan va ularning iste’dodiga mos keladigan kasblarga yo‘naltirishni ta’kidlaydi?

a) Maxsus yondashuv tamoyili
b) Individual yondashuv tamoyili
c) O‘quvchilarni mas’uliyatga chaqirish tamoyili
d) O‘qituvchining ko‘rsatmalari tamoyili

9. Kasb-hunarga yo‘naltirishda shaxsiy xususiyatlar va qobiliyatlarni hisobga olish qaysi tamoyilga asoslanadi?

a) Sub’ektiv tamoyil
b) Objektiv tamoyil
c) Personalizatsiya tamoyili
d) Mehnat bozorining talablariga moslik tamoyili

10. Kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida kasbni tanlashda o‘quvchining shaxsiy xususiyatlariga mos kelishiga alohida e’tibor beriladi. Bu tamoyil qanday nomlanadi?

a) Ahamiyat tamoyili
b) Psixologik tamoyil
c) Tashkiliy tamoyil
d) O‘quvchilarni rivojlantirish tamoyili

11. Kasb-hunarga yo‘naltirishning qaysi shakli o‘quvchilarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri kasblarga yo‘naltiradigan shakldir?

a) Indivdual shakl
b) Guruh shakli
c) Jamoaviy shakl

d) Psixologik shakl

12. Kasb-hunarga yo‘naltirish shakllaridan qaysi biri o‘quvchilarni guruh sifatida birlashtirib, umumiy kasbga yo‘naltirishni ta’minlaydi?

a) Individual shakl
b) Ma’ruzalar shakli
c) Jamoaviy shakl
d) Seminar shakli

13. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda qaysi shakl, o‘quvchining qobiliyatlariga mos keladigan kasbni tanlashga yordam beradi?

a) Psixologik shakl
b) Guruh shakli
c) Individual shakl
d) Jamiyat shakli

14. Kasb-hunarga yo‘naltirishning jamoaviy shaklida qanday faoliyatlar ko‘proq ishlatiladi?

a) Guruh bo‘lib ishlash, muhokama, seminarlar
b) Faqat individual maslahatlar
c) Tezkor imtihonlar
d) O‘quvchilarni kuzatib borish

15. Kasb-hunarga yo‘naltirishda ma’ruza va seminar shakli qaysi maqsadga xizmat qiladi?

a) O‘quvchilarga umumiy kasblar haqida ma’lumot berish
b) Faol o‘quvchilarni motivatsiya qilish
c) Kasb tanlashda o‘quvchilarga yordam berish
d) O‘quvchilarga psixologik yordam ko‘rsatish

16. Kasb-hunarga yo‘naltirishning individual shaklida kim ko‘proq ishtirok etadi?

a) O‘qituvchi va o‘quvchi
b) O‘quvchilar va ota-onalar
c) O‘qituvchilar va boshqaruvchilar
d) Psixologlar va mutaxassislar

17. Kasb-hunarga yo‘naltirishning shakllaridan qaysi biri individual maslahatlarni o‘z ichiga oladi?

a) Guruh shakli
b) Jamoaviy shakl
c) Individual shakl
d) Seminar shakli

18. Kasb-hunarga yo‘naltirishda guruh shakli qaysi faoliyatni o‘z ichiga oladi?

a) O‘quvchilarga kasblar bo‘yicha individual tavsiyalar berish
b) O‘quvchilarga guruh sifatida kasbga yo‘naltirish
c) Ma’ruzalar va seminarlar
d) Faqat psixologik maslahatlar

19. Kasb-hunarga yo‘naltirish shakllaridan qaysi biri jamiyat talablarini inobatga oladi?

a) Jamoaviy shakl
b) Ma’ruzalar shakli
c) Individual shakl
d) Psixologik shakl

20. O‘quvchilarning kasb tanlashda ularga umumiy tavsiyalar berishning qaysi shakli samarali bo‘ladi?

a) Individual maslahat shakli
b) Jamoaviy shakl
c) Guruh shakli
d) O‘qituvchining qaroriga asoslangan shakl

Javoblar

1)b	11)a
2)a	12)c
3)a	13)c
4)c	14)a
5)a	15)a
6)b	16)a
7)a	17)c
8)b	18)b
9)c	19)a
10)b	20)b

Mavzu bo‘yicha glossariy

Kasb-hunarga yo‘naltirish – O‘quvchilarga yoki yoshlarni mehnat bozorida muvaffaqiyatli bo‘lishlari uchun kerakli kasblar va yo‘nalishlar bo‘yicha tavsiyalar berish jarayoni.

Kasb-hunarga yo‘naltirish tamoyillari – Kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida e’tibor berilishi kerak bo‘lgan asosiy prinsiplardir.

Kasb-hunarga yo‘naltirish shakllari – O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda qo‘llaniladigan turli shakllar.

Kasb-hunarga yo‘naltirish metodlari – O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda ishlatiladigan usullar va yondashuvlar.

Kasb-hunarga yo‘naltirish usullari – Kasb-hunarga yo‘naltirishda qo‘llaniladigan konkret vositalar va usullar

Uyga vazifa

Kasb Tanlashning "Aks Sado" Tahlili

Topshiriq: Talabalar, o‘zlari tanlagan biror kasbni tanlashda yuzaga keladigan muammo yoki xatoliklarni tahlil qilishi kerak. Buning uchun talabalar kasb-hunarga yo‘naltirishning shakllari va metodlarini inobatga olgan holda, "Aks Sado" tahlilini o‘tkazadilar. Savollar:

- Tanlagan kasbingizni tanlashda nima muammolarga duch keldingiz?
- Kasb tanlashda o‘quvchilarga qanday yordam berish mumkin edi?
- Kasb tanlash jarayonida o‘quvchilarni yo‘naltirishning qanday shakllari yordam berishi mumkin?

Talabalar o‘zining tanlagan kasbiga asoslangan holda yuqoridagi savollarni tahlil qilib, kasb-hunarga yo‘naltirishning shakllari va metodlarini baholashlari kerak. Ular o‘z fikrlarini yozma ravishda bayon etishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Qodirova L. (2015). Kasb tanlash va yoshlarga yo‘naltirish. Toshkent: "Fan" nashriyoti.
2. Nizamov, B.Z. (2013). Kasb-hunarga yo‘naltirish: nazariya va amaliyot. Toshkent: "O‘zbekiston" nashriyoti.
3. Azizov X.M. (2018). Kasb ta’limi va uning rivojlanish istiqbollari. Toshkent: "Iqtisod-Moliya" nashriyoti.
4. Xudoyberganova N.S. (2017). Psixologiya: Kasb tanlash va shaxsiy rivojlanish. Toshkent: "O‘qituvchi" nashriyoti.
5. Umarov T.T. (2020). Yoshlar uchun kasb tanlash. Toshkent: "Ma’rifat" nashriyoti.

15-MARUZA. ILG‘OR XORIJIY MAMLAKATLARDA KASBGA YO‘NALTIRISH TAJRIBASI

Reja:

1. Rivojlangan g‘arb mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish.
2. Rivojlangan sharq mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish.
3. MDX mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish.

1. Rivojlangan g‘arb mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish

Rivojlangan G‘arb mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish (career guidance) tizimi yuqori darajada rivojlangan va kompleks yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Bu tizim nafaqat ta’lim tizimining bir qismi bo‘lib, balki ijtimoiy, iqtisodiy va psixologik jihatlarni ham hisobga olgan holda ishlaydi. Kasbga yo‘naltirishni tashkil etishdagi asosiy maqsad – yoshlarni va kattalarni o‘z qobiliyatlari, qiziqishlari va mehnat bozorining talablariga mos ravishda to‘g‘ri kasb yo‘lini tanlashlariga yordam berishdir.

G‘arb mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish tizimi quyidagi asosiy elementlarga ega:

Ta’lim tizimi va kasbga yo‘naltirish

Kasbga yo‘naltirish dasturlari ko‘plab rivojlangan mamlakatlarda maktablar va oliy o‘quv yurtlarida mavjud. Bu dasturlar o‘quvchilarga va talabalar uchun kasb tanlashda yordam beradi, ularni o‘z qiziqishlari va kuchli tomonlariga yo‘naltiradi.

Maktabda kasbga yo‘naltirish: O‘quvchilarga o‘zlarining qiziqishlari, iqtidorlari va shaxsiy xususiyatlarini tahlil qilishda yordam beradigan turli xil psixometrik testlar, maslahatlar va seminarlar o‘tkaziladi. Maktablar, Shuningdek, o‘quvchilarga amaliyot (internship) imkoniyatlarini taklif qilish orqali real dunyo tajribasini olishlariga ko‘maklashadi.

Oliy ta’limda kasbga yo‘naltirish: Universitetlar va kollejlar talabalari uchun kasbga yo‘naltirish markazlari faoliyat ko‘rsatadi. Bu markazlar talabalarni mehnat bozorining talablariga mos kasblarga tayyorlaydi, hamda ularga ishga joylashish, rezyume yozish va intervyularga tayyorlanish kabi ko‘nikmalarni o‘rgatadi.

Kasbga yo‘naltirish markazlari

Ko‘plab G‘arb mamlakatlarida maxsus kasbga yo‘naltirish markazlari mavjud bo‘lib, ular o‘quvchilarga va kattalarga kasb tanlashda yordam beradi. Ushbu markazlar ko‘pincha davlat tomonidan moliyalashtiriladi va barcha yoshdagi odamlar uchun xizmat ko‘rsatadi.

Yoshlar uchun yo‘naltirish: Kasbga yo‘naltirish markazlari o‘quvchilarga o‘zlarining maqsadlariga erishish uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarni berishga yordam beradi. Bunday markazlar nafaqat testlar va maslahatlar, balki o‘quvchilarga amaliyot, karyera yarmarkalari va boshqa faoliyatlarni taklif qiladi.

Kattalar uchun yo‘naltirish: Kattalar, jumladan ishsizlar va kasbini o‘zgartirmoqchi bo‘lganlar uchun ham kasbga yo‘naltirish markazlari mavjud. Ular malaka oshirish va qayta tayyorlash kurslarini, ish qidirish va intervyu o‘tkazish bo‘yicha treninglarni taklif qiladi.

Psixometrik testlar va maslahatlar

G‘arb mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish jarayonida psixometrik testlar katta ahamiyatga ega. Ushbu testlar shaxsning qiziqishlarini, kuchli tomonlarini va qobiliyatlarini aniqlashga yordam beradi. Psixologik maslahatlar orqali o‘quvchilar va kattalar o‘zlari uchun eng mos kasbni topishda yordam olishadi.

Kuchli va zaif tomonlarni aniqlash: Shaxsiy maslahatlar va testlar orqali o‘quvchilar va ish qidiruvchilar o‘zlarining kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, ularga mos kasbni tanlashda yo‘naltiriladi.

Qiziqish va qadriyatlar: Psixologik maslahatlar va testlar orqali o‘quvchilar o‘z qiziqishlari va qadriyatlarini aniqlashga yordam beriladi, bu esa kasb tanlashda muhim omil hisoblanadi.

Mehnat bozorini tahlil qilish

G‘arb mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish jarayonida mehnat bozorining talablariga alohida e’tibor qaratiladi. Hukumatlar va kasbga yo‘naltirish markazlari bozorni doimiy ravishda tahlil qilib, qaysi kasblar talabda ekanligini va qaysi sohalar rivojlanayotganini aniqlashadi. Bu yoshlar va kattalarni qaysi sohalarda ish topish imkoniyatlari ko‘proq ekanligini bilib olishlariga yordam beradi.

Bozorning talablariga mos kelish: Ta’lim dasturlari va kasbga yo‘naltirish kurslari mehnat bozorining talablariga mos ravishda shakllantiriladi, bu esa kasblarga bo‘lgan talabni to‘g‘ri prognoz qilishga yordam beradi.

Onlayn resurslar va platformalar

G‘arb mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish sohasida onlayn platformalar va resurslar keng tarqalgan. Bunday platformalar o‘quvchilarga kasblar haqida batafsil ma’lumotlar, testlar, kurslar va boshqa foydali materiallarni taklif etadi. Yana bir muhim onlayn resurs – ish qidiruv va karyera boshqaruvi platformalari (masalan, LinkedIn), bu

orqali odamlar ish joylarini topish va o‘z karyeralarini rivojlantirish imkoniyatiga ega.

Amaliyot va stajirovkalar

G‘arb mamlakatlarida kasbga yo‘naltirishda amaliyot (internship) va stajirovka imkoniyatlari katta ahamiyatga ega. Bu, ayniqsa, oliy ta’limda talabalar uchun muhimdir. Ular turli kompaniyalarda ishlash orqali o‘z ko‘nikmalarini rivojlantiradi va real ish tajribasini olishadi. Shuningdek, stajirovka o‘tkazish yoshlarni ish bozoriga tayyorlaydi va ularni ishga joylashishda yordam beradi.

Xalqaro hamkorlik

G‘arb mamlakatlari ko‘plab xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilib, kasbga yo‘naltirish tizimini yanada rivojlantirmoqda. Xususan, ILO (Xalqaro mehnat tashkiloti), OECD (Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti) va boshqa tashkilotlar kasbga yo‘naltirish dasturlarini ishlab chiqishda va o‘tkazishda muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa qilib aytganda Rivojlangan G‘arb mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish tizimi keng qamrovli va samarali tarzda ishlaydi. U nafaqat yoshlar, balki kattalar va ishsizlar uchun ham yo‘naltirish imkoniyatlarini yaratadi. Mehnat bozorining talablariga mos ravishda ishlab chiqilgan dasturlar va markazlar kasbga yo‘naltirishni yanada samarali va moslashtirilgan tarzda amalga oshirishga imkon beradi.

2. Rivojlangan sharq mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish

Rivojlangan Sharq mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish tizimi an’anaviy ravishda kuchli va yaxshi rivojlangan, bu mamlakatlarning iqtisodiy tizimlari va ijtimoiy strukturasi bilan chambarchas bog‘liq. Ushbu tizimlar mehnat bozorining talablarini qondirish, yoshlarni samarali va malakali ishchi kuchiga aylantirish va ularga mehnat bozorida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bilim va ko‘nikmalarni berish maqsadida ishlab chiqilgan. Quyida ayrim rivojlangan Sharq mamlakatlaridagi kasbga yo‘naltirish tizimlari haqida ma’lumot berilgan:

Yaponiya: Kasbga yo‘naltirish va sanoat bilan integratsiya

Yaponiya kasbga yo‘naltirish tizimi o‘zining o‘ziga xos yondashuvi bilan ajralib turadi. Yaponiya uchun kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi yoshlarni sanoat ehtiyojlariga mos ravishda tayyorlashga qaratilgan.

Dual ta’lim tizimi: Yaponiya ta’lim tizimi ko‘pincha dual ta’lim modeliga asoslanadi, ya’ni o‘quvchilar o‘z ta’limlarini nazariy o‘qish va amaliy mashg‘ulotlar bilan birlashtiradilar. Bu tizimda korxonalar

o‘quvchilarga amaliy tajriba berib, shu bilan ularni ish bozoriga tayyorlashadi.

O‘quvchilarning sanoatga integratsiyasi**:** O‘quvchilarni o‘z kasbiga tayyorlashda sanoat va ta’lim muassasalari o‘rtasida hamkorlik mustahkam o‘rnatilgan. Shuningdek, yoshlarni ishga joylashish, ularning kasbiy malakasini oshirish va ilg‘or texnologiyalarga moslashtirish uchun sanoat vakillari o‘quvchilarga maxsus kurslar o‘tkazadilar.

Foydasi**:** Bu tizim yoshlarni real ish sharoitlariga tayyorlashni ta’minlaydi, shu bilan birga, ish beruvchilar o‘quvchilarni tayyorlashda faol qatnashadilar.

Janubiy Koreya: Kasb-hunarga yo‘naltirishda ilg‘or texnologiyalar va amaliy mashg‘ulotlar

Janubiy Koreya kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi juda rivojlangan va ta’lim tizimi davomida o‘quvchilarga amaliy ko‘nikmalarni olish imkoniyatlari taqdim etiladi.

Ta’lim va amaliyot o‘rtasidagi bog‘liqlik: Janubiy Koreyada o‘quvchilar uchun sanoat va ta’lim tizimi orasida bevosita aloqalar o‘rnatilgan. Ular kasbiy ta’limni nafaqat o‘quv muassasalarida, balki ishlab chiqarish sektori bilan integratsiya qilingan holda olishadi.

Texnologik ta’lim: Koreya o‘zining texnologiya va ilm-fan sohalaridagi yutuqlari bilan mashhur. Yoshlarni yuqori texnologiyalarga mos ravishda tayyorlash maqsadida ko‘plab texnikumlar va kollejlar amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazadi, Shuningdek, o‘quvchilarga zamonaviy sanoat usullarini o‘rgatadi.

Sanoat ehtiyojlariga moslashtirilgan ta’lim: Koreya kasb-hunar ta’limini ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish bozorining ehtiyojlariga moslashtiradi, bu esa yoshlarning ishga joylashish imkoniyatlarini oshiradi.

Foydasi: Bu tizim o‘quvchilarni zamonaviy texnologiyalar va uslublar bilan tanishtiradi va mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshiradi.

Singapur: Kasbga yo‘naltirishda davlatning roli

Singapurda kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi davlat tomonidan qattiq boshqariladi va mehnat bozorining talablariga moslashgan. Singapur ta’lim tizimi va ishga joylashish jarayonlarida yuqori samaradorlikka ega.

Kasbga yo‘naltirish tizimi: Singapurda yoshlarni kasbga yo‘naltirish tizimi ilg‘or usullar va texnologiyalar yordamida amalga oshiriladi. Davlat ta’lim va mehnat siyosatlarini muvofiqlashtiradi va o‘quvchilarni yuqori sifatli kasbiy ta’lim bilan ta’minlaydi.

Sertifikatlash tizimi: Singapurda kasbiy ta’limni tamomlagan o‘quvchilarga davlat tomonidan sertifikatlar beriladi, bu esa ularning mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshiradi.

Tezkor ishga joylashish: Singapurda o‘quvchilarni tezda ishga joylashtirishga alohida e’tibor qaratiladi. Kasb-hunar ta’limi va ishlab chiqarish sektori o‘rtasidagi bevosita aloqalar orqali o‘quvchilarni ishga joylashtirishda muammolarni bartaraf etishga harakat qilinadi.

Foydasi: Singapurda kasbga yo‘naltirish tizimi nafaqat o‘quvchilarni ta’lim bilan ta’minlaydi, balki ularni mehnat bozoriga muvaffaqiyatli integratsiya qilishga imkon beradi.

Xitoy: Kasbga yo‘naltirishda davlatning strategik yondashuvi

Xitoyda kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadi va o‘quvchilarni yuqori malakali ishchi kuchiga aylantirishga qaratilgan.

Kasbiy ta’limning kengayishi: Xitoyda kasbiy ta’limni rivojlantirish va kengaytirish uchun bir qator dasturlar ishlab chiqilgan. Xitoy hukumati o‘quvchilarga kasb-hunar ta’limini olishda qo‘llab-quvvatlashni kuchaytiradi, shu bilan birga, mehnat bozorining ehtiyojlarini qondirish uchun zarur bo‘lgan mutaxassislarni tayyorlaydi.

Mehnat bozorining ehtiyojlari: Xitoyda kasb-hunar ta’limi tizimi kengaytirilgan sanoat sohalari va yuqori texnologiyalarni hisobga olgan holda tashkil etilgan. Bu tizim yoshlarni mehnat bozorining ehtiyojlariga moslashtirishga qaratilgan.

Foydasi: Xitoyda kasb-hunar ta’limining samarali tizimi yoshlarni ishga joylashtirish imkoniyatlarini oshiradi va iqtisodiyotning turli sohalarida malakali ishchilarni tayyorlashga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda Rivojlangan Sharq mamlakatlarida kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi mehnat bozorining ehtiyojlari va iqtisodiy rivojlanishiga moslashtirilgan. Har bir mamlakatda kasbga yo‘naltirishda davlatning, sanoatning va ta’lim tizimining integratsiyasi muhim ahamiyatga ega. Bu tizimlar yoshlarni mehnat bozoriga muvaffaqiyatli integratsiya qilish va ularning raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi.

3. MDX mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish

MDX mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish (career guidance) tizimi turli xil yondashuvlar va amaliyotlarga ega bo‘lib, bu tizimlar yoshlar va kattalarga o‘z kasbiy yo‘lini tanlashda yordam beradi. Kasbga yo‘naltirishning asosiy maqsadi shaxsning qiziqishlari, malakasi va

mehnat bozorining talablariga mos keladigan sohada ishlashni tashkil qilishdir.

MDX (Markaziy Osiyo va Sharqiy Yevropa) mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish tizimi quyidagi asosiy elementlarni o‘z ichiga oladi:

Kasbga yo‘naltirish markazlari

Ko‘plab MDX mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish markazlari va xizmatlari mavjud bo‘lib, ular o‘quvchilarga va yoshlar uchun kasb tanlashda yordam berishga qaratilgan. Bunday markazlarda kasbiy testlar, maslahatlar, seminarlar va treninglar o‘tkaziladi.

Ta’lim tizimi va kasbga yo‘naltirish

Maktablarda va oliy o‘quv yurtlarida kasbga yo‘naltirish tizimi o‘quvchilarga o‘z kelajakdagi ish faoliyatini tanlashda yordam beradi. Bu, ayniqsa, o‘rta ta’lim va oliy ta’lim bosqichlarida dolzarbdir.

O‘rta ta’lim: O‘quvchilarni kasbiy yo‘naltirishga tayyorlash maqsadida, maktablarda turli xil kasbga yo‘naltirish kurslari, testlar va shaxsiy maslahatlar tashkil etiladi.

Oliy ta’lim: Oliy o‘quv yurtlari va kasb-hunar kollejlari talabalarga o‘zlarining qiziqishlari va bozor talablariga asoslanib, malakali mutaxassis bo‘lishlariga yordam beradi.

Internet va onlayn resurslar

Ko‘plab MDX mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish sohasida onlayn platformalar va veb-saytlar yaratildi. Bu resurslar yoshlar va ishsizlar uchun turli kasblar haqida ma’lumotlar, malaka oshirish kurslari, mehnat bozorining tendentsiyalari va talablarini taqdim etadi.

Mehnat bozorini o‘rganish

MDX mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish markazlari, ilmiy tadqiqotlar va tahlillar orqali mehnat bozorini doimiy ravishda kuzatib boradilar. Bu, o‘quvchilarga va ishga joylashmoqchi bo‘lganlarga, qaysi kasblar hozirda talabda ekanligini va kelajakda qaysi sohalar o‘sishi mumkinligini bilib olish imkonini beradi.

Kasbiy malaka oshirish va qayta tayyorlash

Ba’zi MDX mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish dasturlari faqat yoshlar bilan cheklanmay, balki qayta tayyorlash dasturlari orqali ham kattalarga xizmat ko‘rsatadi. Bu dasturlar, ayniqsa, ishsizlar yoki ishini o‘zgartirishni istaganlar uchun muhimdir.

Xalqaro hamkorlik

MDX mamlakatlarining ko‘plari xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilib, kasbga yo‘naltirish tizimini yanada rivojlantirmoqda. Xususan, ILO (Xalqaro mehnat tashkiloti), UNESCO kabi tashkilotlar

kasbga yo‘naltirish sohasida yordam beradi, treninglar va seminarlar tashkil etadi.

Kasbga yo‘naltirishni amalga oshirishda davlatning roli

Kasbga yo‘naltirish tizimi davlat siyosatining bir qismi sifatida rivojlanadi. Mamlakatlar o‘zlarining ta’lim tizimiga kasbga yo‘naltirish dasturlarini qo‘shish orqali mehnat bozorini modernizatsiya qilishga harakat qilmoqda. Davlat dasturlari orqali ko‘plab yoshlar uchun bepul treninglar va malaka oshirish kurslari taklif etiladi.

Korporativ hamkorlik va amaliyotlar

Kasbga yo‘naltirishda ko‘plab kompaniyalar va tashkilotlar ham ishtirok etadi. Ular o‘zlarining tajriba va amaliyotlarini yoshlar bilan baham ko‘rishadi, stajirovka imkoniyatlarini yaratadi va kasbiy ko‘nikmalarni oshirishga yordam beradi.

MDX mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish tizimi juda dinamik tarzda rivojlanmoqda va yoshlar uchun katta imkoniyatlar yaratmoqda. Bu tizimni samarali tashkil etish, iqtisodiy taraqqiyot va ijtimoiy farovonlikni ta’minlash uchun juda muhimdir.

Mavzuni mustahkamlash uchun test savollari

1. G‘arb mamlakatlarida kasbga yo‘naltirishda asosiy e’tibor qaratiladigan jihat

a) Ijtimoiy muammolar
b) O‘quvchilarning qobiliyatlari
c) Davlat siyosati
d) Kasb bo‘yicha ta’lim tizimi

2. Qaysi metod g‘arb mamlakatlarida kasbga yo‘naltirishda keng tarqalgan?

a) Psixologik maslahatlar
b) Kasb tanlash bo‘yicha testlar
c) Xalqaro tajriba
d) Intervyular

3. G‘arb mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish tizimi qanday asosiy tamoyilga tayanadi?

a) O‘quvchilarning xohish-istaklari
b) Mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi
c) Mehnat bozorining talablariga javob berish
d) O‘quvchilarning yoshiga mos ravishda

4. G‘arb mamlakatlarida kasbga yo‘naltirishning asosiy shakli nima?

a) Individual
b) Guruh
c) Ommaviy
d) Jamoaviy

5. G‘arb mamlakatlarida kasbga yo‘naltirishda qo‘llaniladigan asosiy metodlardan biri?

a) Maxsus treninglar
b) Sinov va tekshiruvlar
c) Kengashlar va konsultatsiyalar
d) Psixologik testlar

7. G‘arb mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish jarayonida psixologik yondashuv qanday rol o‘ynaydi?

a) Kichik rol o‘ynaydi
b) Umumiy ta’limga e’tibor beriladi
c) Yuzaga kelgan muammolarni hal qilishda asosiy rolni o‘ynaydi
d) Faqat ijtimoiy sohada qo‘llaniladi

8. Rivojlangan sharq mamlakatlarida kasbga yo‘naltirishda qanday asosiy tamoyil mavjud?

a) Ijtimoiy holatni hisobga olish
b) Kasbning prestijini yuqori baholash
c) O‘quvchilarning individual xususiyatlari
d) Kasbga qat’iy yondashuv

9. Sharq mamlakatlarida kasb tanlashda qanday ijtimoiy omillar katta ta’sir ko‘rsatadi?

a) Ota-onaning ta’siri
b) Mehnat bozoridagi talablar
c) O‘quvchilarning qobiliyatlari
d) Kasbning iqtisodiy samaradorligi

10. Rivojlangan sharq mamlakatlarida kasb tanlashda qanday metodlar ishlatiladi?

a) Psixologik testlar
b) Yaxshi ta’lim olish
c) Kasb tanlashda ota-onalar maslahatlari
d) O‘quvchi yutuqlarini baholash

11. Sharq mamlakatlarida kasbga yo‘naltirishning asosiy shakli qanday?

a) Ommaviy targ‘ibot
b) Individual yondashuv
c) Guruh yondashuvi

d) Ota-onalar bilan maslahatlar

12. Sharq mamlakatlarida kasb tanlashda eng ko‘p uchraydigan xatolik nima?

a) O‘quvchilarning qobiliyatlariga e’tibor bermaslik
b) Kasbning iqtisodiy ahamiyatini past baholash
c) Yalpi va umumiy tavsiyalar berish
d) Kasbning ijtimoiy statusini yuqori baholash

13. Sharq mamlakatlarida kasbga yo‘naltirishda ijtimoiy faktorlarning roli qanday?

a) Juda muhim, ko‘pincha kasb tanlashni aniqlaydi
b) Kam ahamiyatga ega
c) Faqat ma’lumot olish uchun ishlatiladi
d) Yalpi yondashuvga qo‘shilmaydi

13. MDX mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish tizimi qanday?

a) O‘quvchilarning xohish-istaklariga asoslanadi
b) Kengash va maslahatlar orqali amalga oshiriladi
c) Jamiyatning ijtimoiy talablariga mos bo‘ladi
d) Faqat psixologik testlarga asoslanadi

14. MDX mamlakatlarida kasbga yo‘naltirishda eng ko‘p qo‘llaniladigan metod qanday?

a) Guruh ishlari
b) Maxsus treninglar
c) Psixologik maslahatlar
d) Sinovlar va tekshiruvlar

15. MDX mamlakatlarida kasb tanlashda qanday omillar asosiy hisoblanadi?

a) O‘quvchilarning ijtimoiy maqomi
b) Mehnat bozorining talab va takliflari
c) Ota-onalarning talab va ehtiyojlari
d) Xalqaro miqyosdagi kasb tanlash

16. MDX mamlakatlarida kasbga yo‘naltirishda qanday yondashuv qo‘llaniladi?

a) Har bir o‘quvchi uchun individual yondashuv
b) Guruh yondashuvi
c) Mehnat bozorini kuzatib, umumiy tavsiyalar berish
d) Kasb tanlash jarayonini o‘quvchilarga topshirish

17. MDX mamlakatlarida kasbga yo‘naltirishda ota-onalarning roli qanday?

a) Ular faqat maslahat berishadi

b) Kengashlarda ishtirok etishadi
c) O‘quvchilarga mustaqil kasb tanlashda yordam beradi
d) Ular kasbga yo‘naltirish jarayonida ishtirok etishmaydi

18. MDX mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish jarayonida o‘quvchilarning qobiliyatlari qanday baholanadi?

a) Faqat nazariy bilimlar bilan
b) Pratik ishlarda ko‘rsatilgan natijalarga qarab
c) O‘quvchilarning o‘z tanlovi bo‘yicha
d) Jamiyatning talablariga qarab

19. MDX mamlakatlarida kasbga yo‘naltirishda psixologik maslahatlar qanday qo‘llaniladi?

a) Faqat individual konsultatsiyalar orqali
b) Yalpi maslahatlar orqali
c) Mehnat bozoridagi holatni o‘rganib, maslahat beriladi
d) Ota-onalar bilan maslahatlar orqali

20. MDX mamlakatlarida kasbga yo‘naltirishning asosiy tamoyili nima?

a) O‘quvchilarning ijtimoiy holati
b) Mehnat bozorining talablariga moslashish
c) O‘quvchilarning shaxsiy ehtiyojlari
d) Kasbning jahon miqyosidagi ahamiyati

Javoblar

1)b
2)b
3)c
4)a
5)d
7)c
8)d
9)a
10)c
11)c
12)a
13)a
14)c
15)b
16)a
17)b
18)b
19)c
20)b

Mavzu bo‘yicha glossariy

Rivojlangan g‘arb mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish – bu o‘quvchilarga ularning shaxsiy qobiliyatlari, qiziqishlari va mehnat bozorining talablariga mos ravishda kasb tanlashda yordam berish jarayonidir.

Rivojlangan sharq mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish - ko‘pincha an’anaviy ijtimoiy tuzilmalarga asoslanadi. Kasb tanlashda ota-onalarning ta’siri katta bo‘lib, ta’lim va jamiyatning iqtisodiy talablariga asoslangan yondashuvlar keng tarqalgan.

MDX mamlakatlarida (mustaqil davlatlar hamdo‘stligi) kasbga yo‘naltirish tizimi, ko‘pincha rivojlanayotgan iqtisodiyotlar va cheklangan resurslar asosida amalga oshiriladi.

Kasbga yo‘naltirish shakllari va usullari – bu o‘quvchilarni kasb tanlashda yordam beradigan turli yondashuvlar va metodlardir. G‘arb, sharq va MDX mamlakatlarida bu shakllar va usullar o‘rtasida farqlar mavjud. Masalan, g‘arb mamlakatlarida psixologik testlar va interaktiv mashg‘ulotlar keng qo‘llanilsa, sharq mamlakatlarida ota-onalar va ijtimoiy normativlar asosida kasbga yo‘naltirish tizimi ishlatiladi.

Mehnat bozori talablari – bu kasblar va sohalarga bo‘lgan talabni ifodalovchi omillar bo‘lib, kasbga yo‘naltirishda katta rol o‘ynaydi. G‘arb mamlakatlarida bu talablar texnologik rivojlanish va innovatsiyalar asosida, sharq mamlakatlarida esa ko‘proq an’anaviy kasblarga bo‘lgan ehtiyojlar asosida shakllanadi. MDX mamlakatlarida mehnat bozori talablariga javob beradigan kasblar va sohalar tez o‘zgarishi mumkin.

Uyga vazifa

Rivojlangan g‘arb mamlakatlarida kasbga yo‘naltirish:

1-guruhga .Topshiriq: **Tadqiqot maqolasi yozish**

Talabalar g‘arb mamlakatlaridagi kasbga yo‘naltirish tizimini o‘rganib, o‘z fikrlarini yozma ravishda bayon qilishlari kerak. Maqolada quyidagilarni kiritish lozim:

G‘arb mamlakatlarida kasbga yo‘naltirishning asosiy usullari va vositalari (karyera maslahatchilari, amaliyotlar, o‘quv dasturlari).

Kasbga yo‘naltirishning yoshlar uchun foydalari va ijobiy ta’siri.

G‘arb davlatlarida bu tizimning mehnat bozoriga ta’siri va ish o‘rinlarining rivojlanishiga qanday yordam berishi.

2-guruhga.Topshiriq: **Taqqoslash tahlili**

Talabalar rivojlangan g‘arb mamlakatlari (masalan, AQSh, Kanada, Germaniya) va o‘z mamlakatlari orasida kasbga yo‘naltirish tizimini taqqoslab, farqlarni va o‘xshashliklarni aniqlashlari kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. "Kasb-hunar ta’limi: nazariy asoslari va metodikasi". Sh.X.Sayfiddinov. Fan va texnologiya, 2015

2. "Kasbga yo‘naltirish va professional ta’lim". A.A.Turg‘unov. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim vazirligi, 2014

3. "Kasbga yo‘naltirishning ijtimoiy-psixologik asoslari". F.G‘.Isroilov.Nashriyot: O‘qituvchi, 2017

4. "Rivojlanayotgan mamlakatlarda kasb-hunar ta’limi". M.B.Karimov. Nashriyot: O‘zbekiston, 2016

5. "O‘quvchilarga kasbga yo‘naltirish metodlari". X.I.Mahmudov. O‘zbekiston, 2014.

AMALIY MASHG‘ULOT

1-MAVZU: O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY MALAKALAR RAMKASI VA KASB STANDARTLARI

Maqsad: Talabalarni O‘zbekiston Respublikasi milliy malakalar ramkasi va kasb standartlari bo‘yicha bilim ko‘nikmalarini shakllantirish. Olgan nazariy bilimlarini amalda qo‘llay olish ko‘nikmalarini rivojlantirish.

Mashg‘ulotlarni jihozlash. O‘zbekiston Respublikasi milliy malakalar ramkasi va kasb standartlari mavzusi bo‘yicha plakatlar va slaydlar.

Mashg‘ulot rejasi:

1. Talabalarning kasblar to‘g‘risidagi bilimini tekshirish.
2. Umumiy suhbat jarayonida mamlakatimizda yoshlarni kasb hunarga yo‘naltish ishlari haqida bilimlarga ega bo‘lish.
3. O‘zbekiston Respublikasi milliy malakalar ramkasi va kasb standartlari to‘g‘risida ma’lumotlar keltirish.
4. O‘zbekiston Respublikasi milliy malakalar ramkasi va kasb standartlari to‘g‘risida bilimlarni mustahkamlash.

Metodik tavsiyanoma

1. Milliy Malakalar Ramkasi (MMR) Nima?

O‘zbekiston Respublikasi Milliy Malakalar Ramkasi (MMR) — bu kasb ta’limi va ishchi kuchining malaka darajalarini aniqlash uchun ishlab chiqilgan tizimdir. U turli sohalarda professional malakalarni belgilash va baholash uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Milliy malakalar ramkasi O‘zbekiston Respublikasining ta’lim va mehnat bozorida sifatli o‘quv jarayonini tashkil etishda muhim rol o‘ynaydi.

MMR quyidagi maqsadlarni ko‘zlaydi:

-O‘quvchilar va mutaxassislarning malakalarini aniqlash va tasniflash.

-Kasblar bo‘yicha malakalarni rivojlantirish va ta’limni takomillashtirish.

-Mehnat bozorining talablariga javob beradigan malakali mutaxassislarni tayyorlash.

-Ta’lim tizimiga birlashgan, zamonaviy va integratsiyalangan yondashuvlarni joriy etish.

2. Milliy malakalar ramkasi tashkiliy tuzilishi

MMR o‘z ichiga quyidagi tuzilmalarni oladi:

Malaka darajalari: Malakalar 8 ta darajaga bo‘lingan bo‘lib, ular o‘quvchilarni turli darajalarda tayyorlashni nazarda tutadi. Har bir daraja o‘zining malaka ko‘nikmalari va kompetensiyalariga ega.

Kompetensiyalar: Milliy malakalar ramkasi o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda zarur bo‘lgan bilimlar, ko‘nikmalar va qadriyatlarni belgilaydi. Kompetensiyalar malaka darajalari orqali shakllanadi va ishchilarni professional jihatdan tayyorlashga yordam beradi.

3. Kasb standartlari

Kasb standartlari — bu ma’lum bir kasbni amalga oshirishda talab qilinadigan minimal bilimlar, ko‘nikmalar va malakalarni belgilovchi hujjatlardir. O‘zbekiston Respublikasida kasb standartlari kasb-hunar ta’limi tizimida, mehnat bozorida va ishga joylashish jarayonlarida muhim rol o‘ynaydi.

Kasb standartlari quyidagi qismlardan iborat:

Kasb nomi: Kasbning nomi va uning qisqacha ta’rifi.

Kasbning maqsadi va vazifalari: Kasbni amalga oshirishda bajariladigan asosiy vazifalar va maqsadlar.

Malakalar va kompetensiyalar**:** Kasbni bajarish uchun zarur bo‘lgan bilimlar, ko‘nikmalar, va malakalar. Bu bo‘lim kasbning o‘qitish, ishlash va rivojlantirish uchun talab qilinadigan kompetensiyalarni belgilaydi.

O‘quv natijalari va baholash mezonlari: Kasbni o‘rganish jarayonida o‘quvchilarni baholash uchun foydalaniladigan kriteriyalar va mezonlar.

Ish joylari va ish sharoitlari: Kasbni bajarishda kerak bo‘ladigan ish joylari, texnik vositalar va ish sharoitlari haqida ma’lumot.

4. Milliy malakalar ramkasi va kasb standartlarining o‘zaro bog‘liqligi

Milliy malakalar ramkasi va kasb standartlari bir-biriga bog‘liq bo‘lib, ular birgalikda o‘quvchilarning kasbiy tayyorgarligini va mehnat bozoridagi talablarni qondirishni ta’minlaydi. Milliy malakalar ramkasi kasbning malaka darajalarini aniqlashga yordam beradi, kasb standartlari esa o‘quvchilarni tayyorlashda asosiy yondashuvlarni va kriteriyalarni belgilaydi.

5. O‘zbekiston Respublikasida milliy malakalar ramkasi va kasb standartlari amalda

O‘zbekiston Respublikasi Milliy Malakalar Ramkasi va kasb standartlarining amaliy qo‘llanishi:

-Kasb ta’limi tizimi: O‘quvchilarni zarur bilimlar, ko‘nikmalar va kompetensiyalar bilan ta’minlash orqali mehnat bozorida muvaffaqiyatli

ishlashga tayyorlash. Milliy malakalar ramkasi orqali kasb ta’limining samaradorligini oshirish.

-Mehnat bozoridagi talablar: Kasb standartlari mehnat bozorida ish beruvchilar tomonidan talab qilinadigan kompetensiyalarni belgilaydi, bu esa ishga joylashishda yengillik yaratadi.

-Davlat siyosati: Milliy malakalar ramkasi va kasb standartlari davlat tomonidan ishlab chiqilgan mehnat, ta’lim va ijtimoiy siyosatni qo‘llab-quvvatlaydi. Bu orqali mamlakatda kasb ta’limi va malakali ishchi kuchini rivojlantirishga erishiladi.

6. Amaliy mashg‘ulotlar uchun takliflar

Malakalar darajasini aniqlash**:** O‘quvchilarga kasbni o‘rganishda qaysi malaka darajasiga ega bo‘lishlari kerakligini tushuntirish. Milliy malakalar ramkasi asosida kasbni o‘rganishda qanday bilimlar va ko‘nikmalarni egallash zarurligi haqida amaliy misollar keltirish.

Kasb standartlari asosida o‘qitish metodikasi: Kasbni o‘rgatish jarayonida kasb standartlaridan foydalanishning metodik jihatlari. Kasbga yo‘naltirilgan darslar va amaliy mashg‘ulotlar orqali kasbni o‘rganish uchun kerakli malakalarni rivojlantirish.

Baholash va monitoring: O‘quvchilarning kasbga oid kompetensiyalarini baholash uchun Milliy malakalar ramkasi va kasb standartlaridan foydalanish.

Mustaqil ish

Mustahkamlash uchun test topshiriqlari

1. O‘zbekiston Respublikasi Milliy Malakalar Ramkasi (MMR) nima?

a) Mehnat bozoridagi talablar asosida kasblarni tasniflash tizimi

b) Ta’lim jarayonining dastlabki bosqichida malakalar ramkasi

c) Kasb ta’limi tizimida malakali mutaxassislarni tayyorlash uchun asosiy yondashuv

d) Kasb o‘qitish jarayonining o‘zgarishlar tizimi

Javob:

c) Kasb ta’limi tizimida malakali mutaxassislarni tayyorlash uchun asosiy yondashuv

2. Milliy malakalar ramkasi qanday maqsadlarni ko‘zlaydi?

a) Kasb o‘qitish sifatini oshirish, mehnat bozorida yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash

b) O‘quvchilarga bilim berish jarayonini tezlashtirish

c) O‘quvchilarga faqat nazariy bilim berish

d) Ta’lim tizimidagi malakali mutaxassislar sonini kamaytirish

Javob:

a) Kasb o‘qitish sifatini oshirish, mehnat bozorida yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash

3. Kasb standartlari nima?

a) Oliy ta’lim muassasalaridagi o‘quv dasturlarining to‘liq ro‘yxati

b) Mehnat bozorida muayyan kasbni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan minimal bilimlar va ko‘nikmalar

c) O‘quvchilar uchun tayyorlangan sinov savollari to‘plami

d) Ta’lim va ishlab chiqarish o‘rtasidagi bog‘liqlikni ta’minlash

Javob:

b) Mehnat bozorida muayyan kasbni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan minimal bilimlar va ko‘nikmalar

4. Milliy Malakalar Ramkasi qanday tuzilmalarga ega?

a) Kasb nomi va ularning o‘quv dasturi

b) Malaka darajalari va kompetensiyalar

c) Faqat kasb nomlari

d) Mehnat shartlari va narxlar

Javob:

b) Malaka darajalari va kompetensiyalar

5. Kasb standartlarining tarkibiga nima kiradi?

a) O‘quvchilarning akademik baholari

b) Kasb nomi, maqsad va vazifalar, malakalar va kompetensiyalar, o‘quv natijalari

c) Faqat o‘quvchilarning malakalariga oid ma’lumotlar

d) Ta’lim va ishlab chiqarish shartlari

Javob:

b) Kasb nomi, maqsad va vazifalar, malakalar va kompetensiyalar, o‘quv natijalari

6. Milliy malakalar ramkasi qanday kasb ta’limiga ta’sir qiladi?

a) Faqat umumiy o‘rta ta’limga ta’sir qiladi

b) O‘quvchilarga o‘qitilayotgan kasbga tegishli malakalar va kompetensiyalarni ta’minlaydi

c) Faqat mehnat bozoriga ta’sir qiladi

d) O‘qituvchilarning malaka oshirishini talab etadi

Javob:

b) O‘quvchilarga o‘qitilayotgan kasbga tegishli malakalar va kompetensiyalarni ta’minlaydi

7. Kasb standartlarining qanday asosiy vazifasi bor?

a) Mehnat bozoridagi talablarni aniqlash va ta’lim tizimiga kiritish

b) Ta’lim muassasalariga dars o‘tkazish metodikasini belgilash
c) Kasblarning narxlarini belgilash
d) O‘qituvchilarga motivatsiya yaratish
Javob:
a) Mehnat bozoridagi talablarni aniqlash va ta’lim tizimiga kiritish

8. Milliy malakalar ramkasi qanday darajalarga bo‘linadi?

a) 5 ta daraja
b) 8 ta daraja
c) 3 ta daraja
d) 10 ta daraja
Javob:
b) 8 ta daraja

9. Kasb standartlarida quyidagilardan qaysisi ta’riflanadi?

a) Faqat o‘quv dasturlari
b) Faqat ish joylari
c) Kasbning maqsadi va vazifalari, malakalar va kompetensiyalar
d) Faqat mehnat shartlari
Javob:
c) Kasbning maqsadi va vazifalari, malakalar va kompetensiyalar

10. O‘zbekiston Respublikasida milliy malakalar ramkasi va kasb standartlarining amaliy qo‘llanishi qaysi sohada muhim rol o‘ynaydi?

a) Faqat sanoat sohasida
b) Faqat xizmat ko‘rsatish sohasida
c) Kasb ta’limi tizimida, mehnat bozorida va ta’lim jarayonida
d) Faqat transport sohasida
Javob:
c) Kasb ta’limi tizimida, mehnat bozorida va ta’lim jarayonida

2-AMALIY MASHG‘ULOT
MAVZU: KASBLARNING TIPLARI BILAN TANISHISH

Maqsad: Talabalarni kasblarni mehnat qurollari bo‘yicha tasniflash ko‘nikmasi bilan qurollantirish. Muayyan tipdagi kasbga moyillikni aniqlash. O‘z kasbiy mavqeini belgilash muammosiga qiziqishni oshirish.

Mashg‘ulotlarni jihozlash"O‘z mayllarini baholash kartasi"; o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limidagi tayyorlov yo‘nalishlari, kasblar va ixtisosliklar tasniflagichi; mavzu bo‘yicha plakatlar va slaydlar.

Mashg‘ulot rejasi:

1.Talabalarning kasblarini tasniflash to‘g‘risidagi bilimini tekshirish.

2.Kasbiy faoliyat sohasini aniqlash maqsadida talabalarni o‘z mayllarini baholash kartasi bo‘yicha anketalash.

3.Kasblarning 5 ta tipini: «odam-odam»; «odam-texnika», «odam-belgilar tizimi»; «odam - tabiat»; «odam-badiiy obraz"ni qisqacha tushuntirish. Bunda talabalar har bir tipdagi kasblarga misollar tanlaydilar.

4.Umumiy suhbat davomida talabalarning ta’lim muassasasi atrofidagi ishlab chiqarish korxonalarida eng ko‘p tarqalgan har xil tipdagi kasblarga oid bilimlarni mustahkamlash.

Metodik tavsiyanoma

Odam-tabiat tipidagi kasblar — bu kasblar, asosan, tabiat bilan bevosita aloqada bo‘lishni talab qiladi. Bunday kasblarda faoliyat yuritadigan mutaxassislar odam va tabiatning o‘zaro munosabatlarini o‘rganish, tabiat resurslarini boshqarish va tabiatni saqlash, Shuningdek, ekologik muammolarni hal qilish bilan shug‘ullanadilar. Odam-tabiat tipidagi kasblar odamning tabiiy muhitga ta’sirini tushunish va tabiatni muhofaza qilishga qaratilgan.

Odam-tabiat tipidagi kasblar haqida umumiy ma’lumot

Odam-tabiat tipidagi kasblar turli sohalarda faoliyat yuritadigan mutaxassislarni o‘z ichiga oladi, bu kasblar, asosan, ekologiya, qishloq xo‘jaligi, tabiatni muhofaza qilish, o‘simlikshunoslik, hayvonotshunoslik kabi sohalarda yuzaga keladi. Bu sohalarda ishlovchilar tabiatni va uning resurslarini boshqarish, ularni yaxshilash, ekologik muvozanatni tiklash va barqaror rivojlanish uchun xizmat qiladilar.

Odam-tabiat tipidagi kasblar quyidagi sohalarda keng tarqalgan:

1. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish kasblari

Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiatni saqlash sohalaridagi kasblar odam-tabiat munosabatlarini o‘rganish va tabiiy resurslarni muhofaza qilishga qaratilgan. Bu sohalar ekologik muvozanatni saqlash, tabiatning ifloslanishini oldini olish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni ta’minlash uchun zarurdir.

Misollar:

Ekologlar — Tabiatni saqlash, ekologik muammolarni hal qilish va yashil hududlarni boshqarish.

Tabiatni muhofaza qilish mutaxassislari — Yovvoyi tabiatni himoya qilish, ekologik yong‘inlar bilan kurashish, tabiatni tiklash ishlari.

Atrof-muhitni nazorat qilish mutaxassislari — Suv, havo, yer va boshqa tabiiy resurslarning ifloslanishini monitoring qilish va oldini olish.

Malakalar va Kompetensiyalar:

Ekologik tizimlar va tabiiy resurslar haqida chuqur bilim

Tabiatni saqlash va ekologik muammolarni hal qilish qobiliyati

Ilmiy tadqiqotlar va monitoring o‘tkazish

2. Qishloq xo‘jaligi kasblari

Qishloq xo‘jaligi, odam-tabiat munosabatlarining asosiy sohasi bo‘lib, bu soha odamlarning oziq-ovqatni ishlab chiqarish va tabiat resurslaridan foydalanish bilan bog‘liq. Bu kasblarda ishlovchilar tabiatni boshqarish va resurslarni barqaror tarzda ishlatishga qaratilgan.

Misollar:

Dehqonlar va fermerlar — O‘simliklarni yetishtirish, ekinlarni parvarishlash, qishloq xo‘jaligi resurslarini boshqarish.

Chorvachilik mutaxassislari — Hayvonlarni boqish va ularga g‘amxo‘rlik qilish.

Agrotexnologlar — Oziq-ovqat ishlab chiqarish jarayonini modernizatsiya qilish, yangi texnologiyalarni tatbiq etish.

O‘simlikshunoslar va agronomlar — O‘simliklar va ekinlar bilan ishlash, turli o‘simliklarni ekish va ularga parvarish qilish.

Malakalar va Kompetensiyalar:

-Qishloq xo‘jaligi va agronomiya bo‘yicha bilimlar

-O‘simliklar va hayvonlar bilan ishlash ko‘nikmalari

-Tabii resurslarni boshqarish va ularni samarali ishlatish

3. Geologiya va mineral resurslarni boshqarish kasblari

Geologiya va mineral resurslarni boshqarish, yerning tuzilishini o‘rganish va tabiiy resurslardan foydalanishni ta’minlashga qaratilgan kasblar ham odam-tabiat tipiga kiradi. Bu kasblar tabiatni o‘rganish, yerning resurslarini ishlatish va tabiatdan samarali foydalanishga qaratilgan.

Misollar:

Geologlar — Yerning tuzilishini o‘rganish, foydali qazilmalarni izlash va ishlab chiqarish.

Mineral resurslar bo‘yicha mutaxassislar — Tabiiy resurslarni qazib olish va qayta ishlash, qazilma boyliklar bilan ishlash.

Geofiziklar — Yer osti resurslarining harakatlarini o‘rganish, yerning strukturasini tahlil qilish.

Malakalar va Kompetensiyalar:

Geologiya va geofizika bo‘yicha bilimlar

Mineral resurslarni boshqarish va foydalanish

Tabiatni saqlash va resurslarni barqaror ishlatish

4. O‘simlikshunoslik va hayvonotshunoslik kasblari

O‘simliklar va hayvonlar bilan bog‘liq kasblar odam-tabiat tipiga kiradi. Bu sohada ishlovchilar hayvonlar va o‘simliklar bilan ishlash, ularning xilma-xilligini saqlash, ularni etishtirish va himoya qilish bilan shug‘ullanadilar.

Misollar:

Zoologlar — Hayvonot dunyosini o‘rganish, yovvoyi hayvonlarni himoya qilish, ularni boshqarish.

Biologlar — O‘simliklar va hayvonlar haqida ilmiy tadqiqotlar o‘tkazish.

Tabiatni muhofaza qilish mutaxassislari — Yovvoyi hayvonlarni saqlash va ularning yashash muhiti uchun sharoit yaratish.

Malakalar va Kompetensiyalar:

Biologiya va ekologiya sohasidagi bilimlar

Yovvoyi tabiatni saqlash va boshqarish

O‘simliklar va hayvonlar bilan ishlash ko‘nikmalari

5. Hidrometeorologiya va iqlim o‘zgarishi mutaxassislari

Hidrometeorologiya va iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq kasblar, odamning tabiatga ta’sirini o‘rganish va iqlim o‘zgarishini oldini olishga qaratilgan.

Misollar:

Meteorologlar — Havo harorati, shamol tezligi va boshqa ob-havo holatlarini o‘rganish.

Hidrologlar — Suv resurslarini o‘rganish va boshqarish.

Iqlimshunoslar — Iqlim o‘zgarishini kuzatish va uning tabiatga ta’sirini tahlil qilish.

Malakalar va Kompetensiyalar:

Meteorologiya va hidrologiya bo‘yicha bilimlar

Iqlim va ekologik tizimlar haqida tushunchalar

Suv resurslarini boshqarish va iqlim o‘zgarishini prognoz qilish

Odam-tabiat tipidagi kasblar odam va tabiat o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni o‘rganish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, tabiatni saqlash va ekologik muvozanatni tiklashga qaratilgan. Bu sohalarda ishlovchilar, asosan, ekologiya, qishloq xo‘jaligi, geologiya, hayvonotshunoslik, o‘simlikshunoslik kabi sohalarda faoliyat yuritadilar. Odam-tabiat tipidagi kasblar, tabiatni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishni ta’minlash uchun juda muhimdir.

Odam-texnika tipidagi kasblar — bu kasblar, asosan, texnik vositalar va qurilmalar bilan ishlash, ularni yaratish, ta’mirlash, boshqarish va ulardan samarali foydalanishni talab qiladi. Bu tipdagi kasblarda faoliyat yuritadigan shaxslar texnik bilimlarga ega bo‘lib, texnologik jarayonlarni boshqarish, qurilma va mexanizmlarni ta’mirlash, avtomatlashtirilgan tizimlarni boshqarish va ishlab chiqarish jarayonlarini tashkil etish bilan shug‘ullanadilar.

Odam-texnika tipidagi kasblar texnologik bilimlarni, matematik va fizika bilimlarini talab qiladi. Ushbu kasblar texnika va texnologiya rivojlanishi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, ularni amalga oshirish uchun zamonaviy texnologiyalar, asboblar va tizimlar ishlatiladi. Bu turdagi kasblar ilgari texnik va mexanik mutaxassislar tomonidan bajarilsa, hozirda ko‘plab yangi texnologiyalarni o‘z ichiga olgan muhandislik va informatika kasblarini ham o‘z ichiga oladi.

Odam-texnika tipidagi kasblarning xususiyatlari:

1. Texnologiya bilan chambarchas bog‘lanish: Odam-texnika tipidagi kasblar texnologik jarayonlarni boshqarish, ishlab chiqarishni tashkil etish, qurilmalarni va tizimlarni yaratish va ularni boshqarish bilan bog‘liq.

2. Texnik va matematik bilimlarga asoslanish: Ushbu kasblar, asosan, fizik va matematik bilimlarga tayanadi. Texnik bilimlar hamda muhandislik va informatika bo‘yicha chuqur bilim talab etiladi.

3. Dizayn va ishlab chiqarish**:** Odam-texnika kasblari turli xil tizimlar va qurilmalar (kompyuter tizimlari, mexanizmlar, transport vositalari va h.k.) yaratish va ishlab chiqish bilan bog‘liq.

4. Ko‘nikmalarni takomillashtirish: Bu kasblar doimo yangi texnologiyalarni o‘rganishni, tizimlarni modernizatsiya qilishni, yangi qurilmalarni ishlab chiqishni talab qiladi.

Odam-texnika tipidagi kasblar turlari

Odam-texnika tipidagi kasblar juda keng qamrovli bo‘lib, quyidagi sohalarni o‘z ichiga oladi:

1. Muhandislik kasblari

Mashinasozlik muhandisi**:** Mexanik tizimlarni, qurilmalarni yaratish, ishlab chiqarish va ularni ta’mirlash bilan shug‘ullanadi.

Elektr muhandisi**:** Elektr tizimlarini yaratish, energiya ta’minoti va elektr qurilmalarini boshqarish.

Kompyuter muhandisi: Kompyuter tizimlarini yaratish, dasturlash va informatika texnologiyalarini joriy etish.

Kimyo muhandisi: Kimyoviy jarayonlarni ishlab chiqish va sanoatda qo‘llanilishi uchun tizimlarni yaratish.

Aero-kosmik muhandisi: Samolyotlar, raketalar va boshqa aerokosmik texnologiyalarni ishlab chiqish.

2. Mexanik va avtomatlashtirish kasblari

Mexanik**:** Mexanik qurilmalar va tizimlarni yaratish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish.

Avtomatlashtirish mutaxassisi: Ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, robotlar va boshqa avtomatik tizimlarni joriy etish.

Kuzatuvchi va ta’mirlovchi mutaxassislar: Turli mexanizmlar va tizimlarni muntazam tekshirish va ta’mirlash.

3. Elektronika va telekommunikatsiya kasblari

Elektronika mutaxassisi: Elektron qurilmalar va tizimlar, mikrosxemalar, asboblar va boshqalarni ishlab chiqish.

Telekommunikatsiya mutaxassisi: Telefon va internet tarmoqlari, telekommunikatsiya tizimlarini boshqarish va ta’mirlash.

4. Axborot texnologiyalari va dasturlash kasblari

Dasturchi: Kompyuter dasturlarini yaratish, tizimlarni ishlab chiqish, dasturlash tilini o‘rganish va joriy etish.

Ma’lumotlar bazasi administratorlari**:** Ma’lumotlar bazasini yaratish, ularga murojaat qilish va ma’lumotlarni samarali saqlash.

Tizim administratorlari: Kompyuter tizimlarini boshqarish va xavfsizligini ta’minlash.

5. Transport va logistika kasblari

Avtomobil mexanigi: Transport vositalarini ta’mirlash, ularni ishlashga tayyorlash va xizmat ko‘rsatish.

Haydovchi**:** Transport vositalarini boshqarish, transport jarayonlarini tashkillashtirish.

Logist mutaxassisi**:** Yuk tashish, omborni boshqarish va yetkazib berish tizimlarini optimallashtirish.

6. Energetika va qayta tiklanadigan energiya kasblari

Energetika muhandisi: Elektr energiyasini ishlab chiqarish, uzatish va taqsimlash tizimlarini yaratish.

Quyosh energetikasi mutaxassisi**:** Quyosh energiyasidan foydalanish tizimlarini ishlab chiqish.

Hidrogen energiyasi mutaxassisi: Havo va boshqa manbalardan energiya olish va uni ishlatish uchun yangi texnologiyalarni ishlab chiqish.

Odam-texnika tipidagi kasblarning umumiy xususiyatlari

Texnik bilimlar: Ushbu kasblar yuqori darajadagi texnik bilimlarni talab qiladi, shu jumladan fizika, matematik, mexanik va informatika bilimlarini.

Muammolarni hal qilish: Kasb egalari muammolarni hal qilish va yangi texnologiyalarni ishlab chiqish uchun innovatsion yondashuvni qo‘llaydi.

Qurilmalar va tizimlar bilan ishlash: Odam-texnika kasblarining asosiy qismi texnik tizimlarni, mexanizmlar va qurilmalarni yaratish, ta’mirlash va boshqarishga yo‘naltirilgan.

Ishlab chiqarish va ta’mirlash: Odam-texnika kasblari turli sanoat tarmoqlarida ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarish va texnik xizmat ko‘rsatishni o‘z ichiga oladi.

Odam-texnika tipidagi kasblar texnik bilimlarni, innovatsiyalarni va texnologiyalarni o‘z ichiga olgan kasblardir. Ular ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, texnik tizimlarni boshqarish, yangi texnologiyalarni yaratish va zamonaviy texnik vositalar bilan ishlashni o‘z ichiga oladi. Ushbu kasblar yuqori darajada muhandislik va texnik bilimlarni talab qiladi va ularni o‘rgatishda zamonaviy ilm-fan va texnologiyalar asosida amaliyotlar olib boriladi.

Odam-odam tipidagi kasblar — bu kasblar, asosan, insonlar bilan bevosita muloqot qilish, ularning ehtiyojlarini qondirish va yordam berishga qaratilgan faoliyatlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu kasblar, odatda, ijtimoiy, psixologik, pedagogik va sog‘liqni saqlash sohalariga tegishlidir. Odam-odam tipidagi kasblarda ishlovchilar boshqa insonlarga yordam

berish, ularni tarbiyalash, o‘qitish, maslahat berish va sog‘lomlashtirish maqsadida faoliyat yuritadilar.

Odam-odam tipidagi kasblarning xususiyatlari:

Ijtimoiy muloqot: Ushbu kasblarda odamlar bilan bevosita muloqot qilish muhim ahamiyatga ega. Kasb egasi odamlarning ruhiy va jismoniy holatini tushunishi, ularga yordam berish va samarali muloqot o‘rnatish uchun yuqori ijtimoiy ko‘nikmalarga ega bo‘lishi kerak.

Inson psixologiyasini tushunish**:** Odam-odam tipidagi kasblar odatda, shaxsiy va ijtimoiy muammolarni hal qilish, insonlarning psixologik holatini tahlil qilishni va ularga yordam berishni talab qiladi.

Empatiya: Kasb egasidan yuqori darajadagi hamdardlik va insonlarga nisbatan qayg‘u va tushunish qobiliyati talab etiladi. Odam-odam tipidagi kasblar insonlar bilan ishlashda empatiya va samimiylikni talab qiladi.

Yordam berish: Ushbu kasblarda ishlovchilar boshqalarga yordam berish, ularning ehtiyojlarini qondirish va ijtimoiy muhitda uyg‘unlikni ta’minlash uchun faoliyat yuritadilar.

Odam-odam tipidagi kasblar turkumlari:

Sog‘liqni saqlash kasblari**:**

Shifokor: Kasalliklarni davolash, tibbiy yordam ko‘rsatish va sog‘lomlashtirish ishlari bilan shug‘ullanadi.

Hamshira: Shifokorlar tomonidan belgilangan davolash tartibiga muvofiq bemorlarga parvarish qilish.

Psixolog: Insonlarning ruhiy holatini o‘rganish, ularning hissiy va psixologik muammolarini hal qilish.

Fizioterapev**t**: Jismoniy terapiya yordamida bemorlarni davolash va ularning harakat qobiliyatini tiklash.

Logoped: Nutqni rivojlantirish, til va nutq bo‘yicha muammolarni bartaraf etish.

Pedagogik kasblar:

O‘qituvchi: Talabalarga bilim berish, ularni o‘qitish va tarbiyalash. O‘qituvchi insonlarning bilim olish jarayonini boshqaradi.

Tarbiyachi: Yoshlarni tarbiyalash, ularni ijtimoiy hayotga tayyorlash va tarbiyaviy ishlarni olib borish.

Psixolog-mentor: Talabalar va yoshlarni psixologik qo‘llab-quvvatlash, ular bilan ishlash va ijtimoiy adaptatsiyaga yordam berish.

Sosial xizmatlar kasblari:

Sotsial ishchi: Ijtimoiy xizmatlar koʻrsatish, ehtiyojmand odamlarga yordam berish, ular bilan ishlash. Bunga qashshoqlik, oilaviy muammolar va boshqa ijtimoiy masalalar kiradi.

Ijtimoiy pedagog: Ijtimoiy moslashuvda muammolar yuzaga kelgan shaxslarni qoʻllab-quvvatlash, ularga yordam berish.

Jurnalistika va kommunikatsiya kasblari:

Jurnalist: Ijtimoiy muammolarni, voqealarni va yangiliklarni yoritish, jamiyatga axborot yetkazish.

Reklama va PR mutaxassisi: Korxona yoki tashkilotning imijini shakllantirish, odamlar bilan muloqot qilish va reklama kampaniyalarini ishlab chiqish.

San’at va madaniyat kasblari:

San’at ustasi: Madaniy tadbirlar, san’at asarlari, musiqiy, teatr va boshqa san’at shakllarini yaratish va odamlar bilan bevosita muloqot oʻrnatish.

Teatr aktyori: Odamlarga koʻrsatuvlar orqali madaniy va hissiy taassurotlar berish.

Ijtimoiy-psixologik maslahat berish kasblari:

Psixoterapevt: Shaxslar yoki guruhlar bilan ishlash orqali ruhiy muammolarni bartaraf etish.

Nikoh va oilaviy maslahatchi: Oila muammolarini hal qilish, nikohda va oilaviy hayotda yuzaga kelgan nizolarni yechish.

Odam-odam tipidagi kasblarning umumiy xususiyatlari:

Boshqalarga yordam berish: Odam-odam tipidagi kasblarda ishlovchilar boshqalarga yordam berish va ijtimoiy foyda keltirishga intilishadi.

Ijtimoiy koʻnikmalar: Bu kasblar yuqori darajadagi kommunikatsiya va ijtimoiy koʻnikmalarni talab qiladi. Kasb egasi yaxshi tinglovchi, tushunuvchan va samimiy boʻlishi kerak.

Empatiya va hamdardlik: Odam-odam tipidagi kasblar empatiya va boshqalarning hissiyotlarini tushunish, qoʻllab-quvvatlashni talab qiladi.

Ruhiy va jismoniy yordam: Ushbu kasblarda ishlovchilar odamlarga ruhiy va jismoniy yordam koʻrsatadilar, turli muammolarni hal qilishda koʻmaklashadilar.

Odam-odam tipidagi kasblarning ahamiyati:

Ijtimoiy barqarorlik: Odam-odam tipidagi kasblar ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda, muammolarni hal qilishda va insonlarni ijtimoiy tizimga moslashishga yordam beradi.

Ruhiy va jismoniy salomatlik: Ushbu kasblar insonlarning ruhiy va jismoniy salomatligini yaxshilashga, ularni qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Yoshlarni tarbiyalash: O‘qituvchilar, tarbiyachilar va psixologlar yoshlarning shakllanishi va rivojlanishiga katta hissa qo‘shadilar.

Odam-odam tipidagi kasblar insonlar bilan bevosita muloqotda bo‘lishni talab etadi va asosan ijtimoiy xizmatlar, sog‘liqni saqlash, pedagogika va psixologiya kabi sohalarda faoliyat yuritadi. Ushbu kasblar o‘z egalaridan odamlarning ehtiyojlarini tushunish, empatiya, yuqori ijtimoiy ko‘nikmalar va professional yordam ko‘rsatishni talab qiladi.

Odam-belgili tizim tipidagi kasblar — bu kasblar, asosan, ma’lumotlarni to‘plash, tahlil qilish va qayta ishlashga qaratilgan faoliyatlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu kasblarda ishlovchilar insonlar bilan muloqot qilishdan ko‘ra, ma’lumotlar, belgilar yoki signallar orqali tizimlarni boshqarish, tahlil qilish va ulardan ma’lumot olishga ko‘proq e’tibor qaratadilar. Bu tipdagi kasblarda ishlovchilar uchun analitik fikrlash, ma’lumotlarni qayta ishlash va algoritmik yondashuvlar juda muhimdir.

Odam-belgili tizimlar — bu tizimlar, insonlar tomonidan qabul qilingan va tushunilgan belgilar, simvollar va signal asosida ishlaydi. Ma’lumotlarni to‘plash, tahlil qilish va uni maxsus tizimlarda qo‘llash uchun ma’lum qoidalarga rioya qilinadi. Ushbu tizimlar ko‘pincha informatika, axborot texnologiyalari, matematika, statistika va boshqaruv tizimlari sohalarida qo‘llaniladi.

Odam-belgili tizim tipidagi kasblarning xususiyatlari:

Ma’lumotlar bilan ishlash: Odam-belgili tizimlarda ishlovchilar ko‘proq ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish, qayta ishlash va tizimlarga kiritish bilan shug‘ullanadilar.

Algoritmik yondashuv: Bu kasblarda ishlovchilar turli algoritmlar yordamida ma’lumotlarni tahlil qilish va tizimni boshqarish uchun to‘g‘ri qarorlar qabul qilishadi.

Tizimlarni boshqarish va avtomatlashtirish: Ma’lumotlarni yig‘ish va qayta ishlashning avtomatlashtirilgan tizimlari bu tipdagi kasblarda muhim o‘rin tutadi. Texnik va dasturiy vositalar yordamida tizimlar yaratish va boshqarish kerak bo‘ladi.

Analitik fikrlash: Ushbu kasblar analitik va tizimli fikrlashni talab qiladi, Chunki ma’lumotlarning tahlili va qayta ishlanishi bo‘yicha qarorlar ko‘pincha murakkab hisoblanadi.

Simvollar va belgilar bilan ishlash: Ma’lumotlarni va signallarni to‘plash, ular asosida qarorlar qabul qilish va tizimlarni boshqarish simvollar, kodlar yoki boshqa belgilar yordamida amalga oshiriladi.

Odam-belgili tizim tipidagi kasblar turkumlari:

Axborot texnologiyalari va dasturlash kasblari:

Dasturchi: Kompyuter dasturlarini yaratish, tizimlarni kodlash va muammolarni texnik yechimlar yordamida hal qilish. Dasturchilar algoritmik yondashuvlarni va kodlash tillarini o‘zlashtiradilar.

Kompyuter muhandisi: Kompyuter tizimlarini yaratish, tahlil qilish va ularni avtomatlashtirish, dasturiy ta’minotni ishlab chiqish va tizimlarni boshqarish.

Ma’lumotlar analitigi (Data Analyst)**:** Katta hajmdagi ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish va undan ma’lumot olish orqali qarorlar qabul qilish jarayonlarini takomillashtirish.

Ma’lumotlar muhandisi (Data Engineer)**:** Katta hajmdagi ma’lumotlarni saqlash, qayta ishlash va tizimlarda samarali ishlashini ta’minlash uchun tizimlar yaratish.

Statistika va matematik tahlil kasblari:

Statistik**:** Ma’lumotlarni yig‘ish va tahlil qilish, turli statistik usullarni qo‘llash orqali tadqiqotlar va tahlillarni amalga oshirish.

Matematik modelyer: Matematik modellar yordamida tizimlar va jarayonlarni tushunish, va ular asosida hisoblashlar qilish. Bunday kasblar, ayniqsa, iqtisodiy tahlillar va ilmiy tadqiqotlar uchun muhimdir.

Iqtisodiyot va moliya sohasidagi kasblar:

Iqtisodchi: Iqtisodiy ma’lumotlarni yig‘ish va tahlil qilish, iqtisodiy jarayonlarni va bozor tizimlarini tushunish, ular asosida qarorlar qabul qilish.

Moliyaviy analitik**:** Moliyaviy ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish va prognozlar qilish, moliyaviy qarorlarni qabul qilish uchun analitik vositalardan foydalanish.

Boshqaruv tizimlari va operatsion boshqaruv kasblari:

Boshqaruv tizimi muhandisi: Tizimlarni boshqarish, avtomatlashtirish va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish uchun texnik va dasturiy vositalar yaratish.

Operatsion analitik: Ishlab chiqarish va boshqa biznes jarayonlarini samarali boshqarish uchun tizimli tahlil qilish, ma’lumotlardan foydalangan holda optimallashtirish choralari ko‘rish.

Texnik mutaxassisliklar:

Elektronika muhandisi: Elektron qurilmalar va tizimlarni yaratish, ularni avtomatlashtirish va optimallashtirish.

Avtomatlashtirish muhandisi: Jarayonlarni va tizimlarni avtomatlashtirish uchun dasturiy va texnik tizimlar yaratish.

Odam-belgili tizim tipidagi kasblarning ahamiyati:

Ma’lumotlarga asoslangan qarorlar: Ushbu kasblarda ishlovchilar ma’lumotlardan samarali foydalangan holda tahlillarni amalga oshiradilar va ishni optimallashtiradilar. Masalan, iqtisodchi yoki moliyaviy analitik qarorlar qabul qilishda ma’lumotlarning tahlilini olib boradilar.

Tizimlarning samaradorligini oshirish: Avtomatlashtirilgan tizimlar va algoritmik yondashuvlar yordamida ishlab chiqarish jarayonlari, biznes va xizmatlarni optimallashtirish imkoniyati yaratiladi.

Katta hajmdagi ma’lumotlarni boshqarish: Katta ma’lumotlar (big data) bilan ishlash, ularni to‘plash, tahlil qilish va qarorlar qabul qilishda zamonaviy texnologiyalar va tizimlar asosiy o‘rin tutadi.

Odam-belgili tizim tipidagi kasblar analitik yondashuvni va tizimli fikrlashni talab qiladi. Ushbu kasblarda ishlovchilar belgilangan tizimlar va ma’lumotlar yordamida ishlashadi. Ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish, qayta ishlash va tizimlarni boshqarish eng asosiy faoliyatlar bo‘lib, bu kasblar informatika, statistika, iqtisodiyot va boshqa texnik sohalarda keng qo‘llaniladi.

Odam-badiiy obraz tipidagi kasblar - bu san’at va ijodiy faoliyat bilan bog‘liq kasblar bo‘lib, unda odamning ichki his-tuyg‘ulari, g‘oyalari, fikrlari va hayotiy tajribalari badiiy obrazda ifodalanadi. Bu kasblar odamning ma’naviy dunyosini, shaxsiyati va ijodiy salohiyatini namoyon etishga yo‘naltirilgan. Badiiy obrazlar yaratish orqali bu kasblar san’atni va madaniyatni rivojlantirishga, jamoatni ta’sirlantirishga yordam beradi.

Odam-badiiy obraz tipidagi kasblar haqida umumiy ma’lumot:

Badiiy obraz yaratish bilan bog‘liq kasblar ijodkorlik, estetik qobiliyatlar va badiiy tafakkur talab qiladi. Bunday kasblarda faoliyat yuritayotganlar, asosan, badiiy tasvirlar, san’at asarlari, teatr sahnalari, musiqalar yoki madaniy loyihalarni yaratishda ishlaydi. Odam-badiiy obraz kasblari shaxsiy ijodkorlik va jamoaviy ishlashni talab qiladi.

Odam-badiiy obraz tipidagi kasblar quyidagilarga bo‘linadi:

1. San’atkorlar

San’atkorlar badiiy obrazlarni yaratish orqali o‘zlarining ichki dunyosini va fikrlarini ommaga yetkazadilar. Ular turli shakllarda va uslublarda san’at asarlari yaratadilar.

Rassomlar (tasviriy san’at, grafik, eskiz, rasm, surat): Rassomlar badiiy obrazlarni rasm, skulptura yoki boshqa san’at shakllarida tasvirlaydi.

Rasmlar va dizaynerlar (moda dizayni, interyer dizayni): Rassom va dizaynerlar badiiy obrazlarni interyerda yoki kiyim-kechakda yaratadilar.

Malakalar va kompetensiyalar:

Badiiy tafakkur

Yaratish qobiliyati va texnik ko‘nikmalar

Estetik did va san’atning turli shakllarini tushunish

2. Aktyorlar va teatr san’ati mutaxassislari

Aktyorlar va teatr san’ati mutaxassislari odam-badiiy obrazlarni sahnada ifodalashadi. Ular o‘zining aktyorlik mahorati orqali badiiy obrazni jonlantiradi, tomoshabinga o‘zining his-tuyg‘ularini etkazadi.

Aktyorlar: Teatrda, kinoda va televizion dasturlarda obrazlar yaratish, turli obrazlarda rol ijro etish.

Rejissyorlar: Teatr va kinofilmni yaratishda, obrazni aks ettirishda rejissyorlik mahorati.

Malakalar va kompetensiyalar:

Aktyorlik mahorati

Ovoz va ifoda qilish texnikasi

Obrazni sahnada tasvirlash va tomoshabinga etkazish qobiliyati

3. Musiqachilar va Kompozitorlar

Musiqachilar va kompozitorlar, musiqa orqali badiiy obraz yaratadilar. Musiqa orqali ular inson his-tuyg‘ularini va dunyoqarashini ifodalaydilar.

Kompozitorlar: Musiqiy asarlar yaratish, orkestr yoki solist uchun musiqiy kompozitsiyalar yaratish.

Musiqachilar: Badiiy obrazlarni musiqa yordamida ifodalash va tomoshabinga yetkazish.

Malakalar va kompetensiyalar:

-Musiqa yaratish va ijro etish

-Melodiya va armoniya tuzish

-His-tuyg‘ularni musiqa orqali ifodalash

4. Xoreograf va Raqs San’ati Mutaxassislari

Raqs san’ati badiiy obrazlarni tanalar orqali ifodalaydi. Raqschilar va xoreograflar badiiy obrazlarni harakat, mimika, ritm orqali yaratadilar.

Xoreograflar: Raqsni yaratish va sahnada raqs orqali badiiy obrazni jonlantirish.

Raqschilar: Xoreografning yo‘riqnomalari asosida raqs orqali his-tuyg‘ularni ifodalash.

Malakalar va kompetensiyalar:

-Raqsning texnikasini bilish

-Harakatlar orqali obrazni yaratish

-Musiqaga mos ravishda raqsni tashkil etish

5. Adabiyotchi va Yozuvchilar

Adabiyotchi va yozuvchilar badiiy obrazlarni so‘z orqali ifodalaydilar. Ular o‘z asarlarida qahramonlar, voqealar va ichki dunyo obrazlarini yaratadilar.

Romanchilar, she’rlar yozuvchilar: O‘z asarlarida badiiy obrazlar yaratish va ularni o‘quvchiga etkazish.

Ssenaristlar: Kinolar, seriallar va teatr asarlari uchun ssenariylar yozish.

Malakalar va kompetensiyalar:

-So‘z san’ati

-Adabiy badiiy obraz yaratish

-O‘quvchi yoki tomoshabinga obrazni etkazish qobiliyati

6. Fotografiya va Video San’ati Mutaxassislari

Fotografiya va video san’ati badiiy obrazlarni tasvirlar orqali yaratadi. Fotograf yoki videograf badiiy kompozitsiyalarni kamera orqali jonlantiradi.

Fotografiya: Badiiy va san’atga oid fotosuratlarni yaratish, portretlar, tabiat va sahnalarni tasvirlash.

Videografiya: Film va videolar orqali badiiy obrazlarni aks ettirish.

Malakalar va kompetensiyalar:

Kamera va tasvir texnikasini bilish

Kompozitsiya va ranglar bilan ishlash

Yaratilgan tasvirni tomoshabinga badiiy tarzda etkazish

Odam-badiiy obraz tipidagi kasblar o‘zining ijodiy faoliyati orqali insonlarning ruhiy va ma’naviy holatlarini tasvirlash va ifodalashga qaratilgan. Bunday kasblarda ishlovchilar odamning ichki dunyosini san’at va yaratuvchanlik orqali jahon bilan baham ko‘rishadi. Har bir badiiy kasb turli shakllarda va turli vositalar orqali badiiy obrazlar yaratadi, bu esa san’atni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Mustaqil ish

Odam-tabiat tipidagi kasblar mavzusiga oid test savollari va javoblari:

1. Odam-tabiat tipidagi kasblar qanday faoliyat bilan shug‘ullanadi?

A) Tabiatni saqlash va tabiat resurslarini boshqarish
B) Texnologiyalar yaratish va ishlab chiqarish
C) Tashqi savdo va marketing faoliyati
D) Jismoniy tarbiya va sport bilan shug‘ullanish
Javob:
A) Tabiatni saqlash va tabiat resurslarini boshqarish

2. Quyidagi kasblardan qaysi biri odam-tabiat tipiga kiradi?

A) Muhandis
B) Ekolog
C) Kompyuter dasturchisi
D) Xizmat ko‘rsatuvchi xodim
Javob:
B) Ekolog

3. Qishloq xo‘jaligi mutaxassislari nima bilan shug‘ullanadi?

A) Tabiatni muhofaza qilish
B) O‘simliklar va hayvonlarni parvarish qilish
C) Tibbiy xizmatlar ko‘rsatish
D) Yangi texnologiyalarni ishlab chiqish
Javob:
B) O‘simliklar va hayvonlarni parvarish qilish

4. Hayvonotshunoslar qaysi kasblar turiga kiradi?

A) Odam-tabiat tipidagi kasblar
B) Odam-texnika tipidagi kasblar
C) Odam-badiiy obraz tipidagi kasblar
D) Odam-jamiyat tipidagi kasblar
Javob:
A) Odam-tabiat tipidagi kasblar

5. Ekologlar kimlarga tegishli kasb egalaridir?

A) Odam-texnika tipidagi kasblar
B) Odam-tabiat tipidagi kasblar
C) Odam-jamiyat tipidagi kasblar
D) Odam-badiiy obraz tipidagi kasblar
Javob:
B) Odam-tabiat tipidagi kasblar

6. Geologlar nima bilan shug‘ullanadi?

A) Yovvoyi hayvonlarni himoya qilish
B) Yerning tuzilishini o‘rganish va foydali qazilmalarni topish
C) Ijtimoiy so‘rovlar o‘tkazish

D) O‘simliklarni o‘stirish va parvarishlash

Javob:

B) Yerning tuzilishini o‘rganish va foydali qazilmalarni topish

7. Qaysi kasb tabiiy resurslarni boshqarish va ekologik tizimlarni o‘rganish bilan shug‘ullanadi?

A) Biolog

B) Meteorolog

C) Ekolog

D) Buxgalter

Javob:

C) Ekolog

8. Odam-tabiat tipidagi kasblarda ishlovchilar qanday muammolarni hal qilishga qaratilgan faoliyat olib boradilar?

A) Sanoat inqirozi va texnologiyalarni rivojlantirish

B) Tabiatni saqlash, ekologik muvozanatni tiklash va resurslardan barqaror foydalanish

C) Ijtimoiy adolatni ta’minlash

D) Madaniy va san’at asarlarini yaratish

Javob:

B) Tabiatni saqlash, ekologik muvozanatni tiklash va resurslardan barqaror foydalanish

9. Hidrologlar nima bilan shug‘ullanadi?

A) O‘simliklarni o‘stirish

B) Suv resurslarini o‘rganish va boshqarish

C) Hayvonlarni himoya qilish

D) Iqlim o‘zgarishini prognoz qilish

Javob:

B) Suv resurslarini o‘rganish va boshqarish

10. Tuproqshunoslar (agronomlar) qaysi sohada ishlaydi?

A) Tabiatni muhofaza qilish

B) O‘simliklar va ekinlarni boshqarish

C) Yovvoyi hayvonlarni saqlash

D) Tibbiy xizmatlar

Javob:

B) O‘simliklar va ekinlarni boshqarish

11. Qaysi mutaxassis ekologik tizimlarning saqlanishini ta’minlash uchun tabiiy resurslarni boshqaradi?

A) Yuridik mutaxassis

B) Ekolog

C) Kimyogar
D) Psixolog
Javob:
B) Ekolog

12. Qishloq xo‘jaligi agronomlari va o‘simlikshunoslar nima bilan shug‘ullanadi?

A) Tabiat resurslarini ifloslanishdan himoya qilish
B) O‘simliklarni parvarishlash va ularning turli xil kasalliklarini davolash
C) Yovvoyi hayvonlarni saqlash
D) Suv resurslarini to‘g‘ri taqsimlash
Javob:
B) O‘simliklarni parvarishlash va ularning turli xil kasalliklarini davolash

13. Odam-texnika tipidagi kasblar nima bilan shug‘ullanadi?

A) Odamlar bilan muloqot qilish
B) Texnik qurilmalar, mexanizmlar va tizimlar bilan ishlash
C) Tabiatni muhofaza qilish
D) Madaniyat va san’at asarlarini yaratish
Javob: B) Texnik qurilmalar, mexanizmlar va tizimlar bilan ishlash

14. Quyidagi kasblardan qaysi biri odam-texnika tipiga kiradi?

A) Ekolog
B) Muhandis
C) Yuridik mutaxassis
D) Psixolog
Javob: B) Muhandis

15. Mexanik mutaxassislar nima bilan shug‘ullanadi?

A) O‘simliklarni parvarish qilish
B) Mexanik qurilmalar va tizimlarni yaratish va ta’mirlash
C) Ijtimoiy tadqiqotlar o‘tkazish
D) Kompyuter dasturlarini ishlab chiqish
Javob:
B) Mexanik qurilmalar va tizimlarni yaratish va ta’mirlash

16. Kompyuter muhandisi nima bilan shug‘ullanadi?

A) Kompyuter tizimlari va dasturlarini yaratish
B) Hayvonlarni parvarishlash
C) Suv resurslarini boshqarish
D) Yovvoyi tabiatni himoya qilish
Javob:

A) Kompyuter tizimlari va dasturlarini yaratish

17. Qaysi kasbda insonlar texnik tizimlarni boshqarish, avtomatlashtirilgan jarayonlarni tashkil etish bilan shug‘ullanadi?

A) Agronom
B) Avtomatlashtirish mutaxassisi
C) Psixolog
D) Ekolog
Javob:
B) Avtomatlashtirish mutaxassisi

18. Elektr muhandislarining asosiy faoliyat sohalaridan biri nima?

A) Elektr energiyasini ishlab chiqarish va taqsimlash
B) Yovvoyi hayvonlarni himoya qilish
C) Tabiatni saqlash
D) O‘simliklar bilan ishlash
Javob:
A) Elektr energiyasini ishlab chiqarish va taqsimlash

19. Dasturchi nima bilan shug‘ullanadi?

A) Qurilmalarni ta’mirlash
B) Kompyuter dasturlarini yaratish va tizimlarni ishlab chiqish
C) O‘simliklarni o‘stirish
D) Tabiatni muhofaza qilish
Javob:
B) Kompyuter dasturlarini yaratish va tizimlarni ishlab chiqish

20. Qaysi kasbda tizimlarni boshqarish, ularni ta’mirlash va texnik xizmat ko‘rsatish asosiy faoliyat hisoblanadi?

A) Mexanik
B) Psixolog
C) Xizmat ko‘rsatuvchi xodim
D) Yuridik mutaxassis
Javob:
A) Mexanik

21. Haydovchi nima bilan shug‘ullanadi?

A) Tabiiy resurslarni boshqarish
B) Transport vositalarini boshqarish
C) Kompyuter tizimlarini yaratish
D) Elektr energiyasini ishlab chiqarish
Javob:
B) Transport vositalarini boshqarish

22. Aero-kosmik muhandislari qanday tizimlar bilan ishlaydi?

A) Samolyotlar, raketalar va aerokosmik texnologiyalar
B) Yovvoyi hayvonlar va o‘simliklar
C) Suv resurslari va ekologik tizimlar
D) Oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish
Javob:
A) Samolyotlar, raketalar va aerokosmik texnologiyalar

23.Kimyo muhandisi qanday jarayonlar bilan shug‘ullanadi?

A) Kimyoviy jarayonlarni ishlab chiqish va sanoatda qo‘llanilishi uchun tizimlarni yaratish
B) Suv resurslarini boshqarish
C) Hayvonlarni parvarishlash
D) Kompyuter tizimlarini yaratish
Javob:
A) Kimyoviy jarayonlarni ishlab chiqish va sanoatda qo‘llanilishi uchun tizimlarni yaratish

24. Qaysi kasbda insonlar energiya ishlab chiqarish va taqsimlash tizimlarini boshqaradi?

A) Energetika muhandisi
B) Yuridik mutaxassis
C) Biolog
D) O‘qituvchi
Javob:
A) Energetika muhandisi

25. Odam-odam tipidagi kasblarning asosiy xususiyati nima?

A) Texnik qurilmalar bilan ishlash
B) Insonlar bilan bevosita muloqot qilish
C) Tabiatni o‘rganish
D) Mashinalar va robotlar yaratish
Javob:
B) Insonlar bilan bevosita muloqot qilish

26. Quyidagi kasblardan qaysi biri odam-odam tipiga kiradi?

A) Dasturchi
B) Shifokor
C) Elektronika muhandisi
D) Mexanik
Javob:
B) Shifokor

27. Psixolog nima bilan shug‘ullanadi?

A) O‘quvchilarga bilim berish

B) Insonlarning ruhiy holatini o‘rganish va ularni qo‘llab-quvvatlash
C) Kompyuter tizimlarini yaratish
D) Mashina va mexanizmlar ishlab chiqish
Javob:
B) Insonlarning ruhiy holatini o‘rganish va ularni qo‘llab-quvvatlash

28. O‘qituvchining asosiy vazifasi nima?

A) Kompyuter tizimlarini boshqarish
B) Talabalarga bilim berish va ularni tarbiyalash
C) Texnik qurilmalar yaratish
D) Jismoniy terapiya o‘tkazish
Javob:
B) Talabalarga bilim berish va ularni tarbiyalash

29. Sosial ishchi nima bilan shug‘ullanadi?

A) Tabiatni muhofaza qilish
B) Odamlarga ijtimoiy yordam ko‘rsatish, ehtiyojmandlarga yordam berish
C) Mexanik tizimlarni yaratish
D) Transport vositalarini boshqarish
Javob:
B) Odamlarga ijtimoiy yordam ko‘rsatish, ehtiyojmandlarga yordam berish

30. Tarbiyachi nima bilan shug‘ullanadi?

A) Yoshlarni tarbiyalash, ijtimoiy faoliyatga moslashtirish
B) Kompyuter dasturlarini yaratish
C) Jismoniy mashqlar o‘tkazish
D) Elektron qurilmalarni ta’mirlash
Javob:
A) Yoshlarni tarbiyalash, ijtimoiy faoliyatga moslashtirish

31. Logopedning asosiy vazifasi nima?

A) Nutq va til bo‘yicha muammolarni bartaraf etish
B) Jismoniy mashqlarni o‘tkazish
C) Ruxsatnomalar va hujjatlarni tayyorlash
D) Kompyuter tizimlarini boshqarish
Javob:
A) Nutq va til bo‘yicha muammolarni bartaraf etish

32. Sog‘liqni saqlash kasblari nima bilan shug‘ullanadi?

A) Hayvonlarni parvarishlash

B) Insonlarning sog‘liqni tiklash va muolajalar qilish
C) Transport tizimlarini boshqarish
D) Kompyuter tizimlari va dasturlari yaratish
Javob:
B) Insonlarning sog‘liqni tiklash va muolajalar qilish

33. Nikoh va oilaviy maslahatchi nima bilan shug‘ullanadi?

A) Oila muammolarini hal qilish, nikohdagi nizolarni bartaraf etish
B) Kompyuter tarmoqlarini boshqarish
C) Yangi texnologiyalarni yaratish
D) Tabiatni himoya qilish
Javob:
A) Oila muammolarini hal qilish, nikohdagi nizolarni bartaraf etish

34. Ijtimoiy pedagog nima qiladi?

A) O‘quvchilarga bilim beradi
B) Yoshlarga ijtimoiy moslashishda yordam beradi
C) Kompyuter tizimlarini yaratadi
D) Texnik qurilmalarni ta’mirlaydi
Javob:
B) Yoshlarga ijtimoiy moslashishda yordam beradi

35. Jurnalist nima bilan shug‘ullanadi?

A) Odamlar bilan bevosita muloqot qilish
B) Yangiliklarni yoritish, voqealarni qayd etish va tahlil qilish
C) Ruxsatnomalar tayyorlash
D) Tabiatni o‘rganish
Javob: B) Yangiliklarni yoritish, voqealarni qayd etish va tahlil qilish

36. Fizioterapevt nima bilan shug‘ullanadi?

A) Jismoniy terapiya o‘tkazish, bemorlarning harakat qobiliyatini tiklash
B) O‘simliklar bilan ishlash
C) Kompyuter tizimlarini boshqarish
D) Ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish
Javob:
A) Jismoniy terapiya o‘tkazish, bemorlarning harakat qobiliyatini tiklash

37. Odam-belgili tizim tipidagi kasblarning asosiy xususiyati nima?

A) Texnik qurilmalar bilan ishlash
B) Belgilar va ma’lumotlarni tahlil qilish va ularni tizimlarda ishlatish

C) Insonlar bilan bevosita muloqot qilish
D) Mashinalar bilan ishlash
Javob:
B) Belgilar va ma’lumotlarni tahlil qilish va ularni tizimlarda ishlatish

38. Quyidagi kasblardan qaysi biri odam-belgili tizim tipiga kiradi?

A) Elektronika muhandisi
B) Ma’lumotlar analitigi
C) Shifokor
D) Tarbiyachi
Javob:
B) Ma’lumotlar analitigi

39. Ma’lumotlar analitigi nima bilan shug‘ullanadi?

A) Tabiatni o‘rganish
B) Ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish va qarorlar qabul qilish
C) Odamlar bilan bevosita muloqot qilish
D) Kompyuter dasturlarini ishlab chiqish
Javob:
B) Ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish va qarorlar qabul qilish

40. Matematik modelyer nima bilan shug‘ullanadi?

A) Matematik modellar yordamida tizimlar va jarayonlarni modellashtirish
B) Odamlar bilan muloqot qilish
C) Yangi texnologiyalar yaratish
D) Jismoniy terapiya o‘tkazish
Javob:
A) Matematik modellar yordamida tizimlar va jarayonlarni modellashtirish

41. Dasturchi nima bilan shug‘ullanadi?

A) Kompyuter tizimlarini boshqarish
B) Kompyuter dasturlarini yaratish va tizimlarni kodlash
C) Boshqa kasb egalariga yordam berish
D) Elektronika qurilmalarini ishlab chiqish
Javob:
B) Kompyuter dasturlarini yaratish va tizimlarni kodlash

42. Axborot texnologiyalari kasblari uchun qaysi ko‘nikma zarur?

A) Jismoniy kuch
B) Algoritmik fikrlash va ma’lumotlarni qayta ishlash
C) Odamlar bilan muloqot qilish

D) Yangi texnologiyalarni o‘rganish

Javob:

B) Algoritmik fikrlash va ma’lumotlarni qayta ishlash

43. Moliyaviy analitikning asosiy vazifasi nima?

A) Jismoniy mashqlarni o‘tkazish

B) Moliyaviy ma’lumotlarni tahlil qilish va prognozlar qilish

C) Tabiatni o‘rganish

D) Ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish

Javob:

B) Moliyaviy ma’lumotlarni tahlil qilish va prognozlar qilish

44. Iqtisodchi nima qiladi?

A) Iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilish va ma’lumotlardan foydalangan holda qarorlar qabul qilish

B) Kompyuter tizimlarini yaratadi

C) Avtomatlashtirilgan tizimlar quradi

D) Shifokor sifatida ishlaydi

Javob:

A) Iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilish va ma’lumotlardan foydalangan holda qarorlar qabul qilish

45. Boshqaruv tizimi muhandisi nima qiladi?

A) Tizimlarni boshqarish va avtomatlashtirish uchun texnik va dasturiy vositalar yaratadi

B) Ma’lumotlarni tahlil qiladi

C) Odamlar bilan ijtimoiy ishlaydi

D) Jismoniy terapiya o‘tkazadi

Javob:

A) Tizimlarni boshqarish va avtomatlashtirish uchun texnik va dasturiy vositalar yaratadi

46. Kompyuter muhandisi nima bilan shug‘ullanadi?

A) Kompyuter tizimlarini yaratish va ularni boshqarish

B) Dasturiy ta’minotni yaratish va ishlab chiqish

C) Ma’lumotlarni tahlil qilish

D) Jismoniy mashqlarni o‘tkazish

Javob:

A) Kompyuter tizimlarini yaratish va ularni boshqarish

47. Avtomatlashtirish muhandisi nima bilan shug‘ullanadi?

A) Avtomatik tizimlarni yaratish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish

B) Insonlar bilan bevosita muloqot qilish

C) Shifokorlik faoliyati
D) Tabiatni himoya qilish
Javob:
A) Avtomatik tizimlarni yaratish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish

48. Statistik nima qiladi?

A) Statistika va ma’lumotlarni tahlil qilish orqali tadqiqotlar olib boradi
B) Jismoniy mashqlarni o‘tkazadi
C) Kompyuter tizimlarini boshqaradi
D) Tabiatni o‘rganadi
Javob:
A) Statistika va ma’lumotlarni tahlil qilish orqali tadqiqotlar olib boradi

49. Odam-belgili tizim tipidagi kasblarning asosiy xususiyati nima?

A) Texnik qurilmalar bilan ishlash
B) Belgilar va ma’lumotlarni tahlil qilish va ularni tizimlarda ishlatish
C) Insonlar bilan bevosita muloqot qilish
D) Mashinalar bilan ishlash
Javob:
B) Belgilar va ma’lumotlarni tahlil qilish va ularni tizimlarda ishlatish

50. Quyidagi kasblardan qaysi biri odam-belgili tizim tipiga kiradi?

A) Elektronika muhandisi
B) Ma’lumotlar analitigi
C) Shifokor
D) Tarbiyachi
Javob:
B) Ma’lumotlar analitigi

51. Ma’lumotlar analitigi nima bilan shug‘ullanadi?

A) Tabiatni o‘rganish
B) Ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish va qarorlar qabul qilish
C) Odamlar bilan bevosita muloqot qilish
D) Kompyuter dasturlarini ishlab chiqish
Javob:
B) Ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish va qarorlar qabul qilish

52. Matematik modelyer nima bilan shug‘ullanadi?

A) Matematik modellar yordamida tizimlar va jarayonlarni modellashtirish
B) Odamlar bilan muloqot qilish
C) Yangi texnologiyalar yaratish
D) Jismoniy terapiya o‘tkazish
Javob:
A) Matematik modellar yordamida tizimlar va jarayonlarni modellashtirish

53. Dasturchi nima bilan shug‘ullanadi?

A) Kompyuter tizimlarini boshqarish
B) Kompyuter dasturlarini yaratish va tizimlarni kodlash
C) Boshqa kasb egalariga yordam berish
D) Elektronika qurilmalarini ishlab chiqish
Javob:
B) Kompyuter dasturlarini yaratish va tizimlarni kodlash

54. Axborot texnologiyalari kasblari uchun qaysi ko‘nikma zarur?

A) Jismoniy kuch
B) Algoritmik fikrlash va ma’lumotlarni qayta ishlash
C) Odamlar bilan muloqot qilish
D) Yangi texnologiyalarni o‘rganish
Javob:
B) Algoritmik fikrlash va ma’lumotlarni qayta ishlash

55. Moliyaviy analitikning asosiy vazifasi nima?

A) Jismoniy mashqlarni o‘tkazish
B) Moliyaviy ma’lumotlarni tahlil qilish va prognozlar qilish
C) Tabiatni o‘rganish
D) Ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish
Javob:
B) Moliyaviy ma’lumotlarni tahlil qilish va prognozlar qilish

56. Iqtisodchi nima qiladi?

A) Iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilish va ma’lumotlardan foydalangan holda qarorlar qabul qilish
B) Kompyuter tizimlarini yaratadi
C) Avtomatlashtirilgan tizimlar quradi
D) Shifokor sifatida ishlaydi
Javob:
A) Iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilish va ma’lumotlardan foydalangan holda qarorlar qabul qilish

57. Boshqaruv tizimi muhandisi nima qiladi?

A) Tizimlarni boshqarish va avtomatlashtirish uchun texnik va dasturiy vositalar yaratadi
B) Ma’lumotlarni tahlil qiladi
C) Odamlar bilan ijtimoiy ishlaydi
D) Jismoniy terapiya o‘tkazadi
Javob:
A) Tizimlarni boshqarish va avtomatlashtirish uchun texnik va dasturiy vositalar yaratadi

58. Kompyuter muhandisi nima bilan shug‘ullanadi?

A) Kompyuter tizimlarini yaratish va ularni boshqarish
B) Dasturiy ta’minotni yaratish va ishlab chiqish
C) Ma’lumotlarni tahlil qilish
D) Jismoniy mashqlarni o‘tkazish
Javob:
A) Kompyuter tizimlarini yaratish va ularni boshqarish

59. Avtomatlashtirish muhandisi nima bilan shug‘ullanadi?

A) Avtomatik tizimlarni yaratish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish
B) Insonlar bilan bevosita muloqot qilish
C) Shifokorlik faoliyati
D) Tabiatni himoya qilish
Javob:
A) Avtomatik tizimlarni yaratish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish

60. Statistik nima qiladi?

A) Statistika va ma’lumotlarni tahlil qilish orqali tadqiqotlar olib boradi
B) Jismoniy mashqlarni o‘tkazadi
C) Kompyuter tizimlarini boshqaradi
D) Tabiatni o‘rganadi
Javob:
A) Statistika va ma’lumotlarni tahlil qilish orqali tadqiqotlar olib boradi

61. Odam-badiiy obraz tipidagi kasblar nima?

A) Rasm, musiqaning turli shakllarini yaratish
B) Odamlarning ichki dunyosini va his-tuyg‘ularini badiiy ifodalaydigan kasblar
C) Mehnat va ishlab chiqarish jarayonlarini boshqaradigan kasblar
D) Mijozlarga xizmat ko‘rsatish bilan bog‘liq kasblar

Javob:

B) Odamlarning ichki dunyosini va his-tuyg‘ularini badiiy ifodalaydigan kasblar

62. Quyidagi kasblardan qaysi biri odam-badiiy obraz tipiga kiradi?

A) Muhandis
B) Rassom
C) Elektrik
D) Buxgalter
Javob:
B) Rassom

63. Qaysi kasb badiiy obrazlarni musiqa orqali yaratadi?

A) Aktyor
B) Xoreograf
C) Kompozitor
D) Dasturchi
Javob:
C) Kompozitor

64. Teatrda badiiy obrazlarni ifodalashda asosiy rolni kim o‘ynaydi?

A) Aktyor
B) Rassom
C) Grafik dizayner
D) Mijozlar bilan ishlovchi xodim
Javob:
A) Aktyor

65. Badiiy obrazlarni raqs orqali yaratadigan mutaxassis kimdir?

A) Rassom
B) Aktyor
C) Raqschi
D) Kompozitor
Javob:
C) Raqschi

66. Fotografiya va video san’ati orqali badiiy obrazni yaratish bilan shug‘ullanuvchi kasbni aniqlang.

A) Videograf
B) Xoreograf
C) Shifokor
D) Dasturchi
Javob:
A) Videograf

67. Quyidagilardan qaysi biri adabiyotchi yoki yozuvchi kasbi bilan bog‘liq badiiy obraz yaratadi?

A) Kompozitor

B) Romanchilar

C) Raqschilar

D) Mijozlar bilan ishlovchi xodimlar

Javob:

B) Romanchilar

68. Rassomning badiiy obraz yaratishda ishlatadigan asosiy vositasi nima?

A) Kamera

B) Kichik asboblar

C) Rasm va bo‘yoqlar

D) Kitoblar

Javob:

C) Rasm va bo‘yoqlar

69. San’atkorlar qanday faoliyat bilan shug‘ullanadi?

A) Yangi texnologiyalar yaratish

B) Odamlarning ichki dunyosini va his-tuyg‘ularini badiiy shaklda ifodalash

C) Moliyaviy hisobotlarni tayyorlash

D) Xavfsizlikni ta’minlash

Javob:

B) Odamlarning ichki dunyosini va his-tuyg‘ularini badiiy shaklda ifodalash

70. Badiiy obrazni jonlantirish uchun aktyorlar nima qilishadi?

A) Rasm chizishadi

B) Musiqa yaratishadi

C) O‘zining ifodalari va harakatlari orqali obrazni sahnada tasvirlaydilar

D) Kompyuter tizimlarini boshqaradilar

Javob:

C) O‘zining ifodalari va harakatlari orqali obrazni sahnada tasvirlaydilar

3-AMALIY MASHG‘ULOT
MAVZU: KASBLARNING TURKUMLARI, BO‘LIMLARI, GURUHLARI

Maqsad: Talabalarning kasblarning turkumlari, bo‘limlari, guruhlari to‘g‘risidagi bilimlarini yanada oshirib, olgan nazariy bilimlarini amalda qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Mashg‘ulotlarni jihozlash kasblarning turkumlari, bo‘limlari, guruhlari mavzusi bo‘yicha plakatlar va slaydlar.

Mashg‘ulot rejasi:

1.Talabalarning kasblar va ularning tiplari to‘g‘risidagi bilimini tekshirish.

2. Kablarning turkumlari haqida gapirish va misollar keltirish.

3. Kablarning bo‘limlari haqida gapirish va misollar keltirish.

4. Kablarning guruhlari haqida gapirish va misollar keltirish.

5. Yozma xisobot tayyorlash.

Metodik tavsiyanoma

Gnostik kasblar — bu kasblar turkumi, asosan, bilimga, tushunishga, ilmiy tahlilga va ma’lumotlarni izlashga asoslangan kasblardir. "Gnostik" so‘zi yunoncha *gnosis* (γνωσις) so‘zidan olingan bo‘lib, bu "bilim" yoki "tushunish" degan ma’noni anglatadi. Gnostik kasblar o‘z faoliyatida bilimni ishlab chiqish, tahlil qilish, o‘rganish va insoniyatga foydali bilimlarni taqdim etishga qaratilgan. Bu kasblar ko‘pincha intellektual mehnatni talab qiladi va kasb egalarining bilim va tafakkuriga asoslanadi.

Gnostik kasblarning xususiyatlari:

Bilim va ma’lumotlarga asoslangan: Gnostik kasblarda bilimni yaratish, yig‘ish, saqlash, tahlil qilish va uni tizimli ravishda qo‘llash zarur bo‘ladi.

Tahlil va izlanish: Gnostik kasblar, asosan, ilmiy yoki ijtimoiy tahlil, tadqiqotlar va ilmiy izlanishlarni o‘z ichiga oladi.

Intellektual mehnat: Bu kasblar ko‘pincha ijodiy va analitik fikrlashni talab qiladi. Bunday kasb egalarining asosiysi — yangi bilimlarni kashf qilish yoki mavjud bilimlarni rivojlantirishdir.

Yangi bilimlarni yaratish: Gnostik kasblarda maqsad yangi bilimlarni yaratish, ularni tadqiq etish va jamiyatga foyda keltiradigan shaklda taqdim etishdir.

Gnostik kasblarning turkumlari:

Gnostik kasblar turkumini quyidagi asosiy yo‘nalishlarga bo‘lish mumkin:

Ilmiy-tekshirish kasblari

Bu turkum kasblari ilmiy tadqiqotlar, nazariy izlanishlar va yangi bilimlarni kashf qilishga qaratilgan. Ilmiy-tekshirish kasblarida ishlovchilar yangi nazariyalarni ishlab chiqadilar, ilmiy gipotezalarni sinovdan o‘tkazadilar va ilm-fan rivojiga hissa qo‘shadilar.

Kasblar:

Ilmiy xodim – Ilmiy tadqiqotlar olib boradi, yangi kashfiyotlarni amalga oshiradi.

Tadqiqotchi (researcher) – Maxsus sohada ilmiy tadqiqotlar olib boradi, ma’lumotlarni to‘playdi va ularni tahlil qiladi.

Fizik – Tabiyatning asosiy qonuniyatlarini o‘rganadi, yangi nazariyalar va tajribalarni yaratadi.

Kimyogar – Kimyoviy elementlar va birikmalarni o‘rganadi, yangi moddalarni ishlab chiqadi.

Biolog – Organizm va uning tuzilishini o‘rganadi, yangi biologik jarayonlarni kashf etadi.

Pedagogik kasblar

Pedagogik kasblar bilimlarni boshqalarga etkazish va o‘rgatish bilan bog‘liq bo‘lib, bu kasblarda ishlovchilar ilmiy bilimlarni talabalar yoki o‘quvchilarga o‘rgatadilar. Pedagogik faoliyat gnostik kasb sifatida ko‘riladi, Chunki u bilimning tarqatilishi va rivojlanishiga qaratilgan.

Kasblar:

O‘qituvchi – O‘quvchilarga bilimlarni o‘rgatish.

Professor – Universitetda ilmiy ishlar olib borish, o‘quvchilarga yuqori darajadagi ta’lim berish.

Pedagog-psixolog – O‘quvchilarning rivojlanishini, psixologik holatini o‘rganish va ularga yordam berish.

Ta’lim menejeri – Ta’lim tizimida o‘qitish jarayonini boshqarish va muvofiqlashtirish.

Axborot va kommunikatsiya texnologiyalari (ICT) kasblari

Gnostik kasblar turkumiga axborot texnologiyalari va kommunikatsiya tizimlari bilan bog‘liq kasblar ham kiradi. Bu kasblarda ishlovchilar ma’lumotlarni yig‘ish, saqlash, qayta ishlash, uzatish va tahlil qilish bilan shug‘ullanadilar.

Kasblar:

Dasturchi – Kompyuter dasturlarini yaratish va tizimlarni kodlash.

Axborot texnologiyalari mutaxassisi – Axborot tizimlarini yaratish va boshqarish.

Ma’lumotlar analitigi – Katta ma’lumotlar bazasini tahlil qilish va ularni qarorlar qabul qilishda qo‘llash.

Kiberxavfsizlik mutaxassisi – Kompyuter tizimlarida xavfsizlikni ta’minlash.

Falsafiy va gumanitar kasblar

Falsafa, etika, tarix, adabiyot va madaniyat sohalari gnostik kasblar turkumiga kiradi. Ushbu kasblarda ishlovchilar insoniyatning ma’naviy va madaniy qiymatlarini o‘rganadilar, tahlil qiladilar va yangi bilimlar yaratadilar.

Kasblar:

Falsafachi – Falsafaning asosiy qonuniyatlarini o‘rganish, fikrlarni rivojlantirish.

Tarixchi – Tarixiy voqealarni o‘rganish va tahlil qilish.

Adabiyotshunos – Adabiy asarlarni o‘rganish va tahlil qilish, yangi adabiy asarlarni yaratish.

Ijtimoiy tadqiqotchilar – Ijtimoiy jarayonlarni tahlil qilish, jamiyatni o‘rganish.

Matematika va statistik kasblar

Matematika va statistik tahlilni o‘z ichiga olgan kasblar gnostik kasblar turkumida muhim o‘rin egallaydi. Bu kasblarda ishlovchilar raqamli ma’lumotlar bilan ishlash, matematik modellar yaratish va statistik ma’lumotlarni tahlil qilish bilan shug‘ullanadilar.

Kasblar:

Matematik – Matematik modellarni ishlab chiqish, murakkab hisoblashlarni amalga oshirish.

Statistik – Statistik tahlil va ma’lumotlarni yig‘ish.

Ekonometrik – Iqtisodiy ma’lumotlarni statistik va matematik usullar bilan tahlil qilish.

Jurnalistika va ommaviy axborot vositalari kasblari

Bu kasblarda ishlovchilar ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish va ommaga taqdim etish bilan shug‘ullanadilar. Gnostik kasblarga jurnalistlar va axborot tahlilchilari kiradi, Chunki ular voqealar va trendlarni kuzatib boradilar va ularni jamoatchilikka tushunarli tarzda etkazadilar.

Kasblar:

Jurnalist – Yangiliklar yaratish va ular bilan ishlash.

Tahririyat xodimi – Matnlarni tahrir qilish, yangiliklarni tayyorlash.

Reporter – Maxsus voqealarni kuzatib borish va tahlil qilish.

Gnostik kasblar o‘z faoliyatida bilimga asoslangan va ilmiy yondashuvni talab qiladigan kasblardir. Ushbu kasblarda ishlovchilar ilmiy tahlil qilish, yangi bilimlar yaratish, mavjud bilimlarni kengaytirish va jamiyatga foyda keltirishga qaratilgan faoliyatlarni amalga oshiradilar. Gnostik kasblar intellektual mehnatga asoslangan bo‘lib, ilm-fan, texnologiya, san’at, gumanitar sohalarda rivojlanishga hissa qo‘shadi.

O‘zgartiruvchi kasblar — bu kasblar turkumi, asosan, jamiyatdagi, iqtisodiyotdagi yoki tabiatdagi mavjud holatlarni o‘zgartirish, yangilash, yaxshilash yoki rivojlantirishga qaratilgan faoliyatlarni o‘z ichiga oladi. Bu kasblar o‘zgarishlar, yangiliklar, va inqilobiy yangilanishlarga olib keladigan jarayonlar bilan bog‘liq bo‘lib, ijtimoiy, texnik va iqtisodiy sohalarda o‘zgarishlarni amalga oshirishga xizmat qiladi. O‘zgartiruvchi kasblarda ishlovchilar odatda innovatsiyalarni yaratadilar, muammolarni yechadilar va yangi imkoniyatlarni taqdim etadilar.

O‘zgartiruvchi kasblarning xususiyatlari:

Innovatsiyalarni joriy etish: O‘zgartiruvchi kasblarda innovatsiyalarni yaratish, yangi texnologiyalarni ishlab chiqish, yangi mahsulotlar va xizmatlar taqdim etish talab qilinadi.

Jaholatni yangilash: Bu kasblarda ishlovchilar mavjud tizimlarni yoki jarayonlarni tahlil qilib, ularni takomillashtirishga, yangilashga yoki modernizatsiyalashga qaratilgan faoliyatlarni olib boradilar.

Jamiyatni rivojlantirish: O‘zgartiruvchi kasblar jamiyatda yoki iqtisodiyotda katta o‘zgarishlar kiritishga qaratilgan bo‘lib, ularning natijasida yangi imkoniyatlar va resurslar yaratish mumkin.

Muammolarni hal qilish: O‘zgartiruvchi kasblarda ishlovchilar mavjud ijtimoiy, texnik yoki ekologik muammolarni hal qilishga intiladilar.

O‘zgartiruvchi kasblar turkumlari:

O‘zgartiruvchi kasblarni turkumlarga ajratish mumkin. Quyida ulardan ba’zilari keltirilgan:

1. Innovatsiya va texnologiya kasblari

Bu turkum kasblar innovatsiyalarni yaratishga va yangi texnologiyalarni ishlab chiqishga qaratilgan. Bunday kasblarda ishlovchilar texnikaviy yangilanishlar, yangi mahsulotlar va xizmatlar yaratish, ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirishga xizmat qiladilar.

Misollar:

Dasturchi – Yangi dasturlarni yaratish, texnologiyalarni modernizatsiya qilish.

Muhandis – Yangi texnik qurilmalar va tizimlar yaratish, texnologiyalarning samaradorligini oshirish.

Biotexnolog – Yangi biologik texnologiyalarni ishlab chiqish, sog‘liqni saqlashda yangiliklar yaratish.

Informatika mutaxassisi – Kompyuter tizimlarini yangilash va avtomatlashtirish.

2. Ijtimoiy o‘zgartirish kasblari

Bu kasblarda ishlovchilar jamiyatda ijtimoiy o‘zgarishlarni amalga oshirishga qaratilgan. Ular jamiyatdagi muammolarni hal qilish, yangi qonunlar yoki siyosiy yangiliklarni joriy etish bilan shug‘ullanadilar.

Misollar:

Siyosatchi – Jamiyatda yangi siyosatlarni ishlab chiqish va amalga oshirish.

Ijtimoiy ishchi – Jamiyatdagi muammolarni hal qilish, odamlar hayotini yaxshilash.

Pedagog – Ta’lim tizimini takomillashtirish va yangi metodlarni o‘rgatish.

Ijtimoiy tadqiqotchi – Jamiyatdagi o‘zgarishlarni tadqiq qilish va ijtimoiy muammolarni tahlil qilish.

Ekologik va atrof-muhitni himoya qilish kasblari

Bu kasblarda ishlovchilar tabiatni himoya qilish, ekologik muammolarni hal qilish va tabiiy resurslarni saqlashga qaratilgan. Ular ekologik o‘zgarishlar yaratishga va atrof-muhitni tiklashga xizmat qiladilar.

Misollar:

Ekolog – Tabiatni muhofaza qilish va ekologik muammolarni hal qilish.

Atrof-muhitni himoya qilish mutaxassisi – Tabiiy resurslarni tejash, zararli chiqindilarni kamaytirish.

Agrotexnik – Qishloq xo‘jaligi texnologiyalarini rivojlantirish va resurslardan samarali foydalanish.

Tibbiyot va sog‘liqni saqlash kasblari

Tibbiyot va sog‘liqni saqlash sohasida o‘zgartirishlar qilish, yangi davolash usullarini joriy etish va sog‘liqni saqlash tizimini takomillashtirishga qaratilgan kasblar.

Misollar:

Shifokor – Yangi davolash usullarini ishlab chiqish, sog‘liqni saqlash tizimini takomillashtirish.

Farmatsevt – Yangi dori vositalarini ishlab chiqish va samarali davolash tizimlarini yaratish.

Tibbiyot texnologi – Yangi tibbiy texnologiyalarni yaratish va amaliyotga joriy etish.

Reabilitatsiya mutaxassisi – Sog‘liqni tiklash va bemorlarni jismoniy va ruhiy jihatdan tiklash.

Ekonomik o‘zgarishlar va rivojlantirish kasblari

Bu kasblarda ishlovchilar iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilish, yangi iqtisodiy strategiyalar ishlab chiqish va iqtisodiyotni rivojlantirishga yordam beradi.

Misollar:

Iqtisodchi – Yangi iqtisodiy strategiyalarni ishlab chiqish, bozorlarni tahlil qilish.

Moliyaviy maslahatchi – Korxonalar uchun moliyaviy strategiyalarni yaratish.

Marketing mutaxassisi – Yangi mahsulotlarni ishlab chiqish, bozorda o‘zgarishlarni yaratish.

O‘zgartiruvchi kasblar va jamiyatga ta’siri:

O‘zgartiruvchi kasblar jamiyatda mavjud tizimlarning yaxshilanishi, yangilanishi va rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi. Ular yangi texnologiyalarni joriy etish, ijtimoiy adolatni ta’minlash, ekologik muvozanatni tiklash va iqtisodiy o‘sishni qo‘llab-quvvatlashga yordam beradi. O‘zgartiruvchi kasblar jamiyatdagi muammolarni hal qilish va yangi imkoniyatlar yaratishga qaratilgan bo‘lib, ularning roli bugungi kunda juda katta ahamiyatga ega.

O‘zgartiruvchi kasblar — bu jamiyatni rivojlantirish va ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik va ekologik sohalarda o‘zgarishlar kiritishga qaratilgan faoliyatlar bilan shug‘ullanuvchi kasblardir. Ushbu kasblarda ishlovchilar innovatsiyalarni yaratish, tizimlarni yangilash, yangi imkoniyatlarni ochish va mavjud muammolarni hal qilishga qaratilgan faoliyatni olib boradilar

Tadqiqotchilik kasblari — bu kasblar turkumi, asosan ilmiy izlanishlar olib borish, yangi bilimlar yaratish, mavjud bilimlarni tizimlashtirish va yangi kashfiyotlar qilish bilan shug‘ullanuvchi faoliyatlarni o‘z ichiga oladi. Tadqiqotchilik kasblarida ishlovchilar muayyan sohalarda ilmiy izlanishlarni amalga oshiradilar, yangi

nazariyalar ishlab chiqadilar, mavjud bilimlarni to‘plab, ularni rivojlantirish va amaliyotda qo‘llashni maqsad qiladilar.

Tadqiqotchilik kasblarining xususiyatlari:

Ilmiy faoliyat**:** Tadqiqotchilik kasblari asosan ilmiy izlanishlar va tajribalar olib borish bilan bog‘liq bo‘ladi. Tadqiqotchilar yangi bilimlarni o‘rganish va mavjud bilimlarni chuqur tahlil qilishga intiladilar.

Kashfiyotlar va ixtirolar: Tadqiqotchi o‘z faoliyati davomida yangi kashfiyotlar va ixtirolar yaratadi, tabiiy yoki ijtimoiy jarayonlarni tahlil qilish orqali ilmiy yangiliklarga erishadi.

Nazariy va amaliy tadqiqotlar: Tadqiqotchilar faqat ilmiy nazariyalarni ishlab chiqish bilan cheklanmay, ular amaliy tadqiqotlar orqali olingan natijalarni jamiyatda, texnologiyalarda yoki ishlab chiqarishda qo‘llashga harakat qiladilar.

Analitik fikrlash: Tadqiqotchilik kasbi analitik fikrlashni talab qiladi. Tadqiqotchilar o‘z sohalaridagi ma’lumotlarni tahlil qilish, xulosalar chiqarish va yangi tavsiyalar ishlab chiqish bilan shug‘ullanadilar.

Innovatsion fikrlash: Tadqiqotchilar mavjud bilimlarga yangi nuqtai nazardan yondashishadi va innovatsion g‘oyalar ishlab chiqadilar.

Tadqiqotchilik kasblariga misollar:

Tadqiqotchilik kasblari turli sohalarda faoliyat ko‘rsatadi, quyida ba’zi asosiy kasblarni keltirib o‘tamiz:

Ilmiy tadqiqotchi**:**

Funktsiya**:** Ilmiy tadqiqotchilar biror soha bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib boradilar, yangi nazariyalarni yaratadilar, mavjud bilimlarni tahlil qiladilar va yangi ilmiy kashfiyotlar qilishga intiladilar. Ular ilmiy jurnallarda maqolalar e’lon qiladilar va ilmiy anjumanlarda ishtirok etadilar.

Misollar: Fizik tadqiqotchi, kimyogar, biolog, geolog, astronom, ijtimoiy tadqiqotchi.

Tibbiyot tadqiqotchisi**:**

Funktsiya**:** Tibbiyot tadqiqotchilari yangi davolash usullarini, dori vositalarini va sog‘liqni saqlash texnologiyalarini ishlab chiqadilar. Ular tibbiyotning turli sohalarida, jumladan, genetika, virologiya, onkologiya va immunologiya kabi sohalarda ilmiy izlanishlar olib boradilar.

Misollar: Epidemiolog, farmakolog, klinik tadqiqotchi.

Ijtimoiy tadqiqotchi:

Funktsiya: Ijtimoiy tadqiqotchilar jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarni, madaniy, siyosiy va iqtisodiy o‘zgarishlarni tahlil qilish bilan

shug‘ullanadilar. Ular ijtimoiy muammolarni o‘rganadilar va ijtimoiy siyosatni yaxshilash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqadilar.

Misollar**:** Ijtimoiy ishchi, psixolog, sotsiolog, siyosatshunos.

Pedagogik tadqiqotchi:

Funktsiya: Pedagogik tadqiqotchilar ta’lim tizimini o‘rganish, ta’lim jarayonlarini takomillashtirish va yangi ta’lim metodlarini ishlab chiqish bilan shug‘ullanadilar. Ular ta’limda samarali usullarni o‘rganish va yangi pedagogik g‘oyalar yaratish uchun ilmiy tadqiqotlar olib boradilar.

Misollar: Ta’lim tadqiqotchisi, metodist, ta’lim muammolarini o‘rganuvchi ilmiy xodim.

Texnik tadqiqotchi:

Funktsiya: Texnik tadqiqotchilar yangi texnologiyalarni ishlab chiqish, ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirish va yangi texnik qurilmalar yaratish bilan shug‘ullanadilar. Ular texnik yangiliklarni o‘rganish va amaliyotga joriy etishga intiladilar.

Misollar: Mexanik tadqiqotchi, elektrotexnika tadqiqotchisi, kompyuter tizimlari tadqiqotchisi.

Ekologik tadqiqotchi:

Funktsiya: Ekologik tadqiqotchilar tabiiy resurslarning muhofazasi, ekologik xavflarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib boradilar. Ular ekologik muammolarni hal qilish va barqaror rivojlanishni ta’minlash uchun ilmiy ishlar qiladilar.

Misollar: Ekolog, atrof-muhit tadqiqotchisi, iqlim o‘zgarishi tadqiqotchisi.

Tadqiqotchilik kasblarining jamiyatdagi roli:

Yangi bilimlarni yaratish: Tadqiqotchilar yangi bilimlarni yaratish orqali jamiyatning ilmiy va texnik rivojlanishiga katta hissa qo‘shadilar. Ular yangi kashfiyotlar, ixtirolar, va innovatsion g‘oyalar orqali insoniyatning ilmiy-nazariy bazasini boyitadilar.

Jamiyatni rivojlantirish: Tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan izlanishlar jamiyatning turli jabhalarida, jumladan, iqtisodiyot, sog‘liqni saqlash, ta’lim, ekologiya va boshqa sohalarda ijobiy o‘zgarishlarga olib keladi.

Ijtimoiy muammolarni hal qilish: Tadqiqotchilar, ayniqsa ijtimoiy tadqiqotchi va psixologlar, jamiyatdagi muammolarni aniqlab, ularni hal qilish bo‘yicha ilmiy tavsiyalar ishlab chiqadilar. Ular, Shuningdek, sog‘liqni saqlashda ham, yangi davolash metodlarini yaratishda va ekologik muammolarni bartaraf etishda muhim rol o‘ynaydi.

Innovatsiyalarni amalga oshirish: Tadqiqotchilar yangi texnologiyalarni yaratishda va mavjudlarini takomillashtirishda davom etadilar. Bu, o‘z navbatida, iqtisodiyotni rivojlantirishga, yangi mahsulotlar yaratishga va sanoatni modernizatsiyalashga yordam beradi.

Tadqiqotchilik kasblariga bo‘lgan talab:

Tadqiqot olib borish uchun zarur bilim va ko‘nikmalar: Tadqiqotchilar chuqur ilmiy bilimlarga ega bo‘lishlari, analitik fikrlash qobiliyatiga ega bo‘lishlari kerak. Ular, Shuningdek, ilmiy metodologiyalarga, statistik tahlil qilish va ilmiy hisobot yozishga ham malakali bo‘lishlari zarur.

Ilmiy jurnallarda e’lon qilish va konferensiyalarda ishtirok etish**:** Tadqiqotchilar o‘z izlanishlarini ilmiy jurnallarda nashr etishlari va ilmiy konferensiyalarda o‘z ishlarini taqdim etishlari kerak.

Yangi g‘oyalarni yaratish: Tadqiqotchilarga yangi, innovatsion g‘oyalarni yaratish va ularni amaliyotga joriy etish uchun ijodkorlik va yangi fikrlash qobiliyati talab qilinadi.

Mustaqil ish

1. Gnostik kasblar qanday asosiy xususiyatga ega?

a) Amaliy mehnatni talab qiladi

b) Yangi bilimlarni yaratish va tizimli ravishda qo‘llashga qaratilgan

c) Jismoniy ishlarga asoslanadi

d) Faqat texnik bilimlarni talab qiladi

Javob:

b) Yangi bilimlarni yaratish va tizimli ravishda qo‘llashga qaratilgan

2. Qaysi kasb gnostik kasblar turkumiga kiradi?

a) Ta’lim menejeri

b) Elektrik

c) Shifokor

d) Mexanik

Javob:

a) Ta’lim menejeri

3. Gnostik kasblarda ishlovchi shaxslarning asosiysi nima?

a) Jismoniy kuch ishlatish

b) Yangi bilimlarni yaratish va tahlil qilish

c) Sanoat ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarish

d) Texnologik jarayonlarni boshqarish

Javob:

b) Yangi bilimlarni yaratish va tahlil qilish

4. Ilmiy-tekshirish kasblari qaysi yo‘nalishda ishlaydi?

a) Yangi texnologiyalarni yaratish

b) Tabiiot va ijtimoiy jarayonlarni tahlil qilish va yangi bilimlarni kashf etish

c) Sanoat ishlab chiqarishni avtomatlashtirish

d) Ta’lim jarayonlarini tashkil qilish

Javob:

b) Tabiiot va ijtimoiy jarayonlarni tahlil qilish va yangi bilimlarni kashf etish

5. Qaysi kasb gnostik kasblar turkumiga kirmaydi?

a) Ilmiy xodim

b) Psixolog

c) Muhandis

d) Ofitsiant

Javob:

d) Ofitsiant

6. Gnostik kasblarda ishlovchi shaxslarning asosiy vazifasi nima?

a) Texnik xizmatlar ko‘rsatish

b) Ilmiy tadqiqotlar olib borish va yangi bilimlarni yaratish

c) Jamiyat xavfsizligini ta’minlash

d) Yangi mahsulotlar ishlab chiqarish

Javob:

b) Ilmiy tadqiqotlar olib borish va yangi bilimlarni yaratish

7. Matematik kasbida ishlovchi shaxsning asosiy faoliyati nima?

a) Sportni rivojlantirish

b) Matematik modellarni yaratish va tahlil qilish

c) Sog‘liqni saqlash xizmatlarini taqdim etish

d) Rassomchilik faoliyati bilan shug‘ullanish

Javob:

b) Matematik modellarni yaratish va tahlil qilish

8. Qaysi kasb ijtimoiy tadqiqotlarga asoslanadi va jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarni tahlil qiladi?

a) Jurnalist

b) Ijtimoiy tadqiqotchi

c) Shifokor

d) Psixolog

Javob:

b) Ijtimoiy tadqiqotchi

9. Falsafachi nima bilan shug‘ullanadi?

a) Ijtimoiy muammolarni hal qilish
b) Falsafaning asosiy qonuniyatlarini o‘rganish va tahlil qilish
c) Ta’lim tizimini tashkil qilish
d) Mijozlarga xizmat ko‘rsatish

Javob:

b) Falsafaning asosiy qonuniyatlarini o‘rganish va tahlil qilish

10. Gnostik kasblar qanday sohalarda faoliyat ko‘rsatadi?

a) Faqat sanoat va ishlab chiqarishda
b) Ilmiy, pedagogik, axborot, tahlil va gumanitar sohalarda
c) Faqat yuridik sohalarda
d) Faqat ijtimoiy xizmatlarda

Javob:

b) Ilmiy, pedagogik, axborot, tahlil va gumanitar sohalarda

11. Qaysi kasbda ishlovchi shaxslarning asosiy vazifasi – ilmiy tadqiqotlar olib borish va yangi bilimlarni yaratish?

a) Shifokor
b) Falsafachi
c) Dasturchi
d) O‘qituvchi

Javob:

b) Falsafachi

12. "Gnostik" so‘zi qanday ma’noni anglatadi?

a) Amalga oshirilgan faoliyat
b) Bilim yoki tushunish
c) Yangi texnologiyalarga asoslangan kasb
d) Yangi bilimlarni saqlash

Javob:

b) Bilim yoki tushunish

13. Ilmiy-tekshirish kasbida ishlovchilar qanday faoliyat bilan shug‘ullanishadi?

a) Tadqiqotlar olib borish, yangi bilimlarni kashf etish
b) Jismoniy mehnat bilan shug‘ullanish
c) Texnik jarayonlarni avtomatlashtirish
d) Madaniy-ma’rifiy ishlar olib borish

Javob:

a) Tadqiqotlar olib borish, yangi bilimlarni kashf etish

14. Gnostik kasblar qaysi turdagi ish faoliyatiga asoslanadi?

a) Jismoniy faoliyat
b) Intellektual faoliyat
c) Raqamli tizimlar yaratish
d) Sanoat ishlab chiqarish

Javob:

b) Intellektual faoliyat

15. O‘zgartiruvchi kasblar nima?

a) Jamiyat va iqtisodiyotda mavjud holatlarni o‘zgartirish va yaxshilashga qaratilgan kasblar.
b) Faqat texnik usullarni ishlab chiqishga yo‘naltirilgan kasblar.
c) Yangi mahsulotlarni ishlab chiqarishga qaratilgan kasblar.
d) Faqat jismoniy mehnatni talab qiladigan kasblar.

Javob:

a) Jamiyat va iqtisodiyotda mavjud holatlarni o‘zgartirish va yaxshilashga qaratilgan kasblar.

16. O‘zgartiruvchi kasblar qaysi sohalarda faoliyat ko‘rsatadi?

a) Faqat sanoat sohasida.
b) Ijtimoiy, texnik, iqtisodiy va ekologik sohalarda.
c) Faqat san’at va madaniyat sohasida.
d) Faqat qishloq xo‘jaligida.

Javob: b) Ijtimoiy, texnik, iqtisodiy va ekologik sohalarda.

17. O‘zgartiruvchi kasblarga misol keltiring:

a) Ofitsiant
b) Muhandis, dasturchi, ekolog, iqtisodchi
c) Tibbiyot xodimi
d) Savdo vakili

Javob:

b) Muhandis, dasturchi, ekolog, iqtisodchi

18. O‘zgartiruvchi kasblarda ishlovchilar qanday asosiy faoliyatni bajaradilar?

a) Jismoniy ishlarni amalga oshirish.
b) Yangi texnologiyalarni yaratish va ularni joriy etish.
c) Avtomobilni ta’mirlash.
d) Xizmat ko‘rsatish.

Javob:

b) Yangi texnologiyalarni yaratish va ularni joriy etish.

19. Ijtimoiy o‘zgartirish kasblari qaysi faoliyatni o‘z ichiga oladi?

a) Yangi qonunlar va siyosiy islohotlarni joriy etish.

b) Yangi sanoat texnologiyalarini ishlab chiqish.
c) Tibbiy usullarni yaratish.
d) Sportni rivojlantirish.
Javob:
a) Yangi qonunlar va siyosiy islohotlarni joriy etish.

20. Ekologik kasblarda ishlovchi shaxsning asosiy vazifasi nima?
a) Tabiatni himoya qilish va ekologik muammolarni hal qilish.
b) Texnologiyalarning samaradorligini oshirish.
c) Yangi tibbiy davolash usullarini ishlab chiqish.
d) Jamiyatdagi iqtisodiy o‘zgarishlarni boshqarish.
Javob:
a) Tabiatni himoya qilish va ekologik muammolarni hal qilish.

21. Tibbiyotda o‘zgartiruvchi kasblarga qaysi kasb kiradi?
a) Shifokor, farmatsevt, reabilitatsiya mutaxassisi
b) Jurnalist
c) Ofitsiant
d) Qanday kasb ham yo‘q.
Javob:
a) Shifokor, farmatsevt, reabilitatsiya mutaxassisi

22. O‘zgartiruvchi kasblar iqtisodiyotda qanday ta’sir ko‘rsatadi?
a) Sanoatni rivojlantirishga yordam beradi.
b) Yangi mahsulotlar ishlab chiqarish va xizmatlar taqdim etish orqali iqtisodiy o‘sishni qo‘llab-quvvatlaydi.
c) Iqtisodiy tarmoqlarni bir-biriga bog‘laydi.
d) Faqat raqamli texnologiyalarni ishlab chiqadi.
Javob:
b) Yangi mahsulotlar ishlab chiqarish va xizmatlar taqdim etish orqali iqtisodiy o‘sishni qo‘llab-quvvatlaydi.

23. O‘zgartiruvchi kasblar ekologik o‘zgarishlarni amalga oshirishda qanday rol o‘ynaydi?
a) Atrof-muhitni tiklash, tabiiy resurslarni tejash va ekologik xavfsizlikni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.
b) Yangi texnologiyalarni ishlab chiqishda yordam beradi.
c) Sanoat ishlab chiqarishining samaradorligini oshiradi.
d) Faqat iqtisodiy tarmoqlarni rivojlantiradi.
Javob:
a) Atrof-muhitni tiklash, tabiiy resurslarni tejash va ekologik xavfsizlikni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

24. O‘zgartiruvchi kasblar iqtisodiy rivojlanishda qanday hissa qo‘shadi?

a) Jamiyatning iqtisodiy tizimlarini mustahkamlash va o‘zgartirishga yordam beradi.

b) Faqat yangi xizmatlarni yaratadi.

c) Iqtisodiy tanazzulni kamaytiradi.

d) Faqat ijtimoiy rivojlanishga xizmat qiladi.

Javob:

a) Jamiyatning iqtisodiy tizimlarini mustahkamlash va o‘zgartirishga yordam beradi.

25. O‘zgartiruvchi kasbga misol bo‘lgan "dasturchi" qaysi sohada ishlaydi?

a) Ijtimoiy muammolarni hal qilish.

b) Yangi dasturiy ta’minot va tizimlarni ishlab chiqish.

c) Jismoniy mehnatni bajarish.

d) Atrof-muhitni himoya qilish.

Javob:

b) Yangi dasturiy ta’minot va tizimlarni ishlab chiqish.

26. Siyosatchi kasbi o‘zgartiruvchi kasbga qaysi nuqtada kiradi?

a) Ijtimoiy muammolarni hal qilish va yangi siyosiy islohotlarni amalga oshirishda.

b) Yangi iqtisodiy resurslarni topishda.

c) Yangi mahsulotlar ishlab chiqishda.

d) Faoliyatni ma’naviy sohada amalga oshirishda.

Javob:

a) Ijtimoiy muammolarni hal qilish va yangi siyosiy islohotlarni amalga oshirishda.

27. O‘zgartiruvchi kasblar jamiyatni qanday rivojlantiradi?

a) Yangi texnologiyalarni joriy etish, ekologik va iqtisodiy muammolarni hal qilish orqali.

b) Yangi mahsulotlar ishlab chiqarish orqali.

c) Faqat iqtisodiy jihatdan rivojlantiradi.

d) Faqat ijtimoiy muammolarni hal qiladi.

Javob:

a) Yangi texnologiyalarni joriy etish, ekologik va iqtisodiy muammolarni hal qilish orqali.

28. Qaysi kasbda ishlovchi shaxslar yangi iqtisodiy strategiyalarni yaratishda faoliyat ko‘rsatadilar?

a) Iqtisodchi

b) Jurnalist
c) Shifokor
d) Jismoniy tarbiya o‘qituvchisi
Javob:
a) Iqtisodchi

29. O‘zgartiruvchi kasblar jamiyatdagi muammolarni hal qilishda qanday yordam beradi?

a) Yangi bilimlar va texnologiyalarni kiritish orqali.
b) Faqat jismoniy mehnatni talab qiladi.
c) Yangi qonunlarni yaratish orqali.
d) Faqat siyosiy o‘zgarishlarni amalga oshiradi.
Javob:
a) Yangi bilimlar va texnologiyalarni kiritish orqali.

30. Tadqiqotchilik kasblari nima?

a) Ilmiy va amaliy izlanishlar olib borish, yangi bilimlar yaratish, mavjud bilimlarni to‘plash va tizimlashtirish bilan shug‘ullanuvchi kasblar.
b) Faqat texnik yordam ko‘rsatish bilan shug‘ullanadigan kasblar.
c) Jismoniy ishlar bilan shug‘ullanuvchi kasblar.
d) Ijtimoiy xizmat ko‘rsatish bilan shug‘ullanuvchi kasblar.
Javob:
a) Ilmiy va amaliy izlanishlar olib borish, yangi bilimlar yaratish, mavjud bilimlarni to‘plash va tizimlashtirish bilan shug‘ullanuvchi kasblar.

31. Tadqiqotchilik kasblarida qanday asosiy faoliyatlar amalga oshiriladi?

a) Yangi texnologiyalar ishlab chiqish va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish.
b) Jamiyatdagi muammolarni hal qilish uchun ilmiy izlanishlar olib borish, nazariyalar yaratish va tajriba o‘tkazish.
c) Tibbiy davolash va bemorlarni ko‘rikdan o‘tkazish.
d) Faqat iqtisodiy tahlillarni amalga oshirish.
Javob:
b) Jamiyatdagi muammolarni hal qilish uchun ilmiy izlanishlar olib borish, nazariyalar yaratish va tajriba o‘tkazish.

32. Tadqiqotchilik kasbiga misollarni ko‘rsating.

a) Elektr mexanigi, dasturchi, muhandis.
b) Kimyogar, biolog, fizik, sotsiolog, iqtisodchi.
c) Ofitsiant, shovqinchi, yuk tashuvchi.

d) Boshqaruvchi, marketing mutaxassisi.

Javob:

b) Kimyogar, biolog, fizik, sotsiolog, iqtisodchi.

33. Tadqiqotchi kim?

a) Yangi mahsulotlarni ishlab chiqaradigan shaxs.

b) Yangi bilimlarni o‘rganib, mavjud bilimlarni yangilash va yangi nazariyalarni yaratadigan ilmiy xodim.

c) Faoliyatni faqat jismoniy mehnat bilan bajaradigan shaxs.

d) Jamiyatga xizmat ko‘rsatadigan shaxs.

Javob:

b) Yangi bilimlarni o‘rganib, mavjud bilimlarni yangilash va yangi nazariyalarni yaratadigan ilmiy xodim.

34. Ijtimoiy tadqiqotchilar nima bilan shug‘ullanadi?

a) Jamiyatdagi siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarni tahlil qilish va tavsiyalar ishlab chiqish.

b) Yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va sanoatni rivojlantirish.

c) Sog‘liqni saqlash tizimida ishlash va dori vositalarini ishlab chiqish.

d) Avtomobillarning texnik holatini tekshirish.

Javob:

a) Jamiyatdagi siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarni tahlil qilish va tavsiyalar ishlab chiqish.

35. Tibbiyot tadqiqotchilari nima bilan shug‘ullanadi?

a) Yangi tibbiy davolash usullarini ishlab chiqish va tibbiyot sohasida innovatsiyalarni amalga oshirish.

b) Yangi iqtisodiy usullarni ishlab chiqish.

c) Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish.

d) Yangi qurilish texnologiyalarini ishlab chiqish.

Javob:

a) Yangi tibbiy davolash usullarini ishlab chiqish va tibbiyot sohasida innovatsiyalarni amalga oshirish.

36. Tadqiqotchi qanday ilmiy sohalarda faoliyat yuritishi mumkin?

a) Faqat texnika va sanoat sohasida.

b) Ilmiy sohalarning barcha turlarida — tabiiy fanlar, ijtimoiy fanlar, texnika, tibbiyot va boshqalar.

c) Faqat iqtisodiyot va biznes sohasida.

d) Faqat san’at va madaniyat sohasida.

Javob:

b) Ilmiy sohalarning barcha turlarida — tabiiy fanlar, ijtimoiy fanlar, texnika, tibbiyot va boshqalar.

37. Tadqiqotchilik kasbining asosiy xususiyatlari qaysilar?

a) Ilmiy bilimlarga ega bo‘lish va tahlil qilish qobiliyati, innovatsion fikrlash.

b) Faqat jismoniy mehnatga qaratilgan kasb.

c) Yangi mahsulotlar yaratish.

d) Faqat iqtisodiy natijalarni ishlab chiqish.

Javob:

a) Ilmiy bilimlarga ega bo‘lish va tahlil qilish qobiliyati, innovatsion fikrlash.

38. Pedagogik tadqiqotchi qanday faoliyat bilan shug‘ullanadi?

a) Ta’lim tizimining samaradorligini o‘rganish, yangi ta’lim metodlari va pedagogik nazariyalarni ishlab chiqish.

b) Sanoat va texnik jarayonlarni yaxshilash.

c) Tibbiyot usullarini ishlab chiqish.

d) Ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun siyosat ishlab chiqish.

Javob:

a) Ta’lim tizimining samaradorligini o‘rganish, yangi ta’lim metodlari va pedagogik nazariyalarni ishlab chiqish.

39. Texnik tadqiqotchilar nima bilan shug‘ullanadi?

a) Yangi texnologiyalarni ishlab chiqish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish va texnik qurilmalarni yaratish.

b) Yangi siyosiy islohotlarni amalga oshirish.

c) Ijtimoiy jarayonlarni o‘rganish va tahlil qilish.

d) Sog‘liqni saqlashni takomillashtirish.

Javob:

a) Yangi texnologiyalarni ishlab chiqish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish va texnik qurilmalarni yaratish.

40. Tadqiqotchilik kasbining jamiyatdagi roli qanday?

a) Jamiyatning rivojlanishini ta’minlash, yangi bilimlar yaratish va amaliyotga joriy etish.

b) Yangi mahsulotlar ishlab chiqarish va marketingni rivojlantirish.

c) Jismoniy ishlarni bajarish.

d) Faqat ma’lumotlarni yig‘ish va tarqatish.

Javob:

a) Jamiyatning rivojlanishini ta’minlash, yangi bilimlar yaratish va amaliyotga joriy etish.

41. Tadqiqotchi kasbi jamiyatga qanday foyda keltiradi?

a) Yangi bilimlar va texnologiyalarni yaratish orqali jamiyatning rivojlanishiga yordam beradi.

b) Faqat jismoniy mehnatga qaratilgan foydalar beradi.

c) Ijtimoiy tizimni buzadi.

d) Yangi kasblarni yaratadi, lekin iqtisodiy foyda keltirmaydi.

Javob:

a) Yangi bilimlar va texnologiyalarni yaratish orqali jamiyatning rivojlanishiga yordam beradi.

42. Tadqiqotchilik kasbida ishlovchi kishi qaysi qobiliyatlarni rivojlantirishi kerak?

a) Yaratilish va innovatsion fikrlash, tahlil qilish, ilmiy izlanishlar olib borish qobiliyatlari.

b) Faqat jismoniy mehnatni bajarish.

c) Marketing va sotish qobiliyatlari.

d) Yangi texnikalarni ishlab chiqish.

Javob:

a) Yaratilish va innovatsion fikrlash, tahlil qilish, ilmiy izlanishlar olib borish qobiliyatlari.

43. Tadqiqotchilar tomonidan qaysi turdagi izlanishlar ko‘proq amalga oshiriladi?

a) Yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish.

b) Faqat ijtimoiy tadqiqotlar olib borish.

c) Faqat iqtisodiy tahlil qilish.

d) Faqat jismoniy mehnatni amalga oshirish.

Javob:

a) Yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish.

4-AMALIY MASHG‘ULOT
MAVZU: KASB TANLASH FORMULASI BILAN TANISHISH

Maqsad: Talabalarning Kasb tanlash formulasi to‘g‘risidagi bilimlarini yanada oshirib, olgan nazariy bilimlarini amalda qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Mashg‘ulotlarni jihozlash Kasb tanlash formulasi mavzusi bo‘yicha plakatlar va slaydlar.

Mashg‘ulot rejasi:

1.Talabalarning kasblar turkumlari,guruhlari,bo‘limlari to‘g‘risidagi bilimini tekshirish.

2. Kasb tanlashda tasir etuvchi omillar haqida gapirish va misollar keltirish.

3. Kasb tanlash formulasi bilan tanishish.

4. talabalar individual tarzda kasb formulasini tuzish.

5. Yozma xisobot tayyorlash.

Metodik tavsiyanoma

Kasb tanlash formulasi — bu insonning o‘ziga mos va muvaffaqiyatli kasbni tanlashda yordam beradigan bir nechta omillarni hisobga oladigan usuldir. Kasb tanlashda bir nechta faktorlarni inobatga olish zarur, Chunki bu jarayon nafaqat shaxsiy qobiliyatlar, balki ijtimoiy, iqtisodiy va psixologik omillar bilan ham bog‘liq.

Kasb tanlashda e’tibor berilishi kerak bo‘lgan asosiy omillar:

Shaxsiy qobiliyat va iste’dodlar:

O‘zingizning qiziqishlaringiz, kuchli tomonlaringiz va qobiliyatlaringizni aniqlash muhimdir. Masalan, agar matematikaga qiziqsangiz va analitik fikrlashda muvaffaqiyatli bo‘lsangiz, iqtisodchi, muhandis yoki dasturchi kasblarini ko‘rib chiqishingiz mumkin.

Shaxsiy xususiyatlar va temperament:

Kasb tanlashda insonning temperamentini ham hisobga olish kerak. Masalan, introvert odamlar ko‘proq mustaqil ishlashni afzal ko‘rishlari mumkin, bu esa ilmiy yoki badiiy sohalarda ishlash uchun mosdir. Ekstrovertlar esa ko‘proq jamoaviy ishni va kommunikatsiyani talab qiluvchi kasblarda muvaffaqiyatli bo‘lishi mumkin.

Bozor ehtiyojlari va kasbning istiqboli:

Tanlangan kasbning bozor ehtiyojlari va istiqbollari ham muhim. Misol uchun, texnologiyalar, sun’iy intellekt, yashil energiya kabi sohalarda yangi kasblar rivojlanib bormoqda. Bu kabi kasblar kelajakda talab yuqori bo‘lishi mumkin.

Ta’lim va malaka:Ba’zi kasblar o‘ziga xos ta’lim va malakalarni talab qiladi. Agar sizda kerakli bilim va malakalar bo‘lsa, bu sizning kasb tanlashda muvaffaqiyatli bo‘lishingizga yordam beradi.

Ijtimoiy va oilaviy holat:Kasb tanlashda ijtimoiy holat, oilaviy majburiyatlar, yashash joyi va boshqa shaxsiy omillarni ham hisobga olish zarur. Masalan, ba’zi kasblar ko‘chmanchi hayot tarzini talab qilishi mumkin, bu esa o‘z-o‘zidan turmush tarziga ta’sir qiladi.

Shaxsiy qiziqish va ishtiyoq:O‘zingizni qiziqtirgan va ishlashdan zavq oladigan sohani tanlash uzoq muddatda muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi. Agar kasbingizni sevmasangiz, u sizni tezda charchatishi va motivatsiyangizni yo‘qotishi mumkin.

Daromad va turmush darajasi:Har bir kasbning o‘ziga xos daromad darajasi bo‘ladi. Bunday omilni hisobga olib, shaxsiy moliyaviy maqsadlarni ham aniqlash kerak. Ba’zi kasblar yuqori daromad keltirishi mumkin, ammo boshqa sohalarda ham ko‘proq ruhiy qoniqish va farovonlik mavjud.

Kasb tanlash formulasi:

Kasb tanlashda yuqoridagi omillarni to‘liq hisobga olib, quyidagi formulani ishlatish mumkin:

Kasb=f(Qobiliyatlar,Qiziqishlar,Bozor ehtiyoji,Ta’lim va malaka,Ijtimoiy omillar,Daromad maqsadi)\text{Kasb} = f(\text{Qobiliyatlar}, \text{Qiziqishlar}, \text{Bozor ehtiyoji}, \text{Ta’lim va malaka}, \text{Ijtimoiy omillar}, \text{Daromad maqsadi})Kasb=f(Qobiliyatlar,Qiziqishlar,Bozor ehtiyoji,Ta’lim va malaka,Ijtimoiy omillar,Daromad maqsadi)

Bu yerda har bir omil o‘ziga xos ahamiyatga ega va formuladagi har bir elementni birgalikda tahlil qilish zarur.

Kasb tanlashda yordam beradigan ba’zi maslahatlar:

O‘zini o‘zi tahlil qilish – Qaysi sohalarda muvaffaqiyatli bo‘lishingiz mumkinligini aniqlash uchun o‘z qobiliyatlaringizni tahlil qiling.

Mutaxassislarning maslahatlarini olish – Psixologlar, kasb maslahatchilari yoki mentorlardan yordam so‘rash.

Karyera testlari va o‘z-o‘zini baholash – Kasb tanlashga yordam beradigan psixologik testlar yoki karyera baholash vositalarini ishlatish.

Kasb tanlash jarayoni har bir inson uchun individualdir va unga yondashishda o‘ziga xoslik bo‘lishi kerak.

Mustaqil ish
Test topshiriqlari

1. Kasb tanlashda eng muhim omil qaysi?

A) Ijtimoiy talablar
B) Shaxsiy qiziqishlar va iqtidor
C) Oilaviy qarashlar
D) Ta’lim imkoniyatlari

Javob:

B) Shaxsiy qiziqishlar va iqtidor

2. O‘zbekistonda hozirgi kunda qaysi sohalar yuqori talabga ega?

A) Sog‘liqni saqlash va IT
B) San’at va madaniyat
C) Geologiya va arxeologiya
D) Tarix va arxitektura

Javob:

A) Sog‘liqni saqlash va IT

3. Kasb tanlashda mehnat bozorining talablari nimalarni bildiradi?

A) Mehnat bozoridagi sohalar o‘rtasidagi farqni
B) Qaysi kasblarga talab yuqori va ular bo‘yicha qanday imkoniyatlar borligini
C) Kasblar o‘rtasida ijodkorlikni
D) Kasbni tanlashda yoshlarning fikrini

Javob:

B) Qaysi kasblarga talab yuqori va ular bo‘yicha qanday imkoniyatlar borligini

4. Agar sizning biror sohada iqtidorlaringiz va qiziqishlaringiz bo‘lsa, bu kasbda muvaffaqiyatga erishish imkoniyatingiz qanday?

A) Kamayadi
B) O‘zgaradi
C) Yuqoriladi
D) O‘zgarishsiz qoladi

Javob:

C) Yuqoriladi

5. Kasb tanlashda ta’limning roli qanday?

A) Ta’lim o‘qish joyini tanlashga yordam beradi, lekin kasbni tanlashda unchalik ahamiyatga ega emas.
B) Ta’lim faqat kasbni boshlashda yordam beradi, keyin rivojlanish unchalik muhim emas.

C) Ta’lim va malaka oshirish kasbni tanlashda muhim omil bo‘lib, kasbda muvaffaqiyatni oshiradi.

D) Ta’lim faqat xalqaro kasblarga bog‘liq.

Javob:

C) Ta’lim va malaka oshirish kasbni tanlashda muhim omil bo‘lib, kasbda muvaffaqiyatni oshiradi.

6. O‘zbekistonda kasb tanlashda oilaviy qarashlar va jamiyatdagi stereotiplar qanday ta’sir ko‘rsatadi?

A) Oilaviy qarashlar va stereotiplar hech qanday ta’sir ko‘rsatmaydi.

B) Jamiyatning stereotiplari faqat ijtimoiy kasblarga ta’sir qiladi.

C) Ba’zan oilaviy qarashlar va jamiyatdagi stereotiplar kasb tanlashda ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

D) Stereotiplar faqat yoshlarning ijtimoiy faoliyatiga ta’sir qiladi.

Javob:

C) Ba’zan oilaviy qarashlar va jamiyatdagi stereotiplar kasb tanlashda ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

7. Kasb tanlashda kelajakdagi istiqbollarni hisobga olish qanday ahamiyatga ega?

A) Ular kasbning joriy holatini baholashga yordam beradi, lekin kelajakdagi o‘zgarishlarni aniqlashda foydasiz.

B) Kelajakdagi istiqbollar kasbning rivojlanishi va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini belgilashga yordam beradi.

C) Kelajakdagi istiqbollar faqat ijtimoiy kasblarda ahamiyatga ega.

D) Kelajakdagi istiqbollar faqat yoshlarning shaxsiy fikriga bog‘liq.

Javob:

B) Kelajakdagi istiqbollar kasbning rivojlanishi va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini belgilashga yordam beradi.

8. Kasb tanlashda "bozor talabini" qanday tushunasiz?

A) Faqatgina shaxsiy qiziqishlarga qarab tanlanadi.

B) Mehnat bozorida qaysi sohalarga talab yuqori ekanini va bu kasbning qanday kelajakda rivojlanishini o‘rganish zarur.

C) O‘zbekistondagi barcha kasblarga talab barobar.

D) Faqat davlat sektori kasblari bo‘yicha talabni o‘rganish zarur.

Javob:

B) Mehnat bozorida qaysi sohalarga talab yuqori ekanini va bu kasbning qanday kelajakda rivojlanishini o‘rganish zarur.

9. Kasb tanlashda shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini hisobga olishning ahamiyati nima?

A) Bu kasbga faqat moddiy foyda keltirishni o‘z ichiga oladi.

B) Shaxsiy rivojlanish imkoniyatlari kasbda uzoq muddat davomida muvaffaqiyatga erishish va o‘sishni ta’minlaydi.

C) Shaxsiy rivojlanish faqat yangi kasbni o‘rganish bilan bog‘liq.

D) Bu faqat kasbni o‘zgartirish imkoniyatlariga ta’sir qiladi.

Javob:

B) Shaxsiy rivojlanish imkoniyatlari kasbda uzoq muddat davomida muvaffaqiyatga erishish va o‘sishni ta’minlaydi.

10. Agar kasbni tanlashda jamiyatdagi stereotiplarga amal qilinsa, bu qanday oqibatlarga olib kelishi mumkin?

A) Stereotiplarga amal qilish kasbda muvaffaqiyatga erishishni ta’minlaydi.

B) Kasb tanlashda jamiyatning stereotiplari, o‘z qiziqishlaringiz va iqtidorlaringizga to‘g‘ri kelmasa, kelajakda muvaffaqiyatsizlikka olib kelishi mumkin.

C) Stereotiplar faqat yoshlarning ijtimoiy roliga ta’sir qiladi.

D) Jamiyatdagi stereotiplar kasb tanlashda umuman ahamiyatga ega emas.

Javob:

B) Kasb tanlashda jamiyatning stereotiplari, o‘z qiziqishlaringiz va iqtidorlaringizga to‘g‘ri kelmasa, kelajakda muvaffaqiyatsizlikka olib kelishi mumkin.

5-AMALIY MASHG‘ULOT
MAVZU: UMUMIY O‘RTA VA O‘RTA MAXSUS DAVLAT TA’LIM MUASSASALARIDA PSIXOLOGIK XIZMAT FAOLIYATINI TASHKIL ETISH

Maqsad: Talabalarning umumiy o‘rta va o‘rta maxsus davlat ta’lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatini tashkil etish mavzusi haqidagi bilimlarini yanada oshirib, olgan nazariy bilimlarini amalda qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Mashg‘ulotlarni jihozlash: Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus davlat ta’lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatini tashkil etish mavzusi bo‘yicha plakatlar va slaydlar.

Mashg‘ulot rejasi:

1.Talabalarning kasblar turkumlari,guruhlari,bo‘limlari, kasb tanlash formulasi to‘g‘risidagi bilimini tekshirish.

2. Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatini tashkil etish haqida gapirish va misollar keltirish.

3. O‘rta maxsus davlat ta’lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatini tashkil etish haqida gapirish va misollar keltirish

4. Yozma xisobot tayyorlash.

Metodik tavsiyanoma

O‘zbekistonda maktablarda psixologik xizmatni tashkil etish sohasida ahamiyatli islohotlar amalga oshirilmoqda. Maktablarda psixologik xizmatni tashkil etishning asosiy maqsadi o‘quvchilarning psixologik salomatligini saqlash, ularning ruhiy va emotsional farovonligini ta’minlash, stress, depressiya, o‘quv muammolari kabi psixologik holatlar bilan bog‘liq muammolarni bartaraf etishdir. Bunda psixologik xizmatlar o‘quvchilarga individual va guruhli maslahatlar, psixologik mashg‘ulotlar, stressni boshqarish texnikalari kabi turli yordamlar ko‘rsatadi.

Maktablarda psixologik xizmatni tashkil etish:

Psixologik xizmatning maqsadi**:**

O‘quvchilarning psixologik holatini yaxshilash: O‘quvchilarning emotsional va ruhiy salomatligini saqlash hamda ijtimoiy moslashuv muammolarini hal qilish.

Stress va boshqa psixologik muammolarni bartaraf etish**:** Maktabda o‘qish jarayonida yuzaga keladigan stress, qayg‘u, depressiya kabi psixologik holatlar bilan ishlash.

O‘quvchilarga psixologik yordam ko‘rsatish: O‘quvchilarga o‘z-o‘zini anglash, qarorlar qabul qilish, shaxsiy rivojlanish bo‘yicha yordam berish.

Psixologik xizmatlarning yo‘nalishlari: Maktablarda psixologik xizmat quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi:

Individual maslahatlar: O‘quvchilarning psixologik holatini baholash, stressni boshqarish, o‘quvchilarni o‘z muammolarini hal qilishda yordam berish.

Guruhli psixologik mashg‘ulotlar**:** O‘quvchilarni stressni boshqarish, o‘zini anglash va jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan guruhli mashg‘ulotlar.

Ta’lim va emotsional rivojlanish bo‘yicha treninglar: O‘quvchilarning ijtimoiy ko‘nikmalarini oshirish, emotsional intellektni rivojlantirish, o‘qishdagi muvaffaqiyatga erishish uchun zarur psixologik yordam.

Psixologning vazifalari**:** Maktablarda psixologlar quyidagi vazifalarni bajaradilar:

Psixologik yordam ko‘rsatish: O‘quvchilarga stress, o‘qishdagi muammolar, emotsional beqarorlik va boshqa psixologik masalalarda yordam berish.

O‘quvchilarning psixologik holatini baholash: Psixologik testlar va anketalar orqali o‘quvchilarning ruhiy holatini tahlil qilish va ularni psixologik yordamga yo‘naltirish.

O‘qituvchilar bilan hamkorlik: O‘qituvchilarni o‘quvchilarning psixologik holatini tushunish va ular bilan samarali ishlash bo‘yicha o‘qitish.

Yoshlar bilan ishlash: O‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvini ta’minlash, ularga kasb-hunar tanlashda yordam berish, jismoniy va emotsional rivojlanishiga ko‘maklashish.

Psixologik xizmatlarning muhim jihatlari**:**

Maktabda psixologik yondashuvning joriy etilishi: Maktabda psixologik xizmatni tashkil etish, o‘quvchilarning muammolarini erkin ravishda hal qilish imkoniyatlarini yaratadi. Bu orqali o‘quvchilar o‘zlarini xavfsiz his qilishadi va psixologik yordam olishni osonlashtiradi.

O‘qituvchilar uchun psixologik treninglar: O‘qituvchilarni psixologik xizmatlardan foydalanish va o‘quvchilarning psixologik muammolarini aniqlash bo‘yicha o‘qitish.

Maxsus psixologik dasturlar: O‘quvchilarga stressni boshqarish, vaqtni rejalashtirish, o‘zini anglash va psixologik barqarorlikni saqlashga yordam beruvchi dasturlarni joriy etish.

Onlayn psixologik yordam: Zamonaviy texnologiyalar yordamida o‘quvchilarga onlayn psixologik yordam ko‘rsatish, bu orqali ular masofaviy ravishda ham psixologik maslahatlar olishlari mumkin.

Maktabda psixologik xizmatlar tashkil etishdagi qiyinchiliklar:

Resurslarning etishmasligi: Psixologik xizmatlarni tashkil etish uchun zarur bo‘lgan resurslar (masalan, psixologlar, trening materiallari) ko‘p hollarda yetarli emas.

Psixologik xizmatlarning noto‘g‘ri tushunilishi: Ba’zi hollarda psixologik yordamga ehtiyoj sezilsa ham, o‘quvchilar yoki ularning ota-onalari psixologik xizmatlarni kerakli darajada qadrlamasliklari mumkin.

Psixologik yordamga bo‘lgan ehtiyojning yuqoriligi: O‘quvchilarning ruhiy muammolarini vaqtida aniqlash va ularga yordam ko‘rsatish zarurati, shu bilan birga, psixologlarga bo‘lgan talabning oshishi.

Psixologik xizmatlarni rivojlantirish choralari**:**

Psixologlarni o‘qitish va malakasini oshirish: Psixologlarni ta’lim muassasalarida samarali ishlash uchun muntazam ravishda malaka oshirish kurslari va treninglarga jalb qilish.

Psixologik xizmatlarni yanada kengaytirish: Maktablarda psixologik yordamni yanada kengaytirish va turli yordam shakllarini (masalan, onlayn yordam) joriy etish.

O‘qituvchilarni psixologik yordam ko‘rsatish bo‘yicha o‘qitish**:** O‘qituvchilarni psixologik yordam ko‘rsatish va o‘quvchilarning ruhiy holatini kuzatish bo‘yicha o‘qitish, ularga zarur ko‘nikmalarni o‘rgatish.

Xulosa qilib aytganda maktablarda psixologik xizmatni tashkil etish, o‘quvchilarning ruhiy va emotsional salomatligini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. Psixologik xizmatlar yordamida o‘quvchilarning o‘qishdagi muvaffaqiyatlarini oshirish, ijtimoiy moslashuvini yaxshilash va psixologik muammolarni oldini olish mumkin. Bu esa umumiy ta’lim sifatini oshirishga va o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi. Maktablarda psixologik xizmatni yanada takomillashtirish va kengaytirish orqali o‘quvchilarni to‘laqonli rivojlantirish imkoniyatlari yaratilmokda.

O‘zbekiston Respublikasida o‘rta maxsus ta’lim muassasalarida psixologik xizmatning tashkil etilishi ta’lim tizimining rivojlanishiga va o‘quvchilarni psixologik va emotsional jihatdan qo‘llab-quvvatlashga

qaratilgan muhim bosqichlardan biridir. O‘rta maxsus ta’lim muassasalarida, xususan, kasb-hunar kollejlari va akademik litseylar kabi ta’lim muassasalarida psixologik xizmatlar o‘quvchilarning ruhiy va emotsional farovonligini saqlash va rivojlantirishga qaratilgan.

O‘zbekistonda o‘rta maxsus ta’lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatini tashkil etish:

Psixologik xizmatning maqsadi: O‘rta maxsus ta’lim muassasalarida psixologik xizmatning asosiy maqsadi — o‘quvchilarning psixologik holatini yaxshilash, ularning emotsional va ruhiy muammolarini hal qilish, ijtimoiy moslashuvini ta’minlash va ta’lim jarayonida yuzaga keladigan stress va boshqa psixologik qiyinchiliklarga yordam berishdir. Psixologik xizmatlar, Shuningdek, o‘quvchilarning kasb-hunar va ilmiy faoliyatida muvaffaqiyatga erishishlari uchun zarur bo‘lgan psixologik tayyorgarlikni ham ta’minlaydi.

Psixologlarning vazifalari: O‘rta maxsus ta’lim muassasalarida psixologlar quyidagi vazifalarni bajaradi:

O‘quvchilarning psixologik holatini baholash va zaruratga ko‘ra individual maslahatlar berish;

Psixologik mashg‘ulotlar va guruhli ishlanmalarni o‘tkazish;

Stressni boshqarish, vaqtni to‘g‘ri rejalashtirish va boshqa ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam berish;

O‘qituvchilarga o‘quvchilarning psixologik muammolari bo‘yicha maslahatlar berish;

Ta’lim muassasasi rahbariyati bilan hamkorlikda o‘quvchilarning psixologik farovonligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish.

Psixologik xizmatning asosiy yo‘nalishlari:

Preventiv xizmatlar: O‘quvchilar orasida psixologik salomatlikni saqlash, muammolarni oldini olish va stressni boshqarish bo‘yicha turli dasturlarni amalga oshirish.

Individual va guruhli maslahatlar: O‘quvchilarga individual ravishda yordam ko‘rsatish, Shuningdek, guruhli ishlanmalar va seminarlar tashkil etish orqali ularning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga yordam berish.

Psixologik testlar va baholash**:** O‘quvchilarning psixologik holatini baholash uchun testlar va anketalar o‘tkazish, Shuningdek, individual ravishda o‘quvchilarning muammolarini aniqlash.

Stressni boshqarish: O‘quvchilarga stressni boshqarish, vaqtni rejalashtirish, o‘qishdagi muvaffaqiyatni oshirish bo‘yicha ko‘nikmalarni o‘rgatish.

Psixologik xizmatlar tizimi:

Kollejlarda va litseylar: O‘rta maxsus ta’lim muassasalarida psixologik xizmatlar maxsus o‘quv kurslari, individual maslahatlar va guruhli mashg‘ulotlar orqali amalga oshiriladi. O‘quvchilarning psixologik farovonligini ta’minlash uchun psixologlar bilan birga o‘qituvchilar, pedagoglar va psixoterapevtlar ham faoliyat yuritadi.

Psixologik xizmatlar markazlari: O‘rta maxsus ta’lim muassasalarida psixologik yordam markazlari tashkil etilib, o‘quvchilarga turli psixologik muammolar bo‘yicha yordam ko‘rsatiladi. Bu markazlar Shuningdek, o‘qituvchilar va ta’lim muassasalari rahbariyati bilan hamkorlikda ishlaydi.

O‘quvchilar uchun yordam ko‘rsatish dasturlari: O‘rta maxsus ta’lim muassasalarida psixologik xizmatlarning samaradorligini oshirish uchun turli yordam ko‘rsatish dasturlari ishlab chiqilgan. Ular quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Ruhiy holatni yaxshilash dasturlari**:** O‘quvchilarni stressdan xoli qilish, o‘qishga bo‘lgan ijobiy munosabatni rivojlantirishga qaratilgan dasturlar.

Kasb-hunar tanlash bo‘yicha maslahatlar**:** O‘quvchilarga kelajakda kasb tanlashda yordam berish, ular uchun muvaffaqiyatli kasbga yo‘l ko‘rsatish.

Emotsional rivojlanish dasturlari: O‘quvchilarning emotsional intellektini rivojlantirish va ijtimoiy ko‘nikmalarni oshirish bo‘yicha treninglar.

Psixologik xizmatlarning rivojlanishi va istiqbollari**:** O‘rta maxsus ta’lim muassasalarida psixologik xizmatlarni yanada takomillashtirish va rivojlantirish uchun bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu o‘quvchilarni yanada kengroq psixologik qo‘llab-quvvatlash, psixologik maslahatlar va xizmatlar ko‘rsatish imkoniyatlarini kengaytirish, Shuningdek, psixologik xizmatlarning sifatini oshirishga qaratilgan. O‘qituvchilar va psixologlarni tayyorlash va malakasini oshirish bo‘yicha maxsus kurslar va seminarlar o‘tkazilmoqda.

Xulosa qilib aytish mumkinki o‘rta maxsus ta’lim muassasalarida psixologik xizmatlar muhim o‘rin tutadi. Bu xizmatlar o‘quvchilarning ruhiy va emotsional holatini yaxshilash, ijtimoiy moslashuvni ta’minlash va muvaffaqiyatli ta’lim olish uchun zarur psixologik qo‘llab-quvvatlashni

taqdim etadi. Psixologik xizmatlarning tizimli ravishda rivojlanishi ta’lim sifatini yaxshilashga va o‘quvchilarning farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Mustaqil ish

1. Psixologik xizmatning maqsadi nima?

A) O‘quvchilarning psixologik salomatligini baholash

B) O‘quvchilarning psixologik holatini yaxshilash va stressni kamaytirish

C) O‘quvchilarning o‘qishdagi muvaffaqiyatini oshirish

D) O‘qituvchilarni o‘qitish

Javob: B) O‘quvchilarning psixologik holatini yaxshilash va stressni kamaytirish

2. Psixologik xizmatlar qanday asosiy yo‘nalishlarda amalga oshiriladi?

A) Yalpi, guruhli va individual mashg‘ulotlar

B) Ta’lim va mehnat muammolari

C) O‘qituvchilarni boshqarish

D) O‘quvchilarni faqat jismoniy mashqlar bilan ta’minlash

Javob:

A) Yalpi, guruhli va individual mashg‘ulotlar

3. Psixologik xizmatlarda o‘qituvchilar qanday ro‘lni bajaradi?

A) O‘quvchilarga psixologik yordam ko‘rsatish

B) Psixologlar bilan hamkorlikda o‘quvchilarning psixologik holatini baholash

C) O‘quvchilarni ijtimoiy tarmoq orqali kuzatish

D) O‘quvchilarga faqat ilmiy maslahatlar berish

Javob:

B) Psixologlar bilan hamkorlikda o‘quvchilarning psixologik holatini baholash

4. O‘rta maxsus ta’lim muassasalarida psixologik xizmatlarning qanday muhim vazifasi bor?

A) Faqat o‘quvchilarning aqliy salohiyatini oshirish

B) O‘quvchilarga kasb-hunar tanlashda yordam berish

C) O‘quvchilarga o‘qishning yangi usullarini o‘rgatish

D) O‘quvchilarning o‘qish jarayonidagi muvaffaqiyatini ta’minlash uchun ruhiy yordam ko‘rsatish

Javob:

D) O‘quvchilarning o‘qish jarayonidagi muvaffaqiyatini ta’minlash uchun ruhiy yordam ko‘rsatish

5. O‘rta maxsus ta’lim muassasalarida psixologik yordam ko‘rsatishda qanday usullar qo‘llaniladi?

A) Psixologik testlar, maslahatlar va guruhli mashg‘ulotlar

B) O‘quvchilarning tahlil qilish va sinovlarni bajarish

C) O‘qituvchilarni texnologiyalarga o‘rgatish

D) Faqat tibbiy yordam ko‘rsatish

Javob:

A) Psixologik testlar, maslahatlar va guruhli mashg‘ulotlar

6. Psixologik xizmatlarning rivojlanishiga qanday chora-tadbirlar ta’sir qiladi?

A) Faqat yangi texnologiyalarni joriy etish

B) O‘qituvchilarni psixologik yordamga yo‘naltirish va malakasini oshirish

C) O‘quvchilarga faqat akademik kurslarni taqdim etish

D) Ruhiy yordam ko‘rsatishni to‘xtatish

Javob:

B) O‘qituvchilarni psixologik yordamga yo‘naltirish va malakasini oshirish

7. O‘rta maxsus ta’lim muassasalarida psixologik yordam ko‘rsatish markazlarining asosiy vazifasi nima?

A) O‘quvchilarning barcha muammolarini hal qilish

B) Psixologik yordam ko‘rsatish, stressni boshqarish va ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni rivojlantirish

C) Faqat o‘quvchilarga jismoniy mashqlarni o‘rgatish

D) O‘quvchilarning faqat akademik natijalarini yaxshilash

Javob:

B) Psixologik yordam ko‘rsatish, stressni boshqarish va ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni rivojlantirish

8. O‘rta maxsus ta’lim muassasalarida psixologik yordamning oldini olish choralari nimalardan iborat?

A) O‘quvchilarni faqat darsga o‘rgatish

B) Stressni oldini olish, ijtimoiy moslashuv va emotsional rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash

C) O‘qituvchilarni boshqarish

D) O‘quvchilarga faqat texnik bilimlarni o‘rgatish

Javob:

B) Stressni oldini olish, ijtimoiy moslashuv va emotsional rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash

9. Psixologik xizmat ko‘rsatish uchun qanday tahlillar amalga oshiriladi?

A) O‘quvchilarning ilmiy natijalarini tahlil qilish

B) O‘quvchilarning psixologik holatini baholash uchun testlar va anketalar

C) O‘quvchilarning jismoniy holatini tahlil qilish

D) Faqat o‘qituvchilarning ish faoliyatini baholash

Javob:

B) O‘quvchilarning psixologik holatini baholash uchun testlar va anketalar

10. Psixologik xizmatning samaradorligini oshirish uchun qanday choralar ko‘rilmoqda?

A) Psixologlarni faqat jismoniy mashqlar o‘rgatishga yo‘naltirish

B) Psixologlarni yangi texnologiyalar bilan ta’minlash

C) Psixologik maslahatlar va treninglarni takomillashtirish, onlayn platformalarni joriy etish

D) Faqat akademik muvaffaqiyatni oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar

Javob:

C) Psixologik maslahatlar va treninglarni takomillashtirish, onlayn platformalarni joriy etish

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim vazirligi**.** (2021). "Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida psixologik xizmatni tashkil etishning asosiy yo‘nalishlari". Toshkent:

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2020). ″O‘quvchilarning psixologik salomatligini ta’minlash va psixologik yordam ko‘rsatish masalalari bo‘yicha Farmon". Toshkent.

3. Nazarova G. (2019). "Maktabda psixologik xizmatlar: metodologiya va amaliyot". Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.

4. Yunusov A. (2022). "Maktabda psixologik yordamning asosiy turlari va ularning samaradorligi". Toshkent: O‘zbekiston Psixologlar Assotsiatsiyasi.

5. G‘afurova L. (2018). "O‘quvchilarga psixologik yordam: nazariy va amaliy jihatlar". Tashkent: TDTU nashriyoti

6-AMALIY MASHG‘ULOT
MAVZU: KASB HUNARGA YO‘NALTIRISH TASHXIS MARKAZLARINIG FAOLIYATI

Maqsad: Talabalarning Kasb hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarinig faoliyati haqidagi bilimlarini yanada oshirib, olgan nazariy bilimlarini amalda qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Mashg‘ulotlarni jihozlash: Kasb hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarinig faoliyati mavzusi bo‘yicha plakatlar va slaydlar.

Mashg‘ulot rejasi:

1.Talabalarning umumiy o‘rta va o‘rta maxsus davlat ta’lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatini tashkil etish to‘g‘risidagi bilimini tekshirish.

2. Kasb hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarinig faoliyati haqida gapirish va misollar keltirish.

3. Mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan tashxis markazlari haqida gapirish va misollar keltirish

4. Yozma xisobot tayyorlash.

Metodik tavsiyanoma.

O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimida kasb-hunarga yo‘naltirish va tashxis markazlarining faoliyati ahamiyatli o‘rin tutadi. Kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi o‘quvchilarning kelajakdagi faoliyatini rejalashtirishda, ularning qobiliyatlari va qiziqishlariga mos kasb tanlashda muhim rol o‘ynaydi. Tashxis markazlari esa o‘quvchilarning psixologik va ijtimoiy ehtiyojlarini aniqlashga, ularni to‘g‘ri kasbga yo‘naltirishga yordam beradi.

Kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlari:

O‘zbekistonda kasb-hunarga yo‘naltirishni ta’minlash va o‘quvchilarni shaxsiy xususiyatlari, qobiliyatlari, qiziqishlariga mos kasb tanlashga yordam berish uchun **Kasb-hunar ta’limi markazlari** va **psixologik tashxis markazlari** faoliyat yuritadi.

Kasb-hunar markazlarining vazifalari:

O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish**:** O‘quvchilarning individual qobiliyatlari, bilim va ko‘nikmalarini inobatga olgan holda, ularni to‘g‘ri kasb-hunar yo‘nalishlariga yo‘naltirish.

Kasb tanlashda yordam: O‘quvchilarga o‘zlari uchun mos kasbni tanlashda maslahatlar berish va kasbga oid ma’lumotlar taqdim etish.

O‘quvchilarning psixologik holatini baholash: Kasb-hunarga yo‘naltirish markazlari o‘quvchilarning psixologik va ijtimoiy holatini baholash uchun turli testlar va tashxislar o‘tkazadi.

Kasb-hunar bo‘yicha ta’limni rivojlantirish: Maktab o‘quvchilari va kasb-hunar o‘quvchilariga kasbga oid ta’lim olish imkoniyatlari va kurslarni taqdim etish.

Psixologik tashxis markazlarining vazifalari: Psixologik tashxis markazlari o‘quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini va ruhiy holatini aniqlashga qaratilgan. Ular quyidagi vazifalarni bajaradi:

Shaxsiy va kasbiy qobiliyatlarni aniqlash**:** O‘quvchilarning psixologik testlari va tashxislar orqali ularning kasbga qiziqishlari, qobiliyatlari va talablari aniqlanadi.

Kasbga yo‘naltirishga psixologik yordam: Psixologlar o‘quvchilarga o‘z qobiliyatlari va qiziqishlariga mos keladigan kasb tanlashda yordam beradi.

Kasbga qarshi qarshiliklarni bartaraf etish: Ba’zi o‘quvchilar kasb tanlashda qarshiliklar ko‘rsatishi mumkin, Shuning uchun psixologik yordam va maslahatlar ko‘rsatiladi.

Ijtimoiy moslashuvni yaxshilash: O‘quvchilarga kasbga yo‘naltirishda ijtimoiy moslashuvni yaxshilash, o‘zini anglash va muammolarni hal qilishga yordam berish.

Kasb-hunar markazlarining xizmatlari:

Test va diagnostika: Kasb-hunarga yo‘naltirish markazlari o‘quvchilarning shaxsiy qobiliyatlari, psixologik va kognitiv xususiyatlarini aniqlash uchun turli testlar va tashxislar o‘tkazadi. Bu testlar o‘quvchilarning kasbga mosligini aniqlashga yordam beradi.

Maslahatlar va treninglar: O‘quvchilarga kasb tanlashda yordam berish uchun maslahatlar, treninglar va ko‘nikmalarni rivojlantirish dasturlari tashkil etiladi.

Kasbga yo‘naltirish bo‘yicha individual yondashuv: Har bir o‘quvchining ehtiyojlari va qobiliyatlari inobatga olinadi va unga mos ravishda maslahatlar va rejalashtirish ishlari olib boriladi.

Kasb-hunarga yo‘naltirishda innovatsiyalar:

Kompyuter va internet texnologiyalaridan foydalanish: Yangi texnologiyalar yordamida o‘quvchilarga kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha masofaviy xizmatlar ko‘rsatilmoqda. Onlayn testlar va konsultatsiyalar, kasb-hunarlar haqida ma’lumotlar taqdim etilmoqda.

Kasb-hunar yo‘nalishlari va resurslar: O‘quvchilarga kasb-hunarga oid keng ma’lumotlar, turli kasblar, ularning talab va imkoniyatlari haqida onlayn resurslar taqdim etiladi.

Kasb-hunar ta’limi tizimining rivojlanishi: O‘zbekistonning kasb-hunar ta’limi tizimida o‘quvchilarga kasb tanlash va ularni tegishli yo‘nalishlarga yo‘naltirishda Kasb-hunar kollejlari**,** tarmoq o‘quv markazlari va kasb-hunar o‘quv dasturlari muhim o‘rin tutadi. Shuningdek, kasb-hunar ta’limini rivojlantirishga qaratilgan strategiyalar, ta’lim tizimidagi islohotlar orqali o‘quvchilarga yangi imkoniyatlar yaratilmoqda.

Kasb-hunarga yo‘naltirish markazlari o‘quvchilarning o‘z qobiliyatlari, qiziqishlari va imkoniyatlariga mos keladigan kasb tanlashda yordam beradi. Bu markazlar psixologik tashxislarni, kasbga yo‘naltirish mashg‘ulotlarini va individual maslahatlar orqali o‘quvchilarning kelajakdagi kasbiy yo‘llarini aniqlashda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekistonda kasb-hunarga yo‘naltirish tizimining takomillashuvi va yangi innovatsion yondashuvlar orqali o‘quvchilarni samarali yo‘naltirish imkoniyatlari oshib bormoqda.

Mustaqil ish

Test savollari va javoblar

1. Kasb-hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarining asosiy vazifasi nima?

A) O‘quvchilarga o‘zining qobiliyatini rivojlantirish bo‘yicha maslahatlar berish

B) O‘quvchilarni to‘g‘ri kasbga yo‘naltirish va ularning qobiliyatlarini aniqlash

C) O‘quvchilarni stressdan qutqarish

D) O‘quvchilarni sportga yo‘naltirish

Javob:

B) O‘quvchilarni to‘g‘ri kasbga yo‘naltirish va ularning qobiliyatlarini aniqlash

2. Kasb-hunarga yo‘naltirishda o‘quvchining shaxsiy qobiliyatlari va qiziqishlari qaysi test yordamida aniqlanadi?

A) IQ testi

B) Kasbga yo‘naltirish testi

C) Stress testi

D) Fizik holat testi

Javob:

B) Kasbga yo‘naltirish testi

3. Kasb-hunarga yo‘naltirish markazlari nima yordamida o‘quvchilarga kasb tanlashda yordam beradi?

A) Psixologik maslahatlar va testlar

B) Xalqaro diplomlar taqdim etish

C) Sport mashg‘ulotlari o‘tkazish

D) O‘quvchilarni faqat bitta kasbga yo‘naltirish

Javob: A) Psixologik maslahatlar va testlar

4. Kasb-hunar markazlarida o‘quvchilarga qanday xizmatlar ko‘rsatiladi?

A) Kasbga yo‘naltirish bo‘yicha treninglar va individual maslahatlar

B) Faqat matematika darslari

C) Kollejlar haqida ma’lumotlar berish

D) Hech qanday xizmat ko‘rsatilmaydi

Javob:

A) Kasbga yo‘naltirish bo‘yicha treninglar va individual maslahatlar

5. Kasb-hunarga yo‘naltirish markazlarida qanday psixologik xizmatlar ko‘rsatiladi?

A) Stressni boshqarish va shaxsiy rivojlanish

B) O‘quvchilarga sport mashg‘ulotlari tashkil qilish

C) Kasblar haqidagi tarixiy ma’lumotlar

D) Yuridik maslahatlar

Javob:

A) Stressni boshqarish va shaxsiy rivojlanish

6. O‘quvchilarning kasbga yo‘naltirilishida asosiy omil nima?

A) Ularning iqtisodiy holati

B) Ularning shaxsiy qobiliyatlari va qiziqishlari

C) Ularning oila a’zolarining kasbi

D) Ularning maktabdagi o‘rtacha baholari

Javob:

B) Ularning shaxsiy qobiliyatlari va qiziqishlari

7. Kasb-hunarga yo‘naltirish markazlari tomonidan o‘tkaziladigan testlar nimalarga asoslanadi?

A) O‘quvchilarning psixologik holati va qobiliyatlariga

B) O‘quvchilarning oilaviy holatiga

C) O‘quvchilarning uydan kelishi vaqtiga

D) O‘quvchilarning yoshi va jinsi

Javob:

A) O‘quvchilarning psixologik holati va qobiliyatlariga

8. Kasb-hunarga yo‘naltirish markazlari uchun qanday yangi texnologiyalar foydalaniladi?

A) Faoliyatni mobil telefon orqali kuzatish

B) Onlayn testlar va masofaviy maslahatlar

C) Faqat internet reklamalari

D) Telefon orqali to‘lovlar olish

Javob:

B) Onlayn testlar va masofaviy maslahatlar

9. Kasb-hunar markazlari tomonidan taqdim etiladigan individual maslahatlar nima maqsadga qaratilgan?

A) O‘quvchining o‘qish muvaffaqiyatini oshirish

B) O‘quvchining shaxsiy ehtiyojlari va qobiliyatlariga mos keladigan kasb tanlashga yordam berish

C) O‘quvchining o‘qish joyini tanlash

D) O‘quvchining ijtimoiy faolligini oshirish

Javob:

B) O‘quvchining shaxsiy ehtiyojlari va qobiliyatlariga mos keladigan kasb tanlashga yordam berish

10. Kasb-hunarga yo‘naltirishda psixologlarning roli nima?

A) O‘quvchilarga o‘qish bo‘yicha maslahatlar berish

B) O‘quvchilarni sportga yo‘naltirish

C) O‘quvchilarning psixologik holatini baholash va ularga mos kasb tanlashda yordam berish

D) O‘quvchilarga iqtisodiy maslahatlar berish

Javob:

C) O‘quvchilarning psixologik holatini baholash va ularga mos kasb tanlashda yordam berish

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yunusov A. (2021). "Kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik xizmatlar: nazariy va amaliy yondashuvlar". Toshkent: O‘zbekiston Psixologlar Assotsiatsiyasi.
2. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat va ijtimoiy himoya vazirligi**.** (2019). "Kasb-hunar ta’limi va o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishning zamonaviy usullari". Toshkent: Mehnat va ijtimoiy himoya vazirligi.
3. Muminov M. (2020). "Kasb-hunarga yo‘naltirish tizimining rivojlanishi: O‘zbekiston tajribasi". Toshkent: O‘zbekiston davlat pedagogika universiteti nashriyoti.
4. Khodjaeva F. (2018). "Psixologik xizmatlar va kasb-hunarga yo‘naltirishda metodik yondashuvlar". Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
5. Shukurov D. (2021). "Kasb-hunar ta’limi va psixologik maslahatlar". Toshkent: Ta’lim va Innovatsiya jamiyati.

7-AMALIY MASHG‘ULOT
MAVZU: KASB TANLASHDA ONGLILIK VA MUSTAQILLIK

Maqsad: Talabalarning Kasb tanlashda onglilik va mustaqillik haqidagi bilimlarini yanada oshirib, olgan nazariy bilimlarini amalda qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Mashg‘ulotlarni jihozlash: Kasb tanlashda onglilik va mustaqillik mavzusi bo‘yicha plakatlar va slaydlar.

Mashg‘ulot rejasi:

1.Talabalarning kasb hunarga yo‘naltirish tashxis markazlarinig faoliyati to‘g‘risidagi bilimini tekshirish.

2. Kasb tanlashda onglilik haqida gapirish va misollar keltirish.

3. Kasb tanlashda mustaqillik haqida gapirish va misollar keltirish

4. Yozma xisobot tayyorlash.

Metodik tavsiyanoma.

Kasb tanlash jarayoni — har bir shaxsning hayotidagi eng muhim va mas’uliyatli qarorlardan biridir. Onglilik, bu jarayonda kishining o‘zini, qobiliyatlarini, qiziqishlarini, ijtimoiy talablarni va kelajakdagi imkoniyatlarni to‘g‘ri anglashga yordam beradi. Kasb tanlashda onglilik, insonning o‘z hayot yo‘li va muvaffaqiyatli kasbni tanlashiga katta ta’sir ko‘rsatadi.

1. Onglilikning kasb tanlashdagi ahmiyati

Onglilik, kasb tanlashda quyidagi asosiy rollarni o‘ynaydi:

O‘z salohiyatini anglash**:** Kasb tanlash jarayonida shaxs o‘zining intellektual, jismoniy va emotsional imkoniyatlarini anglashga intiladi. Ongli qaror qabul qilishda o‘quvchi o‘zining kuchli va zaif tomonlarini tushunishi muhimdir. Bu uning o‘ziga mos kasb tanlashida yordam beradi.

Qiziqish va xohishlarni aniqlash: Kasb tanlashda shaxsning qiziqishlari va ehtiyojlari muhim omil hisoblanadi. Agar shaxs o‘zining qiziqishlarini hisobga olgan holda kasb tanlasa, u o‘z ishidan ko‘proq zavq oladi va muvaffaqiyatli bo‘ladi. Masalan, musiqaga qiziqqan o‘quvchi san’at yoki musiqa sohasida ishlashni xohlaydi.

Shaxsiy maqsadlar va qadriyatlarni belgilash: Har bir kishining o‘z maqsadlari, qadriyatlari va hayotiy yo‘li bor. Ongli kasb tanlashda o‘quvchilar o‘z maqsadlarini, jamiyatga bo‘lgan mas’uliyatlarini, shaxsiy qadriyatlarini hisobga olishlari kerak.

2. Kasb tanlashda ongli qaror qabul qilishning bosqichlari

Kasb tanlash jarayoni ongli qaror qabul qilishni talab qiladi. Bu jarayon quyidagi bosqichlardan iborat bo‘lishi mumkin:

Ma’lumot yig‘ish: Kasb tanlashda birinchi bosqich — mavjud kasblar, ularning talablari va bozor imkoniyatlari haqida to‘liq ma’lumot yig‘ishdir. O‘quvchilar kasb haqida o‘rganish uchun internet, kasb-hunar markazlari, ta’lim muassasalari va mutaxassislar bilan suhbatlashishlari mumkin.

Shaxsiy imkoniyatlarni tahlil qilish: Kasb tanlashda o‘quvchi o‘z qobiliyatlarini va shaxsiy xususiyatlarini tahlil qilish orqali qaysi kasb unga mos kelishini aniqlashi kerak. Bu, o‘zining intellektual va ijtimoiy ko‘nikmalarini, jismoniy holatini, ijodkorlik va boshqaruv salohiyatini baholashni o‘z ichiga oladi.

Tanlov imkoniyatlarini baholash: O‘quvchi o‘zining maqsadlariga mos keladigan bir nechta kasbni tanlash orqali ularga to‘liq baho beradi. Bunda, kasbning kelajakdagi imkoniyatlari, ish sharoitlari va jamiyatdagi o‘rni ham e’tiborga olinadi.

Qaror qabul qilish: O‘quvchi barcha ma’lumotlarni tahlil qilib, o‘ziga mos kasbni tanlaydi. Bu bosqichda eng muhim narsa — o‘quvchining o‘zini anglash va o‘z qiziqishlari, salohiyati, ijtimoiy talablar va kelajakdagi imkoniyatlarni hisobga olgan holda qaror qabul qilishdir.

3. Kasb Tanlashda Onglilikni Rivojlantirish Usullari

Kasb tanlashda onglilikni rivojlantirish uchun bir qator usullar mavjud:

Psixologik maslahatlar: Psixologlar o‘quvchilarga kasb tanlashda yordam beradi. Psixologik testlar, maslahatlar va tahlillar orqali o‘quvchilar o‘z qobiliyatlari, qiziqishlari va shaxsiy xususiyatlarini aniqlay olishadi.

Kasbga yo‘naltirish markazlari: O‘zbekiston kabi mamlakatlarda kasb-hunarga yo‘naltirish markazlari mavjud. Bu markazlar o‘quvchilarga turli kasblar haqida to‘liq ma’lumot berib, ularga o‘z qobiliyatlariga mos kasbni tanlashda yordam beradi.

Yoshlar bilan ish olib borish: O‘quvchilarga o‘z qiziqishlariga mos kasbni tanlashga yordam berish uchun ularni turli kasb sohalari bilan tanishtirish, amaliy mashg‘ulotlar va tajriba almashish zarur. Bu, yoshlarning kasb tanlash jarayonida ongli va to‘g‘ri qarorlar qabul qilishlariga yordam beradi.

O‘zini rivojlantirish: Kasb tanlashda o‘quvchilarga o‘zlarining bilim va ko‘nikmalarini doimiy ravishda rivojlantirishga intilish muhimdir. Yangi sohalarga qiziqish, o‘qish, treninglar va kurslar orqali o‘z imkoniyatlarini oshirish kerak.

4. Kasb Tanlashda Onglilikning Ijtimoiy Ta’siri

Kasb tanlashda onglilik faqat shaxsiy qarorlar bilan bog‘liq emas, balki ijtimoiy omillar ham katta ahamiyatga ega. Ijtimoiy ta’sirlar o‘quvchining kasb tanlashiga bevosita ta’sir qilishi mumkin. Masalan:

Oila va jamiyatning ta’siri: Ba’zida ota-onalar yoki atrofdagi odamlar o‘quvchilarga o‘z fikrini bildirishadi, bu esa ularning kasb tanlashida noxush ta’sir o‘tkazishi mumkin.

Bozor talablarini hisobga olish**:** O‘quvchilar o‘zlarini ijtimoiy va iqtisodiy muhitda qanchalik muvaffaqiyatli ko‘rishlarini tahlil qilib, kasbni tanlashlari kerak. Ularning tanlovi, iqtisodiy sharoitlar va bozor ehtiyojlariga mos bo‘lishi zarur.

Kasb tanlashda onglilik o‘quvchining kelajagini shakllantiradi. Bu jarayonda o‘quvchi o‘z qobiliyatlarini, qiziqishlarini, shaxsiy maqsadlarini va ijtimoiy talablarni to‘g‘ri tahlil qilishi zarur. Ongli kasb tanlash jarayoni nafaqat muvaffaqiyatli kasb tanlashga, balki shaxsning o‘zini anglashiga, o‘z imkoniyatlarini to‘liq amalga oshirishiga yordam beradi.

Mustaqillikning kasb tanlashdagi roli

Mustaqillik kasb tanlash jarayonida shaxsning o‘z qarorlarini qabul qilish, boshqalarning fikrlariga ta’sirlanmaslik va o‘zini anglashni ta’minlash uchun zarur bo‘lgan asosiy element hisoblanadi.

O‘z fikrini bildirish. Kasb tanlashda mustaqil bo‘lgan shaxs o‘z fikrini boshqalardan mustaqil ravishda bildira oladi. O‘quvchi o‘zi uchun qulay va to‘g‘ri bo‘lgan kasbni tanlashda o‘z ichki his-tuyg‘ulariga va maqsadlariga qarshi chiqmasligi lozim. Mustaqil qaror qabul qilish shaxsning o‘z hayotida mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishiga yordam beradi.

Atrofdagilarning ta’siriga qarshi turish. Kasb tanlash jarayonida oila, do‘stlar, jamiyatning fikrlari, hatto o‘qituvchilar ham o‘z ta’sirini o‘tkazishi mumkin. Biroq, mustaqil qaror qabul qilish o‘quvchiga o‘zining ichki istaklari va maqsadlariga asoslanib tanlov qilish imkoniyatini beradi. Boshqalar fikri, albatta, muhim bo‘lishi mumkin, ammo shaxs o‘zining kelajagini faqat o‘zi belgilashi kerak.

O‘z qobiliyatlarini va qiziqishlarini tahlil qilish. Mustaqil ravishda kasb tanlashda o‘quvchi o‘zining qobiliyatlari va qiziqishlarini to‘g‘ri baholashi lozim. Har bir inson o‘zining kuchli va zaif tomonlarini tushunib, shunga mos keladigan kasbni tanlashga intiladi. Mustaqillik o‘zining shaxsiy qiziqishlari, ko‘nikmalari va kelajakdagi maqsadlariga mos kasbni tanlashda yordam beradi.

Boshqarish va mustaqil o‘qish. Mustaqillik o‘quvchiga kasbni tanlashdan oldin o‘z bilim va malakalarini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlarni izlashga yordam beradi. Mustaqil o‘qish, seminarlar va treninglarga qatnashish orqali o‘quvchi o‘zining kasbga oid bilimlarini oshirishi mumkin. Bu jarayon shaxsning kasbga bo‘lgan chuqur qiziqishini, Shuningdek, muvaffaqiyatli ishlashga bo‘lgan intilishlarini aks ettiradi.

2. Mustaqillik va kasbga yo‘naltirish

Kasb tanlashda mustaqillik, Shuningdek, kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonining samaradorligini oshiradi. Mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish quyidagi imkoniyatlarni taqdim etadi:

Kreativlik va innovatsiyalar.

Mustaqil qarorlar kasb tanlashda yangi va innovatsion fikrlarni yaratishga yordam beradi. Shaxs o‘zining qiziqishlari va ehtiyojlariga mos keladigan yangi kasb yo‘nalishlarini kashf etishi mumkin. Mustaqillik, o‘z navbatida, kasb tanlashda kreativ yondashuvni ta’minlaydi, bu esa yoshlarni zamonaviy mehnat bozorida muvaffaqiyatli qilishga imkon beradi.

Shaxsiy qadr-qimmatni saqlash

O‘quvchilar mustaqil ravishda qarorlar qabul qilishda o‘z qadr-qimmatlarini saqlab qolishadi. Ular boshqalarning bosimidan yoki kutilgan natijalardan qat’iy nazar, o‘z qarorlarini qabul qilishadi. Bu, o‘z navbatida, shaxsning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi va kelajakdagi muvaffaqiyatlariga zamin yaratadi.

Kelajakdagi muvaffaqiyatga ta’sir

Mustaqil ravishda tanlangan kasb, shaxsning kelajakdagi ishiga qoniqarli va muvaffaqiyatli bo‘lishiga xizmat qiladi. Agar o‘quvchi o‘zining ichki istaklari va ehtiyojlarini hisobga olib kasb tanlasa, u o‘z ishidan ko‘proq zavq oladi va kasbida yuqori natijalarga erishadi.

3. Kasb Tanlashda Mustaqillikni Rivojlantirishning Usullari

Kasb tanlashda mustaqillikni rivojlantirish uchun bir qator usullar mavjud:

-Psixologik maslahatlar.Psixologlar o‘quvchilarga kasb tanlash jarayonida mustaqil ravishda qaror qabul qilishda yordam beradi. Psixologik maslahatlar orqali o‘quvchilar o‘z qobiliyatlari va qiziqishlarini tahlil qilishlari, Shuningdek, kasbga bo‘lgan orzulari va maqsadlarini aniqlashlari mumkin.

- Kasb-hunar markazlari va tashxis markazlarining faoliyati. O‘quvchilar uchun kasb-hunar markazlari va tashxis markazlari mavjud

bo‘lib, bu markazlar kasblar haqida to‘liq ma’lumot taqdim etadi va o‘quvchilarga o‘z imkoniyatlarini mustaqil baholashga yordam beradi. Bu markazlarda o‘quvchilarga kasb tanlashda mustaqillikni rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar, testlar va treninglar o‘tkaziladi.

- O‘quvchilarga o‘z fikrlarini ifoda etish imkoniyatlarini yaratish. Maktab va ta’lim muassasalarida o‘quvchilarga o‘z fikrlarini ifoda etish imkoniyatlarini yaratish kerak. Mustaqil qaror qabul qilishda o‘quvchilarni qo‘llab-quvvatlash va ularning fikrlarini tinglash muhimdir.

Kasb tanlashda mustaqillik nafaqat shaxsiy qarorlarni qabul qilishda, balki o‘zini anglash va kelajakdagi muvaffaqiyatni ta’minlashda ham katta ahamiyatga ega. Mustaqil ravishda qabul qilingan qarorlar shaxsga o‘z maqsadlariga erishish uchun zarur bo‘lgan erkinlikni va ishonchni beradi. Mustaqillik, Shuningdek, kreativlik, innovatsiyalar va yangi imkoniyatlarga intilish kabi ko‘plab ijobiy natijalarga olib keladi. Shuning uchun kasb tanlashda mustaqillikni rivojlantirish juda muhimdir.

Mustaqil ish

1. Kasb tanlashda onglilik nima degan ma’noni anglatadi?

A) Atrofdagi odamlar fikriga ta’sir qilish
B) O‘z qobiliyatlarini, qiziqishlarini va maqsadlarini anglash
C) O‘zini boshqalarga moslashtirish
D) O‘qishga va ishlashga tayyor bo‘lish

Javob:

B) O‘z qobiliyatlarini, qiziqishlarini va maqsadlarini anglash

2. Kasb tanlashda onglilikni rivojlantirish uchun nima muhim?

A) Jamiyat fikriga mos kelish
B) O‘z qobiliyatlari va qiziqishlarini tahlil qilish
C) Do‘stlar fikriga amal qilish
D) Tez-tez yangi kasblarni o‘rganish

Javob:

B) O‘z qobiliyatlari va qiziqishlarini tahlil qilish

3. Kasb tanlashda onglilikni oshirishning qanday usuli mavjud?

A) O‘z qobiliyatlari va kuchli tomonlarini baholash
B) Boshqalarning fikriga ko‘proq quloq solish
C) Atrofdagi odamlar bilan tanishish
D) O‘ziga shubha qilish

Javob:

A) O‘z qobiliyatlari va kuchli tomonlarini baholash

4. O‘quvchining kasb tanlashda ongliligi uning qanday xususiyatini belgilaydi?

A) O‘zining kuchli va zaif tomonlarini to‘g‘ri anglash
B) Faqat boshqalarga mos keladigan kasbni tanlash
C) Yangi kasblarga befarq bo‘lish
D) Jamiyatdagi trendlarni kuzatish

Javob:

A) O‘zining kuchli va zaif tomonlarini to‘g‘ri anglash

5. Kasb tanlashda onglilikning eng asosiy foydasi nima?

A) Boshqalarga moslashish
B) Shaxsning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirish
C) Faoliyatni faqat ma’lum bir sohaga cheklash
D) O‘qishga boshqalarni jalb qilish

Javob:

B) Shaxsning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirish

6. Kasb tanlashda onglilik va mustaqillik o‘rtasidagi bog‘liqlik nima?

A) Onglilik faqat mustaqillikka bog‘liq emas
B) Onglilik mustaqil qaror qabul qilishga yordam beradi
C) Onglilik boshqa odamlar fikrini qabul qilishni osonlashtiradi
D) Onglilik boshqalarga ta’sir qilishni kuchaytiradi

Javob:

B) Onglilik mustaqil qaror qabul qilishga yordam beradi

7. Kasb tanlashda mustaqillik o‘ziga nisbatan qanday ta’sir ko‘rsatadi?

A) O‘ziga ishonchni oshiradi
B) Atrofdagi fikrlarga ta’sir qiladi
C) Boshqalarning qarorlariga ta’sir qiladi
D) O‘zini shubha ostiga qo‘yadi

Javob:

A) O‘ziga ishonchni oshiradi

8. Kasb tanlashda mustaqil bo‘lishning eng katta qiyinchiligi nimada?

A) O‘z istaklariga qarshi bo‘lish
B) Kasbga nisbatan qattiq talablarning bo‘lishi
C) Jamiyat va oilaning fikrlariga ta’sir qilish
D) O‘z bilimlarining cheklangan bo‘lishi

Javob:

C) Jamiyat va oilaning fikrlariga ta’sir qilish

9. Kasb tanlashda mustaqillikni rivojlantirish uchun qanday tavsiya etiladi?

A) Boshqalarning qarorlariga erishish

B) O‘zini boshqalarga moslashtirish

C) Psixologik maslahatlar va testlar orqali o‘z qobiliyatlarini tahlil qilish

D) Faqat ota-onaning maslahatiga amal qilish

Javob:

C) Psixologik maslahatlar va testlar orqali o‘z qobiliyatlarini tahlil qilish

10. Mustaqil qaror qabul qilishda o‘quvchining qanday his-tuyg‘ulari aks etadi?

A) Jamiyatga moslashish hissi

B) O‘ziga bo‘lgan ishonch va erkinlik hissi

C) Atrofdagi odamlarning fikriga ta’sir qilish hissi

D) Boshqalarga bog‘liq bo‘lish hissi

Javob:

B) O‘ziga bo‘lgan ishonch va erkinlik hissi

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ismailova G. (2018). Kasb tanlash psixologiyasi. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi.

2. Raximov M. (2015). Kasbga yo‘naltirish va uning metodikasi. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.

3. To‘xtasinov I. (2017). O‘quvchilarning kasbga yo‘naltirish tizimi. Toshkent: "Ma’naviyat" nashriyoti.

4. Qodirova N. (2020). Kasb tanlash va yoshlarni kasbiy yo‘naltirish. Tashkent: "Ziyo-nur" nashriyoti.

5. Jumaniyozov A. (2016). Yoshlar va kasb tanlashdagi psixologik omillar. Samarqand: Samarqand Davlat universiteti nashriyoti.

8-AMALIY MASHG‘ULOT
MAVZU: KASBNING INSONGA QO‘YADIGAN TALABLARI

Maqsad: Talabalarning kasbning insonga qo‘yadigan talablari haqidagi bilimlarini yanada oshirib, olgan nazariy bilimlarini amalda qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Mashg‘ulotlarni jihozlash: Kasbning insonga qo‘yadigan talablari mavzusi bo‘yicha plakatlar va slaydlar.

Mashg‘ulot rejasi:

1.Talabalarning kasb tanlashda onglilk va mustaqillik haqidagi bilimini tekshirish.

2. kasbning insonga qo‘yadigan talablari haqida gapirish va misollar keltirish.

3. Kasbga intilish va o‘ziga bo‘lgan ishinch haqida gapirish va misollar keltirish

4. Yozma xisobot tayyorlash.

Metodik tavsiyanoma.

O‘zbekistonda kasbning insonga qo‘yadigan talablari — bu o‘zi tanlagan kasb yoki mutaxassislikda muvaffaqiyatli ishlash uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy fazilatlarning to‘plamidir. Kasb tanlash va unga tayyorlanishda shaxsning o‘zini qobiliyatlarini, ehtiyojlarini, qiziqishlarini va imkoniyatlarini hisobga olishi zarur. O‘zbekiston mehnat bozorida har bir kasb uchun o‘ziga xos talablar mavjud. Bu talablar kasbning o‘ziga xos xususiyatlariga qarab turlicha bo‘ladi.

1. Kasbiy bilim va ko‘nikmalar

O‘zbekistonda har bir kasbni egallash uchun zarur bo‘lgan bilimlar va ko‘nikmalar talab qilinadi. Kasbni bajarish uchun insonda nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy ko‘nikmalar ham bo‘lishi kerak.

Tibbiyot kasblari (shifokor, hamshira) uchun insonning tibbiy bilimlarga ega bo‘lishi, inson anatomiyasi va kasalliklarni davolash bo‘yicha chuqur bilimlarga ega bo‘lishi zarur.

Ta’lim sohasidagi kasblar (o‘qituvchi, pedagog) uchun pedagogika, psixologiya va didaktika bo‘yicha bilimlarga ega bo‘lish kerak.

Texnika va qurilish kasblari (muhandis, quruvchi) uchun texnik bilimlar va amaliy ko‘nikmalar zarur.

2. Jismoniy va aqliy salohiyat

Kasb tanlashda jismoniy va aqliy salohiyat muhim rol o‘ynaydi. Har bir kasb turiga qarab jismoniy yoki aqliy kuchlarni talab qiladi.

Jismoniy talablar ko‘proq **qurilish sohasida** yoki **sport** bilan bog‘liq kasblarda, masalan, **quruvchi** yoki **sportchi** kasbida muhim.

Aqliy talablar esa ko‘proq **ilmiy, pedagogik, huquqiy, moliyaviy** va boshqa ko‘plab kasblarda talablardir. Masalan, **advokatlar, moliyachilar, ilmiy xodimlar** aqliy salohiyatni, mantiqiy fikrlashni, diqqatni va intellektual qobiliyatlarni talab qiladi.

3. Kompyuter texnologiyalari va boshqa zamonaviy vositalarni bilish

Zamonaviy mehnat bozorida ko‘plab kasblar uchun kompyuter va texnologiyalarni bilish talab qilinadi.

Dasturchilar va **IT mutaxassislari** kompyuter dasturlash tillari, tarmoq va ma’lumotlar bazasi texnologiyalarini bilishi lozim.

Moliyaviy xizmatlar sohasidagi mutaxassislar kompyuter texnologiyalaridan foydalanish, elektron hujjatlarni yuritish, ma’lumotlarni tahlil qilish bo‘yicha ko‘nikmalarga ega bo‘lishi kerak.

4. Kommunikativ va ijtimoiy ko‘nikmalar

Ko‘plab kasblar odamlar bilan muloqot qilishni talab qiladi. Kasb tanlashda kommunikativ qobiliyatlar va ijtimoiy ko‘nikmalar alohida ahamiyatga ega.

Sotuvchilar, menejerlar, psixologlar va **o‘qituvchilar** kabi kasblar uchun ijtimoiy va kommunikativ ko‘nikmalar juda muhimdir.

Boshqaruvchilar va **rahbarlar** jamoani boshqarishda, xodimlar bilan yaxshi aloqalarni o‘rnatishda, samarali kommunikatsiya o‘rnatishda malakali bo‘lishlari kerak.

5. Mas’uliyat va etika

Kasbni bajarishda mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish va kasbiy etika talablariga rioya qilish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, ko‘p kasblar axloqiy me’yorlarga amal qilishni talab qiladi. Masalan:

Shifokorlar bemorlar hayoti va salomatligi uchun mas’uliyatni o‘z zimmasiga oladi.

Yuridik sohadagi mutaxassislar (advokatlar, sudyalar) haqiqatni aniqlashda va adolatni ta’minlashda mas’uliyatni his qilishlari kerak.

O‘qituvchilar ham o‘quvchilarni axloqiy va ijtimoiy jihatdan tarbiyalashda mas’uliyatli bo‘lishlari kerak.

6. Psixologik va shaxsiy sifatlar

Kasb tanlashda psixologik va shaxsiy sifatlar ham muhim rol o‘ynaydi. Ba’zi kasblar uchun shaxsiy fazilatlar talab etiladi:

Shifokorlar va **pedagoglar** uchun empatiya (boshqalarning his-tuyg‘ularini tushunish) va sabr-toqat muhimdir.

Harbiy mutaxassislar uchun qat’iyatlilik, kuchli ruhiy barqarorlik va etuklik zarur.

7. Kasbga intilish va o‘zini rivojlantirish

Har bir kasbda muvaffaqiyatli bo‘lish uchun doimiy o‘zini rivojlantirish talab qilinadi. Kasbga intilish va o‘z malakasini oshirish har bir mutaxassisning muvaffaqiyatiga olib keladi.

Ilmiy ishlar bilan shug‘ullanishda mutaxassis o‘z bilimlarini yangilab borishi kerak.

Kreativ kasblarda (masalan, dizayner yoki rassom) yangi g‘oyalar yaratish va o‘z ishingizni rivojlantirish zarur.

O‘zbekiston mehnat bozorida kasb tanlash va uni egallashda ko‘plab talablar mavjud. Har bir kasb o‘zining o‘ziga xos talablarini belgilaydi, Shuning uchun shaxs o‘zining qobiliyatlarini, qiziqishlarini va ehtiyojlarini hisobga olib, to‘g‘ri kasb tanlashga harakat qilishi kerak. Kasbni muvaffaqiyatli egallash va undan rohat olish uchun zarur bo‘lgan bilimlar, ko‘nikmalar, jismoniy va psixologik salohiyatlar va ijtimoiy qobiliyatlarni rivojlantirish muhimdir.

Mustaqil ish

1. Kasbning insonga qo‘yadigan talablari qaysi omillarga asoslanadi?

A) Shaxsiy xususiyatlar va ehtiyojlar
B) Faqat bilimlar
C) Faoliyat turiga qarab
D) Faqat jismoniy salohiyat

Javob:

A) Shaxsiy xususiyatlar va ehtiyojlar

2. Kasbni egallashda qanday bilimlar va ko‘nikmalar talab etiladi?

A) Faqat nazariy bilimlar
B) Faqat amaliy ko‘nikmalar
C) Nazariy bilimlar va amaliy ko‘nikmalar
D) Shaxsiy fazilatlar

Javob:

C) Nazariy bilimlar va amaliy ko‘nikmalar

3. Jismoniy salohiyatni talab qiladigan kasbga misol keltiring.

A) Shifokor
B) Muhandis
C) Sportchi
D) Advokat

Javob:

C) Sportchi

4. Aqliy salohiyatni talab qiladigan kasbga misol keltiring.

A) Quruvchi
B) Shifokor
C) Yuridik mutaxassis
D) Rassom

Javob:

C) Yuridik mutaxassis

5. Kasb tanlashda kommunikativ ko‘nikmalar zarur bo‘lgan soha qaysi?

A) Shifokorlik
B) Qurilish
C) Menejment
D) Foydali qazilmalar ishlab chiqarish

Javob:

C) Menejment

6. Kompyuter texnologiyalarini bilish talab etiladigan kasbni aniqlang.

A) O‘qituvchi
B) Dasturchi
C) Arxitektor
D) Sport murabbiyi

Javob:

B) Dasturchi

7. Kasbga intilish va o‘zini rivojlantirish nima uchun muhim?

A) Faqat moliyaviy manfaat uchun
B) Kasbni egallash va malakali bo‘lish uchun
C) Yangi kasb tanlash uchun
D) Har qanday ishni tez bajarish uchun

Javob:

B) Kasbni egallash va malakali bo‘lish uchun

8. Kasbda axloqiy va etika talablarini bajarish zarur bo‘lgan kasbni aniqlang.

A) Shifokorlik
B) Dizaynerlik
C) Quruvchilik
D) Sportchilik

Javob:

A) Shifokorlik

9. Shaxsiy sifatlar va psixologik jihatlar kasb tanlashda qaysi jihatni tashkil etadi?

A) Jismoniy faollik
B) Kommunikativ ko‘nikmalar
C) Axloqiy javobgarlik
D) Ruhiy barqarorlik va sabr-toqat

Javob:

D) Ruhiy barqarorlik va sabr-toqat

10. Kasbning ijtimoiy talablari qaysi omillarni o‘z ichiga oladi?

A) Faqat ilmiy bilimlar
B) Muloqot va ijtimoiy o‘zaro munosabatlar
C) Jismoniy kuchni talab qiladi
D) Kompyuter texnologiyalaridan foydalanish

Javob:

B) Muloqot va ijtimoiy o‘zaro munosabatlar

Foydalanilgan adabiyotlar

1. R.A. Sultanov**.** Kasb tanlash va mehnat bozoridagi yangi yo‘nalishlar. - Toshkent: «O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi», 2020.
2. V.D. Shadrikov**.** Kasb tanlashning psixologik aspektlari**.** - Moskva: Psixologiya, 2017.
3.T.M. Abduganiyeva**.** Kasb tanlashda shaxsiy va ijtimoiy omillar. - Toshkent: "Xalq ta’limi", 2015.
4.M.R. Ismailova**.** O‘rta ta’lim tizimida kasb tanlash va maqsadga yo‘naltirish. - Toshkent: 2018.
5. K. S. Nuriddinov**.** Ta’limda shaxsiy yondashuv va kasbiy yo‘naltirish. - Toshkent: O‘zbekiston, 2021.

9-AMALIY MASHG‘ULOT
MAVZU: KASB TANLASHDA YO‘L QO‘YILADIGAN TIPIK XATOLIKLAR

Maqsad: Talabalarning kasb tanlashda yo‘l qo‘yiladigan tipik xatoliklar haqidagi bilimlarini yanada oshirib, olgan nazariy bilimlarini amalda qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Mashg‘ulotlarni jihozlash: Kasb tanlashda yo‘l qo‘yiladigan tipik xatoliklar mavzusi bo‘yicha plakatlar va slaydlar.

Mashg‘ulot rejasi:

1.Talabalarning kasbning insonga qo‘yadigan talablari haqidagi bilimini tekshirish.

2. kasbning insonga qo‘yadigan talablari haqida gapirish va misollar keltirish.

3. Kasbga intilish va o‘ziga bo‘lgan ishinch haqida gapirish va misollar keltirish

4. Yozma xisobot tayyorlash

Metodik tavsiyanoma.

Kasb tanlashda yo‘l qo‘yiladigan tipik xatoliklar — bu yoshlarning o‘zlariga mos kelmaydigan kasb tanlashda qiladigan xatoliklar, natijada ular ish faoliyatida qiyinchiliklarga duch kelishadi, motivatsiya yo‘qoladi yoki malakasiz bo‘lib qolishadi. Kasb tanlashda xatoliklar bir nechta omillar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin, masalan, yoshlarning o‘zlarini yoki kasbni to‘liq tushunmasligi, atrof-muhit ta’siri, oila va jamiyat bosimi, shaxsiy qiziqishlar va imkoniyatlar orasidagi nomutanosiblik va boshqalar. Quyida kasb tanlashda yo‘l qo‘yiladigan tipik xatoliklar haqida kengroq ma’lumot beriladi.

1. Oila va jamiyat ta’siri

Ko‘pincha yoshlar o‘zlarining qiziqishlarini va qobiliyatlarini hisobga olmasdan, oilalarining yoki jamiyatning talablariga binoan kasb tanlashadi. Oila a’zolari yoki yaqinlar ko‘pincha o‘zining tanlagan kasbini bolalariga ham tavsiya qiladi, bu esa o‘zining qiziqishlari va imkoniyatlaridan ko‘ra oilaning istaklariga ko‘proq amal qilishga olib keladi.

Xatolik: Masalan, ba’zi yoshlar oilasining tibbiyot yoki huquq sohasidagi muvaffaqiyatlari sababli ushbu sohalarga kirishga majbur bo‘lishadi, lekin o‘zlari bu sohalarga qiziqish yoki qobiliyatga ega emaslar.

Tuzatilishi: O‘quvchilar o‘z qiziqishlari va istaklarini aniqlashlari va kasb tanlashda o‘z fikrini ifoda etishga o‘rganishlari zarur.

2. Kasbni faqat moliyaviy foyda nuqtai nazaridan tanlash

Ko‘p hollarda, yoshlar kasb tanlashda faqat moliyaviy foydani ko‘zlashadi. Bunday qaror ko‘pincha ularni o‘z istaklariga qarshi kasbga olib keladi.

Xatolik: Masalan, bir kishi yuqori daromadli, biroq unga qiziqish bildirmaydigan kasbni tanlaydi, bu esa kelajakda kasbga nisbatan qiziqishni yo‘qotishga, stress va ishdan mamnun bo‘lmaslikka olib keladi.

Tuzatilishi: Kasbni tanlashda nafaqat moliyaviy foyda, balki shaxsiy qiziqishlar, ehtiyojlar va qobiliyatlarni hisobga olish zarur.

3. Kasbni boshqalar orqali tanlash

Ba’zan yoshlar o‘z do‘stlari yoki tanishlarining qiziqishlari va muvaffaqiyatlari asosida kasb tanlashadi. Bu, ayniqsa, yoshlarning o‘zini o‘rganmasdan va shaxsiy imkoniyatlarini aniqlamasdan kasb tanlashlariga sabab bo‘ladi.

Xatolik: Do‘stining dasturchi bo‘lishi yoki yurist bo‘lishi sababli o‘quvchi ham shu kasbni tanlashga qaror qilishi, lekin o‘zida bu kasbga mos qobiliyatlar va qiziqishlarni aniqlamasligi.

Tuzatilishi: O‘z kuchli tomonlari va qiziqishlarini tushunish, Shuningdek, kasbning o‘ziga xos talablari bilan tanishish zarur.

4. Keng tarqalgan stereotiplarga amal qilish

Ba’zan yoshlar kasb tanlashda jamiyat tomonidan tarqatilgan stereotiplarga yoki kasb haqidagi noto‘g‘ri tasavvurlarga amal qilishadi. Bu, ayniqsa, an’anaviy kasblar (doktor, advokat, muhandis) yoki genderga oid stereotiplarga asoslanadi.

Xatolik: Masalan, qizlar uchun faqat o‘qituvchilik yoki hamshiralik kasblari mos deb qarash, bu esa ularning o‘ziga xos qobiliyatlarini cheklaydi.

Tuzatilishi: Kasb tanlashda stereotiplarga qarshi chiqish va barcha kasblarni teng ravishda baholash zarur.

5. O‘z qobiliyatlari va imkoniyatlarini noto‘g‘ri baholash

Yoshlar ba’zan o‘z qobiliyatlarini noto‘g‘ri baholaydilar yoki o‘zlariga qiyin bo‘lgan kasbni tanlashadi. Kasbga bo‘lgan qiziqish yoki uni o‘rganishga tayyor bo‘lish bu holatni yanada kuchaytiradi.

Xatolik: Misol uchun, kimdir ilmiy sohada juda katta muvaffaqiyatga erishishni istasa, lekin ilmiy ishlarga kerakli aqliy va jismoniy kuchga ega emasligi.

Tuzatilishi: O‘z qobiliyatlari va imkoniyatlarini aniq baholash, realistik maqsadlar qo‘yish va kasb tanlashda shaxsiy kuchli va zaif tomonlarni hisobga olish zarur.

6. Kasbni vaqtinchalik yoki o‘zgartirilishi oson deb tanlash

Ba’zi yoshlar o‘z kasbini vaqtinchalik, vaqt o‘tib esa uni o‘zgartirishni oson deb tanlashadi. Biroq, kasbga oid bilim va malakalarni egallash uchun ko‘p vaqt va mehnat sarflanadi.

Xatolik: Yoshlar ko‘pincha biror kasbni vaqtinchalik tanlab, so‘ngra uni o‘zgartirishni oson deb o‘ylashadi, lekin kasbdagi o‘zgarishlar ko‘pincha ko‘p vaqt va resurslar talab qiladi.

Tuzatilishi: Kasbni tanlashda uzoq muddatli reja asosida harakat qilish va o‘z kelajakdagi rivojlanish imkoniyatlarini hisobga olish zarur.

7. Yoshlarning kasbga bo‘lgan qiziqishlarini cheklash

Ko‘p hollarda, yoshlar faqat o‘zining kichik doirasidagi kasblar bilan cheklanib qoladilar, bu esa ularda yangi kasb yoki soha haqida o‘rganish istagini kamaytiradi.

Xatolik: Biror kasbni tanlashda faqat biror doiradagi tanish kasblar bilan cheklanib qolish.

Tuzatilishi: Har bir kasbni yaxshilab o‘rganish, yangi va rivojlanayotgan sohalarni o‘rganishga harakat qilish.

Kasb tanlash — bu o‘zgarmas jarayon bo‘lib, u har bir kishining kelajakdagi hayoti va faoliyatiga bevosita ta’sir qiladi. Kasb tanlashda yo‘l qo‘yiladigan xatoliklar ko‘pincha shaxsiy qiziqishlar, oilaviy bosim, stereotiplar va noto‘g‘ri tasavvurlarga asoslanadi. To‘g‘ri kasb tanlash uchun yoshlar o‘z qobiliyatlari, ehtiyojlari va imkoniyatlarini chuqur o‘rganishlari, Shuningdek, mustaqil va ongli qaror qabul qilishlari zarur.

Mustaqil ish

1. Kasb tanlashda eng katta xatolik nima?

A) O‘zingizni yaxshi bilmaslik

B) Yaxshi bilimga ega bo‘lish

C) Oila bosimi bilan kasb tanlash

D) Kasbni uzoq vaqt o‘rganish

Javob:

A) O‘zingizni yaxshi bilmaslik

2. Kasb tanlashda oila ta’siri qanday xatoliklarga olib kelishi mumkin?

A) Tanlangan kasbga bo‘lgan qiziqishning ortishi

B) Kasbga oid bilimlarni chuqurlashtirish

C) Yoshning o‘ziga mos bo‘lmagan kasbni tanlashi

D) Kasbni o‘z qobiliyatiga qarab tanlash

Javob:

C) Yoshning o‘ziga mos bo‘lmagan kasbni tanlashi

3. Qaysi holatda yoshlar kasb tanlashda xatolik qiladi?

A) O‘zining qobiliyatlari va qiziqishlarini hisobga olmaydi

B) Kasbni faqat moliyaviy foyda uchun tanlaydi

C) Kasbga bo‘lgan qiziqishlarni hisobga olmaydi

D) Barcha javoblar to‘g‘ri

Javob:

D) Barcha javoblar to‘g‘ri

4. Kasb tanlashda asosiy omil nima bo‘lishi kerak?

A) O‘z qobiliyatlari va qiziqishlari

B) Oila va do‘stlarning fikri

C) Yaxshi daromad

D) Tez ishlash imkoniyati

Javob:

A) O‘z qobiliyatlari va qiziqishlari

5. Kasb tanlashda gender stereotiplariga amal qilish qanday oqibatlarga olib kelishi mumkin?

A) Kasbga nisbatan qiziqishning ortishi

B) Faqat an’anaviy kasblarni tanlashga olib kelishi

C) Boshqa sohalarga intilishning kuchayishi

D) Kasbni o‘rganishning samarali bo‘lishi

Javob:

B) Faqat an’anaviy kasblarni tanlashga olib kelishi

6. Qaysi holat kasb tanlashda eng ko‘p uchraydigan xatoliklardan biridir?

A) Kasbga nisbatan yuqori motivatsiya

B) Kasbga qarshi qiziqishning yo‘qolishi

C) O‘ziga mos bo‘lmagan kasbni tanlash

D) Tezkor va oson tanlov

Javob:

C) O‘ziga mos bo‘lmagan kasbni tanlash

7. Kasb tanlashda moliyaviy foyda faqat qaysi holatda asosiy omil bo‘lishi kerak?

A) Agar qiziqish va qobiliyatlar ham mos kelsa

B) Agar oilada bu kasb talab etilsa

C) Har doim moliyaviy foyda asosiy omil bo‘lishi kerak

D) Agar bu kasb ommaviy bo‘lsa

Javob:

A) Agar qiziqish va qobiliyatlar ham mos kelsa

8. Kasb tanlashda o‘z qobiliyatlarini noto‘g‘ri baholash qanday oqibatlarga olib keladi?

A) Kasbni o‘rganishga ishtiyoqni oshiradi

B) Kasbga nisbatan qiziqishning kamayishiga olib keladi

C) Kasbga mos bo‘lmagan faoliyatni boshlashga olib keladi

D) Yaxshi natijalar olish imkoniyatini yaratadi

Javob:

C) Kasbga mos bo‘lmagan faoliyatni boshlashga olib keladi

9. O‘zingizga mos bo‘lmagan kasbni tanlashning salbiy oqibatlari qanday bo‘lishi mumkin?

A) Shaxsiy qoniqishning oshishi

B) Karyera muvaffaqiyatining ortishi

C) Kasbga qarshi nafrat va ishdan mamnun bo‘lmaslik

D) Kasbdagi muvaffaqiyatning ortishi

Javob:

C) Kasbga qarshi nafrat va ishdan mamnun bo‘lmaslik

10. Kasb tanlashda o‘zingizning shaxsiy xohishlaringizni e’tiborga olishning ahamiyati nima?

A) Faqat oila va jamiyat fikriga asoslanish kerak

B) Faqat moliyaviy foydani hisobga olish kerak

C) O‘zingizni va qobiliyatlaringizni yaxshi tushunib kasb tanlash

D) Kasbni ommaga qarab tanlash

Javob:

C) O‘zingizni va qobiliyatlaringizni yaxshi tushunib kasb tanlash

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirzaev M. (2020). Kasb tanlash va kasbga yo‘naltirish tizimi. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim Vazirligi.
2. Samatov A. (2019). O‘zbekiston yoshlarining kasb tanlash jarayoni va uning psixologik aspektlari. Tashkent: O‘zbekistan psixologlar assotsiatsiyasi.
3. Mamatov Sh. (2018). Kasb tanlashda onglilik va mustaqillik: Psixologik yondashuvlar. Toshkent: "Fan" nashriyoti.
4. Jumaniyozov T. (2021). Kasbga yo‘naltirishda xatoliklar va ularni bartaraf etish yo‘llari. Toshkent: O‘zbek pedagogika universiteti.
5. Qodirov R. (2022). Yoshlar psixologiyasi va kasb tanlash. Tashkent: Ma’naviyat va ma’rifat.

10-AMALIY MASHG‘ULOT
MAVZU: PROFESSIONAL QIZQISH VA MOYILLIKLAR

Maqsad: Talabalarning professional qizqish va moyilliklar.haqidagi bilimlarini yanada oshirib, olgan nazariy bilimlarini amalda qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Mashg‘ulotlarni jihozlash: Professional qizqish va moyilliklar mavzusi bo‘yicha plakatlar va slaydlar.

Mashg‘ulot rejasi:

1. Kasb tanlashda yo‘l qo‘yiladigan tipik xatoliklar haqidagi bilimini tekshirish.
2. Professional qizqish haqida gapirish va misollar keltirish.
3. Moyilliklar haqida gapirish va misollar keltirish
4. Yozma xisobot tayyorlash

Metodik tavsiyanoma.

O‘zbekistonda Professional qiziqish va moyilliklar — bu yoshlar va o‘smirlarning o‘z kasbini tanlashda eng muhim omillardan biridir. Professional qiziqish va moyilliklar insonning shaxsiy imkoniyatlari, qobiliyatlari va ehtiyojlariga asoslanadi. Ular kasbga nisbatan qiziqishni shakllantiradi, shu bilan birga, insonning kelajakdagi muvaffaqiyatini va kasbiy rivojlanishini belgilaydi.

1. Professional qiziqish va moyilliklarning ta’rifi

Professional qiziqish — bu insonning o‘z faoliyatini qaysi sohada yoki kasbda ko‘proq rivojlantirishga qiziqishi va istagi. Masalan, ba’zi odamlar san’at, adabiyot yoki texnika sohalariga qiziqish bildirishadi. Professional qiziqish — bu o‘sha soha yoki kasbga qarshi bo‘lgan psixologik va emotsional nisbati.

Moyillik — bu shaxsning ba’zi bir faoliyatni bajarishga yoki muayyan ishni amalga oshirishga bo‘lgan tabiiy qobiliyati va tendentsiyasidir. Moyillik kasbni tanlashda muhim rol o‘ynaydi, Chunki agar shaxsda muayyan kasbga moyillik bo‘lmasa, u ushbu sohada muvaffaqiyatga erisha olmaydi.

2. Professional qiziqish va moyilliklarning shakllanishi

O‘zbekistonda yoshlarning professional qiziqishlari va moyilliklari bir qator omillar tomonidan shakllanadi:

Oilaviy ta’sir**:** Ko‘plab yoshlar o‘z oilasida o‘rganadigan va faoliyat ko‘rsatayotgan kasb yoki sohalarga qiziqish bildirishadi. Oilaviy an’analarga rioya qilish ba’zan bolalar o‘zlari xohlagan kasblardan ko‘ra oilaviy an’anaviy kasblarni tanlashga olib keladi.

Ta’lim muassasalari: Maktablar va o‘rta maxsus ta’lim muassasalari o‘zlarining maxsus dasturlari va o‘qitish uslublari bilan yoshlarni ma’lum sohalarga qiziqtirishi mumkin. Misol uchun, texnika yo‘nalishida o‘qiyotgan o‘quvchilar odatda muhandislik kasbiga moyil bo‘lishadi.

Atrof-muhit va jamiyat: Odamlar ko‘pincha o‘z atrofidagi muhitdan, ya’ni do‘stlaridan, hamkasblaridan yoki ijtimoiy guruhlaridan ta’sirlanib, kasb tanlashga qaror qilishadi. Jamiyatda keng tarqalgan kasblar va ularning muvaffaqiyati yoshlarni shu yo‘nalishga yo‘naltiradi.

Psixologik xususiyatlar: Har bir shaxsning o‘ziga xos psixologik xususiyatlari, ya’ni temperamenti, qobiliyatlari va ehtiyojlari kasb tanlashda katta rol o‘ynaydi. Ba’zi odamlar intellektual ishlarga moyil, boshqalari esa ijodiy va qo‘l mehnatiga qiziqadilar.

3. O‘zbekistondagi kasb tanlashda moyilliklar

O‘zbekistonda yoshlar orasida kasb tanlashda kuzatiladigan moyilliklar quyidagi yo‘nalishlarda bo‘ladi:

Texnik va ilmiy sohalar: Ko‘plab o‘quvchilar muhandislik, dasturlash, biologiya va kimyo kabi sohalarga qiziqish bildiradi. O‘zbekistonda texnologiyalar va ilm-fan rivojlanayotgan davrda bu sohalar jadal rivojlanmoqda.

San’at va madaniyat: Ba’zi yoshlar adabiyot, musiqa, rassomlik, kino va teatr kabi ijodiy kasblarga moyil bo‘lishadi. San’atga qiziqish o‘zbek yoshlarida keng tarqalgan va bu soha kuchli ta’lim tizimi bilan qo‘llab-quvvatlanmoqda.

Ijtimoiy va gumanitar sohalar: Qonun va huquq, pedagogika, psixologiya, iqtisodiyot kabi sohalarga ham talab oshmoqda. Yoshlar bu yo‘nalishlarda o‘z bilimlarini va malakalarini rivojlantirishga moyil.

4. O‘zbekistonda professional qiziqish va moyilliklarni aniqlash

Yoshlarning kasbga bo‘lgan moyilliklarini aniqlash uchun turli usullar va metodlar qo‘llaniladi:

Psixologik testlar: Kasbga yo‘naltirish testlari va anketalar yordamida o‘quvchilarning qiziqishlari va moyilliklari aniqlanadi. Bu testlar o‘quvchilarni to‘g‘ri kasbga yo‘naltirishda yordam beradi.

Karyera maslahatlari: Kasb tanlashda psixologlar va karyera maslahatchilari yordamida yoshlarni yo‘naltirish ishlari olib boriladi. O‘quvchilarga o‘z qobiliyatlari va qiziqishlariga mos kasbni tanlashda yordam ko‘rsatiladi.

Kasbiy orientatsiya: Maktablarda va o‘rta maxsus ta’lim muassasalarida kasbiy orientatsiya ishlari olib boriladi, bu esa yoshlarning o‘zlarining professional moyilliklarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

5. Kasb tanlashda professional moyilliklarning ahamiyati

Professional moyilliklar kasb tanlashda muhim ahamiyatga ega, Chunki ular:

O‘ziga mos kasb tanlashga yordam beradi**:** Agar shaxs kasbga moyil bo‘lsa, u o‘z ishida muvaffaqiyatga erishadi.

Motivatsiyani oshiradi: O‘ziga mos kasb tanlash orqali shaxs o‘z faoliyatidan zavq olishadi va ishda yaxshi natijalar ko‘rsatadi.

Uzun muddatli muvaffaqiyat: Kasbga bo‘lgan moyilliklar kasbning muvaffaqiyatli davom etishini ta’minlaydi, Chunki shaxs o‘z ishini sevib, unga energiya va vaqt sarflaydi.

O‘zbekistonda kasb tanlashda professional qiziqish va moyilliklar katta rol o‘ynaydi. Bu omillar yoshlarning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga bevosita ta’sir qiladi. Yoshlar o‘z qobiliyatlari va qiziqishlariga mos kasbni tanlashda yordam berish uchun psixologik testlar, karyera maslahatlari va kasbiy orientatsiya tizimlarini qo‘llash zarur. Shu bilan birga, kasb tanlashda oila, jamiyat va ta’lim muassasalari ta’sirini hisobga olish lozim.

Mustaqil ish

1. Qizqishning qaysi shakli professional faoliyatda ijobiy ta’sir ko‘rsatadi?

A) Aqliy qizqish
B) Shaxsiy qizqish
C) Emotsional qizqish
D) Foyda qizqishi

Javob:

A) Aqliy qizqish

2. Moyilliklar nima?

A) Shaxsning kasbiy maqsadlariga erishishga bo‘lgan tayyorligi
B) Shaxsning biror ishga yoki vaziyatga qarshi bo‘lishi
C) Shaxsning xatti-harakatlari va qarorlaridagi o‘zgarishlar
D) Shaxsning ma’lum bir masalaga yoki holatga nisbatan qiziqishi

Javob:

D) Shaxsning ma’lum bir masalaga yoki holatga nisbatan qiziqishi

3. Professional qizqishning asosiy jihatlari qaysilar?

A) Faoliyatga nisbatan mustahkam qiziqish, yangi bilim va ko‘nikmalarni egallash
B) Karyera o‘sishi va iqtisodiy foyda
C) Faqat individual maqsadlar

D) Faoliyatda doimiy daromad olish

Javob:

A) Faoliyatga nisbatan mustahkam qiziqish, yangi bilim va ko‘nikmalarni egallash

4. Moyilliklar professional muvaffaqiyatga qanday ta’sir qiladi?

A) Faqat salbiy ta’sir qiladi

B) Asosan ijobiy ta’sir ko‘rsatadi

C) Biror ta’sir ko‘rsatmaydi

D) Salbiy yoki ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin, vaziyatga bog‘liq

Javob:

D) Salbiy yoki ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin, vaziyatga bog‘liq

5. Qizqishning qaysi turi ishlovchi shaxsning ishiga motivatsiya beradi?

A) Kognitiv qizqish

B) Emotsional qizqish

C) Ijtimoiy qizqish

D) Foyda qizqishi

Javob:

A) Kognitiv qizqish

6. Moyilliklarning qaysi turi professional muvaffaqiyatga to‘sqinlik qilishi mumkin?

A) Ijtimoiy moyillik

B) Shaxsiy moyilliklar

C) O‘zini-o‘zi rag‘batlantirish

D) Kognitiv moyillik

Javob:

B) Shaxsiy moyilliklar

7. Professional faoliyatda qizqishni qanday oshirish mumkin?

A) Yangi bilimlarni egallash va mashqlarni bajarish orqali

B) Ko‘proq dam olish

C) Qiziqishlarga aloqador bo‘lmagan faoliyatlarga ko‘proq vaqt ajratish

D) Faqat ishni tugatish uchun ishlash

Javob:

A) Yangi bilimlarni egallash va mashqlarni bajarish orqali

8. Moyilliklar va qizqish o‘rtasida qanday farq mavjud?

A) Moyilliklar ichki motivatsiyaga, qizqish esa tashqi ta’sirga bog‘liq

B) Moyilliklar va qizqish o‘rtasida farq yo‘q

C) Moyilliklar shaxsiy ehtiyojlarga, qizqish esa faqat intellektual qiziqishlarga bog‘liq

D) Moyilliklar shaxsning hozirgi holatiga ta’sir qiladi, qizqish esa kelajakdagi imkoniyatlarga

Javob:

D) Moyilliklar shaxsning hozirgi holatiga ta’sir qiladi, qizqish esa kelajakdagi imkoniyatlarga

9. Moyilliklar shaxsning kasbiy faoliyatiga qanday tarzda ta’sir qiladi?

A) Faqat salbiy ta’sir qiladi

B) Professional muvaffaqiyatga to‘sqinlik qiladi

C) Kasbiy rivojlanishni rag‘batlantiradi

D) Kasbiy faoliyatda yengillik yaratadi

Javob:

C) Kasbiy rivojlanishni rag‘batlantiradi

10. Qizqish va moyilliklar o‘rtasidagi bog‘liqlik qanday?

A) Qizqish va moyilliklar o‘rtasida bog‘liqlik yo‘q

B) Moyilliklar qizqishni kuchaytirishi mumkin

C) Qizqish moyilliklarni yo‘qotishga olib keladi

D) Moyilliklar qizqishni kamaytiradi

Javob:

B) Moyilliklar qizqishni kuchaytirishi mumkin

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Sattorov R.T. (2016). Kasbiy qiziqish va intellektual faoliyat. Toshkent: O‘zbekiston yoshlar ittifoqi nashriyoti.

2. Sodiqov Sh.K. (2019). Kasbiy faoliyatda psixologik moyilliklar va qiziqishlar. Toshkent: O‘zbekiston pedagogika jamiyati nashriyoti.

3. Zokirov N.M. (2021). Motivatsiya va kasbiy faoliyat. Toshkent: TDTU nashriyoti.

4. Qodirov O.N. (2018). Pedagogik motivatsiya va professional qiziqishlar. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti.

5. Abdullayev A.X. (2015). Kasbiy muvaffaqiyat va motivatsiya: Psixologik aspektlar. Toshkent: "Ma’rifat" nashriyoti.

11-AMALIY MASHG‘ULOT
MAVZU: KASBGA YAROQLILIK

Maqsad: Talabalarning kasbga yaroqlilik haqidagi bilimlarini yanada oshirib, olgan nazariy bilimlarini amalda qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Mashg‘ulotlarni jihozlash: kasbga yaroqlilik mavzusi bo‘yicha plakatlar va slaydlar.

Mashg‘ulot rejasi:

1. Talabalarning professional qizqish va moyilliklar haqidagi bilimini tekshirish.
2. Kasbga yaroqlilik haqida gapirish va misollar keltirish.
3. Moyilliklar haqida gapirish va misollar keltirish
4. Yozma xisobot tayyorlash

Metodik tavsiyanoma.

Kasbga yaroqlilik — bu shaxsning kasbiy faoliyatni bajarish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, qobiliyat va shaxsiy xususiyatlarga ega bo‘lishi holatidir. Kasbga yaroqlilik, Shuningdek, shaxsning o‘z kasbiga nisbatan qiziqish, moyillik va motivatsiyasini ham o‘z ichiga oladi. Kasbga yaroqlilikning asosiy maqsadi — shaxsning o‘z ishida muvaffaqiyatli bo‘lishini ta’minlash va uning kasbiy faoliyatini samarali tashkil qilishdir. Kasbga yaroqlilik quyidagi aspektlarda namoyon bo‘ladi:

1. Kasbiy bilim va ko‘nikmalar

Kasbga yaroqlilik uchun eng muhim omillardan biri shaxsning o‘z kasbi bo‘yicha kerakli bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishidir. Har bir kasb o‘ziga xos bilimlar va ko‘nikmalarni talab qiladi. Masalan, tibbiyot, pedagogika, dasturlash, muhandislik va boshqa sohalar o‘ziga xos texnik va nazariy bilimlarga ega bo‘lishni talab qiladi. Kasbga yaroqlilik o‘zgaruvchan va yangilangan bilimlarni o‘zlashtirishga tayyor bo‘lishni ham bildiradi.

2. Shaxsiy xususiyatlar va qobiliyatlar

Kasbga yaroqlilik shaxsning ba’zi shaxsiy xususiyatlari va qobiliyatlari bilan ham bog‘liq. Masalan, liderlik qobiliyati, javobgarlik, jamoada ishlash, tashabbuskorlik va stressga chidamlilik kabi xususiyatlar ko‘plab kasblarda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarurdir. Har bir kasb uchun o‘ziga xos shaxsiy xususiyatlar talab qilinadi. Misol uchun, psixologlar va o‘qituvchilar uchun empatiya va muloqot qobiliyatlari, muhandislar uchun analitik fikrlash va texnik qobiliyatlar muhimdir.

3. Kasbga qiziqish va motivatsiya

Kasbga yaroqlilik shaxsning o‘z kasbiga nisbatan qiziqishi va motivatsiyasiga ham bog‘liq. Kasbga qiziqish — bu shaxsning o‘z faoliyatiga bo‘lgan ijobiy qarashlari va uni davom ettirishga bo‘lgan intilishidir. Motivatsiya esa, shaxsning o‘z maqsadlariga erishish uchun harakat qilishga undovchi kuchdir. Kasbga yaroqlilik, ayniqsa, uzoq muddatli professional rivojlanish va karyera o‘sishi uchun zarurdir, Chunki motivatsiya va qiziqish odamni o‘z ishini sevishga, undan zavq olishga va ko‘proq ishlashga undaydi.

4. Jismoniy va emotsional yaroqlilik

Ba’zi kasblar jismoniy va emotsional kuch talab qiladi. Masalan, tibbiyot, qurilish, xavfsizlik va sport sohalaridagi kasblar jismoniy tayyorgarlikni talab qiladi. Emotsional yaroqlilik esa, odamning o‘z his-tuyg‘ularini boshqarish qobiliyatiga, Shuningdek, boshqalar bilan muloqotda emotsional barqarorlikni saqlashga bog‘liqdir. Shaxsning yuqori darajadagi psixologik yaroqliligi, stressni boshqarish va odamlar bilan samarali muloqotda bo‘lish kasbda muvaffaqiyatni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

5. Kasbga yaroqlilikni o‘lchash va baholash

Kasbga yaroqlilikni o‘lchash va baholash jarayoni individual testlar, suhbatlar, amaliy imtihonlar, kurslar va treninglar yordamida amalga oshiriladi. Bu jarayonlar shaxsning o‘z kasbi uchun kerakli bilimlar va ko‘nikmalarga ega yoki yo‘qligini aniqlashda yordam beradi. Kasbiy yaroqlilikni baholashda psixometrik testlar, intervyular va ish joyida amalga oshiriladigan sinovlar keng qo‘llaniladi.

6. Kasbga yaroqlilik va karyera rivojlanishi

Kasbga yaroqlilik shaxsning professional rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Agar biror shaxs o‘z kasbiga yaroqli bo‘lsa, u o‘z ishini samarali bajarishi mumkin va shu orqali professional muvaffaqiyatlarga erishadi. Kasbiy yaroqlilik karyera o‘sishini ta’minlashga, yangi imkoniyatlarga eshiklarni ochishga yordam beradi.

7. Kasbga yaroqlilik va ish joyidagi muvaffaqiyat

Kasbga yaroqlilik ish joyida yuqori natijalarni olishga yordam beradi. Yaroqli xodimlar o‘z ishlariga sadoqat bilan yondashadilar, jamoada yaxshi ishlaydilar, yangi g‘oyalar va yechimlarni taklif qiladilar, shu bilan birga o‘z kasblarida innovatsiyalarni amalga oshiradilar.

8. Kasbga yaroqlilikni oshirish uchun tavsiyalar:

Ta’lim va o‘qish: Kasbga yaroqlilikni oshirish uchun doimiy ravishda ta’lim olish va yangi bilimlarni o‘zlashtirish zarur. Yangi

texnologiyalarni o‘rganish, kurslar va treninglar orqali o‘z bilim va ko‘nikmalarini yangilash.

Shaxsiy rivojlanish: O‘z shaxsiy xususiyatlarini rivojlantirish, emotsional intellektni oshirish, jismoniy va psixologik salomatlikni saqlash.

O‘z kasbiga qiziqish va motivatsiyani saqlash: Kasbni sevish va unga bo‘lgan qiziqishni yo‘qotmaslik, doimiy ravishda yangi maqsadlar belgilash va ularga erishishga intilish.

Kasbga yaroqlilik — bu nafaqat bilim va ko‘nikmalarni, balki shaxsning ichki qobiliyatlari, motivatsiyasi va qiziqishini o‘z ichiga olgan keng tushuncha. Kasbga yaroqli bo‘lish, shaxsning professional muvaffaqiyatiga erishishida, Shuningdek, o‘zini va jamiyatni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Mustaqil ish

1. Kasbga yaroqlilikni aniqlashda asosiy omil nima?

a) Shaxsiy xususiyatlar
b) Kasbiy bilimlar
c) Kasbiy motivatsiya
d) Kasbga bo‘lgan qiziqish

2. Kasbga yaroqlilikni oshirish uchun nima muhim?

a) Tez-tez ish o‘zgartirish
b) Doimiy ta’lim va o‘qish
c) Shaxsiy munosabatlarni rivojlantirish
d) Yangi texnologiyalarni o‘rganmaslik

3. Kasbga yaroqlilikning qaysi elementi jismoniy va psixologik holatni o‘z ichiga oladi?

a) Kasbiy bilimlar
b) Motivatsiya
c) Shaxsiy xususiyatlar
d) Jismoniy va emotsional tayyorgarlik

4. Kasbga yaroqli bo‘lish uchun shaxsning qanday xususiyatlari muhim?

a) Javobgarlik, tashabbuskorlik
b) Faoliyatga bo‘lgan ijobiy qarash
c) Jamoada ishlash qobiliyati
d) Barcha javoblar to‘g‘ri

5. Kasbga yaroqlilikni o‘lchashda quyidagi usuldan qaysi biri qo‘llaniladi?

a) Shaxsiy suhbatlar

b) Psixometrik testlar

c) Fizikaviy ishlash qobiliyatlari

d) Yangi bilimlarni o‘rganish

6. Kasbga qiziqishning rolini qanday baholaysiz?

a) Kasbga yaroqlilikning asosiy tarkibiy qismi

b) Kasbiy muvaffaqiyatga ta’sir qilmaydi

c) Faqat yuqori maosh olish uchun muhim

d) Kasbiy muvaffaqiyatga yordam beruvchi ikkinchi darajali omil

7. Kasbga yaroqlilikni oshirish uchun qanday omil muhim?

a) Faqat kasbiy bilimlarni oshirish

b) Shaxsiy rivojlanish va psixologik tayyorgarlik

c) Kasbga nisbatan hech qanday qiziqish bo‘lmaslik

d) Yangi ish qidirish

8. Kasbga yaroqlilikning kasbiy muvaffaqiyatga ta’siri qanday?

a) Kasbga yaroqli shaxslar ko‘proq muvaffaqiyatga erishadilar

b) Kasbga yaroqlilik muvaffaqiyatga hech qanday ta’sir ko‘rsatmaydi

c) Kasbga yaroqsiz shaxslar muvaffaqiyatga erishadilar

d) Kasbga yaroqlilik faqat iqtisodiy jihatdan muhim

9. Kasbga yaroqli shaxsning asosiy xususiyatlari qanday?

a) Ijobiy motivatsiya, yuqori kasbiy bilimlar, stressga chidamlilik

b) Faoliyatga qiziqmaslik, passivlik

c) Faqat kasbiy bilimlarni bilish

d) Hech qanday kasbiy ko‘nikmalarga ega bo‘lmaslik

10. Kasbga yaroqlilikni oshirish uchun qanday harakatlar amalga oshirilishi kerak?

a) Ta’lim va o‘qish, shaxsiy rivojlanish, psixologik tayyorgarlik

b) Faqat kasbiy bilimlarni yangilash

c) Kasbni tez-tez o‘zgartirish

d) Yangi maqsadlarni belgilashdan qochish

Test javoblari

1. b) Kasbiy bilimlar

2. b) Doimiy ta’lim va o‘qish

3. d) Jismoniy va emotsional tayyorgarlik

4. d) Barcha javoblar to‘g‘ri

5. b) Psixometrik testlar

6. a) Kasbga yaroqlilikning asosiy tarkibiy qismi

7. b) Shaxsiy rivojlanish va psixologik tayyorgarlik

8. a) Kasbga yaroqli shaxslar ko‘proq muvaffaqiyatga erishadilar

9. a) Ijobiy motivatsiya, yuqori kasbiy bilimlar, stressga chidamlilik

10. a) Ta’lim va o‘qish, shaxsiy rivojlanish, psixologik tayyorgarlik

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.Mirzaev, R. (2017). Kasbga yaroqlilik va uning psixologik jihatlari. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi.

2. Tursunov, M. (2016**).** Kasbga yaroqlilik va professional tayyorgarlik. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.

3. Xamidov, N. (2018). Kasbga yaroqlilik va insonning professional rivojlanishi. Toshkent: "Ma’naviyat" nashriyoti.

4. Raximov, F. (2015). Kasbga yaroqlilik: nazariy va amaliy masalalar. Samarqand: Samarqand Davlat universiteti nashriyoti.

5. Jumaniyozov, A. (2020). Kasbga yaroqlilik va ishga joylashish. Toshkent: "Ziyo-nur" nashriyoti.

12-AMALIY MASHG‘ULOT
MAVZU: PROFESSIONAL TA’LIMDA MUTAXASSISLARNI TAYYORLASH TIZIMI

Maqsad: Talabalarning professional ta’limda mutaxassislarni tayyorlash tizim haqidagi bilimlarini yanada oshirib, olgan nazariy bilimlarini amalda qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Mashg‘ulotlarni jihozlash: Professional ta’limda mutaxassislarni tayyorlash tizimi mavzusi bo‘yicha plakatlar va slaydlar.

Mashg‘ulot rejasi:

1. Talabalarning kasbga yaroqlilik haqidagi bilimini tekshirish.
2. Professional ta’limda mutaxassislarni tayyorlash tizimi haqida gapirish va misollar keltirish.
3. O‘rta maxsus ta’lim tizimining asosiy muassasalari haqida gapirish va misollar keltirish
4. Yozma xisobot tayyorlash

Metodik tavsiyanoma.

O‘rta maxsus ta’lim tizimida mutaxassislarni tayyorlash tizimi O‘zbekistonda ahamiyatli o‘rin tutadi va mamlakatning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy ehtiyojlariga mos keladigan malakali ishchi kuchini tayyorlashga qaratilgan. O‘rta maxsus ta’lim, ayniqsa, kasb-hunar kollejlari va texnikumlar orqali amalga oshiriladi. Bu tizimda talabalar o‘zlarining kelajakdagi kasblari uchun zarur bo‘lgan amaliy ko‘nikmalarni egallashadi.

O‘rta maxsus ta’lim tizimining tuzilishi va yo‘nalishlari:

1. **O‘rta maxsus ta’lim tizimining asosiy muassasalari:**

Kasb-hunar kollejlari: O‘rta maxsus ta’lim tizimida kasb-hunar kollejlari asosiy o‘quv muassasalaridan biridir. Bu kollejlarda o‘quvchilar kasbiy bilimlar va ko‘nikmalarni o‘zlashtiradilar. Kasb-hunar kollejlari turli sohalarda mutaxassislar tayyorlashadi, masalan, qurilish, sanoat, tibbiyot, axborot texnologiyalari, agrar soha va boshqalar.

Texnikumlar: Texnikumlar ham o‘rta maxsus ta’lim muassasalarining ajralmas qismi bo‘lib, ular texnologik va muhandislik yo‘nalishlari bo‘yicha mutaxassislar tayyorlaydi. Texnikumlar o‘quvchilarga nazariy bilimlar bilan birga amaliy tajriba ham beradi.

Kolledjla**r**: Umuman, kollejlar ham kasbga yo‘naltirilgan ta’lim muassasalari bo‘lib, o‘quvchilarni o‘z kasbida yuqori malakali mutaxassis sifatida tayyorlaydi.

O‘qitish va o‘quv dasturlari: O‘rta maxsus ta’lim tizimi o‘z ichiga turli sohalarda kasbga yo‘naltirilgan o‘quv dasturlarini oladi. O‘quv dasturlari o‘quvchilarga o‘zlarining mutaxassisligi bo‘yicha kerakli bilimlarni beradi. Dasturlarni ishlab chiqishda ishlab chiqarish ehtiyojlari va mehnat bozoridagi talablar inobatga olinadi.

Teoriyaga va amaliyotga asoslangan o‘qitish: O‘quvchilarga bilimlarning bir qismi nazariy, bir qismi esa amaliyotda beriladi. Shuning uchun ko‘plab kasb-hunar kollejlari va texnikumlar o‘z o‘quvchilarini ishlab chiqarish jarayonlariga jalb qilishadi, bu esa ularga haqiqiy ish tajribasini beradi.

Dasturiy ta’minot va texnologiyalar: Kasb-hunar ta’limining rivojlanishiga ko‘plab yangi texnologiyalar va dasturiy ta’minotlar yordam beradi. Zamonaviy texnik uskunalar, laboratoriyalar va amaliyot xonalarida o‘qitish jarayoni yanada samarali bo‘ladi.

Kasb-hunar ta’limining ijtimoiy roli: O‘rta maxsus ta’lim, nafaqat professional mutaxassislar tayyorlash, balki mehnat bozorida malakali va talab yuqori bo‘lgan ishchi kuchini ta’minlashga ham xizmat qiladi. Kasb-hunar ta’limi yordamida:

Mamlakatning iqtisodiy sektorlariga malakali mutaxassislar tayyorlanadi.

Shaxslar o‘zlarining ijtimoiy mavqeini yaxshilash va turmush darajasini oshirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Mehnat bozorida ishlash uchun zarur bo‘lgan amaliy ko‘nikmalarni olishadi.

O‘rta maxsus ta’limda xalqaro hamkorlik: O‘zbekistonda o‘rta maxsus ta’lim tizimi dunyo standartlariga moslashtirilmoqda. Ko‘plab kollejlar va texnikumlar xalqaro ta’lim muassasalari bilan hamkorlikda o‘qitish jarayonlarini takomillashtirmoqda. Shuningdek, zamonaviy o‘qituvchilar va o‘quvchilar uchun xalqaro malaka oshirish dasturlari va amaliyotlar tashkil etilmoqda.

Dual ta’lim tizimi: O‘zbekistonda kasb-hunar ta’limini rivojlantirish maqsadida **dual ta’lim tizimi** joriy etilgan. Bu tizimda o‘quvchilar o‘z o‘qish jarayonlarini sinf xonasida emas, balki ishlab chiqarish va korxonalarda amalga oshiradilar. Bu, o‘z navbatida, o‘quvchilarga haqiqiy ish sharoitida tajriba orttirish va zamonaviy texnologiyalar bilan tanishish imkonini beradi. Dual ta’lim tizimi mehnat bozoriga moslashtirilgan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashga yordam beradi.

O‘rta maxsus ta’lim tizimining rivojlanishiga oid davlat siyosati: O‘zbekistonda o‘rta maxsus ta’lim tizimini rivojlantirishga

qaratilgan bir qator davlat dasturlari va loyihalar mavjud. Hukumat tomonidan kasb-hunar ta’limini kuchaytirish, o‘quv dasturlarini yangilash, amaliyotni ishlab chiqarish bilan bog‘lash va xalqaro standartlarga moslashtirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Yurtimizda kasb-hunar ta’limini rivojlantirish orqali yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash, mehnat bozorida talab yuqori bo‘lgan sohalarga ixtisoslashgan kadrlarni ta’minlash maqsad qilingan.

O‘zbekistonda o‘rta maxsus ta’lim tizimi, ayniqsa kasb-hunar kollejlari va texnikumlar orqali, mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi va mehnat bozorining ehtiyojlariga mos keladigan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi. Ta’lim tizimining zamonaviylashtirilishi, dual ta’lim tizimining joriy etilishi va xalqaro hamkorlikning kuchaytirilishi o‘rta maxsus ta’lim tizimini yanada samarali va talabga mos qilishga yordam beradi.

Mustaqil ish

1. O‘rta maxsus ta’lim tizimining asosiy maqsadi nima?

a) Tezda oliy ta’limga o‘qish
b) Kasb-hunar bo‘yicha malakali mutaxassislarni tayyorlash
c) Faqat nazariy bilimlarni berish
d) Yangi texnologiyalarni o‘rganish

2. O‘rta maxsus ta’lim muassasalari qaysi yo‘nalishlarda mutaxassislar tayyorlaydi?

a) Faoliyatga bo‘lgan qiziqish
b) Yozuvchilar va adabiyotshunoslar
c) Kasbiy bilimlar va amaliy ko‘nikmalar
d) Faoliyatda muvaffaqiyatsizlikka olib keladigan sohalar

3. O‘rta maxsus ta’lim tizimi qanday muassasalarni o‘z ichiga oladi?

a) Faoliyatga bo‘lgan qiziqish
b) Kasb-hunar kollejlari, texnikumlar va kollejlar
c) Faqat umumiy o‘rta maktablar
d) Kichik va o‘rta biznes kompaniyalari

4. Kasb-hunar ta’limining o‘quv dasturlari qanday asosda ishlab chiqiladi?

a) O‘quvchilarning shaxsiy qiziqishlari
b) Mehnat bozoridagi talab va ishlab chiqarish ehtiyojlari
c) Faqat o‘qituvchilarning maslahatlari
d) Hamma javoblar to‘g‘ri

5. O‘rta maxsus ta’lim muassasalarida o‘quvchilarga qanday ta’lim beriladi?

a) Faqat nazariy bilimlar
b) Amaliy va nazariy bilimlar kombinatsiyasi
c) Faqat amaliy ko‘nikmalar
d) Faoliyatga bo‘lgan umumiy qiziqish

6. Dual ta’lim tizimi nima?

a) O‘qish va ishlash jarayonini sinfda o‘tkazish
b) O‘quvchilarga faqat nazariy ta’lim berish
c) O‘qish va ishlash jarayonini ishlab chiqarish muassasalarida amalga oshirish
d) Faqat onlayn ta’lim

7. O‘rta maxsus ta’lim tizimida o‘quvchilarga nimalar beriladi?

a) Faqat nazariy bilimlar
b) Amaliy ko‘nikmalar va kasbiy bilimlar
c) Boshqa talablar bilan bog‘liq bo‘lmagan o‘quv dasturlari
d) Faqat jismoniy tayyorgarlik

8. O‘rta maxsus ta’lim tizimining rivojlanishiga qaysi faktorlar ta’sir qiladi?

a) Faqat o‘qituvchilarning tajribasi
b) Mehnat bozorining ehtiyojlari, xalqaro standartlar, texnologiyalarning rivojlanishi
c) Yalpi ichki mahsulotning o‘sishi
d) Faqat xalqaro hamkorlik

9. O‘rta maxsus ta’lim tizimi qanday qilib xalqaro standartlarga moslashadi?

a) O‘qituvchilarning professional rivojlanishi
b) Ta’lim muassasalarida modernizatsiya va yangi texnologiyalarni joriy etish
c) Talabalar uchun xalqaro amaliyot dasturlarini tashkil etish
d) Barcha javoblar to‘g‘ri

10. O‘zbekistonda o‘rta maxsus ta’limda qanday sohalar bo‘yicha mutaxassislar tayyorlanadi?

a) Faqat axborot texnologiyalari
b) Iqtisodiyot, texnologiya, tibbiyot, qurilish va boshqa sohalar
c) Faqat san’at va madaniyat
d) Faqat matematika va fizika

Test javoblari

1. b) Kasb-hunar bo‘yicha malakali mutaxassislarni tayyorlash

2. c) Kasbiy bilimlar va amaliy ko‘nikmalar

3. b) Kasb-hunar kollejlari, texnikumlar va kollejlar

4. b) Mehnat bozoridagi talab va ishlab chiqarish ehtiyojlari

5. b) Amaliy va nazariy bilimlar kombinatsiyasi

6. c) O‘qish va ishlash jarayonini ishlab chiqarish muassasalarida amalga oshirish

7. b) Amaliy ko‘nikmalar va kasbiy bilimlar

8. b) Mehnat bozorining ehtiyojlari, xalqaro standartlar, texnologiyalarning rivojlanishi

9. d) Barcha javoblar to‘g‘ri

10. b) Iqtisodiyot, texnologiya, tibbiyot, qurilish va boshqa sohalar

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Shodmonov, B. (2015). O‘zbekistonda professional ta’limni rivojlantirish: nazariy asoslar va amaliyot. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi.

2.Qodirov, A. (2017). O‘zbekistonda kasb-hunar ta’limi va professional tayyorgarlik. Toshkent: "Ma’naviyat" nashriyoti.

3.Mirzaev, R. (2018). Professional ta’limda innovatsion yondashuvlar. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.

4.Mahmudov, D. (2020). Kasb-hunar ta’limida sifatni oshirish va mutaxassislar tayyorlash. Toshkent: O‘zbekiston Davlat pedagogika universiteti nashriyoti.

5.Akramov, T. (2016). O‘zbekistonda professional ta’lim tizimining bugungi holati va kelajagi. Toshkent: "Ziyo-nur" nashriyoti.

13-AMALIY MASHG‘ULOT
MAVZU: PROFESSIONAL REJA UNI AMALGA OSHIRISH BOSQICHLARI

Maqsad: Talabalarning professional ta’limda mutaxassislarni tayyorlash tizim haqidagi bilimlarini yanada oshirib, olgan nazariy bilimlarini amalda qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Mashg‘ulotlarni jihozlash: Professional ta’limda mutaxassislarni tayyorlash tizimi mavzusi bo‘yicha plakatlar va slaydlar.

Mashg‘ulot rejasi:

1. Talabalarning kasbga yaroqlilik haqidagi bilimini tekshirish.
2. Professional ta’limda mutaxassislarni tayyorlash tizimi haqida gapirish va misollar keltirish.
3. O‘rta maxsus ta’lim tizimining asosiy muassasalari haqida gapirish va misollar keltirish
4. Yozma xisobot tayyorlash

Metodik tavsiyanoma

O‘zbekistonda **professional ta’limni rivojlantirish** va **mutaxassislarni tayyorlash** uchun amalga oshirilayotgan reja, mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy ehtiyojlariga javob beradigan malakali kadrlarni tayyorlashga qaratilgan. Bu reja turli bosqichlarda amalga oshiriladi, har bir bosqichda muhim o‘zgarishlar va yangilanishlar mavjud. Quyida O‘zbekistonda professional rejaning amalga oshirish bosqichlari va uning asosiy yo‘nalishlari keltirilgan:

1. Ta’lim tizimining modernizatsiyasi va takomillashtirilishi

Rejaning maqsadi: Ta’lim tizimini zamonaviylashtirish, xalqaro standartlarga moslashtirish va kasb-hunar ta’limining sifatini oshirish.

Bosqichlar

O‘rta maxsus ta’lim muassasalarida zamonaviy o‘quv dasturlarini joriy etish.

Amaliyot va ishlab chiqarish jarayonlarini ta’lim tizimi bilan birlashtirish.

Kasb-hunar ta’limida nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg‘unlashtirish.

2. Dual ta’lim tizimini joriy etish

Rejaning maqsadi: O‘quvchilarni ishga tayyorlashda ishlab chiqarish sektorining ishtirokini ta’minlash, ularni amaliy ko‘nikmalar bilan ta’minlash.

Bosqichlar

Kasb-hunar kollejlari va texnikumlar bilan ishlab chiqarish korxonalari o‘rtasida hamkorlikni mustahkamlash.

O‘quvchilarning bir qismini ishlab chiqarish jarayonlariga jalb qilish, amaliyot va treninglar orqali tajriba orttirish imkoniyatini yaratish.

Mutaxassislarning talabga javob beradigan malakalarini oshirish uchun korxonalarga o‘quvchilarni joylashtirish.

3. Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish

Rejaning maqsadi: O‘zbekistonda ta’lim sifatini oshirish uchun xalqaro tajriba va standartlarni joriy etish.

Bosqichlar

Xalqaro ta’lim muassasalari bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish.

Ta’lim dasturlarini, metodologiyalarini va o‘quv usullarini xalqaro tajribalarga asoslanib yangilash.

Talabalarga xalqaro amaliyotlar va stajirovkalar o‘tkazish imkoniyatlarini yaratish.

4. Kasb-hunar ta’limi muassasalarini modernizatsiya qilish

Rejaning maqsadi: Ta’lim muassasalarining material-texnik bazasini mustahkamlash, yangi texnologiyalarni joriy etish.

Bosqichlar

Kasb-hunar kollejlari va texnikumlar uchun yangi zamonaviy texnik va laboratoriya jihozlarini sotib olish.

Ta’lim muassasalarida yangi texnologiyalar va uskunalarni joriy etish, ularni ta’lim jarayonida faol qo‘llash.

O‘quvchilarga innovatsion texnologiyalar, kompyuter texnikasi va dasturiy ta’minotni o‘rgatish.

5. Kadrlar tayyorlash va malaka oshirish dasturlarini takomillashtirish

Rejaning maqsadi: Ta’lim sohasidagi mutaxassislarning bilim va ko‘nikmalarini doimiy ravishda yangilash va takomillashtirish.

Bosqichlar

O‘qituvchilar va murabbiylarning malakalarini oshirish uchun doimiy treninglar va kurslar tashkil etish.

Kadrlar tayyorlashni ishlab chiqarish ehtiyojlariga muvofiq yo‘naltirish.

Ta’lim tizimiga yangi metodologiyalar va pedagogik texnologiyalarni joriy etish.

6. Mehnat bozorining ehtiyojlarini tahlil qilish

Rejaning maqsadi: Professional ta’limni mehnat bozoridagi talabga muvofiq tashkil etish.

Bosqichlar

Mehnat bozoridagi talablarni o‘rganish va tahlil qilish.

Kasb-hunar ta’limining dasturlarini, mutaxassisliklarni mehnat bozorining talablariga mos ravishda yangilash.

O‘quvchilarga nafaqat kasbiy bilimlarni, balki bozorga mos keladigan ko‘nikmalarni ham o‘rgatish.

7. Kasb-hunar ta’limi muassasalarini raqamlashtirish

Rejaning maqsadi: O‘rta maxsus ta’lim tizimini raqamli texnologiyalar yordamida rivojlantirish va ta’lim sifatini oshirish.

Bosqichlar

Onlayn ta’lim platformalarini yaratish va raqamli ta’lim vositalarini keng qo‘llash.

O‘qituvchilarni va talabalarga zamonaviy axborot texnologiyalarini o‘rgatish.

Ta’limni masofaviy o‘qish bilan kengaytirish.

8. Professional ta’limda gender tengligini ta’minlash

Rejaning maqsadi: Professional ta’limda ham erkaklar, ham ayollar uchun teng imkoniyatlar yaratish.

Bosqichlar:

Ayollarni kasb-hunar ta’limiga jalb qilish va ularning professional rivojlanishi uchun sharoitlar yaratish.

Ayollar uchun an’anaviy emas, balki yangi va ilg‘or kasb-hunar yo‘nalishlariga yo‘naltirilgan dasturlarni ishlab chiqish.

9. Yoshlarni ish bilan ta’minlash va kasb-hunar ta’limining samaradorligini oshirish

Rejaning maqsadi: Kasb-hunar ta’limini ishga joylashish bilan bog‘lash va o‘quvchilarning mehnat bozorida muvaffaqiyatli bo‘lishini ta’minlash.

Bosqichlar

Talabalarni ishlab chiqarish amaliyotlari va stajirovkalariga jalb qilish.

O‘quvchilarga ishga joylashishda yordam berish, malaka oshirish va qisqa muddatli kurslar tashkil etish.

Mehnat bozoridagi ehtiyojlar asosida kasbiy ta’lim dasturlarini shakllantirish.

O‘zbekistonda professional ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan reja, mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy ehtiyojlariga mos keladigan mutaxassislar tayyorlashni maqsad qiladi. Bu reja, kasb-hunar ta’limini modernizatsiya qilish, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, dual ta’lim tizimini joriy etish va zamonaviy texnologiyalarni ta’lim jarayoniga kiritish kabi bir qancha bosqichlarni o‘z ichiga oladi.

Mustaqil ish
Test savollari

1. O‘zbekistonda professional ta’lim tizimining asosiy maqsadi nima?

a) Faqat oliy ta’limni kengaytirish

b) Malakali mutaxassislarni tayyorlash va mehnat bozoriga moslashtirish

c) Tezda oliy ta’limga yo‘naltirish

d) Faqat nazariy bilimlarni berish

2. Kasb-hunar ta’limining qanday asosiy yo‘nalishlari mavjud?

a) Faqat ilmiy tadqiqotlar

b) Kasbiy bilimlar va amaliy ko‘nikmalar

c) Faqat kasbiy bilimlar

d) Faqat amaliy ko‘nikmalar

3. Dual ta’lim tizimi qanday ta’lim modelini anglatadi?

a) Faqat sinfda o‘qish

b) O‘qish va ishlash jarayonini birlashtirish

c) Faqat ishlab chiqarish jarayonida ta’lim olish

d) Faqat onlayn ta’lim

4. Kasb-hunar ta’limi muassasalarini modernizatsiya qilishda qaysi omillar muhim hisoblanadi?

a) Faqat o‘qituvchilarning professional tajribasi

b) O‘quv dasturlarining yangilanishi va zamonaviy texnik jihozlar

c) O‘quvchilarning shaxsiy qiziqishlari

d) O‘qituvchilarni doimiy ravishda imtihon qilish

5. O‘zbekistonda professional ta’limni rivojlantirish uchun xalqaro hamkorlikning roli qanday?

a) Xalqaro hamkorlik professional ta’limni rivojlantirishda unchalik ahamiyatga ega emas

b) Ta’lim tizimining xalqaro standartlarga moslashishiga yordam beradi

c) Faqat amaliyot va kurslar bilan cheklangan

d) Faqat diplom olish jarayonida ishlatiladi

6. O‘rta maxsus ta’lim tizimining rivojlanishi uchun qanday asosiy bosqichlar mavjud?

a) Nazariy bilimlarni oshirish

b) O‘quvchilarni faqat nazariy bilimlar bilan ta’minlash

c) Mehnat bozorining ehtiyojlarini o‘rganish va amaliyotga asoslangan ta’lim berish

d) Faqat xalqaro ta’lim dasturlarini qabul qilish

7. Kasb-hunar ta’limi tizimida o‘quvchilarga qanday ta’lim beriladi?

a) Faqat nazariy bilimlar

b) Amaliy va nazariy bilimlar kombinatsiyasi

c) Faqat jismoniy tayyorgarlik

d) Faqat kasbiy bilimlar

8. Dual ta’lim tizimining asosiy maqsadi nima?

a) Talabalar faqat sinfda o‘qishlari kerak

b) O‘qish va ishlash jarayonlarini birlashtirish orqali o‘quvchilarni amaliy ko‘nikmalar bilan ta’minlash

c) Tezda oliy ta’limga o‘qish

d) Faqat onlayn ta’limni qo‘llash

9. Kasb-hunar ta’limi tizimida yangi texnologiyalarni joriy etishning asosiy maqsadi nima?

a) O‘qituvchilarni jismoniy o‘rgatish

b) Ta’lim tizimini zamonaviy texnologiyalar va uskunalar bilan jihozlash

c) Faqat ilmiy izlanishlarni rivojlantirish

d) O‘qituvchilarga o‘quvchilarni sinovdan o‘tkazishni o‘rgatish

10. O‘zbekistonda o‘rta maxsus ta’limda kasb-hunar bo‘yicha mutaxassislar tayyorlashda asosiy vazifalar qanday?

a) Faqat o‘quvchilarga nazariy bilimlar berish

b) O‘quvchilarga kasbiy bilimlar, amaliy ko‘nikmalar va mehnat bozorida talab qilinadigan ko‘nikmalarni berish

c) Faqat ingliz tilini o‘rgatish

d) Faqat iqtisodiy bilimlarni o‘rgatish

Test javoblari

1. b) Malakali mutaxassislarni tayyorlash va mehnat bozoriga moslashtirish

2. b) Kasbiy bilimlar va amaliy ko‘nikmalar

3. b) O‘qish va ishlash jarayonini birlashtirish

4. b) O‘quv dasturlarining yangilanishi va zamonaviy texnik jihozlar

5. b) Ta’lim tizimining xalqaro standartlarga moslashishiga yordam beradi

6. c) Mehnat bozorining ehtiyojlarini o‘rganish va amaliyotga asoslangan ta’lim berish

7. b) Amaliy va nazariy bilimlar kombinatsiyasi

8. b) O‘qish va ishlash jarayonlarini birlashtirish orqali o‘quvchilarni amaliy ko‘nikmalar bilan ta’minlash

9. b) Ta’lim tizimini zamonaviy texnologiyalar va uskunalar bilan jihozlash

10. b) O‘quvchilarga kasbiy bilimlar, amaliy ko‘nikmalar va mehnat bozorida talab qilinadigan ko‘nikmalarni berish

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni "O‘zbekiston Respublikasida kasb-hunar ta’limini rivojlantirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida" (2018 yil, 5 iyul) - O‘zbekistonda kasb-hunar ta’limi tizimini rivojlantirishga qaratilgan qonunlar va farmonlar to‘plami.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari (2017) - O‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limini rivojlantirish va ishga joylashish bo‘yicha muhim qarorlar.
3. "Kasb-hunar ta’limi: nazariya va amaliyot" - X. M. Davronov, T. X. Xudoyberdiyev. O‘rta maxsus va kasb-hunar ta’limini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy maqolalar.
4. O‘rta maxsus ta’limda innovatsiyalar - G. I. Toshmuhammadov. Ta’lim tizimining zamonaviy innovatsion metodlari va texnologiyalariga oid maqola.
5. "Kasb-hunar ta’limida samaradorlik va amaliyot" - B. M. Azimov, Sh. A. Rasulov. O‘rta maxsus ta’limning sifatini oshirish va yangi pedagogik metodlarni tatbiq etishga bag‘ishlangan kitob.
6. Mehnat bozorining ehtiyojlari va ta’lim tizimi - O‘zbekiston Respublikasi Mehnat vazirligi va Ta’lim vazirligining 2020-yildagi hisobotlari va tahlillari.

14-AMALIY MASHG‘ULOT
MAVZU: PROFESSIONAL REJA UNI AMALGA OSHIRISH BOSQICHLARI

Maqsad: Talabalarning tanlagan kasbi bo‘yicha yutuqlarga erishishi uchun va kasblar va ularning ahamiyatini chuqurroq bilishlari uchun “mening bo‘lajak kasbim” mavzusida trening o‘tkazish.

Mashg‘ulotlarni jihozlash: Kasbga bo‘lgan qiziqishni aniqlovchi testlar va slaydlar.

Mashg‘ulot rejasi

1. Talabalarning kasbga o‘tilgan mavzular haqidagi bilimini tekshirish.
2. “Mening bo‘lajak kasbim” mavzusida trening o‘tkazish.
3. Talabalar qaysi kasbga moyilligini aniqlovchi anketa testlar o‘tkazish.
4. Yozma xisobot tayyorlash

Metodik tavsiyanoma

"Menimg bo‘lajak kasbim" mavzusida trening o‘tkazish uchun quyidagi qadamlarni amalga oshirishingiz mumkin:

Maqsad va natijalarni aniqlash

Treningning maqsadlarini belgilab oling. Masalan, ishtirokchilarni kelajakdagi kasblarini tanlashda yordam berish, o‘z qiziqishlari va imkoniyatlariga mos keladigan kasblar haqida ma’lumot berish, Shuningdek, kasbiy rivojlanishning ahamiyatini tushuntirish.

Ishtirokchilarni kelajakdagi kasbga oid tafakkur va qaror qabul qilishda yordam berish.

Ishtirokchilarni tayyorlash

Treningni kimlar uchun o‘tkazishingizni aniqlang (o‘quvchilar, talabalar yoki ish bilan band bo‘lgan shaxslar).

Ularning qiziqishlarini va ehtiyojlarini tushunishga harakat qiling. Bu yordamida taqdimot va mashqlarni to‘g‘ri tanlashingiz mumkin.

Kirish (motivatsion so‘z)

Treningni boshlashdan avval ishtirokchilarga motivatsion so‘zlar bilan kirish qiling. Ularni kelajakda o‘z orzularini amalga oshirishga undang.

"Kelajakdagi kasbingiz sizni qanday qilishi mumkin?" yoki "Sizning orzularingiz qanday kasbga bog‘liq?" kabi savollar orqali ularni o‘ylashga undang

Kasblar haqida ma’lumot berish

Turli kasblar haqida ma’lumotlar taqdim eting. Mavjud kasb turlari, soha o‘zgarishlari va texnologik taraqqiyotning kasblarga ta’siri haqida tushuncha bering.

Kasbni tanlashda nimalarga e’tibor berish kerakligini tushuntiring (qiziqish, iqtidor, bozor ehtiyojlari, o‘quv yurtlari va kurslar).

Interaktiv mashqlar va guruh ishlarini o‘tkazish

Ishtirokchilarni guruhlarga bo‘lib, kelajakdagi kasblari haqida fikrlar almashishga undang. Ular o‘z kasblarini tanlashda qanday mezonlarga asoslanganlarini muhokama qilishlari mumkin.

“Kasb tanlash bo‘yicha testlar” yoki "Kasb orzulari va imkoniyatlari" kabi o‘yinlar yoki mashqlarni tashkil eting.

Shaxsiy maqsadlar belgilash

Ishtirokchilarga o‘z maqsadlarini aniqlashda yordam bering. Misol uchun, "Kelajakdagi kasbingizga erishish uchun qanday qadamlarni bosishingiz kerak?" degan savolga javob berishlarini so‘rang.

O‘z kasbiga tayyorlanish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalar va bilimlar haqida ma’lumot bering

Motivatsion hikoyalar yoki muvaffaqiyatga erishgan odamlar haqida gapirish

Kelajakdagi kasbga erishgan yoki orzularini amalga oshirgan odamlar haqidagi motivatsion hikoyalar va tajribalardan foydalaning. Bu ishtirokchilarni ilhomlantirishi mumkin.

Savollar va javoblar

Treningni yakunlashdan oldin ishtirokchilarga savollar berish imkoniyatini yaratib, ular uchun tushunmovchiliklar mavjud bo‘lsa, ularni aniqlab oling.

Natijalarni baholash

Trening tugagach, ishtirokchilarning o‘z fikrlarini va treningdan olingan natijalarni baholashlarini so‘rang.

Ular uchun qayta aloqa mexanizmlarini tashkil eting

Muvaffaqiyatli kasb tanlash bo‘yicha qo‘llanmalar

Treningdan keyin ishtirokchilarga kasb tanlash bo‘yicha foydali resurslar, kitoblar yoki onlayn kurslar tavsiya eting.

Oliy talabalarning kasb tanlash bo‘yicha psixologik test, ularning ichki motivatsiyalari, qiziqishlari va kuchli tomonlarini aniqlashga yordam beradi. Bu test yordamida talabalar o‘zlarining qaysi sohalarda muvaffaqiyatli bo‘lishi mumkinligini tushunib olishlari mumkin. Quyida

kasb tanlashga oid psixologik test va uning natijalari bilan bog‘liq javoblar misolini keltiraman.

Kasb tanlash psixologik testi

1. Siz o‘zingizni qanday odam sifatida tasavvur qilasiz?

a) Har doim yangi g‘oyalar va yangiliklarni izlayman.

b) Boshqalarga yordam berishni va ularning muammolarini hal qilishni yoqtiraman.

c) O‘zimni tartibga solishga va boshqarishga tayyorman.

d) Yaratish va ijodiy ishlarni yaxshi ko‘raman.

2. Sizning eng sevimli faoliyatingiz nima?

a) Kompyuterda ishlash, dasturlash yoki yangi texnologiyalarni o‘rganish.

b) Odamlar bilan suhbatlashish, maslahat berish, yoki ularni qo‘llab-quvvatlash.

c) Jamoani boshqarish, tashkilot va rejalashtirish.

d) San’at bilan shug‘ullanish, yozish, chizish yoki musiqada ijod qilish.

3. Jamoada ishlashda qanday rolda o‘ynaysiz?

a) Texnik yoki innovatsion echimlarni taklif qilaman.

b) Jamoaga motivatsiya beraman va ijtimoiy masalalarda yordam ko‘rsataman.

c) Boshqaruvni qo‘lga olish va loyiha yoki jamoaning ishini tartibga solish.

d) Yaratish va ijodiy g‘oyalar bilan jamoani ilhomlantiraman.

4. Sizning muammolarni hal qilish usulingiz qanday?

a) Murakkab texnik muammolarni tahlil qilib, echim topish.

b) Insonlarni tushunish va ularning ehtiyojlarini hisobga olib muammoni hal qilish.

c) Jarayonni optimallashtirish va samarali boshqarish.

d) Yaratijonlik va yangiliklarni joriy etish orqali muammoni hal qilish.

5. Sizni qaysi faoliyat turiga jalb qiladi?

a) Yangi texnologiyalar va ilmiy ishlanmalar.

b) Boshqalarga yordam berish va ijtimoiy xizmatlar.

c) Boshqaruv, marketing va moliya.

d) Yaratish va san’at bilan bog‘liq faoliyat.

Javoblar quyidagicha tahlil qilinadi

Ko‘p "a" javoblari

Siz texnologiya, ilm-fan va innovatsion sohalarga qiziqasiz. Dasturlash, muhandislik, IT, yoki ilmiy-tadqiqot ishlari siz uchun mos bo‘lishi mumkin. Siz analitik fikrlash qobiliyatiga ega va yangi texnologiyalarni ishlab chiqish bilan shug‘ullanishni yoqtirasiz.

Ko‘p "b" javoblari

Siz ijtimoiy faoliyatga, boshqalarga yordam berishga va ularning ehtiyojlarini tushunishga qiziqasiz. Psixologiya, pedagogika, ijtimoiy ishlar yoki tibbiyot sohalari siz uchun mos bo‘lishi mumkin. Odamlar bilan ishlash, ularni qo‘llab-quvvatlash va yordam berish sizning kuchli tomonlaringizdir.

Ko‘p "c" javoblari

Siz tashkilotchi va rahbarlik qobiliyatiga ega odam sifatida ko‘rinasiz. Biznes, marketing, moliya, menejment yoki loyiha boshqarish kabi kasblar siz uchun yaxshi variantlar bo‘lishi mumkin. Sizning asosiy qobiliyatingiz jamoani boshqarish va samarali ishlashni ta’minlashdir.

Ko‘p "d" javoblari

Siz yaratish, ijodkorlik va san’at bilan shug‘ullanishga qiziqasiz. Dizayn, san’at, adabiyot, musiqiy yoki modellarni yaratish sohalari siz uchun mos bo‘lishi mumkin. Siz o‘z g‘oyalaringizni hayotga tatbiq etish, yangi va innovatsion loyihalarni yaratishni yoqtirasiz.

Natijalar va kasb tanlash bo‘yicha tavsiyalar

Agar siz "a" javoblarini ko‘p bergan bo‘lsangiz, texnologiya va ilmiy sohalarda o‘z imkoniyatlaringizni sinab ko‘ring. Informatika, muhandislik, yoki biologiya kabi sohalar siz uchun mos keladi.

Agar "b" javoblari ko‘p bo‘lsa, odamlar bilan ishlash va ijtimoiy ta’sir ko‘rsatishning ahamiyati katta. Psixologiya, pedagogika, yoki ijtimoiy xizmatlar kabi kasblarni ko‘rib chiqing.

Agar "c" javoblari ko‘p bo‘lsa, rahbarlik va tashkilotchilik ko‘nikmalaringizni rivojlantiring. Biznes, moliya, yoki menejment sohalari sizning qobiliyatlaringizni eng yaxshi namoyish etish uchun mos keladi.

Agar "d" javoblari ko‘p bo‘lsa, yaratish va ijodkorlik sohalariga qarab boring. San’at, dizayn, yoki yaratuvchanlik talab qiladigan boshqa sohalarda o‘z qobiliyatlaringizni sinab ko‘ring.

Testni yakunlash

Ushbu psixologik test talabalarni o‘zlarining ichki motivatsiyalari, qiziqishlari va imkoniyatlarini tushunishga yordam beradi. Kasb tanlash jarayonida har bir talabaga o‘z qiziqishlari va qobiliyatlari asosida qaror qabul qilish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Aminova, Z. (2019). Kasb tanlash psixologiyasi.Tashkent: Oliy o‘quv yurtlari nashriyoti.
2. Gulomova, A. (2021). Kasbga bo‘lgan qiziqish va motivatsiya. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
3. Karimov, T., & Sattarov, B. (2020). Kasb tanlashda psixologik yondashuv. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.

15-AMALIY MASHG‘ULOT
MAVZU: KASB HUNARGA QIZIQISHNI ANIQLASH TESTI VA ANKETASINI TUZISH

Maqsad: Talabalarga kasb hunarga qiziqish testi va anketasini tuzishni va uni amalda qo‘llashni o‘rgatish.

Mashg‘ulotlarni jihozlash: Kasbga bo‘lgan qiziqishni aniqlovchi testlar va anketalar.

Mashg‘ulot rejasi:

1. Talabalarning kasbga o‘tilgan mavzular haqidagi bilimini tekshirish.
2. Talabalarga kasb hunarga qiziqish testi va anketasini tuzilishini o‘rganish
3. Talabalarga kasb hunarga qiziqish testi va anketasini ishlash
4. Yozma xisobot tayyorlash

Metodik tavsiyanoma.

Kasb hunarga qiziqishni aniqlash testi talabalarning o‘z qiziqishlarini va kasbga bo‘lgan moyilligini aniqlashga yordam beradi. Ushbu test, shaxsning psixologik xususiyatlari, qobiliyatlari, va ijtimoiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ularning kelajakdagi kasb tanlashida yo‘naltiruvchi rol o‘ynashi mumkin.

Testni tuzishda quyidagi bosqichlarni inobatga olish kerak:

Test maqsadlarini aniqlash

Testning maqsadi — talabalarni kasbga qiziqishlari va ularning kelajakdagi kasbga moyilliklarini aniqlashdir. Test turli sohalarga (texnik, ijtimoiy, ijodiy, boshqaruv va boshqalar) qiziqishlarni aniqlashga qaratilgan bo‘lishi kerak.

Testning asosiy yo‘nalishlarini belgilash

Kasbga qiziqish testini quyidagi kategoriyalarga bo‘lish mumkin:

Texnik qiziqishlar (masalan, ilm-fan, muhandislik, informatika)

Ijtimoiy qiziqishlar (masalan, psixologiya, pedagogika, sog‘liqni saqlash)

Ijodiy qiziqishlar (masalan, san’at, dizayn, musiqa)

Biznes va iqtisodiy qiziqishlar (masalan, menejment, marketing, moliya)

Boshqaruv qiziqishlari (masalan, menejment, loyihalar boshqaruvi)

Testni tuzish:

Test savollari talabalarning shaxsiy xususiyatlarini, qiziqishlarini va kasbga moyilligini o‘lchashga mo‘ljallangan bo‘lishi kerak. Har bir savol

javoblar bilan (a, b, c, d kabi) ta’minlanadi va har javob turiga mos ravishda ball beriladi.

Test savollarining turlari:

Test savollarini quyidagi shakllarda tuzish mumkin:

Savollar orqali qiziqishlarni aniqlash: Har bir javob turiga aniq qiziqish va moyillikni bog‘lash.

Simulyatsiya savollari**:** Talabadan biror vaziyatga oid qarorlar qabul qilishni so‘rab, qaysi kasbga moyilligini bilib olish.

Shaxsiy afzalliklar**:** Qaysi sohalarda ishlashni istaysiz, qanday vazifalarni bajarish sizga qiziqarli bo‘ladi, deb so‘rash.

Testni baholash:

Javoblarni tahlil qilish orqali talabaning qiziqishlar yo‘nalishini aniqlash. Javoblar mos ravishda ballanadi va keyin to‘plangan ballarga ko‘ra, talabaning kasbga qiziqishlari haqida xulosalar chiqariladi.

Kasb hunarga qiziqishni aniqlash anketasi talabalar yoki shaxslarning kasb tanlash jarayonida qaysi sohalarga qiziqishini va qaysi turdagi faoliyatlarni afzal ko‘rishini aniqlash uchun tuziladi. Bu anketa orqali shaxsning qiziqishlarini, qobiliyatlarini va xohishlarini yaxshiroq tushunib olish mumkin. Quyida kasb hunarga qiziqishni aniqlash uchun anketa tuzishning tuzilmasi va misolini keltiraman.

Kasb hunarga qiziqishni aniqlash anketasi tuzilishi

Kirish qismi

Anketaning boshida qisqacha ma’lumot berish kerak. Bu qismda ishtirokchilarni testning maqsadi va ma’lumotingizning maxfiyligi haqida xabardor qilishingiz zarur.

Misol:

Hurmatli ishtirokchi! Ushbu anketa orqali sizning kasbga bo‘lgan qiziqishlaringizni aniqlashga yordam beramiz. Anketaning barcha savollariga samimiy va aniq javob berishingiz so‘raladi. O‘z fikrlaringizni erkin bildirishingiz mumkin. Anketaga javoblaringiz maxfiy saqlanadi va faqat ilmiy tadqiqotlarda ishlatiladi.

Demografik ma’lumotlar

Anketaning bu qismida talabaning asosiy ma’lumotlari so‘raladi. Bu qismda shaxsiy ma’lumotlar jamlanadi, ammo anketani anonim ravishda to‘ldirishni ham ta’minlash mumkin.

Ismingiz (ixtiyoriy):

Yoshingiz:

Kasb yoki yo‘nalishingiz:

O‘qish joyi:

Kasbga bo‘lgan qiziqishlarni aniqlash bo‘yicha savollar

Savollar talabaning kasbga qiziqishlarini va shaxsiy xususiyatlarini o‘lchashga yordam beradi. Har bir savolga javob berish uchun ko‘plab variantlar taqdim etiladi (masalan, "ha", "yo‘q", "ba’zan").

Misol savollar

1. Sizni qaysi sohalar ko‘proq qiziqtiradi? (Bir nechta variantni tanlashingiz mumkin)

a) Ilm-fan va texnologiyalar (masalan, informatika, fizika, muhandislik)

b) Odamlarga yordam berish, ijtimoiy ishlar (masalan, psixologiya, tibbiyot, pedagogika)

c) Yaratish, ijodiy ishlar (masalan, san’at, dizayn, musiqa)

d) Biznes va iqtisodiy sohalar (masalan, marketing, menejment, moliya)

e) Boshqaruv va rahbarlik (masalan, menejment, loyiha boshqaruvi)

f) Sport va sog‘lom turmush tarzini qo‘llab-quvvatlash

2. Siz o‘zingizni qaysi faoliyatda muvaffaqiyatli deb hisoblaysiz?

a) Texnik masalalarni hal qilishda (masalan, dasturlash, texnologiyalarni yaratish)

b) Boshqalarga yordam berish va ularni qo‘llab-quvvatlashda

c) Yangi g‘oyalar yaratish va ijodiy ishlarda

d) Jamoani boshqarish va ishlashda

e) Biznes yaratish va uni boshqarishda

3. Qaysi turdagi ishni bajarishni afzal ko‘rasiz?

a) Yangi tizimlar va texnologiyalarni ishlab chiqish

b) Odamlar bilan ishlash, ularni tushunish va qo‘llab-quvvatlash

c) Yaratish va ijod qilish, masalan, san’at, musiqa yoki dizayn

d) Biznesni rivojlantirish, kompaniya yaratish

e) O‘zgarishlar kiritish, jarayonlarni boshqarish

4. Sizni qaysi ish sharoiti ko‘proq qiziqtiradi?

a) Mustaqil ishlash, o‘z vaqtini tartibga solish

b) Guruhda ishlash, boshqalar bilan ko‘p muloqotda bo‘lish

c) Yaratish va ijodiy yondashuvni talab qiladigan ishlar

d) Har bir ishni boshqarish, tashkil qilish va rejalashtirish

5. Sizga qanday ish muhitlari mos keladi?

a) Yagona xodim sifatida mustaqil ishlash

b) Katta jamoa bilan ishlash va jamoaviy ishlar

c) Ijodiy va ko‘p erkinlikka ega muhit

d) Strukturali va tizimli ishlar, aniq rejalashtirilgan vazifalar

6. Kasb tanlashda sizning asosiy mezoningiz nima?

a) Yangi bilimlar olish va o‘sish imkoniyati

b) Odamlarga yordam berish va ularning hayotini yaxshilash

c) Yaratish va ijodiy ifoda erkinligi

d) Moliyaviy mustahkamlik va muvaffaqiyatga erishish

e) Boshqaruv va rahbarlik imkoniyatlari

Anketaning yakuniy qismi

Anketaning bu qismida talabadan o‘z fikrlarini so‘rashingiz mumkin. Bu qismlar yordamida talabaning kasbga bo‘lgan qiziqishi haqida batafsil ma’lumot olish mumkin.

Sizning kasbga bo‘lgan eng katta orzuyingiz nima?

Kelajakda o‘zingizni qanday sohada ishlayotganingizni tasavvur qilasiz?

Anketaning yakuni

So‘ngra, talabalarga anketa uchun vaqt ajratgani uchun minnatdorchilik bildiriladi va test natijalari maxfiy saqlanishi ta’kidlanadi.

Anketaning Misol Natijalarini Baholash

Anketadagi javoblar talabaning qiziqishlari va kasbga bo‘lgan moyilligini aniqlashga yordam beradi. Har bir javobga ball berish mumkin, masalan:

a) - 4 ball

b) - 3 ball

c) - 2 ball

d) - 1 ball

Shundan so‘ng, to‘plangan ballar asosida talabani qiziqishlari va kasbga bo‘lgan moyilliklari tahlil qilinadi. Misol uchun:

Ko‘p "a" javoblari: Texnik sohalar (masalan, informatika, ilm-fan)

Ko‘p "b" javoblari: Ijtimoiy sohalar (masalan, psixologiya, pedagogika)

Ko‘p "c" javoblari: Ijodiy sohalar (masalan, san’at, dizayn)

Ko‘p "d" javoblari: Biznes va menejment sohalari

Xulosa: Kasb hunarga qiziqishni aniqlash anketasi talabalarning kasbga bo‘lgan qiziqishlarini aniqlashga yordam beradi va ularning

kelajakdagi kasb tanlashida yo‘naltiruvchi rol o‘ynaydi. Bu anketa talabalarga o‘zlari uchun eng mos kasbni tanlashda qo‘llanma bo‘lishi mumkin.

Mustaqil ish

Kasb Hunarga Qiziqish Testi - Namuna:

1. Sizni qaysi turdagi ish faoliyati ko‘proq qiziqtiradi?

a) Texnik ishlanmalar va yangi tizimlar yaratish.

b) Odamlarga yordam berish, ular bilan ishlash.

c) Yaratish va ijodiy ishlar (san’at, dizayn, yozish).

d) Biznes va moliyaviy masalalar, boshqaruv.

2. Qaysi sharoitda ishlashni afzal ko‘rasiz?

a) Yangi texnologiyalarni o‘rganish va ishlab chiqish.

b) Boshqalar bilan yaqin muloqotda bo‘lish, ularni qo‘llab-quvvatlash.

c) Yaratish va estetik jihatdan jozibali narsalar yaratish.

d) Jamiyatda muvaffaqiyatli biznesni boshqarish va rivojlantirish.

3. Agar sizda noaniq vaziyat bo‘lsa, qanday qaror qabul qilasiz?

a) Masalani texnik va ilmiy yondashuv bilan hal qilishga harakat qilaman.

b) Odamlarni yaxshilab tinglab, ularning ehtiyojlarini hisobga olaman.

c) Yangi g‘oyalar va ijodiy yondashuvlarni qo‘llashga harakat qilaman.

d) Vaziyatni tizimli ravishda tahlil qilib, resurslarni boshqaraman.

4. O‘zingizni qanday rolni bajarishda eng muvaffaqiyatli his qilasiz?

a) Texnik masalalarni hal qilishda yoki yangi tizimlarni yaratishda.

b) Boshqalarga yordam berish, ularni qo‘llab-quvvatlashda.

c) Yaratish, yangi g‘oyalar va san’atchilikda.

d) O‘zgarishlar kiritish, biznesni boshqarishda.

5. Qaysi faoliyatda o‘z hissangizni eng yuqori darajada ko‘rishingiz mumkin deb o‘ylaysiz?

a) Dasturlash yoki muhandislik ishlarida.

b) Psixologiya yoki ijtimoiy xizmatlarda.

c) San’at yoki moda sanoatida.

d) Menejment yoki marketing sohalarida.

Testni baholash

Ko‘p "a" javoblari: Texnik qiziqishlar, ilm-fan va muhandislik sohalariga moyillik.

Ko‘p "b" javoblari: Ijtimoiy sohalar, psixologiya, pedagogika va sog‘liqni saqlash sohalariga qiziqish.

Ko‘p "c" javoblari: Ijodiy sohalar (san’at, dizayn, musiqa) va kreativ ishlarga moyillik.

Ko‘p "d" javoblari: Biznes, menejment va moliya sohalariga qiziqish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Aminova, Z. (2019). *Kasb tanlash psixologiyasi.* Toshkent: Oliy o‘quv yurtlari nashriyoti.
2. Gulomova, A. (2021). *Kasbga bo‘lgan qiziqish va motivatsiya.*Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
3. Karimov, T., & Sattarov, B. (2020). *Kasb tanlashda psixologik yondashuv.* Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.
4. Abduvaliyev, D. (2017). Kasb tanlash va kasbiy faoliyat psixologiyasi. Toshkent: Universitet.
5. Akhmedov, F. (2018). Kasb-hunarga yo‘naltirish nazariyasi va metodikasi. Toshkent: Pedagogika.
6. Kadirov, S. (2019). Yoshlarni kasbiy yo‘naltirish. Buxoro: Kamolot Nashriyoti.
7. Murodova, N. (2020). Maktabda kasbiy tanlov: nazariya va amaliyot. Toshkent: Ilm-Zamon.
8. Niyozov, R. (2021). Oliy o‘quv yurtiga kirish va kasb tanlash. Andijon: Ilm-Fan.
9. Sattorova, L. (2018). Kasbiy psixologiya: darslik. Toshkent: Uzbekistan Publishing.
10. Samandarova, G. (2022). Karyera rivoji: yoshlarni qo‘llab-quvvatlash. Buxoro: Kamolot.
11. Mirzaev, O. (2019). Professional tanlov va reabilitatsiya. Samarqand: Ilm.
12. Yusufova, D. (2020). Kasbiy ko‘nikmalarni rivojlantirish. Toshkent: Ta’lim.
13. Xasanova, Z. (2021). Kasb-hunarga yo‘naltirish amaliyotlari. Farg‘ona: Ilm-Fan.
14. Senin, S. N. (2011). Professional′naya orientatsiya i adaptatsiya lichnosti. Moskva: Akademiya.
15. Ershov, A. I. (2013). Psikhologiya professii. Sankt-Peterburg: Piter.
16. Tarasova, M. V. (2015). Metodika professional′noy orientatsii. Moskva: Vlados.
17. Levinson, D. J. (1992). In Search of Selves: A Casebook of Career Counselling. New York: Plenum Press.
18. Super, D. E. (1990). A Life-Span, Life-Space Approach to Career Development. San Francisco: Jossey-Bass.

19. Savickas, M. L. (2005). The Theory and Practice of Career Construction. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to Work (pp. 42–70). Hoboken, NJ: Wiley.

20. Patton, W., & McMahon, M. (2014). Career Development and Systems Theory: Connecting Theory and Practice. Rotterdam: Sense Publishers.

21. OECD (2020). Skills Outlook: Learning for Life. Paris: OECD Publishing.

22. UNESCO (2016). Vocational Guidance and Counselling. Paris: UNESCO.

23. Ministry of Education of the Republic of Uzbekistan (2018). Maktab o‘quvchilarini kasbga yo‘naltirish dasturi. Toshkent: Ta’lim.

Qaydlar uchun

N.M. Hamdamova

KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH

DARSLIK

Muharrir:	**E.Eshov**
Tex. muharrir:	**D.Abduraxmonova**
Musahhih:	**M.Shodiyeva**
Badiiy rahbar:	**M.Sattorov**

Nashriyot litsenziyasi № 022853. 04.03.2022.
Original maketdan bosishga ruxsat etildi: 25.07.2025. Bichimi 60x84.
Kegli 16 shponli. “Times New Roman” garnitura 1/16.
Elektrografik usulda. Oddiy bosma qog‘ozi.
Bosma tabog‘i 16,75. Adadi 100. Buyurtma №_

KAMOLOT

“BUXORO DETERMINANTI” MCHJ
bosmaxonasida chop etildi.
Buxoro shahar Namozgoh ko‘chasi 24-uy
Tel:. + 998 91 310 27 22